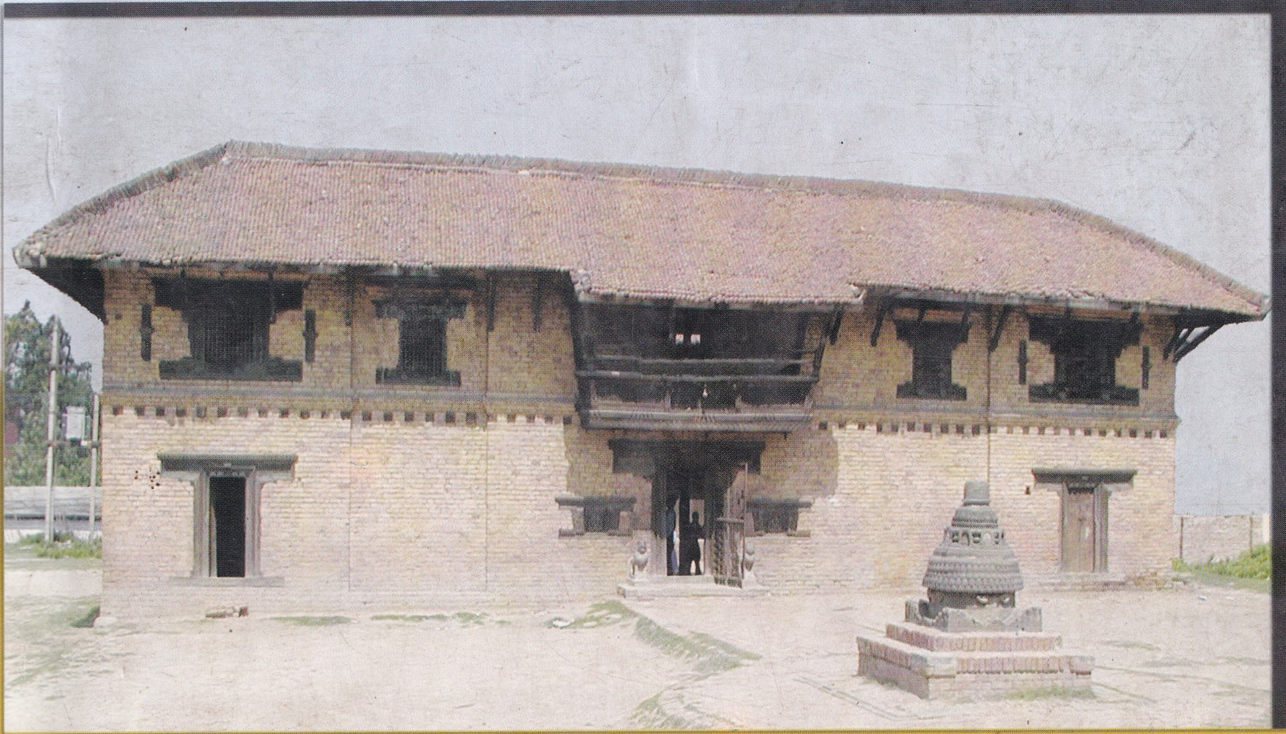
खपया बाहा बही

प्रकाशक

मैत्रेय युवा संघ

खप

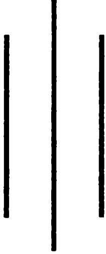
ख्वपया बाहा बहीं

BUDDHIST MONASTRIES OF BHAKTAPUR

सम्पादक
सह प्रा. डा. भद्ररत्न बज्राचार्य

अनुसन्धानकर्तापिं
तीर्थराज बज्राचार्य
धर्मसुन्दर बज्राचार्य
पुष्परत्न शाक्य
सुरेशज्योति शाक्य
लक्ष्मीचन्द्र बज्राचार्य
सिद्धिरत्न शाक्य
अलिन शाक्य
राजुमान बज्राचार्य

- प्रकाशक -
मैत्रेय युवा संघ
ख्वप

प्रकाशक **मैत्रेय युवा संघ**
भार्वाचो, भक्तपुर–१७

न्हापांगु संस्करण ५०० गू
ने.सं. ११२४
बु.सं. २५४८
वि.सं. २०६१
इ.सं. २००४

आवरण पृष्ठ *जयकिर्ति बिहार (थथुवही)*

अन्तिम पृष्ठ *ख्वपया न्याम्ह दीपंकर*

आवरण डिजाइन *मणिष शाक्य*
लोटस रिसर्च सेन्टर, महापाः, यल

मू ३००।- (स्वसः तका)

ISBN : 99933-878-4-3

कम्प्युटर सेटिङ्ग : पृथ्वीराम श्रेष्ठ
बिस्का कम्प्युटर सर्भिस
शंखधर चोक, थिमि, फोन : ६६३२०७२

थाकु *जोशी प्रिन्टिङ्ग प्रेस*
ललितपुर, फोन : ५५२१४७९

भ.पु. जि.प्र.का. द.नं. १११/०५२/५३

'सम्पदा हीगु म्हसिका खः'

भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघ

BHAKTAPUR BUDDHIST HERITAGE SOCIETY

२०५२ (1995)

पत्र संख्याः–

चलानी नः–

मिति ने.सं. ११२४ बछलाथ्व ८
२०६१ वैशाख १५ गते

"भिन्तुना"

बौद्ध सम्पदाया छगु म्हसिका धैगु हे भीगु वहाः वही । बौद्ध संस्कारया सकतां ज्याभ्वः कज ज्वीगु मखुसें भीगु धर्म, संस्कति, दर्शन अध्ययनया मंका दबु बहाः वही खः । थ्वहे बहाः वही ख्वपया सन्दर्भय् गुलि गथे गुज्वगु अवस्था थ्यना च्वन धैगु थ्वीकेगु, थ्वीकेबीगु धैगु अतिकं ज्वः मदुगु पलाःखः । थुगुहे क्रमय् मैत्रेय युवा संघ, ख्वपया ग्वसालय् ख्वपया बहा वही सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानयाना भीगु सम्पदा यात दुग्यंक दुवालेगु, म्हसिकेगु, थ्वाथुइकेगु व थौं गुज्वगु अवस्थाय् ल्यना च्वन धैगु थम्हं थुइका उकियात २५४८ औं बुद्ध जयन्तीया लसताय् अनुसन्धानात्मक ग्रन्थ कथं "ख्वपया बहाः वही छगु अध्ययन अनुसन्धान" सफू पिदनीगु खा न्यना जिपिं तसकं लयताः । थुगु ग्रन्थ भीगु धर्म, सस्कृति, दर्शन अध्ययन अनुसन्धानया ख्यलय् छगु तधंगु पलाः ज्वी धैगु मनंतुसें भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघया बौद्ध संस्कृति सम्पदा संरक्षण व सम्बर्द्धनया आज्जुयात थुगु ग्रन्थं दुग्यंगु ग्वहालि ज्वी धैगु आशायाना ।

"ख्वपया बहाः वही छगु अध्ययन अनुसन्धान" ग्रन्थ सफूया रुपय् पिथनेगुली लगनशील जुया अनुसन्धान ज्याय् न्हय्चिला विज्यापिं सकल अनुसन्धान कर्ता, विशेषज्ञ व ग्वहालिमि पिनिगु कुतः यात तसकं च्वछ्रासें वसपोल पिनिगु थुज्वःगु पलाः न्हयाबलें धिसिलाक्क न्हयाना च्वने फय्माः धकाः "भितुंना" देछाना च्वना । सुभाय ।

(पदम् सुन्दर शाक्य)
नायो
भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघ

समर्पण

नेपालमण्डलय्

बुद्धशासन चीरस्थायी याय्‌गु ज्याय्

श्रद्धा पिज्वयेका बौद्ध विहार व बही

स्थापनायाना बिज्यापिं पूर्वजपिं व लिपा

थ्यंक बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृतिया

संरक्षण एवम् सम्बर्द्धन नापं

"सर्वप्रकारं जगतोहिताय" धैगु

बोधिसत्व आदर्शयात थःगु जीवनय्

छ्यला बिज्यापिं ख्वप व थिमिया

सकल बौद्ध विहार संघपिन्त

दुनुगलंनिसें समर्पण यानागु जुल ।

मैत्रेय युवा संघ

ख्वप

नुगः खँ

बु.सं. २५४८ बुद्ध जयन्तीया उपलक्ष्यय् मैत्रेय युवा संघ, ख्वपपाखें "ख्वपया बाहा बही" नांया सफू प्रकाशन यायेत्यंगु खँ न्यने दयाः थुगु सेन्टरयात यक्वः हर्ष जुल । ख्वपया बाहा बहीया अध्ययन नापं स्वानाच्वंगु छगू निगू खँ थन न्हचब्वयेगु सान्दर्भिक जुइगु ताया ।

लोटस रिसर्च सेन्टर, नेपालमण्डलया परम्परागत नेवाः बुद्धधर्म व बौद्ध संस्कृति संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु उद्देश्यं स्थापना जूगु संस्था जूगुलिं सेन्टरपाखें बौद्धधर्म व संस्कृति अध्ययन अनुसन्धान याकेगु, दुर्लभ संस्कृत बौद्धग्रन्थत नेपालभाषां अनुवाद व प्रकाशन यायेगु, अध्ययन व अनुसन्धानयात तिवः जुइकथंया अनुसन्धान विधि प्रशिक्षण बिइगुया नापं निबन्ध प्रतियोगिता, धर्मदेशना आदि ज्याभ्वः न्हयाकावयाच्वंगु जुल । सेन्टरपाखें दँय्दसँ बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति विषयलय् अध्ययन अनुसन्धान यायेगु इच्छा दुपिं शिक्षित युवातय्त अनुसन्धान विधि प्रशिक्षण बिइगु यानावयाच्वंगु भ्वलय् वंगु २०५६ सालय् मैत्रेय युवा संघया दुजःपिनिगु लागी संघया ज्याकुथि ख्वपय् प्रशिक्षण संचालन यायेगु खँ सेन्टरं निर्णय याःगु जुल । थ्वहे निर्णय कथं २०५६ साल ज्येष्ठ ८ गतेनिसें असारया ५ गतेतक लच्छियंकं धयाथें अनुसन्धान विधि प्रशिक्षण ख्वपय् संचालन जुल । थुगु प्रशिक्षणया लागी माःगु न्यूनतम शैक्षिक योग्यता दुपिं संघया १७ म्ह दुजःपिं प्रशिक्षणय् सहभागी जूगु खः । प्रशिक्षणया समापन समारोह जूगु दिं कुन्हु प्रशिक्षार्थीपिन्त अध्ययन अनुसन्धान ज्या न्हयाकाः प्रशिक्षणया सदुपयोग यायेमाःगु खँय् सेन्टरपाखें प्रस्ताव तःगु खः । थ्वहे खँय् सहलह जुयाः ख्वपया बाहा बहीया विषयय् अध्ययन अनुसन्धान यायेगु खँ क्वःज्यूगु जुल । प्रशिक्षार्थीपिं मध्यय् संघया नायः तीर्थराज वज्राचार्यया संयोजकत्वय् च्याम्हसिगु पुचलं ख्वपया बाहा बहीया अध्ययन अनुसन्धान यायेगुया लागी सेन्टरय् प्रस्तावना प्राप्त जूगु जुल । अध्ययन अनुसन्धानया ज्या औपचारिक रूपं न्हयाकेया लागी सेन्टरं उगु प्रस्तावनायात स्वीकृत यानाः सेन्टर व अध्ययन पुचःया दथुइ २०५६ माघ १८ गते कुन्हु छगू सम्झौता जूवंगु खः ।

अध्ययन पुचःपाखें अध्ययन क्वचायेकाः २०५९ कार्तिक महिनाय् प्रतिवेदन सेन्टरय् प्रस्तुत याःगु खः । प्रतिवेदनय् मचाः मगाःगु खँय् संबन्धित बहाःबहीया आजुपिं, विज्ञजनपिं व मेमेपिं विद्वानपिनिगु प्रतिक्रिया व सुझाव कयाः प्रतिवेदनयात परिमार्जित यायेगु उद्देश्यं सेन्टर व संघया मंकाः ग्वसालय् वंगु २०५९ मंसिर ७ गते कुन्हु ख्वपया जयकीर्ति महाविहारय् छगू गोष्ठीया आयोजना जूगु जुल । गोष्ठीइ प्राप्त जूगु प्रतिक्रिया व सुझावयात थ्यंक कःघानाः अध्ययन पुचःपाखें प्रतिवेदन परिमार्जन यानाः अन्तिम रूप बियाः सेन्टरयात प्रतिवेदन न्हचब्वःगु खः । थ्वहे प्रतिवेदनयात कयाः मैत्रेय युवा संघपाखें सफूया रूपय् प्रकाशन यायेगु हेतुं सेन्टरया स्वीकृतिया नितिं अनुरोध याःगु जुल । सेन्टरपाखें नं प्रतिवेदन प्रकाशनार्थ सहर्ष स्वीकृति प्रदान याःगु जुल । सफू प्रकाशन थें जाःगु भिंगु ज्याय् सहयोग याये दयाः सेन्टरयात प्रीतीसुखया अनुभव जूवंगु जुल ।

ज्योतिरूप श्री स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर विराजमान जुयाच्वंगु नेपालमण्डल आपालं बहाःबही शोभायमान जुयाच्वंगु पवित्र भूमि खः । थन बुद्ध, धर्म व संघया परम्परायात ब्यवहारय् छ्यलेगु थाय्या रूपय् ऐतिहासिक कालनिसें बहाःबही स्थापना जुयावःगु खनेदु । बहाःबहीया कारणं हे नेपाः देशय् इतिहासया कालक्रमय् प्रतिकूल परिस्थितिइ नं बुद्ध, धर्म व संघय् समर्पित जुयाः धर्म पालन यानाः बुद्धशासन संरक्षण जुयाच्वंगु खः । धात्थें धायेधाःसा नेपालय् बुद्धधर्म ल्यंकातयेगुली बहाःबहीया तःधंगु भूमिका दु । गुगु नं इलय् ५६५ गू बहाःबही दूगु नेपालमण्डलय् आः वया गुलिखे बहाःबही खनेमदयावंगु दुःखया खँ जुल । लुप्त जुयावंगु बहाःबहीया बारे जिज्ञासा तयाः अध्ययन अनुसन्धान यानावनेमाःगु थौंया आवश्यकता खः ।

ख्वपया बाहा बहीया अध्ययनकथं ख्वपय् बहा: १९ गू व बही ६ गू याना: मुक्कं २५ बहा:बही दयेमा:गु ख: । ख्वपय् अस्तित्वय् दुगु बहा: ११ गू व बही ५ गू जक खने दुगुलिं १६ गू बहा:बहीया विवरण थुगु सफूतिइ दुथ्याकूगु जुल । अथे हे थिमिइ ९ गू बहा: दु धाइगु ख:सां अस्तित्वय् दु कथं ८ गू बहा:या जक विवरण थुगु सफुतिइ प्रस्तुत यानात:गु दु ।

"ख्वपया बाहा बही" या विषययात कया: थौं तकं अध्ययन जुया: पिहाँवयाच्वंगु सामाग्री उलि खने मदु । थुगु सफूपाखें ख्वपया बाहा बहीया धार्मिक ऐतिहासिक एवं भौगोलिक परिचयया नापं बहा:बहीया संघ, गुठी व पूजा व्यवस्था, आर्थिक स्थिति आदि बारे जानकारी जुया: ख्वप देया बुद्धधर्मया अवस्थायात सिइकेत ग्वाहालि जुइगु ताया । नापं ख्वप देया बुद्धधर्म व बहा:बहीया संरक्षण व सम्बर्द्धनया लागी अध्ययनकर्तापिंपाखें न्ह्यथनात:गु सुभ्फावपाखें सम्बन्धित सकसिगु ध्यान आकर्षित जुया: मा:गु पला: ल्ह्वनेत तिव: जुइगु विश्वास याना ।

थुगु सफू ख्वपया बाहा बहीया अध्ययन प्रतिवेदनया आधारय् तयार जूगु ख: । ख्वपया बाहा बही विषयक अध्ययन अनुसन्धान याइपिन्त थुगु सफूपाखें यक्व: ग्वाहालि जुइफइगु विश्वास याना । खला, ख्वपया बाहा बही संबन्धि दयेमा:गु सम्पूर्ण विषयवस्तु थुगु सफूतिइ दुथ्या:गु दु धायेफैमखु । अध्ययन धैगु निरन्तर रूपं जुयाच्वनीगु विषय ख: । थुगु सफूतिइ दुथ्याके मफुगु विषयलय् लिपा अध्ययन याइपिन्सं अवश्य बिचा: याइ धैगु तायेका ।

अन्तय्, "ख्वपया बाहा बही" नांगु थुगु सफू मैत्रेय युवा संघ, ख्वपपाखें प्रकाशन जूवंगुलिं सेन्टरपाखें संघयात दुनुगलं निसें सुभाय् देछाया च्वना । अथे हे, ख्वपया बाहा बही विषयलय् अध्ययन यायेगु ज्याया सुपरिवेक्षणया लागी सेन्टरपाखें मनोनीत सेन्टरया कार्यकारिणी दुज: डा. भद्ररत्न वज्राचार्य, अध्ययन पुच:या संयोजक एवं संघया नाय: तीर्थराज वज्राचार्य व अध्ययन पुच:या दुज:पिं धर्मसुन्दर वज्राचार्य, पुष्परत्न शाक्यया नापं सकल संघया दुज:पिं धन्यवादया पात्रपिं ख: । सकलसित सेन्टरपाखें आपालं साधुवाद दु ।

मिति:- २०६१ वैशाख १८, शुक्रवार ।

लोटस रिसर्च सेन्टर
महापा:, यल ।

A Few words

It is a matter of great pleasure and satisfaction for Lotus Research Center that Maitreya Yuba Sangha, a Buddhist Youth Organization of Bhaktapur has brought out a book entitled "Khwapaya Bahabahi" (Monasteries of Bhaktapur) based on a study on the monasteries of Bhaktapur district. We are happy to see the book published on the auspicious occasion of the Baishakha Purnima 2548 B. S.

A group of Buddhist Youths, members of Maitreya Yuba Sangha went through a training program on research methodology organized jointly by the Organization mentioned above and Lotus Research Center. The program was run in Bhaktapur at the coordination of Dr. Bhadra Ratna Bajracharya, Associate Professor to the Central Department of History, Tribhuvan University.

At the concluding ceremony of the program, the trainees developed a proposal to study on Buddhist monasteries of Bhaktapur. They approached the center for the projection with an aim to complete the task at the supervision of Dr. Bajracharya. We found the proposal a productive one. The theme of the proposal, therefore, touched the heart of Lotus Research Center and with some modification on the proposal the center came to decision to permit the young researchers of Maitreya Yuba Sangha to run the project under the supervision of Dr. Bajracharya.

It was commendable that the project was successfully completed. The team collected all possible relevant source materials and consulted related books, inscriptions and manuscripts both published and unpublished. The team, also, visited the monasteries, surveyed the physical aspects of the Vihars and observed daily, monthly, yearly and occasional rituals performed there. The team also interacted with the seniors and other learned members of the Vihars for more information about the respective Vihars. Finally, they organized the collected information in chapters as proposed earlier. As per the agreement the team submitted the draft of the report to the LRC for its approval.

Immediate after the submission of the draft report, LRC held a seminar in Bhaktapur to discuss on the theme. Seniors as well as other distinguished persons from different Vihars of Bhaktapur were invited for the discussion. The discussion proved fruitful. The participants commented least on the draft report. They encouraged the youths with many valuable suggestions Those comments and suggestions are given due consideration in the final report. Both LRC and Maitreya Yuba Sangha are satisfied to see the report in the present book form.

The work is divided into five chapters. The introductory chapter deals the historical part of the evolution of Khwapa De (Bhaktapur) to throw light on how the group of villages of ancient Bhaktapur developed into a *Dranga* or the cities and a *Desh*. The earliest inscription about Khwapa De is found in Garuda Pillar in Changurarayan courtyard. The inscription records the name of king Mandeva of the

Licchivi period. The inscription clearly shows that Buddhism had developed in the Nepal valley since the Kirata period. Gunvihar located in Sakwa Khwapa is still believed to be the oldest Vihar in Nepal valley.

The study throws light on Khwapa De as the gateway to penetrate Nepal Mandala from both the North and the South. Distinguished visitors come through this route to pay homage to the Swayambhu. A Lichhavi inscription indicates that Mahasanghika Bhikkhu Sangha existed there since long. Similarly, other inscription found in this area proves that theere existed Bhikksuni Sangha in Bhaktapur during the period. As Bhaktapur is situated in a highland in comparison to Kantipur and Lalitpur it can be guessed that when the Nepal Nandala was lake, some parts of Bhaktapur like Sakwa De and Bhotan De (Banepa) might have been already inhabited.

As evidenced in the study there were twenty-five Bahabahi in Bhaktapur of which sixteen still exist and other nine monasteries which are mentioned in documents and inscriptions are now lost. Similarly in Thimi Buddhist inscription and document show the existence of nine Bahas. The present work found the existence of eight bahas only. Thus the study the status of 11 Bahas and 5 Bahis of Khowpa De and eight Bahas of Thimi, which stand today have been described. The descriptions include location, physical structure, history, Sangha organization, lituragical and regular activities. Not all the Vihars have followed the same traditions.

During the fourteeth and fifteenth century Muslim invaders entered the valley through Bhaktapur and destroyed the historical monuments and looted the properties. The destroyed monuments could not be renovated because the Malla rulers who were in power then in Bhaktapur did not show any interest in the restoration of the devastated Buddhist Vihars. But the fact is to be noted that the local Buddhists of Bhaktapur have been leading Buddhist way of life and have equally been looking after the traditional Buddhist Vihars and Bahis. Unlike in Kathmandu and Patan some Vihars have only Vajracharyas as Sangha members and some others have the Shakyas only. Also, some Viharas have both the Vajracharyas and Shakyas as the Sangha members. Besides, the individual Sanghas of each Vihar, the Buddhists of Bhaktapur have jointly been organizing the Samyaka festival every year and coordinates other Buddhist activities in Bhaktpur.

Khwapa De, situated in highland and being a gateway to the valley from both the South and the North, did not deteriorate in the cultural, religious, and socio-econonic tradition, although the government policies and administration implemented during the early rule of the Mallas, were in a mess. With the rise of Jayasthitimalla a new policy called the Hindunization was introduced in the country to run the society as par the Varna system. At such the time the Buddhists of Bhaktapur have been able to preserve the Buddhist tradition despite several unfavorable difficulties.

The researchers have produced some suggestions, which I hope will definitely draw the attention of the concerned authorities towards the preservation and restoration

of Buddhist culture. There are still many issues unsolved. We are hopeful that further researches will deal many unsolved problems and the present work will help them a lot. In that sense I consider this research work as a pioneering effort in the field of Buddhism in Bhaktapur. I congrutulate Maitreya Yuba Sangha for their venture of working in a task of such enormous importance. Also, Congratulations to Mr. Tirtha Raj Bajracharya, President, Matraya Yuba Sangha and other team members i.e. Dharma Sundar Bajracharya, Puspa Ratna Shakya and Suresh Jyoti Shakya, Laxmi Chandra Bajracharya, Sidhi Ratna Shakya, Alin Shakya and Raju Man Bajracharya for their commendable works. Special thanks are due to those who have appreciated the research work done have contributed financially for the publication of the book.

My words of appreciation will be incomplete without due recognition of the contributions made by Associate Professor Dr. Bhadra Ratna Bajracharya who not only trained the researchers, but also guided them untill the task is successfully completed and published in this book form.

With due respect I offer my sincere thanks to the elder members of vihars and senior and learned Buddhists of Khwapa De and Thimi in providing documents, inscriptions and valuable information which were so essential for the success of the research.

On the auspicious occasion of the 2548th Baisakha Purnima, I personally and on behalf of all the members of Lotus Research Center pray that all sentient beings be free from misery and blessed with eternal bliss.

Prof. Dr. Bajra Raj Shakya
Chairman,
Lotus Research Centre
Lalitpur, Nepal

Date: April 25, 2004

निगू शब्द

लोटस रिसर्च सेन्टरया ग्वसालय् बि.सं. २०५६ जेष्ठ ८ गतेनसें मैत्रय युवा संघ, ख्वपया ज्याकुथिइ शुरूजुगु अनुसन्धान बिधि तालिमय् ब्वति का:वपिं संघया फिंन्हेम्ह युवा प्रशिक्षार्थीत नापं छम्ह प्रशिक्षक तथा कार्यक्रमया संयोजकया हैसियतं जिगु परिचय जुगु ख: । लच्छियंकं न्ह्या:गु थुगु तालिमय् सहभागि प्रशिक्षार्थीपिंन्सं छन्हु हे अल्सि मचासे अनुशासित ढंग संयतापूर्बक कक्षाय् उपस्थित जुया कार्यक्रमयात उदाहरणीय कथं सफल यागु जुल ।

तालिमया सहभागी प्रशिक्षार्थीपिंन्सं थी थी पुस्तकालय, संग्रहालयया भ्रमण जक मखु सक्व: वज्रयोगिनीया स्थलगत भ्रमणयाना: तालिम कार्यक्रमयात औपचारिकता बिइगु उद्देश्ययात परित्याग याना: छगू ग्यसुलागु रिपोर्ट पिकायेगु खँय् समेत सहमत जाहेर या:गु जुल । तालिमया समापन समारोह कुन्हु प्रशिक्षार्थीपिंनिगु पाखें छगू बच्चाधंगु सफूधल: व ख्वपया बाहाबहि सम्बन्धी अध्ययन यायेगु उद्देश्य कया: छगू प्रस्तावना समेत लोटस रिसर्च सेन्टरया अध्यक्ष भाजुयात लल्हा:गु जुल । सहभागि प्रशिक्षार्थी भाजु, मय्जु पिंगु उत्साह, लगनशिलता व परिश्रमयात निरन्तरता बिये फतधा:सा अध्ययन-अनुसन्धान क्षेत्रय् ख्वपया सिमित युवा समुदाय बिचय् जक जुसांनं जागरण हये फै धैगु तातुना सक्वया वज्रयोगिनीया स्थलगत रिपोर्ट तयार याकेगु ज्याय् जिं इमिगु ध्यान फयांफक्व: केन्द्रित याकेगु कुत: याना: ।

परिणामस्वरूप अल्सि मचासे यक्व: मेहनतयाना सामुहिक रूपं इमिसं तयार या:गु वज्रयोगिनीया स्थलगत रिपोर्ट लोटसया ज्याकुथिइ फुक्क प्रशिक्षार्थीपिंगु नेतृत्व याना: मैत्रय युवा संघया नायो भाजु तिर्थराज वज्राचार्यपाखें प्रस्तुत जुल । लोटसं थुगु प्रतिबेदन प्रकाशन योग्यजुगु ठहर याना: वज्रयोगिनी बिशेषांकया रूपय् २०५८ सालय् पिथंगु जुल । वज्रयोगिनी सम्बन्धी गुबले तक्क अध्ययन-अनुसन्धान जुया च्वनी उवलय् तक्क थुगु प्रकाशनं तिर्थराज समुह, मैत्रय युवा संघ व लोटस रिसर्च सेन्टरयात लुमंका च्वनी । थ्व मैत्रय युवा संघ व संघया दुजपिंगु निमित्त कम महत्वपूर्णगु खँ मखु ।

सक्व: वज्रयोगिनीया स्थलगत भ्रमणया रिपोर्ट प्रस्तुत यायेगु ज्या क्वचायेवं न्हापा अनुसन्धान बिधि तालिमया समापन समारोहस ख्वपया बाहाबहि सम्बन्धी अध्ययन यायेगु उद्देश्य कया: प्रस्तुत या:गु प्रस्तावना पत्र कथं अनुसन्धान ज्याय् पला: छियेगु मती तया मैत्रय युवा संघया नायो भाजु तिर्थराज वज्राचार्य लगायत धर्मसुन्दर वज्राचार्य, सुरेशज्योति शाक्य, पुष्परत्न शाक्य, सिद्धिरत्न शाक्य, अलिन शाक्य, लक्ष्मिचन्द्र वज्राचार्य व राजुमान वज्राचार्य संघया ज्याकुथिइ जिनापं सहलह ब्याकुगु जुल । सहलहया झ्वलय् इमिसं थुगु ज्या संयुक्त रूपं न्ह्याकेत राय व सल्लाह कागु जुल । छम्ह प्रशिक्षकया नातां इमिगु उत्साह, उमंग व लगनशिलतायात प्रोत्साहन बिइगु जिगु कर्तब्य हे जुल । उकिं जिं युवा अनुसन्धातापिंत अनुसन्धान ज्या न्ह्याकेत जक मखु अनुसन्धान प्रतिबेदन सम्बन्धित थासय् प्रस्तुत याना: छुंनं माध्यमं प्रकाशनय् मव:तले सामुहिक रूपं पला न्ह्याकेगुलिइ जि बचनबद्ध जुया । लिपा लोटस रिसर्च सेन्टर नापं संघया खंलाबला जुया ख्वपया बाहाबहि सम्बन्धी अध्ययन यायेगु उद्देश्य कया: प्रस्तुत जुगु प्रस्तावना पत्रय् साधारण हेरफेर जुया फिंच्यालाया दुने जिगु हे सुपरिबेक्षणय् अनुसन्धान ज्या क्वचायेका प्रतिबेदन सेन्टरय् वुफेयायेगु शर्त सहित निगू पक्षया वीचय् सेन्टरया ज्याकुथिइ छगू सम्फौता पत्रय् हस्ताक्षर नं जुल ।

ख्वपया बाहाबहि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानया ज्या अनुसन्धातापिंसं सललमिंक हे न्ह्याका: वने फत । अनुसन्धानया नेतृत्व छगू संघं याना: च्वंगुलिं बौद्धधर्म व संस्कृतिइ आस्था दुपिं ख्वपया बाहा बहीया संघंदुजपिनिगु खुल्ला समर्थन अनुसन्धातापिंत सहज रूपं उपलब्ध जुइ फत । संघं आह्वानयागु इलय् व्यलय्या वैठकय् समेत सहभागि जुया वसपोल पिंसं थपिंके दुगु श्रोत उपलब्ध याना: बिइगु वचं बिया

विज्यागु जुल । वसपोल पिनिगु थुजोगु कथंया उदगार पिमज्वगु जुसाः सायद थुगु अनुसन्धान प्रतिबेदन उलि अपुक्क पिहां मवइगु जुइ । श्रोत संकलनया ज्याय् तिर्थराज वज्राचार्य, धर्मसुन्दर वज्राचार्य, सुरेशज्योति शाक्य, पुष्परत्न शाक्य, लक्ष्मिचन्द्र वज्राचार्यपिंगु भूमिका प्रशंसा योग्य जुगु दु ।

युवा अनुसन्धातापिंत श्रोत सामाग्री संकलन यायेगु स्वयाः संकलित श्रोत सामाग्रीया सहि उपयोग गुगु कथं यायेगु विषयलय् उत्तिकं हे ध्यान तयेमाःगुला जु हे जुल । थ्व खँय् युवा अनुसन्धाता धर्मसुन्दर वज्राचार्य, सुरेशज्योति शाक्य, पुष्परत्न शाक्य, लक्ष्मिचन्द्र वज्राचार्यपिंगु पाखें मागु कुतः जुगु दु । बिभिन्न लजगाःज्वना बिभिन्न थासय् च्वनाच्वंपिं अनुसन्धातापिंसं नां जकया सुबिधा कयाः ज्यायाय् थाकुइगुला स्वाभाबिक हे जुल । अथे नं अनुसन्धातापिंसं थपिं छ्धी जुया थुगु प्रतिबेदन सेन्टरया ज्याकुथिइ सम्झौता कथं मैत्रय युवा संघया नायोपाखें लल्हायेगु ज्याजुल ।

छुं समय लिपा लोटसया ग्वसालय् ख्वपया थथुबहिलिइ छगू गोष्ठिया आयोजना जुया थुगु प्रतिबेदनय् मचा-मगाःगु तनेगु ज्याजुल । थुगु प्रतिबेदनयात प्रकाशनय् हयेगु निर्णय जुसेंलि धर्मसुन्दर वज्राचार्य व पुष्परत्न शाक्यया ग्वाहालि कया प्रतिबेदन सम्पादन यायेगु ज्या जुल । वहे सम्पादित प्रतिबेदन थौ छलपोल छिकपिनिगु ल्हातय् छगू ग्न्थ कथं पिदना च्वंगु दु । थ्व भ्ती फुक्कसिगु लागि गर्वया खँ खः । थुकिया लागि मैत्रय युवा संघयात बधाइ मव्यूसे च्वने फइमखु ।

थुगु प्रतिबेदन प्रकाशनय् वयेधुंकुगुलिं ख्वपया बाहाबहि सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानया ज्या पुर्ण जुल धका जिं थन क्वछुइ त्यनागु मखु । थुगु ग्रन्थं ख्वपया बाहाबही सम्बन्धी अनुसन्धान ज्या प्रारम्भ जुल धका संकेत जक बियाच्वंगु दु । थुगु प्रकाशनं भावी अनुसन्धातापिंत ख्वपया बाहाबही वारे मेमेगु अनुसन्धात्मक कृतित रचना यायेगु निमित्त ग्वाहालि जुइ । छम्ह प्रशिक्षकया नातां मैत्रय युवा संघ व संघया दुजपिंत अनुसन्धान क्षेत्रय् निरन्तर रूपं न्ह्यावना च्वनेगु इनापयासे भबिष्यनं आवश्यक कथंया सहयोग बिइगु वचं बिया च्वना ।

शुभाय् ।

मितिः ११२४ तछलाथ्वः प्रतिपदा बिहिबार

भद्ररत्न बज्राचार्य

प्रकाशकीय

स्वनिगया छगू प्राचिन नगर कथं म्हसिया वयाच्वंगु ख्वप नगरय् विविध संस्कृति व परम्परा न्ह्याना च्वंगु दु । उजागु संस्कृति व परम्परा मध्ये बौद्ध संस्कृति व परम्परा नं छगू ख: । बाहा बहि दुने जुइगु थुजागु परम्परा त संस्कृति कथं अनया संघ सदस्यपिं पाखें न्ह्याना वयाच्वंगु ख: । थजागु हे संस्कृति व परम्पराया विषयलय् ख्वपय् बौद्ध धर्मया अध्ययन याय्गु, थनया बौद्धतयत ऐक्यवद्धयाना युवापिंत बोद्ध धर्मय् अध्ययनयाका उकियात व्यवहारय् अभ्यास याकेगु व बौद्ध संस्कृति व परम्पराय् वयाच्वंगु विकृतिपाखें विमुख याय्गुया नापं संरक्षण सम्बर्द्धन यायेत युवापुस्ता हे न्ह्यो ज्याकेगु आज्जुतया वि.सं.२०५३ फागुण २५गते छथ्व युवक पिनिगु कुतलय् मैत्रेय यूवा संघ निस्वनेगु ज्या जुल । थुगु संघ निस्वंने घुंसेलिं थ:गु आज्जु पूवंकेत लयलयपतिं श्रद्धेय भिक्षु व अनागारिका गूरुमापिं व बौद्ध विद्वान पिनि पाखें बौद्ध कक्षा, यें यलय् जुइगु वक्तृत्वकलाय् भाग कायगु, निवन्ध कासा, न्हयस:लिस: कासा आदि बौद्ध जागरण वइगु ज्याझ्व:त संचालन याना वयागुया नापं शिपमूलक तालिम, स्वास्थ्य शिविर, ऐतिहासिक बौद्ध विहार वहिया स्थलगत शैक्षिक भ्रमण बौद्ध पत्रिका प्रकाशन याना च्वनागु आदि खा हर्षपूर्वक न्यंकेदया तसकं लयता व: । थुगुहे भ्वलय् थुगु संघया लागि गर्वया खाथ्व ख: कि नेपाल मण्डलया बौद्ध संस्कृति सम्मेलनय् किपा ब्वज्या:या भालाकया सफलतापूर्वक क्वचाय्कागु जुल ।

मैत्रेय युवा संघया आज्जुकथं उकिया पूर्तिया लागि, लोटस रिसर्च सेन्टरया आयोजनाय् व थुगु संघया वि.सं. २०५६ ज्येष्ठ ८ गतेनिसें आषाढ ५गतेतक्क संघया ज्याकुथिस १७म्ह युवा वर्गपिंस सफतापूर्वक तालिम कायगु ज्या सुसम्पन जुल । थुगु अनुसन्धान ज्याभ्व क्वचायका अनुसन्धान तालिमया प्रतिवेदन कथं "सक्वया वज्रयोगिनी छगू अध्ययन" सेन्टरय् पेश यानागु जुल गुगु प्रतिवेदन पलेस्वाँ अंक १७ कथं प्रकाशित जुइ धुंकुगु दु । थुगु अनुसन्धान तालिम क्वचायेधुंका अनुसन्धान प्रशिक्षक (गुरु) डा. भद्र रत्न वज्राचार्य ज्यूया प्रेरणा स्वरुप तालिमय् सहभागि प्रशिक्षार्थि पिं च्याम्हसिगु सहलह ब्याका "ख्वपदेया वहावहि छगू अध्ययन" विषय अनुसन्धान याय्गु खं क्वजित । थुगु अनुसारं मैत्रेय यूवा संघया अध्यक्षया हैसियतं जिगु संयोजकत्वय् पुष्प रत्न शाक्य, धर्मसुन्दर बज्राचार्य, शुरेस ज्योति शाक्य, सिद्धिरत्न शाक्य, लक्ष्मिचन्द्र वज्राचार्य, अलिन शाक्य व राजुमान वज्राचार्य पिंगु मंका पुचलं लोटस रिसर्च सेन्दरया डा. वज्रराज शाक्य ज्यू समक्ष अनुसन्धान प्रस्तावना पेश यानागु जुल । जिमिगु प्रस्तावना स्विकारयासे मिति २०५६ माघ १८ गते सम्झौता पत्र जुगु जुल । सम्झौता लिपा थुगु अनुसन्धान गुरु डा. भद्ररत्न वज्राचार्य सुपरिवेक्षणय् न्ह्यागु जुल । थुगु अनुसन्धायाय्गु भ्वलय् आशासफूकुथि राष्ट्रिय अभिलेखालय, राष्ट्रिय पुस्तकालयया नापनापं सम्बन्धित विहारया स्थलगत भ्रमण याना अनया संघ सदस्यपिंपाखे आवश्यक श्रोत सामाग्रि संकलन यानागु जुल । थुगु ज्याय विशेष रुपं अनुसन्धान पुच:या दुज: भाजुपिं सुरेस ज्योति शाक्य, पुष्प रत्न शाक्य, धर्मसुन्दर बज्राचार्य या कूतलं अभिलेख ब्वनेगु, ल्हययेगु आदि ज्या जुल । थुकथं आवश्यक श्रोत सामग्रि संकलन सिधय्का लेखन क्वचाय्का अनुसन्धान प्रतिवेदन तयार याना वि.सं.२०५९ मसिंर ७ गते ख्वप: व थिमि लगायत यें, यल, किपू, भोत आदि थासय् च्वपिं बौद्ध विद्वानपिंगु उपस्थितिइ गोष्ठि उगु प्रतिवेदन प्रस्तुतयाना आवश्यक राय संकलन यानागु जुल । थुगु प्रतिवेदनस त्रि.वि.वि. बौद्ध अध्ययन विभागया संयोजक डा. नरेशमान वज्राचार्य व ख्वपया बौद्ध विद्वान भाजु इन्द्र राज शाक्यज्यूं टिप्पणी

यानाविज्यागु ख: । थथे अनुसन्धात्मक प्रकृयाता फूक्क पूवंका थुगु अनुसन्धान प्रतिवेदन वि.सं. स लोटस रिसर्च सेन्टरयात बुभ्कय यानागु जुल । थुगु अनुसन्धान क्वचाय्केत श्रोत सामाग्रि उपलब्धयाना ग्वाहालि याना विज्यापिं स्थविर आजु कूलचन्द्र वज्राचार्य, चक्रेश्वरी हेराचन्द्र वज्राचार्य, ज्ञानरत्न वज्राचार्य, तिर्थराज शाक्य, चैत्य रत्न शाक्य, इन्द्रराज शाक्य, पद्म सुन्दर शाक्य, लोक रत्न शाक्य, किर्ति ज्योति वज्राचार्य सुर्य ज्योति वज्राचार्य, सानुकाजि शाक्य, ध्यान रत्न शाक्य, विक्रम शाक्य, सप्त चन्द्र बज्राचार्य, जुलुम काजि वज्राचार्य, न्हुछेरत्न वज्राचार्य, वसन्त रत्न वज्राचार्य संघ रत्न शाक्य, स्वयम्भू काजि शाक्य, सम्यक रत्न शाक्य, तेज रत्न शाक्य, रोशन बज्राचार्य, बाबुकाजि बज्राचार्य, गम्भीर वज्राचार्य आदि सकसिंत सुभाय् वियाच्वना ।

थुगु सफू प्रकाशनया लागि अनुसन्धान प्रतिवेदनय् मगामचागु ढंगु आदि फूकं थाकुमचासे संसोधन याना विज्याम्ह अनुसन्धान गुरु डा. भद्ररत्न बज्राचार्य प्रति दुनुगलं निसें कृतज्ञ जुया सुभाय देहछ्याना । नाप उगू ज्याय अलसीमचासे प्रुफ स्वयगु व सम्पादन ज्याय ग्वाहालि याना विज्यापिं पुष्परत्न शाक्य व धर्मसुन्दर वज्राचार्ययात नं विशेष धन्यवाद वियाच्वना । थुगु ग्रन्थ कम्प्युटर सेटिङ्ग यानादिम्ह विस्का कम्प्यूटर, थिमिया भाजु पृथ्वीराम श्रेष्ठ व संसोधीत विषयत तनेगु कम्प्यूटर टाईप याना ग्वाहालीयाना विज्याम्ह भाजु विनोद वज्राचार्य, व्याकरण शुद्धियाना विज्याम्ह वज्रमुनि वज्राचार्ययात व थाकूया सम्पूर्ण ज्या ता:लाका दिम्ह जोशी प्रिन्टिङ्ग प्रेसया प्रो. अजरमान जोशीयात नं सुभाय् देछ्याया च्वना ।

विशेषत थुगु ग्रन्थ प्रकाशनया लागि हपा: बिया व आवश्यक बहा बहीया फुक्कं किपा कया व कभर डिजाइन याना बिज्याम्ह लोटस रिसर्च सेन्टरया मणिष शाक्य नापं सुप्रसिद्ध बज्राचार्य लगायत सम्पूर्ण लोटस परिवारप्रति कृतज्ञ जुयाच्वना ।

थुगु अध्ययन अनुसन्धान स्वपया बाहा व बहिया वारे उगू विहार वहिया पाठक वर्गपिंस थुइका कया संरक्षण सम्बर्द्धन याय्गु ज्याय् न्ह्योज्याइ धैगु आशायाना । नापं थुगु सफू प्रकाशनया लागि आर्थिक ग्वाहालि याना विज्यापिं सकल दातापिं प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन यानाच्वना ।
भवतु सव्ब मङ्गलं

तिर्थराज वज्राचार्य
अध्यक्ष
मैत्रेय युवा संघ

ने.सं. ११२४ बछलाथ्व स्वांयापुन्ही

धलः

अध्याय १

परिचय

भौगोलिक परिचय

नेपालमण्डलया स्वंगू पुलांगु नगर मध्येया छगू नगर ख्वप खः । क्षेत्रफलया ल्याखँ नेपाल अधिराज्यया दक्वसिवे चिधंगु जिल्ला कथंनं ख्वप म्हसिया च्वंगु दु । कलाःया दृष्टिकोणं अनुपम उदाहरण कथं शोभायमान जुयाच्वंगु न्ययन्यापा भ्याः, न्यात पौ देगः आदिया कारणंयानाः ऐतिहासिक व पुरातात्विककथं महत्वपूर्ण जुयाच्वंगु थुगु नगर थौकन्हय् नेपाया प्रमुख पर्यटकीय स्थल कथं धस्वाना च्वंगु दु । नेपाःया राजधानी कथं राजनैतिक महत्व दुगु मध्यकालीन ख्वपयात नेपाःया रोम शहर धयाःवइच्वंगु यथार्थता नं थ्व खँयात स्वतः प्रमाणित यानाच्वंगु दु ।

ख्वप नगर २७°२६' निसें २७°४४' उत्तरी अक्षांश व ८५°२१' निसें ८५°३२' पूर्वी देशान्तरय् अवस्थित जुयाच्वंगु दु । समुद्री सतहपाखें थ्व नगर १३३१ मीटर च्वथ्या ।[१] प्राचीन ख्वप उत्तरय् खासाङ्गखुसुङ्ग व दक्षिणय् हनुमन्ते खुसिया बीचय विस्तार जुयाच्वंगु दु । तर जिल्ला कथं स्वयेबले धाःसा ख्वपयात थौकन्हय् पूर्वपाखे काभ्रे जिल्लाया नगरकोट डाँडां तथा उत्तरपाखें काठमाडौं जिल्लायात मनोहरा खुसीं व्वःथला तःगु दु । अथेहे दक्षिण व पश्चिम पाखें ललितपुर जिल्ला व काठमाडौं जिल्लायात मनोहरा खुसीं हे व्वःथला तःगु दु । ख्वप जिल्ला दुने भक्तपुर व मध्यपुर थिमि यानाः निगू नगरपालिका व भिंखुगू गा.वि.स. समाहित जुयाच्वंगु दु ।

पौराणिक बाखनय् ख्वपया वर्णन

ख्वप दे नेपालमण्डलया दक्वसिबे पुलांगु बस्ती खः धैगु पुराणया आधारकथं नं अनुमान यायेफु । थ्व दह विपश्वी बुद्धयागु इलय् कालीदहया नामं प्रख्यात जुयाच्वंगु जुल । थुकी यागु ब्या व हाकः न्हेगू न्हेगू कोश दुगु जुल । थन यागु लः तसकं शुद्ध जू । प्राग ऐतिहासिक कालय् तःधंगु दह जुयाच्वंगु इलय् स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शन यायेत महाचीनं थन थ्यंक बिज्याःम्ह मञ्जुश्री बोधिसत्व पूर्वपाखें च्वंगु महामण्डप पर्वत (थौकन्हयया नगरकोटया गुँ लिक्क) य् च्वनाः बिज्यागु जुल धकाः स्वयम्भू पुराणय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । दहजुयाः च्वंगु नेपालमण्डलयात गुगु कशं बस्तियोग्य थासय् हिइके फई धैगु मनय् खँ वायेका वसपोल थन स्वचाः स्वन्हि च्वनाः बिज्यात धैगु वर्णन समेत उकिइ दुथ्याका तःगु दु ।[२] मञ्जुश्री बोधिसत्व च्वनाः बिज्यागु थाय्यात थौकन्हय "ल्हाःसापाकु" धाई । मञ्जुश्रीयागु गुणानुस्मरण यानाः बौद्धतय्सं श्री पञ्चमीकुन्हु वसपोलयागु भक्तिभाव आःतक्क नं यानाः वयाच्वंगु दु ।

---

१ *मेचीदेखि महाकाली*, भाग २, (काठमाडौं; श्री ५ को सरकार संचार मन्त्रालय, सूचना विभाग, वि.सं. २०३१) पृ ६३७ ।

२ *स्वयम्भू पुराण*या पृष्ठ ३८–३९ य् नेपालमण्डल नागदह जुयाच्वंगु खँयात थथे उल्लेख याना तःगु दु ।
विपश्विनोऽपि कालेस्मिन्नयं नेपालमण्डल ।
काली दहइति ख्यातः पयोभिः सम्प्रपुरित ॥
तदाभूत सप्तक्रोशक व्यायामे कालीद्रह ।
आयामो दीर्घस्तावत सदा शुद्ध जलै शुचि

स्वयम्भू पुराणय् ये हिम्बत्खण्डय् नं ख्वप दे स्थापना जुगु विषयलय् वर्णन यानातःगु व्वनेदु । थुगु पुराणय् विष्णुं थुगु थायदात शंख बान्कि याना: बस्तियोग्य जुईकथं निर्माण याना: बिज्याग् खँ उल्लेख याना: तःगु दु । आकाशं कया तःगु ख्वप देया किपा: स्वय्बले नं ध्व थाय् धाथें हे शंख बान्कि लुयाच्वंगु खने दु ।[३] थुगु कं स्वयबले नेपालमण्डल दह जुयाच्वंगु इलय् हे थौकन्हय्या ख्वपदेया पूर्व भाग लिक्क च्वथ्यागु भागय् बस्ति दये धुंकुगु अनुमान यायेफु । थुजागु वर्णन स्वलधा:सा किरातकालय् हे ख्वपय् बस्तिबिकास जुइ धुंकुगु प्रमाणित जुवइ । यक्व न्हापा नेपालमण्डल छगू तःधंगु दह खः धका: नां जा:म्ह भूगर्भविद् टोनि हेगनं थःगु सफू *नेपालको संक्षिप्त भौगर्भिक सर्वेक्षण* खय् ध्व खँ वैज्ञानिक अनुसन्धानकथं पुष्टि यायेगु कुतः जुयाच्वंःगु दु । थुजोगु दहया छचाखेरं च्वथ्यागु थासय् किरातकालस्वया: न्हयो हे बस्तिबिकास जुइ धुंकुगु मेमेगु श्रोतं नं प्रमाणित याना:च्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

इतिहासकारपिनिगु विचा:कथं नेपालमण्डलय् इसाया न्हापागु शताब्दीपाखे लिच्छवितय्सं किराती राजा गस्ति (राइट वंशावली) यात त्याका: शासनसत्ता थःगु ल्हा:तय् काल धका: च्वया:तःगु दु ।[४] लिच्छवितय्सं राज्य चलेयाये न्ह्योया किराति जुजुपिनिगु पालाय् बौद्धसंस्कृतिं नेपालमण्डलय् हाकाय् धुंकुगु दु धैगु लिच्छविजुजुपिंसं तया: थकुगु अभिलेखँ प्रमाणित याना:च्वंगु दु । उकिं लिच्छवितयसं नेपालमण्डलय् आर्य संस्कृति व संस्कृत भाषायात नालेगु कुतः जुयाच्वंगु खःसा नं छय्लाबुलाय् किराति संस्कृतियात नं क:घाना वयाच्वंगु यथार्थतायात उदाहरणकथं न्ह्योव्वयेफु ।[५] लिच्छविकालयागु अभिलेखय् ८०% स्वया: अप्पो धैथें थाय्यागु नां किराति भाष (असंस्कृत भाषा) वा तात्कालिक जनभाषां छ्यला तःगु दु । गथेकि – दुलङ्ग ग्राम, खोपृङ्ग ग्राम, दुप्रङ्ग ग्राम, यूप ग्राम आदि ।[६] थाय्यागु नांजक मखु उगु इलय्या सरकारी अड्डा (अधिकारण) नापं थनयागु खुसि, पहाड व गुंयागु नां नं किराति भाषां हे उल्लेख जुयाच्वंगु दु । उदाहरणकथं लिच्छविकालया अभिलेखय सरकारी अड्डा तयेगु नां कथं छ्यलातःगु कुथेर, शुली (शोल्ल धका: नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु), लिङ्वल माप्चोक शब्दतः, खुसियागु नांकथं छयलातःगु - बुर्दुम्ब्रादुल, ज्ञातिखृन, तेङखु व गुँया नाकथं छयलातःगु मिदिचो, ब्रेम्गुचो, मोगुंचो आदि शब्दत न्ह्योब्वयेगु थुगु थासय सान्दर्भिक जुइ ।[७]

ग्रामकथं ख्वपया विकास यक्व: न्ह्योहे जुइधुंकुगु खँ लिच्छविकालया अभिलेख स्वया: याउँक हे सिइकेफु । लिच्छविकालया न्हापांगु अभिलेख धका: म्हसियाच्वंगु ख्वप लागाया उत्तरपाखेयागु चांगु नारांद्योया न्ह्योने धस्वानाच्वंगु संवत ३८६ (इस्वी सँवत ४६४) अङ्कित जुयाच्वंगुजुजु मानदेवया: शिलास्तम्भ खः ।[८] थुगु अभिलेखय् ख्वपयात 'खकम्प्रिङ्ग ग्राम' धका: उल्लेख याना: तय् धुंकुगु दु ।[९] अथेहे पशुपतिया

[३] हिम्बत्खण्डय् नेपालमण्डलया बारे थथे उल्लेख याना तःगु दु
"ज्योतिरुपेभयि क्षेत्रमेतदग्रदो भविष्यति ॥१३॥
नागद्रह इतिख्यात निरुद्धं बाग्मती जलम् ॥१४॥
बाग्मत्याच नदीभूते वनेजाते च मण्डले ॥२१॥

[४] तुल्सीराम वैद्य, "नेपालको प्राचीन तथा मध्यकालिन इतिहास", *नेपालको इतिहासका पाँच स्वर्णिम पृष्ठ,* (काठमाडौं ;ने.रा.प्र.प्र.,२०३९) पृष्ठ १६ ।

[५] जगदीशचन्द्र रेग्मी, *लिच्छवि संस्कृति,* (काठमाडौं: रत्नपुस्तक भण्डार,२०२६) पृष्ठ १०७ ।

[६] भद्ररत्न बज्राचार्य (सं), *धनब्रज बज्राचार्यको ऐतिहासिक लेख संग्रह भाग-१, (ललितपुर;* ललित रिसर्च सेन्टर,२०५६) पृष्ठ ५ ।

[७] धनबज्र बज्राचार्य(सं), *लिच्छविकालका अभिलेख* (किर्तिपुर; नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र,२०३०) पृष्ठ १३

[८] लैनसिह वाग्देल, *एनभेन्टोरी अफ स्टोन स्कुप्चर अफ दि काठमाडौं भ्याली* (काठमाडौं, ने.रा.प्र.प्र. १९९५)पृष्ठ ४७

संवत ३९९ अङ्कित जुयाच्वंगु मानदेवयाः पालेयागु रत्नसंघया अभिलेखय थुगु थाय्यात "खोपृङ्ग ग्राम" धकाः उल्लेख यानाः तःगु दु ।[10] हाकनं कुम्हात्वालय् दबुलि च्वंगु अभिलेखय् ख्वप थुगु थाय *माखोदुलु*[11] नामं उल्लेख जुयाच्वंगु दुसा तुलाछेँ च्वंगु शिवदेव व अंशुवर्मायागु संवत ५१६ यागु अभिलेखय् थुगु थाय्यात *खृपुङ्ग ग्राम* उल्लेखयानाः तःगु दु ।[12]

हाकनं लिच्छविकालया मेमेगु अभिलेखय् ख्वपयात 'द्रङ्ग' धकाः उल्लेख यानातःगु नं दु । उगु ईलय् 'ग्राम' स्वयाः अप्पो आवादी दुगु निश्चित थाय्यात 'द्रङ्ग' धाइगु चलन जुल । छगू द्रङ्गय् निगू, स्वंगू वा व स्वयाः अप्पो ग्रामत दयेफु ।[13] गोलमढी त्वालय् दुगु शिवदेव व अंशुवर्मायागु संवत ५१६ यागु अभिलेखय् ख्वपयात ***माखोपृसतलद्रङ्ग*** उल्लेख यानाः तःगु दु ।[14] अथेहे सूर्यविनाःयक लिक्कच्वंगु अनन्तलिङ्गेश्वरया देगःलय् च्वंगु संवत ८० यागु जुजु नरेन्द्रदेवयाः अभिलेखय् *हंसगृहद्रङ्ग*या रूपय् ख्वपया नां चर्चाय् वयाःच्वंःगु दु ।[15] थुकथं नेपालमण्डलया छगू पुलांगु किराति बस्ति ख्वप लिच्छविकालया प्रारम्भिक इलय् "ग्राम" या रुपय् स्थापित जुया बिस्तार बिस्तारं उत्तरार्द्धपाखें द्रङ्गया रुपय् विकशित जुयावंगु खँ च्वय् उल्लेखित अभिलेखँ स्पष्ट कथं उजागर यानाःच्वंगु दु ।

लिच्छविकालय् द्रङ्गकथं बिकशित जुयाच्वंगु वस्तित मध्यकालय् वयाः देसय् परिणत जुगु जुल ।[16] थ्वहे भ्वलय् लिच्छविकालया उत्तरार्द्धपाखे ख्वप नं छगू दे (नगर) कथं विकास जुइफत । नेपाल संवत शुरु जुइ खुदँ न्ह्यो वि.सं. ९३० माघ कृष्ण प्रतिपदा सोमवारकुन्हु आनन्द देव प्रथमं थः दाजु जयदेवयाःके अनुमतिकयाः पूर्व पाखे यागु ७ गां समाहित यानाः ख्वपदेया स्थापना यागु खः ।[17] थुम्ह आनन्ददेव प्रथम लिच्छवि जुजु राघवदेवयाः बराजु (तापाबाज्या) जयदेव नांयाःम्ह जुजुया स्वम्हम्ह किजा खः । थः दाजुयागु बचंकथं पूर्वपाखे यागु ७ गां मिलेयानाः यल अन्तर्गत आनन्ददेव प्रथमं शासन यानाः वयाच्वंगु जुल । उकिं वंशाबलिइ आनन्ददेव प्रथमयात यल अन्तर्गतयाःम्ह छम्ह प्रशासकथं नीदँ (२० वर्ष) तक्क ख्वपया प्रशासन थःगु नियन्त्रणय् लाकातल धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु खः ।[18]

जुजु नरेन्द्रदेव मदय् धुंकाः वि.सं. १२०३ माघकृष्ण प्रतिपदाकुन्हुं आनन्ददेव द्वितीय (ने.सं. २६९–२८७) या राज्यरोहण जुगु खः ।[19] थःगु ल्हाःतय् शासनभार वयेधुकाः उगु इलय्या राजनैतिक वाताबरण, आन्तरिक सघर्ष व इलय व्यलय् जुयाच्वंगु बैदेशिक आक्रमणयात विचाः यानाः नेपालमण्डलया च्वथ्यागु

---

९ **बज्राचार्य; *पूर्बवत पाद टिप्पणी* सं ७, पृष्ठ १३ ।**

१० ऐजन, पृष्ठ ५० ।

११ ऐजन, पृष्ठ २३१ ।

१२ ऐजन, पृष्ठ २५३ ।

१३ *ऐजन*, पृष्ठ ११ ।

१४ *ऐजन*, पृष्ठ २४९।

१५ *ऐजन*, पृष्ठ ४८५

१६ ऐजन,, पृष्ठ ११ ।

१७ भुवनलाल प्रधान, *नेपालको इतिहास र संस्कृतिको केही पक्ष,* २०५५, ने.रा.प्र.प्र., पृष्ठ ९१ ।

१८ *ऐजन*, पृष्ठ २–३ ।

१९ ज्ञानमणि नेपाल, *नेपालको पूर्व मध्यकालको इतिहास,* (किर्तिपुर; नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, २०५४) पृष्ठ ८० ।

थाय् ख्वपयात राजधानी घोषणायाना: थुगु थाय्यात गढया रुपय् विकास यायेगु ज्या निम्हम्ह आनन्ददेवं यागु जुल । थ्वहे खँयात वंशावलीकारं जुजु आनन्ददेव ख्वपय् शिवग्लस्थानय् निम्ह द्यो स्थापना याना: सिज: पौ तल; त्रिपुर नां यागु राजप्रसादय् न्हयेग: गजू तथा गन्धकुट शैली दयेका राजधानि प्रतिष्ठा यात 'राजकुल' लिक्क लुँ हिति नं दयेका राज्यया महामण्डलिक महापात्र निसेंकया समस्त प्रजापिनि काय् छय् पिंसं समेत छेँ बुँ न्याये मि फइगु व्यवस्था याना: बिल धका: उल्लेख यानात:गु व्व:नेदु । हाकनं प्रजापिन्त सुख शान्ति दयेमा बिघ्न-बाधा मदयमा, तथा इमिगु ज्यू धनया संरक्षण व सुरक्षा यायेगु हेतु देसय् च्वंपिं खुँत निर्मुलयाना: छम्ह महात्मां याइगु ज्या जुजु आनन्ददेबं यात धका: प्रशंसा समेत जुयाच्वंगु दु ।[२०] थुगुकथं आनन्द देव प्रथमं वि.सं. ९३० पाखें पूर्वपाखे यागु ७ गां मिलेयाना: बिकासयाना: थकुगु ख्वप शहरयात आनन्द देव द्वितियं वि.सं. १२०३ पाखें नेपालमण्डलया राजधानी घोषणायाना: त्रिपुर राजदरबार समेत निर्माण याना: वन । अले थ्व हे ख्वप बि.सं. १२०३ निसें वि.सं. १५३८ तक्क लगभग स्वस: त्या दँ (३५० वर्ष)तक्क नेपालमण्डलया राजधानी कथं प्रशासनिक केन्द्रस्थल जुल । मध्यकालया पूर्बाद्ध पाखे ख्वपया राजनैतिक चहल पहलया अनुमान व यक्षमल्लयागु इलय् नेपालमण्डलयागु सिमाना गुलि विस्तृत जुयाच्वंगु दु धैगु खँ जयज्योतिमल्लयागु पालय् बि.सं. १६७१ (शकसंवत १५३६)स च्वया:त:गु *नरपति जयचर्याटिका* सफूया पुष्पिकावाक्यय् तसकं नां जा:म्ह रघुवंशी जुजु जययक्षमल्लं थ:गु पुरुषार्थं मिथिला, मगध त्याका: गया वना:: पितृ श्राद्धयाना: ल्हिाँ वया: पहाडी राज्य अकण्टक रूपं राज्य यात धका: वर्णन याना: त:गु दु । वसपोलयागु राज्यकालय् नेपाया सिमाना पूर्वय् वङ्गदेश, दक्षिणय् गङ्गाजी, पश्चिमय् गोरखा, पाल्पा व उत्तरपाखे न्हयेनु न्यासिवने थाय् तक विस्तारित जुगु खँ नं उगु सफुतिइ उल्लेख यानात:गु दु ।[२१]

वि.सं. १५३९ (ने.सं. ६०२) या लिपा यक्ष मल्लया सन्तान पिसं केन्द्रयात टुक्रायाना: अलग अलग शासन यात । रायमल्लं ख्वप देसय् शासन यागु जुलधा:सा रत्नमल्लं यें देसय् शासन यात । हाकनं पूर्वपाखे भों दे व यल समेतं स्वतन्त्र राज्यकथं स्थापना जूवन । थुकथं यक्षमल्लया मृत्यु लिपा लगभग स्वस: दँ (३०० वर्ष) विखण्डीत जुगु नेपालमण्डलया अलग अलग राज्य मल्ल जुजुपिसं शासन याना: वन । लिपा वि.सं. १८२५य् गोरखाया पृथ्वीनारायण शाह जुजुं यें राज्य त्याकल । दच्छि लिपा वि.सं. १८२६य् ख्वप देसय् हमला याना: लगभग खुसत्यादँ तक्क राजनैतिक केन्द्रजुयाच्वंगुख्वप दे गोरखाजुजुया अधिनय् लात । थुगुकथं गोरखा जुजु पृथ्वीनारायण शाहया नेतृत्वय् एकिकृत जुगु ख्वप देया मध्येकालिन राजनैतिक अस्तित्व लोप जुइ धुंकुगु दुसांनं धार्मिक व सांस्कृतिक दृष्टिकोणं छगू महत्वपूर्णगु जिल्लाकथं ध:स्वना: च्वंगु हे दनि ।

---

२० धनबज्र बज्राचार्य व कमलप्रकाश मल्ल, *द गोपालराज वंशावली,* (काठमाडौं; नेपाल रिसर्च सेन्टर पब्लिकेशन १९८५) पत्र सं. २४ख र २५क ।

२१ नेपाल, *पूर्वबत पाद टिप्पणी* सं. १९, पृष्ठ २४६ ।

अध्याय २

ख्वप देशय् बौद्ध धर्म

नेपालमण्डलय् बौद्ध धर्मया प्रवेश

सिद्धार्थ गौतमया जन्म ५६३ इसापूर्वपाखे नेपालमण्डलया दक्षिण-पश्चिमपाखे अवस्थित कपिलबस्तुया शाक्य राजकुमाकथं लुम्बिनी क्यबय् जुगु खः । दुःखं मुक्त जुये फैगु लँपु लुइकेगु हेतु २९दँया उमेरय् वसपोलं गृह त्याग यानाःबिज्यागु जुल । ३५दँया उमेरय् वसपोलं दुखं मुक्त जुये फैगु निर्वाण मार्ग थुइकाः बिज्यात । दुःखं मुक्त जुइफैगु थुजागु ज्ञानयात वसपोलं संघात्मक शैलीं प्रचार प्रशार यानाः बिज्यात । बिश्वं वसपोलं देशना यानाःबिज्यागु ज्ञानयात धर्म भाःपिना ग्रहण यानाःकाल । कालान्तरय् बुद्धं प्रतिपाद यानाःबिज्यागु ज्ञान बौद्धधर्म कथं प्रसिद्ध जुल । नेपालमण्डलय् वसपोलयागु जिवनकालय् हे बौद्धधर्मया प्रचारप्रसार ज्वी धुंकुगु खँ *मूलसर्वास्तिवाद विनयसूत्रय्* उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[२२] बुद्धधर्म प्रचारयायेगु आज्जु ज्वनाः ऊनया व्याःपारीत नापं छ पुचः भिक्षुपिं थन थ्यंक वःगु उकी उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

अथेहे बुद्धया जिवनकालया अन्तिम इलय् कपिलवस्तुया शाक्यतय् मध्ये छगू समूह कोशल जुजु विडुडभं यागु आक्रमणपाखें बचे जुइतः ब्यापारीत नापं हे नेपालमण्डल दुहाँ वःगु जुल । *मूलसर्वास्तिवाद विनयसूत्र* य् उपिं शाक्य तय्गु हालबखर न्यनेकने यायेत आनन्द भिक्षु बुद्धयागु बचनकथं नेपालमण्डलया भ्रमणयानाः ल्हिाँः बिज्याबलय् वसपोलया ल्हाः, तुति च्वापुं नःगु घटना वर्णन जुयाच्वंगु दु[२३] । उपस्थित भिक्षुगणपिंसं बुद्धयाथाय् वनाः: आनन्दयात जुगु फुक्क खँ बिन्ति यागु जुल । उकिं चिकुगु लागा वा हिमालि लागाय् च्वनीपिं भिक्षु पिंसं लाकां न्ह्याये ज्यू धैगु विनय बुद्धं दयेका बिज्यात धकाः नं उगु सुत्रय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुकीं ईलय्-व्यलय् थाय्बाय् स्वयाः भगवान बुद्धं बिनययात संशोधन याये ज्यूगु खँ संघयात उजँ दयेका बिज्यागु स्पष्ट जुगु दु ।

बुद्धया जीवनकालय् हे बौद्धधर्म प्रचार जुगु खने दुसा, किरातकाल स्वयाः न्ह्यो नेपालमण्डलया गुगु नं थासय् बिहार निर्माण जुयाच्वंगु खनेमदु । ईसाया निगूगु शताब्दीपाखे स्थापना जुगु 'गुँ बिहार' ऐतिहासिक तथ्य कथं नेपालमण्डलया न्हापांगु बिहार जुगु दु ।[२४] अथेहे सक्वय् च्वंगु लिच्छविकालिन छगू मेगु अभिलेखय्[२५] श्री धर्म्मराजिकामात्य व "(महा) सांघिक भिक्षु संघस्य" खँग्वः छ्यालाबुला यानातःगु दु । थुकी छु सिइदु धायेबले गुँ बिहार स्थापना जुइ धुंका बौद्धधर्मया बिकास थुलि निरन्तर रूपं जू वन कि लिच्छविकालतक थ्यंबले धर्मसम्बन्धी स्वइम्ह छम्ह मन्त्री (अमात्य) यागु नियुक्ति यायेगु अतिकं आबश्यक जू

---

२२ भुवनलाल प्रधान, *नेपालमा बौद्ध धर्म* (काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०४५) पृष्ठ ३० ।

२३ भद्ररत्न वज्राचार्य, "बुद्धधर्म र लिच्छविकालिन समाज : एक अध्ययन", लोटस रिसर्च सेन्टर द्वारा २०५५ सालमा संचालित नेपालमण्डलको बौद्ध संस्कृति सम्मेलनय् प्रस्तुत कार्यपत्र ।

२४ बज्राचार्य, *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं ७,* पृष्ठ १० ।

२५ ऐजन, पृष्ठ ५० ।

वन । बौद्ध बिहारयात पशुपति व दोलखाशिखर (चांगु नारायण) सरह राजकीय सम्मान बियाःतःगु उल्लेख जुयाच्वंगु हाडिगांमय् च्वंगु अंशुवर्मायागु लिच्छविकालिन ल्वहँपतिइनं थ्व खयात स्वतः पुष्टि यानाःच्वंगु दु ।[२६] महासांघिक हे महायानया पूर्ववत रुप जुगुलिं नेपाया बौद्धधर्म प्रारम्भकालनिसें महायानी परम्परा नापं अप्वः आबद्ध जुयावःगु खः धाःसां छुं अतिशयोक्ति जुइमखु ।

ख्वप देसय् बौद्धधर्मया प्रवेश

नेपालमण्डलया छगू पूलांगु बस्तिया रूपय् म्हसिया च्वंगु ख्वप दे बौद्धधर्मया अनुयायी पिनिगु छगू तःधंगु पवित्र स्थल नं खः । किरातकालय् हे थ्व थासय् बौद्ध धर्म हा काये धुंकुगु खँ थनया लिच्छविकालिन अभिलेखँ पुष्टि यानाःच्वंगु दु । थ्व लागाया उत्तरपाखें अवस्थित सँक्व देयात उदाहरणकथं न्ह्यःव्वयेगु उपयुक्त जुइ । सँक्व दे यात २००८ न्ह्यो तक्क 'सँक्व ख्वप' धायेगु चलन दु । थौकन्हय् तक्क नं न्ययदँ खुइदँ दुपिसं "सँक्व ख्वप" धाइगु यानाःच्वंगु हे दनि ।[२७] सँक्व दे लाः २००८ सालया राष्ट्रिय सिमाङ्कन लिपा तिनि काठमाडौं जिल्लाय् लाःवंगु खः । इतिहासय् उल्लेख जुयाच्वंगुन्हापांगु बौद्ध बिहारया रूपय् 'गुँ बिहार' थ्व हे सँक्व देसय् निर्माण जुयाच्वंगु दु । हाकनं महासांघिक भिक्षु संघ स्पष्टकथं उल्लेख जुयाच्वंगु लिच्छविकालिन अभिलेख नं थन हे लुयावःगु दु । उकिं किरातकालंनिसें हे थ्व लागाय् बौद्ध धर्मया प्रचार प्रसार जक मखु महासांघिक भिक्षु संघया जग समेत क्वातुइ धुंकुगु खनेदु । हाकनं ख्वप दे नेपालमण्डल दुने जक मखु उत्तरय् तिब्बत थ्यंकनं उत्तिकं हे प्रसिद्ध जुयावंगु खनेदु । सम्भवतः बौद्ध धर्मया सिद्ध मिलारेपाया शिलामूर्ति थन दयाच्वंगु छगू कारण जुइफु । इलय् व्यलय् तिब्बतित थन आःतक्क नं उगु शिलामूर्ति दुगु थासय् वयेगु यानाः वयाच्वंगु दनि ।

सँक्वयाः 'गुँ बिहार' थें छगू पुलांगु बिहारकथं उद्योतकारव्य बिहारया नां थनया मेगु छगू शिलालेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । शिलालेख ल्हाःसापाकुय लागाया बागहिटी नांगु ल्वहँ हिति च्वंसं निर्माण जुयाच्वंगु दु । थुगु ल्वहँहिटीया बिशेषता धाःसा थुकी कियातःगु न्यायोःगु म्हुतुं लः हायेका तःगुलि लानाच्वंगु दु छाय्धाःसा मेमेगु ल्वहँहिटी मकरासया म्हुतुं लः पिकया तय । थ्वहे हिटीइ छगू अभिलेख तयातःगु दु । लिपिया आधारय् थ्व शिलालेख जुजु मानदेवयागु इलय्यागु जुइ धकाः अनुमान यायेफु । उकी उल्लेख जुयाच्वंगु वाक्यांश थथे खः ।[२८]

ऊं उद्योतकारव्ये सततं मनोज्ञे
सुरालस्या ध्वनि सद्विहारे
हारेय धारेयमति प्रसन्नता
झषस्य वक्रात्पतती विराजते ।

अभिलेख कथं स्वयबले लिच्छविकालय् थुग क्षेत्रय् उद्योतकारव्ये बिहार निर्माण जुयाच्वंगु खनेदु । नापं थ्व लागाय् बौद्ध धर्मया केन्द्रकथं बिकास जुयाच्वंगु खः । थन लिच्छविकालिन बुद्धया मूर्ति नापं मेमगु कलाकृतित उखे थुखे छरय् जुयाच्वंगु दु ।[२९] ख्वपया मञ्जुवर्ण महाविहारया वज्राचार्यपिसं थन नित्यपुजादि यानाः बौद्ध परम्परा न्ह्याकाः थुगु लागाया बौद्ध संस्थाया संरक्षण यानाः वयाच्वंगु दु । थथेहे इन्द्रवर्ण

---

२६ बज्राचार्य, *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं ७*, पृष्ठ ३२०–२१

२७ ज्याथपिं नापं खल्हाना बले वयक्पिंस धयादिगु कथं ।

२८ पद्मसुन्दर शाक्य, *गोरखापत्र* चैत्र ५, २०४५, पृ. ६ ।

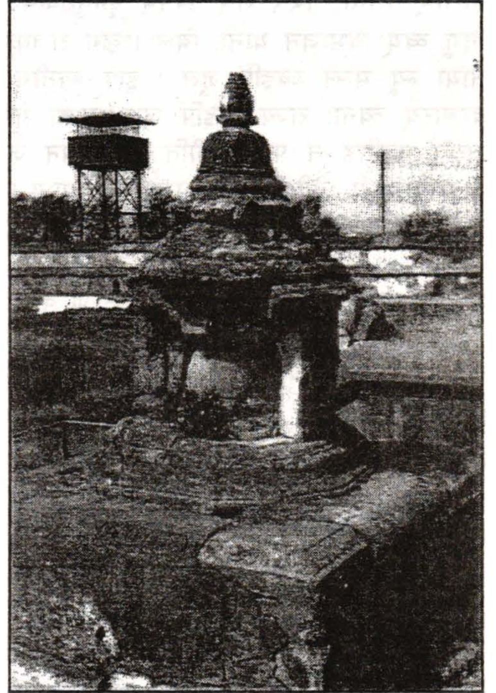
२९ वागहिटीयागु स्थलगत भ्रमणया आधारय् । .

महाविहारया दुजःपिंसं सतः दयेका स्यंल्स्वं यायत आयस्ता समेत तया वंगु अभिलेख नं थन दु ।[३०] उकिं थ्व क्षेत्र महायानी व वज्रयानीपिसं छगू महत्वपूर्ण धार्मिक स्थलया रुपय् नालाः वयाच्वंगु दु । उकिं थुगु थासय् उगु उद्योतकारव्ये बिहार निर्माण जुयाच्वंगु खयेफु धकाः अनुमान यानाः तःगु थुगु थासय् उल्लेख याये बहजू । अथेहे ख्वप नगरया पूर्वपाखे च्याःम्हसिंह व ब्रम्हायणी पीठया दथुइ लाक्क वाचुहिटी धाःगु थासय् नगरपालिकां सफा याःबले लगभग २ फिटं मयाक तःपागु ह्याँउगु छपाः ल्वहँपौ नं लुया वःगु खः । संवत १४४या उगु अभिलेखय् थथे उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

> *"ॐ संवत १४४ फार्गुण शुक्ल दिवा त्रितीया यां । देयधार्मयं शाक्य भिक्षुणया सोमनाथया । सर्वसत्वनाः अनुत्तर ज्ञाना वाप्तये । चक्र वाटरीभिं (ति) आर्य (भार्य ?) भिक्षुणी सङ्घाय प्रतिपादित इति ॥"* [३१]

ख्वप लागाःया मेमेगु बौद्ध कलाकृतित

ख्वः लागाःया मेमेगु थी थी थासय् लिच्छविकालिन बौद्ध कलात सुरक्षित जुयाच्वंगु दनि । चाँगुनारायणया प्रागणय् बोधिसत्वयाः प्राचीन मूर्ति ल्यनाच्वंगु खनेदु ।[३२] अथेहे ख्वप देया मू लुखाय् च्वंगु सिद्ध पुखूया प्रागणय् नं अष्टमण्डलाकारगु लिच्छविकालिन लोकेश्वर चैत्य छगः सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । थ्व चैत्ययागु जिर्णोद्धार पुरातत्व विभागं यागु जुल । जिर्णोद्धारया इलय् चैत्यया गर्भगृहदुने निगः मेगु चैत्य नं लुयावःगु खः । उकी मध्ये दकसिबे दुने (चिकिचाग्वःगु) बिम्ब चैत्य तथा उकिद्यने लिच्छवि शैलीया चैत्य दु । सम्भबतः थ्व निगः चैत्ययात त्वपुया तयेत थुगु अष्टमण्डलाकार चैत्यया निर्माण जुगु खयेफु ।[३३] पुखू प्राङ्गणय् मेगु छगू प्राचिन बुद्धमूर्ति नं दु । बुद्धमूर्तिया जवंखवं पद्मपाणि बोधिसत्व व वलिराजायागु मूर्ति अङ्कित जुयाच्वंगु दु । बाग्देलज्यूं थ्व मूर्तियात छेठौं शताब्दियागु खः[३४] धकाः समय निर्धारित यानाः दीगु जुल । थ्वहे मूर्तियात भिक्षु सुदर्शनजुं चाँगु नारायणया विष्णुविक्रान्त मूर्तियागु समकालय् निर्माण जुगु खयेफु धकाः अनुमान यानाः विज्यागु दु ।[३५]

सिद्धपुखूली च्वंगु चैत्य

---

[३०] परिसिष्ट १ स्वया दिसँ ।

[३१] कृष्णगोपाल कुसीजु थुगु अभिलेख लुइकुगु खः ।

[३२] चांगु नारायण थाय्या स्थलगत निरीक्षण यायेबलय् खंकेफु ।

[३३] थुगु फोटो भाजु सुरेश ज्योति शाक्यपाखे उपलब्ध जुगु खः ।

[३४] बांग्देल, *पूर्वक्त पाद टिप्पणीसं ८,* पृष्ठ, ३३१

[३५] भिक्षु सुदर्शन, *पद्मपाणि बोधिसत्व* (काठमाडौँ; पासामुना, ने. स ११००)॥

मध्यकालय् ख्वपया बौद्धधर्मया अवस्था

भौगोलिक व राजनैतिक दृष्टिकोणं मध्यकालय् वया: ख्वपया महत्व बढे जुल । आनन्ददेव प्रथमया इलय् पूर्वपाखेयागु ७ गां मिलेयाना: ख्वपयात न्हूगु स्वरूप बियेगु ज्या जुल । नापं नगर सुरक्षार्थ तान्त्रिक विधिकथं अष्टमातृका, नवदुर्गा, दशमहाविद्या भैरव आदि देबी देबतापिं स्थापना यात । थुगु हे इलय् बौद्ध विधि अनुसारं अष्टसिद्धापिं समेत थाय् थासय् स्थापना यागु जुल ।[३६] लिपा आनन्ददेव द्वितीययागु पालाय् वया: ख्वप नेपालमण्डलया राजधानी घोषणा जुल । थुकीं ख्वपया राजनैतिक गरिमा उन्नति जुयावंगु खने दुसां लिच्छविकालय् थें थन बौद्ध धर्म व संस्कृतिं हा काये धा:सा फुगु खने मदु । उकिं भारत व तिब्बत बिचय् ख्वप व्या:पारमार्ग जुया नं धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्रय् थन उल्लेखनिय प्रगति जुये मफुत । राज परिबारय् आपसि मतभेद, उत्तराधिका:री चयन यायेगु पद्धति बिबिधता आदिं अन्तत: लक्ष्मीकामदेबया पालाय् ने. सं. १५९ लय् ख्वपय् गृहयुद्धकथं तसकं ल्वापु जुयावंगु वर्णन दु ।[३७] थुजागु ल्वापुं राजकुल हे निगू व्वय् बिभाजन याना: बिल । छगू राजकुल थ:गु नांया ल्यू देब च्वइपिं जुल धा:सा मेगु राजकुल थ:गु नांया ल्यू मल्ल च्वइपिं जुल । इपिं च्वनीगु राजदरबार नं अलग्ग अलग्ग हे जुल; छगू राजकुल त्रिपुर दरबारय् च्वना: राज्य याइपिं जुल धा:सा मेगु राजकुल युथिमियम् दरबारय् च्वन । अथेहे उत्तराधिकारी चयन पद्धतिइ नं फरक नीति अबलम्बन जुल । छगू राजकुलया:म्ह जुजु जुइबलय् मेगु राजकुलया:म्ह उत्तराधिका:री घोषित जुइगु परम्परा न्ह्या:गु जुल । थुजोगु इलय् राजकाजय् थ:गु ल्हा: बल्लाकेगु कथं निगू राजकुलं नं थ: थ: हितैषि कथं खस वा डोय जुजु पिनिगु सहयोग कायेगु याना: हल । लिच्व: कथं स्वनिगःलय् खस सेना व डोय सेना बारम्बार दुहाँ व:गु जक मखु इमिगु सैनिक कारबाहिलय् लाना यक्व धनजन तथा बौद्ध सम्पदा समेत नष्ट जू वन ।

मेगु कथं धायेगु ख:सा ख्वप नेपालमण्डल दुहाँ वयेगु पूर्वपाखे यागु लँ नं ख: । दोलखा, बिगु लामवगर जुया: कुति खासा जुना: उत्तरपाखे. तिब्बत, चीन थ्यंक: वनेत जुइमा वा भोंदे, खोपासी, सिन्धुलीपाखें भारत वनेत छाय् मजुइमा राजधानीया नातां थुगु थाय्या चहल पहलला दैगु हे जुल ।[३८] थुगु कथं नेपालमण्डलय् दुहाँ वयेगु प्रमुख लँ ख्वपदेसय् ला:गुलिं मध्यकालिन ख्वप आक्रमण या:वइपिं बाह्य आक्रमणकारी तयेगु कोप भाजन जुइगु न्हापांगु थाय्ला जुइगु हे जुल । इतिहासय् लगभग सच्छि दँया दुने (चौधौं शताब्दीया शुरुनिसें पन्ध्रौं शताब्दीया शुरुतक्क) नेपालमण्डलय् पटक पटक यक्को हे बाह्य आक्रमण जुल ।[३९] कर्णाली प्रदेशया खस तथा सिम्रौनगढया जुजुपिसं उगु इलय् नेपालमण्डलया राजधानी जुयाच्वंगु त्रिपुर दरवारय् आक्रमणयाना: धनमाल लुटेयागु, पशुपति द्यो, स्वयम्भूया ढुकुटी लुटेयागु, शहर मि नका: ध्वष्त याना: जनता याके कर असुल याना:वंगु आदि खँ गोपालराजवंशाली उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अथेहे वि.सं. १४०६ (ने.सं. ४७०) मार्ग शुक्ल नवमीकुन्हु सुल्तान समसुद्धिनं नेपालमण्डल हमला यायेत पूर्वया लँ जुया: वल । न्हापां ख्वपय् हमलायाना: यक्को हे नोक्सान यात ।[४०] उमिगु आक्रमणंय् लाना ख्वप न्हेनु न्हेचातक छ्वया:च्वन धका: गोपालराज वंशावलीइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अथेहे हिन्दुतय् आराध्यदेव

---

३६ पुरुषोत्तम लोचन श्रेष्ठ– *भक्तपुरमा तान्त्रिक शक्तिको युग,* (पि.एच.डि. थेसिस; २०५०, अप्रकाशित)

३७ दिने राज पन्त, पूर्णिमा अंक ३० ।

३७ धनवज्र वज्राचार्य र टेकबहादुर श्रेष्ठ- *दोलखाको ऐतिहासिक रुपरेखा,* (कीर्तिपुर; नेपाल र एसियाली अध्ययन संस्थान, २०३१) पृ. १६ ।

३९ वज्राचार्य ,*पूर्बवत पाद टिप्पणीसं* ६, पृ.१४९ ।

४० वज्राचार्य र मल्ल, *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं २०,* पत्र २८ ख ।

पशुपतिया लिङ्ग स्वकू थला: बिल । स्वयम्भूया चैत्य तोडफोड याना: अनयागु श्रीसम्पति नं यक्व लुटेयाना: यन । सच्छि दँ दुने जुगु थुगु कथंया आक्रमणं ख्वपया आपालं बौद्ध सम्पदात नष्ट जूवन ।

अथेहे शंकराचार्यया नेपालमण्डलया भ्रमणं ख्वपया बौद्ध सम्पदा व संस्कृतित नष्ट जुल धइगु खँ भाषावंशाबलीइ उद्धृत जुयाच्वंगु वर्णनं नं थुइका कायेफु । आद्यशंकराचार्य नेपालमण्डलय् वया: थनच्वंपिं बौद्धधर्मावलम्बीतय्त धार्मिक बिबादय् पराष्ट याना: अनया गुँ बिहारय् च्वंगु चैत्य हे फाटापुइका: बिल धका: नं वर्णन जुयाच्वंगु दु । उकिं आद्यशंकराचार्यं नं नेपालमण्डलय् शैवधर्मया पूनरूत्थान याना: वन धका: वंशाबली च्वया: त:गु ख: ।[४१] थ्व खँ पुष्टि यायेगु ऐतिहासिक आधार धा:सा मदु । छायेधा:सा: आद्यशंकराचार्यया वि.सं. ८४४य् जन्म जुया: वि.सं. ८७७य् मृत्यु जुगु ख: धका: च्वया: त:गु दु । हाकनं थुगु इलय् शंकराचार्य नेपा व:गु उल्लेख जुयाच्वंगु मेथाय् उल्लेख जुयाच्वंगु गनं खनेमदु । तर आद्यशंकराचार्यं स्थापना याना: वंगु मूलगु प्यंगु:मठ श्रृङ्गेरीमठ, जगन्नाथपुरी, द्वारका बदरी मठया महन्त वा मठाधिशपिन्त नं शंकराचार्य धायेगु परम्परा धा:सा चले जुयाच्वंगु दु । उकिं 'रुद्रशैव' नांया:म्ह शंकराचार्य नेपालमण्डल व:गु खँयात आद्यशंकराचार्य नापं जोडे याना: थुम्ह शंकराचार्यं जुजु शिवदेवया: काय् राजकुमार आनन्ददेव व मेपिं राजकुमारपिन्त दीक्षा बिया: वन धैगु श्रुति ल्यना च्वंगु जुल । नेपाल संग्रहालय छाउनी च्वंगु ने.सं. २६२ (वि.सं. ११९९) या अभिलेखँ थ्व खँ सिइदु । उकिं इतिहासकार धनवज्र वज्राचार्यं नेपाल व:म्ह शंकराचार्य प्रसिद्ध आद्यशंकराचार्य मजुसे 'आमर्दक मठ परम्पराया शंकराचार्य ख:' धका: उल्लेख याना: त:गु ख: । [४२]

बौद्ध परम्परा व बौद्ध संस्कृति ख्वपय् बिकास जुइ मफुगुया छगू मेगु कारण भुकम्प रूपी इलय्-ब्यलयया प्राकृतिक प्रलय नं ख: । नेपालमण्डल भूकम्पया लागा कथं नं म्हसिया च्वंगु दु । इलय् व्यलय्या भूकम्पया प्रकोपं याना: ख्वप तकोमछि हे ध्वष्ट जुइ धुंकुगु दु । उजोगु हे प्रलयकारी भूकम्प वि.सं. १३१२ (ने.सं. ३७५) आषाढ शुक्लतृतीया सोमवार कुन्हु नं व्व:गु जुल ।[४३] उगु भुकम्पं ल्हा:ना: जुजु अभयमल्ल सहित स्वब्वय् छब्व प्रजात सित धका: गोपालराज बंशाबलीइ च्वया: त:गु नं दु । थुजोगु भुकम्प बि. सं. १८९० व १९९० सालय् नं व्व:गु जुल ।[४४] गुकिंयाना: प्राचीन सम्पदात (छेँ, देग:, बिहार) जिर्णोद्धार जुइमफुगु हुनिंयाना: ख्वप देसय् लिच्छवि व मध्यकालयागु बिहार ल्वहँपतिइजक उल्लेख जुया भौतिक रुपं खने मदया वन । वास्तबय् थ्व ख्वपया लागि त:धंगु बिडम्बनाया खँ ख: । इलय् हे जिर्णोद्धार जुइमफुगुया कारणं गुलिखे बिहारया भौतिक संरचना हे ध्वष्ट जुइं धुंकुगु दु । धाइ, अप्पो धैइथें किसानतय्गु बस्ति जुगु कारणंयाना: तुलनात्मक दृष्टिं यें, यलय् थें स्थानीय वासिन्दा पिनिगु ग्बाहालिं देग:, मन्दिर, दयेक्यगु ज्या ख्वपय् मजुल ।

हाकनं ख्वपय् बौद्धधर्मया बिकासं निरन्तरता काय् मफुगुया छगू मेगु कारण स्थितिमल्लं अबलम्बन यागु हिन्दुकरण नीति ख: धा:सां छुं अतिसयोक्ति जुइमखु । नायक देवीया म्हयाये राजल्लदेवीनापं बिबाह याये निम्ति दोलाजि कथं स्थितिमल्लया नेपाल उपत्यकाय् प्रबेश जुगु ख: ।[४५] सिम्रौनगढ संस्कारय् व्वलंम्ह

---

४१ नेपाल *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं ११*, पृष्ट ८३ ।

४२ वज्राचार्य *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं ६*, पृष्ठ १३८ ।

४३ वज्राचार्य र मल्ल, *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं २०*, पत्र ३८ क ।

४४ मैत्री युवा संघ २०५५ सालय् पिकागु *वक्तृत्व कला पर्वय्* मीनबहादुर शाक्यं च्वया बिज्यागु "भक्तपुरमा बुद्ध धर्मको" नांगु च्वसुया पृष्ठ ७ या आधारय ।

४५ लीलाभक्त मुनकर्मी, "मल्ल राजवशय् जयस्थिति मल्लया प्रादुर्भाब", *कुमारी,* ने.सं. ११२०, पृष्ठ ७५ ।

स्थितिमल्लया भ्रुकाव हिन्दु परम्पराय् लाइगु स्वाभाविक हे जुल । उकिं राजकाज थ:गु ल्हा:ति कायेधुंका: वं दक्षिण भारतं ब्राम्हणत सःता: वर्ण व्यबस्था कथं थन सामाजिक सुधार यायेगु ज्या न्ह्याकुगु जुल । वहे भ्रवलय् बौद्ध भिक्षुतय्त भिक्षुणित नापं जबर्जस्ति बिबाह याकल धइगु बौद्धानुयायीतय्गु धा:पु नं दु । थुजागु अवस्थाय् बौद्धधर्मं गति काय् फैमखुगुला जुहे जुल । उकिं लुसियानो पेटेकजुं मेडिभल हिस्टोरी अफ नेपाल नांगु सफूतिइ स्थिति मल्लया शासनकाल लिपा ख्वप हिन्दू राज्यकथं, यल बौद्ध राज्यकथं व ये हिन्दू व बौद्धतय्गु ल्वाकबुक राज्य कथं विकास जुल धका: उल्लेख याना: त:गु जुल ।[४६] तर गोपालराज वंशावलीइ धा:सा स्थिति मल्लयात बौद्धावतार कलियुगय् स्वयम्भूपाखे वरप्रसाद प्राप्त जुम्ह अष्टलोकपाल अवतार धका: उल्लेख याना: त:गु दु ।[४७] वि.स. १४२७ (ने.सं ४९०) बैशाख शुक्ल तृतीया कुन्हु स्थिति मल्ल करूणामय्या जात्रा स्व: बिज्याबलय् लुँयागु तोरण दय्का लँय् काप: लाया मनिगलय लसकुस यात धका: नं उल्लेख याना: त:गु दु ।[४८] अथे हे स्थिति मल्लयागु शासनकालय् ने.सं. ५०१ (वि.सं.१३३८) ज्येष्ठ कृष्ण दशमी सोमवार आश्विनीनक्षत्र कुन्हु "मण्डे बहारछेया कोचपाहदेव (क्वा:पा:द्य:) यागु न्यास लिकाय्गु ज्या जुल धका: नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[४९] थुगु खँत: धा:सा अनुसन्धानया बिषय् कथं हे ल्यनाच्वंगु दनि ।

अथेजूसानं बौद्ध धर्मया प्रचारय् ख्वपया देन म्हो मजू । चौधौ शताब्दीपाखे चीननापं नेपाया स्वापू बौद्ध दूतमण्डलपिनिगुपाखें कायम जुइ फुगु मिङ्ग जुजु पिनिगु वृत्तान्तय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । चिनिया सम्राट हाङ बुले बि. सं. १४४१ पाखे नेपाया जुजुयात राजकीय मोहर ल:ल्हा:गु यात नेपालया जुजुं स्विकारयाना: थुकीया लिस: कथं चीनय् दुत छ्वया: लुँ यागु चिचिग्व:गु चैत्य, बौद्धधर्म ग्रन्थ, व भिं जातयापिं सल तथा मेमेगु सामान उपहार छ्व: गु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[५०]

ख्वप देया बहा व बहि

ख्वप देशय् जम्मा २५गू बहा व बहि व थिमि ९गू बहाया निर्माण जुयाच्वंगु खनेदु । थुकीमध्ये अभिलेखय् जक खनेदुगु ८ गू विहार दु । ने.सं. ४९६ यागु भूमि सम्बन्धि ताडपत्रय् खुसी बिहार व कोथोबिहारया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दुसा ने.सं. ५१६ यागु ताडपत्रय् पेतबहार उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[५१] थुकी मध्ये कोथो विहार कमल विना:यक मिनिवस पार्क क्षेत्रय् दुगु खँ थनया बुढापाकापिसं धायेगु या: । थुगु विहार जुजु रणजित मल्लया इलय्तक वांलाक ध:स्वना: च्वंगु दनि धैगु प्रमाणित जू । अथेहे खुशीविहार हनुमान घाटया पश्चिम लागाय् दु धका: प्रमाणीत जुइ कथं अन निर्माण जुयाच्वंगु अशोक चैत्य महाकाल व ल्वहपौ छपा दुगुलिं थुइका: कायेफू ।[५२] आयुर्बेद सम्बन्धी छगू ध्यासफूया पुष्पिका वाक्यय् च्वया:त:गु बाहेक याथुर विहारया बारे मेगु छुं ल्यनाच्वंगु खनेमदु ।[५३] उकी थुगु याथुर विहारयात याथौरी विहार श्री

---

[४६] लुसियानो पेटेक, *मेडिएभल हिस्टोरी अफ नेपाल,* (रोमा: इटालियन इन्स्टिच्यूट, १९५८), पृष्ठ १७२ ।

[४७] वज्राचार्य र मल्ल, *पूर्बवत पाद टिप्पणीसं २०,* पत्र २९ क ।

[४८] ऐजन पत्र ५६ ख ।

[४९] ऐजन, पत्र ६० क ।

[५०] बालचन्द्र शर्मा, *नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा,* (वाराणसी: श्रीमती कृष्णकुमारी, २००८) पृष्ठ १३४ ।

[५१] शंकरमान राजवंशी(सं), *भूमिसम्बन्धी तमसूक, ताडपत्र, भाग ४* (काठमाडौं: राष्ट्रिय अभिलेखालय, २०४४), पृष्ठ १ ।

[५२] परिशिष्ट २ स्वया दिसँ ।

[५३] सप्तचन्द्र वज्राचार्यया संग्रहलय् ला:गु आर्युबेदिक सफूतिइ च्वंगु पुष्पिका वाक्य उल्लेखितकथं । परिशिष्ट ३ नं स्वया: दिसँ ।

चक्र महाविहार धकाः उल्लेख यानाः तःगु दु । थुगु विहार कमल विनाःयक गणेद्योया वा थुकीया आसपास क्षेत्रपाखे दु धैगु जनबिश्वास दु । तर थुगु हे थ्यासफुतिइ उल्लेख जुगु साकूलां विहारया अस्तित्व खने मदय धुंकूसां साकुलां त्वाः धाःसा आः तक नं दनि ।

अथे हे गोपालराज वंशावलीइ मण्डे विहारया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । ने. सं. ५०१स थुगु विहारया क्वाःपाःद्यो ज्यून्याःस लिकागु व प्रतिष्ठा यागु उकी वर्णन जुयाच्वंगु दु धैगु खँ च्वय् प्रसंगबस उल्लेख जुइ धुंकुगु दु । ऐतिहासिक श्रोतया अभावया कारणंयानाः थुगु बिहार गन व गबलें निर्माण जुल धाये थाकु । यालाछैं बहिया अस्तित्व धाःसा यालाछैं त्वाःया प्रवेशद्वारया जःखः निर्मित सिंहत व चैत्यया नापं सिद्धपिनिगु प्रस्तरमूर्ति निगु प्यंगुलिइ जक हे सिमित जुइ धुंकुगु दु ।

ख्वप दुने फिंछगू महाविहार व न्याःगु वहि दु । उकिं मध्ये मुक्कं बज्राचार्यपिनिगु महाबिहार प्यंगू जक दु - क) चतुब्रम्ह महाविहार, ख) अखण्डशील महाविहार, ग) लोकेश्वर महाविहार, व घ) मञ्जुवर्ण महाविहार । अथेहे मुक्कं शाक्यपिनिगु महाविहार धाःसा न्हेगु दु – क) इन्द्र वर्ण महाविहार, ख) कुलरत्न महाविहार, ग) आदिपद्म महाविहार, घ) जेतवर्ण महाविहार व ङ०) जेष्ठवर्ण महाविहार खः । बाकि निगू धर्मउत्तर महाविहार व धर्मधातु महाविहार इन्द्रवर्ण महाविहार अन्तर्गतय् लानाच्वंगु दु । उकिं चुडाकर्मादि ज्या इमिसं इन्द्रवर्ण महाविहारय् हे न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।

ख्वपय् चूडाकर्म विधि

बौद्ध विहारया प्रमुख अंग धैगु संघ खः । बुद्धया पालंनिसे हे वसपालेया धर्म दर्शन व शिक्षायात पालनयानाः संघपाखेंहे थौं तक्क न्ह्याकाः वये फूगु धैगुहे थुकीया विशेषता खः । उकिं बिहार-बिहारय् स्थापना जुयाच्वंगु संघं देया वातावरण अनुरूपं बहुजन हित व सुखयात ध्यानतया समाजया कल्याण जुइकथं शान्तिया वातावरण कायम यानाः देया समुन्नतियाइगु ज्याये सदां अभिप्रेरित जुयाः वयाच्वंगु दु । उकिं विनयकथं शीलादि पालनयानाः त्रिरत्न प्रति अटल श्रद्धा तयावयाःच्वंपि शरण काय वहःगु समूहकथं समाज व राष्ट्रं संघयात बिशेष आदरभाव प्रकट यानाः तःगु खः । मेगुकथं धायेगु खःसा थुजागु गुणयुक्तपिं जकहे संघया दुजः जइ फै । थ्वहे खँयात वाःचायेका शील समाधि व प्रज्ञा विषयस दुग्यंक अध्ययन यानाः त्रिरत्न प्रति समर्पित जुइकथं नेपाया बौद्ध परम्परागत विहारय् म्होतिनं ४ न्हु जक जूसां भिक्षु जुया त्रिरत्न शरण गमन व पञ्चशील पालना यानाः संधय् दुहाँ वनेगु परम्परा नेपालय् न्ह्याना वयाच्वंगु दु । थुकीयात चूडाकर्म यायेगु धकाः धाई । थुगु ज्याः ख्वपय् व थिमिइ गुकथं न्ह्याना च्वन धकाः क्वय् यथा स्थाने चर्चा जुइ ।

तर ख्वप, थिमि, भोंत, पनौती आदिथासय् छन्हुजक चीवर त्वताः भिक्षु जुइगु परम्पर न्ह.याना वयाच्वंगु दु । ख्वपया छगू मेगु परम्परा नं दु । परम्पराकथं जातं वज्राचार्य हे जूसां आचार्याभिषेक मयायेकं पुजादि याये मज्यू । उलि जक मखु दीक्षा मकायेकं शाक्य वज्राचार्यपिंथाय् आचार्यभिषेक लुयेधुंकुम्ह खःसां पुजा ज्या याये मज्यू धैगु नियम दु । थौंकन्हे चतुब्रम्ह महाविहार व पशुपति महाविहारया वज्राचार्यपिं जक मुना छगू आचार्य गुथि नं न्ह्याकाः वयाच्वंगु खनेदु । थुगु गुथिस दशनायकया ब्यवस्था दु । थुकी मध्ये प्रमुख व स्वम्हम्ह (स्वंगु मुखः चक्रेश्वर) छ्रसिकथं पशुपति विहारया दशनायकपिं मध्ये प्रमुख स्थविर आजु व दशनायक मध्येया आजु च्वनीगु खःसा निम्हम्हतक्क चतुरब्रम्ह महाविहारया चक्रेश्वर च्वनीगु ब्यवस्था दु । थनया पशुपति महाविहारय् स्थविर लुया विज्याये धुंकुम्ह बाहाया द्यो छै (दिगीछैं) हे च्वने माःगु परम्परा दु । थन दसस्थविर नेतृत्वय् संघ परम्परा न्हयानाः वयाच्वंगु दु । थजागु परम्परा ख्वपया मेगु विहारय् ल्यनाच्वंगु खनेमदु ।

ख्वप नगर दुने दयाच्वंगु महाविहारत मध्ये अभिलेख ग्रन्थ आदिया आधारय् स्थापनाकाल स्पष्ट सीदुगु ७ गू विहार दु । उकी मध्ये पशुपति महाविहार पुलांगु खनेदु । थुगु विहारया स्थापन्नाकालया छुं नं अभिलेख आ: तक प्राप्त मजुनिगु ख: सां ने.सं. ६६८ यागु तमसुकय् "श्री भाष्कर देव संस्कारित हिरण्य वर्ण महाबिहार यलपाखे. दिशादि संघ महाभोज्य" ब्वना:पौ छ्वया: ह:गुलि "श्री भुवना:कर धर्म संस्कारित पशुपति बिहारया संघपित व श्री ३ दीपंकर भट्टारक सहित" धका: उल्लेख यानात:गु दु । थकु जुजु शंकर देवया: इलय् ने.सं.१९८स रचना जुगु "बोधिचर्यावतार" सफूति श्री भुवना:करयागु नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[५४] थुकीं ने.सं. १९८ साल न्ह्यो हे पशुपति बिहार दय्धुकुगु धका: सिइदु । थथुवहि व कुथुवहिया स्वापु 'नक पुखू' नापं दु धैगु खँ थनया संघ दुज:पिनिगु धा:पु दु । ने.सं. २८९ (वि.सं. १२२६) बैशाख कृष्ण चतुर्दशी उप्रान्तं अमावस्या बुधवारया दिनय् तधंम्ह भारादार नकपुखू दय्का चान्हे पलिस्था यात ।[५५] नकपुखू दय्के न्ह्यो हे थ्व निगू बिहार दु धैगु जनविश्वास दु । थ्व निगू बिहारया संघ दुज: इलुनायो व बिलुनायो याके दां त्याना: कया: उकिया पलेसा पुलेकथं नक पुखू दयेकल धैगु संघ दुज: पिनिगु धा:पु न्यने दु ।

ख्वप देसय् लिच्छविकालय जक मखु मध्यकालय् नं यक्व बिहार निर्माण जुगु दु धैगु खँ ऐतिहासिक प्रमाण सिइदु । लिच्छविकालय् निर्माण जुयाच्वंगु विहारत बारे न्हू-न्हूगु खँ सिइकेत व्यवस्थित व वैज्ञानिक ढंगं थप अनुसन्धान यायेमा:गु आवश्यकता दु । अथेला मध्यकालया पशुपति बिहार, थथु बहि, कुथुबहि आदि गुलिखें बिहारत थौकन्हय् तक्क नं बालाक संरक्षण जुयाच्वंगु दु ।

---

[५४] सुरंशज्योति शाक्य, *ख्वपदेया बिहार बहीया जात:*, (ख्वप: कुत: पिकाक, २०५३) पृष्ठ २२ ।

[५५] वज्राचार्य र मल्ल, *पूर्ववत पाद टिप्पणीसं २०*, पत्र ३२ ख ।

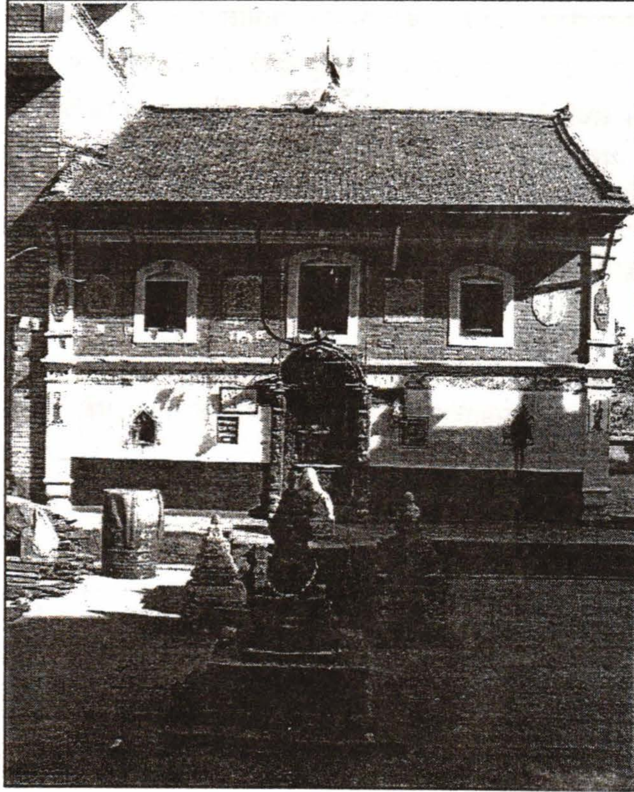
अध्याय ३

ख्वपया बाहा बहि

आदिपद्म महाविहार

परिचय

आदिपद्म महाविहार ख्वपया छगू प्रमुख विहार खः । ख्वप नगरया पूर्वपाखे अर्थात वडा नं १ तौलाछेँ त्वालय् थुगु विहार अवस्थित जुयाच्वंगु दु । विहारया स्वरुप चिधंगु हे जूसां ख्वपया पुलांगु विहारया धलखय् थुगु बिहारया नां दुथ्याका तःगु दु । तचपाल त्वाः पूर्वस्थित च्याःम्हसिंह पुखू स्वयाः वनेबलय् बीचय् लानाच्वंगु सुर्यमढि त्वाःया दवू नं दक्षिण स्वयाः द्वाहाँवन धाःसा थुगु विहार ध्वदुइ । थुगु विहारय् वुद्धाचार्य (शाक्यपिं) जक संघ सदस्य कथं दुथ्यानाः च्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमी

ख्वपया मूबाहा अथवा चूडाकर्म बिधि सम्पन्न याइगु छगू प्रमुख विहारकथं प्रसिद्धगु थुगु आदिपद्म महाविहार गुवले सुनां स्थापना यात धैगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु छुं नं अभिलेख मदु । तर बस्ति विकाशक्रम कथं स्वयवले धा:सा थुगु विहार पुलांगु हे खनेदु ।[५६] थुगु लागाय् दुने वाचुहितिइ लुयाव:गु लिच्छवि कालया छगू ल्वहँपतिइ आर्य भिक्षुणी संघ उल्लेख जुयाच्वंगु अनुसार थन वौद्ध विहार दु धका: अथें हे सीइदु । थुकीया आधारय् थनया आदिपद्म महाविहार नं उलिहे पुलां जुइमा धैगु अनुमान यायेफु ।

थुगु बाहायात थनया वौद्धपिसं व स्थानीय वासीपिसं आदिबाहा धायेगु याना: व:या च्वंगु दु । विभिन्न अभिलेखय् धा:सा: थुगु बाहायात तों बाहा, तुं (तुनुं) विहार हे धका: उल्लेख यानात:गु खनेदु । थुगु विहारया दकसिबे पुलांगु ने.सं. १०३ यागु अभिलेख ख: ।[५७] गोपाल राज वंशावलीइ नें सं ५०३ यम्व तुनुं विहार धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[५८] थनया छगू पुलांगु म्हासुगु भ्वंतय् च्वया:त:गु वज्रधातु मण्डलया श्लोकय् मिति ६९० सं तोंबाहाल शब्दया उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[५९] थनया शाक्यमुनि यात प्रजापति पिंसं श्रद्धा तया तिसा: छाया तगु छपा: ताम्रपत्र नं तोंबाहा धका: उल्लेख जुगु खनेदु ।[६०] अथेहे मेगू छगू ग्रन्थ व्रतावदानमालाय् नं तुंवहाल यात तौलाछैं धका: उल्लेख याना: त:गु दु ।[६१] अथेहे थन विहारं पिनेच्वंगु तुं लिक्कया ल्वहंपतिइ त्वंबाहा धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[६२] थुकथं हे ने.सं. ८६३ या मेगु छगु तमसुक पत्रय् नं तोबाहा धका: हे उल्लेख याना त:गु खनेदु ।[६३] थुगु तुं ने.सं ८८३ स पुर्णराज व तवधिक निम्हसिनं दयेकुगु ख: । अथेहे थनया क्वा:पा: द्वया तोरणय कियात:गु अभिलेख ने. सं. ९८६ यागु ख: ।[६४] मुनिरत्न सहितं देछ्या:गु थुगु तोरणय् वि.सं. १८९० सालया महाभूकम्पं दुंगु थुगु विहार ३०-३५ दँ लिपाजक जिर्णोद्धार जुयेफुगु खँ न्ह्यथना त:गु दु । अथे हे थनया संघपिनि विभिन्न पुजाय् थाइगु डमरुस (डबडब) ने. सं. १०३० अङ्कित यानात:गु जुल । थुगुकथं विहार नाप सम्वन्धितगु विभिन्न अभिलेखत स्वया: यंकेवलय् थुगु विहार नं ख्वपया छगू पुलांगु प्रमुख विहार ख: धका: स्वत: अनुमान यायेफु ।

विहारया स्वरुप

च्या:म्हसिंह पुखूया पश्चिमपाखेया लँ जुया: सुर्यमढि दवू जुया: दक्षिणपाखेया गल्लीं द्वाहां वनकि आदिपद्म महाविहार थ्यनि । थुगु महाविहार या चाकछिं ल्वहं फ: दु । बाहा चुक नं ल्वहँतं सियात:गु दु ।

---

५६ ख्वपया वस्ति विकास पूर्वं पश्चिमपाखे जुया च्वंगु सिईदु ।

५७ सम्यकरत्न उपासक (वज्राचार्य)– *ख्वप:दे महाबहीया संक्षिप्त परिचय,* (ख्वप; धर्मपासापिं, ने.सं. १०९१) पृष्ठ १९ ।

५८ वज्राचार्य व मल्ल, *पूर्ववत पाद टिप्पणीसं २०,* पत्र ६२ क ।

५९ परिसिष्ट ४ स्वया दिसँ ।

६० परिसिष्ट ५ स्वया दिसँ ।

६१ परिसिष्ट ६ स्वया दिसँ ।

६२ परिसिष्ट ७ स्वया दिसँ ।

६३ परिसिष्ट ८ स्वया दिसँ ।

६४ परिसिष्ट ९ स्वया दिसँ ।

ल्वहँतं सियेगु ज्या ने.सं. ११०१स सम्पन्न जुगु खँ थन चुकया छगू अभिलेखय् उल्लेख यानात:गु दु[६५] । बर्गाकारगु थुगु बाहाचुकय जम्मा प्यंग:: चैत्य दुसा थनया क्वा:पा:छें पश्चिमाभिमुख स्वयाच्वंगु दु ।

विहारया नितजागु क्वा:पा:छें दु । छ्यागु थुगु क्वा:पा:छें स्वय्बले साधारण खनेदु । क्वा:पा:द्योथाय द्वाहां वनेगु मूलुखायात विभिन्न वुट्टा किया लिपातां भुनात:गु तोरणं छायपियात:गु दु । तोरणया मध्येभागय् पद्मपाणि वोधिसत्वया: किपा कियात:गु दु । लुखाया जवय् आगंप्वा: व खवय् सारिपुत्र मौदगल्यायेन सहित शाक्यमुनीया मूर्ति दु । गर्भगृहया दुन क्वा:पा:द्योया रुपय् शाक्यमुनि बिज्याका त:गु जुल । क्वा:पा:द्योया न्ह्योने दुरुल्वहंया वज्रधातु चैत्य सहित खिचाभू इत्यादि नं स्थापना यानात:गु दु । थनया पुलांम्ह क्वा:पा:द्यो रक्तचन्दनया:म्ह ख: । तर उम्ह रक्तचन्दनया:म्ह पुलांम्ह क्वा:पा:द्यो जवंखवं च्वंपिं पद्ममाणि वोधिसत्व व वज्रपाणी वोधिसत्वपिं सहित ने.सं. ११०३ (वि.स. २०४०) स खुया यंकुगुलिं थौंकन्हे मेम्ह शाक्यमुनि स्थापना यानात:गु जुल ।

क्वा:पा:द्योया च्वयेया तल्लाय् आगं क्वथा नीस्वना: त:गुदु । थुगु तल्लाया ख्वा:पाखे साधारण कथंया स्वपा: तिकिभ्या: छुनात:गु दु । नापं अंगलय् समन्तभद्र, अक्षोभ्य तथागतया मूर्ति च्वया:त:गु दु । बाहाछेंया पौं आंय्पा ख: । दकसिबय् च्वय् गजूया रुपे चैत्य छुनात:गु दु ।

थन विहारय् जम्मा प्यंग: चैत्य दुगु जुल । क्वा:पा:द्योया न्ह्योनेसं अशोक चैत्य पलिस्था यानात:गु दु । थौंकन्हे थुगु चैत्ययात सिमेन्टं प्लाष्टरयाना: विम्ब चैत्यया आकृतिं वयूर्क तोपुया त:गु दु । थुगु चैत्यं पश्चिमपाखें छग: मेगु धर्मधातु चैत्य दुगु जुल । थुगु चैत्यया पश्चिमपाखे चिधंगु पलेस्वाँ मन्द: व छगू जगशाला नं दय्का त:गु दु । थुगु थासय् चूडाकर्मादि ज्या न्ह्याकिगु इलय् होमकर्म बिधि आदि सम्पन्न याइगु ख: । थनं नं दक्षिणपाखे गुम्बज शैलीगु छग: पद्म चैत्य दुसा ध्वया: लिक्क हे मेगु महाँकाल चैत्य छग:नं पलिस्था याना: त:गु दु ।

विहारया पश्चिम व उत्तरपाखे थनया संघ दुज:पिनिगु छें निर्माण जुयाच्वंगु दुसा: दक्षिणपाखे छतँजागु छगू महायानी गुम्बा दु । वि.सं. १९८० पाखें ल्हासा निसें दण्डवत याना स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शन या: बिज्याम्ह क्यान्छ्य लामा नमोबुद्ध बिज्याना अनं लिहा बिज्याबने थुगु बिहारय् बिज्याना थनच्वंपिं उपासकउपासिका पिन्त महायानी शिक्षा अनुसार धर्मदेशना याना जप, ध्यान, पुजा याना बिज्यात । उबले निसें थौं तकनं थुगु गुम्बाय् पुजादी यायेगु परम्परा न्ह्याना च्वंगु हे दनि ।[६६] गुम्बाय् महायानी भिक्षुपिंसं महायानी परम्पराकथं चर्या याना: पुजा याना: वयाच्वंगु दु । चुकया दक्षिण पश्चिमय् छगू चिधंगू क्वथाचाय उत्तराभिमुख विश्वकर्मा द्यो स्थापना यानात:गु दु । विहारया मेगु लुखा पश्चिमपाखे दु । ध्वहे विहारया पुलाँगु मूलुखा ख: । दँय-दँसं नवदुर्गा द्यो थन द्वाहाँ विज्याकीवले ध्वहे पश्चिमया लुखाँ विज्याका: उत्तरया लुखाँ प्याहां विज्याकेगु चलन यथावत् न्ह्याका: वयाच्वंगु दनि । अथेहेतुं थुगु संघ दुज:पिनि सुं सि बले ध्वहे लँपुं सिथं यनिगु चलन ल्यनाच्वंगु दनि ।

बिहारया संघ व ज्याझ्व

आदिपद्म महाविहारया संघ वुद्धाचार्य शाक्यपिनिंगु जक ख: । थनया शाक्य वुद्धाचार्यपिं ख्वपया दकले पुलांपिं ख: धैगु जनविश्वास दु । विहारया संघ सदस्यपिं धा:सा थौंकन्हे मुक्कं याना: गुँगु खल:खय् सिमित जुयाच्वंगु दु । थुपिंमध्ये छगू खल: थनया इनाचो त्वालय् व मेगू काभ्रेया नालाय् स्थायी बसोबास या:वने धुंकुगु दु । थुगु बिहारया संघ सदस्यपिं पशुपति विहारया दीपंकर भंडार स्वइपिंकथं अनया गुथिनाप

६५ परिसिष्ट १०-स्वया दिसं ।

६६ बिहारया दुज: चैत्यरत्न शाक्यपाखें प्राप्त जानकारी ।

आवद्ध जुयाच्वंगु दु । थन भण्डार स्वइम्हयात चिनंजु धाइ । आतक थन बिहारया चिनंजु जुया वंपिनिगु नां थथे दु – शाक्यमुनि बुद्धाचार्य, सुकुमान बुद्धाचार्य, मोति बुद्धाचार्य, कुलबज्र बुद्धाचार्य, अमोघबज्र बुद्धाचार्य, मोहलाल बुद्धाचार्य, बिकुमान बुद्धाचार्य, हर्षबहादुर बुद्धाचार्य, लालबहादुर बुद्धाचार्य, बुद्धरत्न बुचाचार्य व थौंकन्हय सप्तरत्न बुद्धाचार्य खः । उकिं थनया संघ सदस्यपिंत पशुपति विहारया दशनायक आजुपिनिगु परम्पराय समाहित जुयत आजु लुइगु सुबिधा समेत बियातःगु दु । पशुपति विहारयया संघ खलः पिसं ब्यूगु जानकारी कथं आदिपद्म महाविहारया संघ दुजत मध्ये्य तबधिक शाक्यजु थपाजु जुयावंगु यथार्थता उदाहरणकथं न्ह्यव्वयेफु । उकिं तबधिक शाक्यजुयात तःरिथापा धकाःनं धाः धैगु संघ सदस्यपिनिगु धाःपु दु । थुगु खलःया दिगु द्यो कमल विनाःयक लागाया पूर्वपाखे स्थापना यानाःतम्ह चण्डमहारोषण खः । थौंकन्हे थुमिगु खलः मध्येया छगू परिवारं नाला करुणामयया द्योपाला जुया फुक्क ज्या न्ह्याका वयाच्वंगु दु ।

थनया क्वाःपाःद्योया न्हिथं नित्यपुजा यानाःवयाच्वंगु दु । संघ दुजपिंसं लय् छक पाः फयाः वयाच्वंगु दु । नित्यपुजा वाहेक थन पर्व पूजा नं यानाः वयाच्वंगु दु । उकिमध्ये यँद्यापुन्हिया द्वादसीखुन्हु यमाःद्योचा स्वांय पुन्हिखुन्हु होमयानाः वहनी डल्लुपुजायानाः समय् नइ । गुगु परम्परा थौंतक्क नं चलेजुयाच्वंगु दनी । अथेहे कतिंपुन्हिखुन्हु बिहारया दथुइ स्थापना जुयाच्वंगु चिभा द्ययागु वुसाद्यंयार्ये । थुकुन्हु सुथय् बाहालय् तुतः ब्वनेगु ज्या जुई । वहनी त्वाःया प्रजापति (कुम्हा) तयसं महादिप च्याक वई । अथेहे पाहँचह्रे खुन्हु लुकुमाद्यो पुजायानाः समेय् नयेगु परम्परा दनि । दिशीपुजा (चिकुला दिशी) कुन्हु आगमय् योगाम्बरया पुजायाये माःगु परम्परा दु । अथेहे विस्काबलय् ल्यसिं थनिंखुन्हु गुँ सिं छ्वयक्का समेय् नयेगु पपरम्परा दुसा सिथिनखः वलय् तुं इया समे नयगु चलन दु । तर थौंकन्हे थुगु चलन मदय धुंकल । अथेहे घ्योचाकु संल्हुकुन्हु आगंपुजा यानाः (क्षमापुजा यानाः) नवदुर्गा विज्याकाः समे नयेमाःगु चलन दु ।

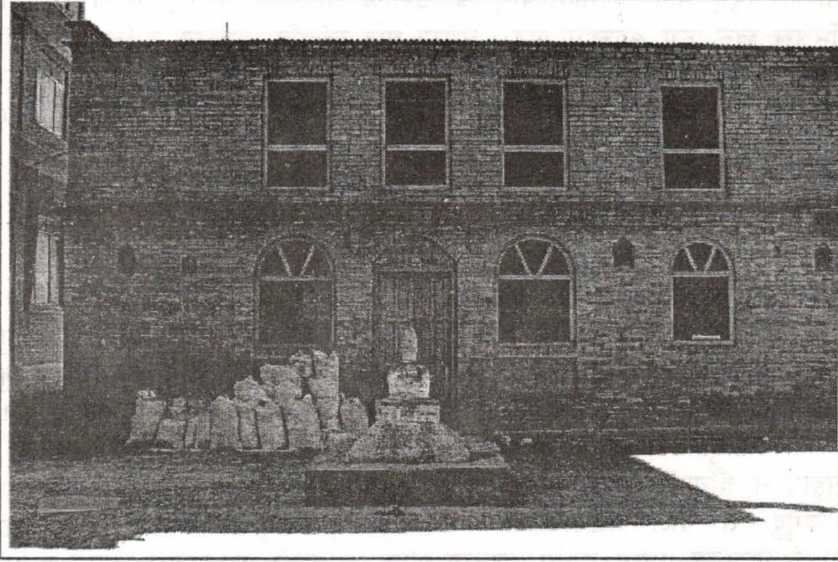
थुगु विहारया संघपिसं गुँलावले सुथय् न्हापां नामसंगिति व बहनी तुतः ब्वनेगु यानाः वयाच्वंगु दु । थुकीया लागिं नामसंगिति गुथि नं स्थापना जुयाच्वंगु दु । तर थुगु गुथिया छुं आयस्ता मदुगु थनया संघपिनि धाःपु दु । गुँलां पञ्चदान खुन्हु थुगु विहारं पिने च्वंगु सूर्यमण्डले दबूलिइ ख्वपया न्याःम्हं दीपंकरपिं विज्याकाः दबूया दक्षिण पाखे अवस्थित कुमारी फलय् थन विहारया गुरुजुपाखें न्हापा लाक्क पुजा याये । थुगु पुजा क्वमचायक्ं मेपिं सुयागु नं पुजा (दीपंकरयात) जुइ मखु । न्याःम्हं दीपंकरयात पाचाखय् क्षिर छ्रायधुंका पञ्चदान कार्यक्रम शुरु जुई । थुगु पञ्चदान नखः ख्वपया तजिगु बौद्ध नखः जुगुलिं सकल शाक्य वज्राचार्यपिं थन विहारय् मुंवयेगु खः । थुगु विहारया चुकय सकलें मुना पञ्चदान ज्याभ्व शुरुयाये धुंकातिनि कथहनं मेमेथाय्नं पञ्चदान ज्याभ्वः न्हयार्ये । थनया नालाच्वंपिं संघ खलःपिनि लुँ च्वयाःतःगु पञ्चरक्षा सफू हया पुजायानाः पंचदान वीगु चलन दुगु खः तर थौंकन्हे थुगु चलन कथं ज्या मजुइ धुंकल ।

बाहा दुने निमार्ण जुयाच्वंगुमहायानी गुम्बाय् नं थनया खलःपिसं विशेष रुपं हेरविचारयानाः अष्टमि, दशमी, पुन्हि, औसिवले व्रत दना इलय ब्यलय् विभिन्न पुजा धर्मदेशना आदि ज्या न्ह्याका वयाच्वंगु दु । विहार व गुम्बाया संरक्षण सम्बर्द्धन यायेत् थौंकन्हे थन प्रगति बौद्ध संघ छगूनं निस्वनाः तःगु दु । थ्व संघं बौद्ध धर्म व संघया ज्या सुचारु रुपं न्ह्याका वयाच्वंगु दु ।

धर्मकिर्ति विहार

परिचय

ख्वपया वाहा वहिया धलखय् धर्मकिर्ति विहारया नां नं पुलांगु विहारया धलखय् लानाच्वंगु दु । पूर्वय् नगांचा त्वा: व उत्तरपाखे नगरकोट वनेगु मू लँपु अथेहे पश्चिमपाखे वेखाल त्वा: व दक्षिणपाखे क्वाथण्डौ त्वा:या क्वाठण्डौ पुखू व विश्व विहारया बीचय् ख्वप नगरपालिकाया वडा नं. ४ स्थित क्वाथण्डौ त्वालय् थुगु विहार अवस्थित जुयाच्वंगु दु । ख्वपय् थुगु विहार यां बाहा: धका: म्हसिया वयाच्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

धर्मकिर्ति बिहारया स्थापनाजुगु इलय्‌या छुं हे ऐतिहासिक दस्तावेज लुयाव:गु मदु । थनया संघ परम्परा नं टुटे जुयाच्वने धुंकुगु जुल । थथे ख:सां पशुपति विहारया दीपंकरया भण्डारय् च्वंगु छगू ब्वना पतिइ थुगु विहारया स्थापना या:म्ह दाताया वारे छुं खँ उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[६७] ने.सं. ६९४ सालं कीर्तिपुरया क्वाथनायक जयकिर्तिराजजुं दिशादि संघ महाभोज्यया लागि छ्वया:ह:गु उगु व्वना:पतिइ श्री भूवनाकर धर्म संस्कारित श्री धर्मकिर्ति विहारया नापं पशुपति विहारया संघ सदस्यपिं दीपंकर व क्वा:पा:द्यो देवता सहित धका: सम्बोधन यानात:गु जुल । भूवनाकर धर्म संस्कारित उल्लेख यानात:गुया कारणं याना: थुगु विहार निमार्ण याना: वम्ह भूवनाकर धका: स्पष्टरुपं सीदत । अथेनं थुगु बिहार गुबले निमार्ण जुल धाये मफु । तर ने.सं. १९८ पाखें ल्ह्ययात:गु वोधिचर्यावतार नांया छगू सफुतिइ भूवनाकरया नां उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु । सम्भबत थ्व हे भुबनाकरं थुगु धर्मकिर्ति विहार ने.सं. १९८ साल ज:ख: निमार्ण यागु खयेफु ।[६८] अथेहे

---

६७ परिसिष्ट ११ स्वया दिसं ।

६८ शाक्य, पूर्वबत पाद टिप्पणी सं. ५४, पृष्ठ २२ ।

ने.सं. ५३४ सालपाखे कारोवार जुयाच्वंगु छगू तमसुक पत्रय् चारकिल्ला उल्लेख यायेगु भ्र्वलय् थुगु बाहाया नां यंवि विहार धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[६९]

च्वय् उल्लेख जुगु निगू तमसुक वाहेक मेगु पुलांगु अभिलेख लुया व:गु मदुनि । तर थन शाहकालया मेमेगु ल्वहँपौत सुरक्षित जुयाच्वंगु दनि । उकी मध्ये पुलांगु ने.सं. ९०४ सालया जुजु रणबहादुर शाहया इलय्या अभिलेखय् वज्राचार्य तवधिक न थ: परिवार सहितं वहि जिर्णोद्धारयागु खँ उल्लेखयाना: वंगु दु ।[७०] ने.सं. ९११ सालया मेगु ल्वहँपतिइ उगु हे परिवारं हाकनं स्यें ल्ह्वों (मर्मत) यागुया बारे कियात:गु दु: ।[७१] वि.सं. १९८८ सालया मेगु छपा: ल्वहँपतिइ प्रशन्नशील महाविहार विश्वकर्मांछेँया काजिमान वुद्धाचार्यया परिवारं थुगु वहा: जिर्णोद्धारयागु खँ उल्लेख यानात:गु दु ।[७२] ल्यनाच्वंगु बाहाया सिंहया पादपिठया अभिलेख ब्वने फुगु अवस्थाय् मदु । अथेसां थनिं ख्वीदँति न्ह्योतक नं विश्वकर्मा छेँया खल:कं व क्वाथण्डौया खल:पिसं थन दँयदसँ गुँलावले वहिद्यो ब्वया:वयाच्वंगु खँ ज्याथ:पिंसं खना च्वंगु यथार्थता ख: । अथेहे थुगु वहिली दुने थ:पिनिगु आगंद्योछेँ दुगु खँ क्वाथण्डौ खल:पिंसं कना: वयाच्वंगु दु । उगु आंगछेँ वि.सं. १९९० सालया त:भुखाचय् लाना: दुनावंगु जुल । क्वाथण्डौ खल:या धा:पु अनुसारं लिपा आगंछेँ दनेमफया उगु जग्गा करिव नीदँति न्ह्यो महायानी गुम्बा निमार्ण यायेत सकसिनं त्वता ब्यूगु जुल ।

विहारया स्वरुप

ख्वपया पुलांगु वहिया नां धलखय् दकलय् च्वय लानाच्वंगु थुगु धर्मकिर्ति विहार समय प्रवाहं याना: थ:गु मौलिक स्वरुप लुप्त जुइगु अवस्थाय् थ्यने धुंकुगु जुल । पश्चिम स्वया: प्रवेश जुइमा:गु थुगु वहिया पूर्व-स्वरुप थौंकन्हे चाकछिं फ:, दथुइ चैत्य व छपा: क्षेत्रपाल (व्रजधातु चैत्य)य् जक सिमित जुइ धुंकुगु दु । गन्धुरी देवता स्थापना यानात:गु पश्चिम भागय् छ्यागु छतँजागु कोठा पकिनातय् धुंकुगु दु । थौंकन्हे थन गन्धुरी देवता नं मदय धुंकल । ल्वहंया आसन समेत पिने तयात:गु खनेदु । गन्धुरी देवताया प्रवेशद्वारया जवंखवंया सिंहपिं नं थौंकन्हे दक्षिण पाखेया फलय तयात:गु दु । विहारया पूर्व व उत्तर पाखे निजि छेँ निर्माण जुया च्वंगुदु । तर दक्षिणपाखेया छ्या धा:सा: पाता जुयाच्वंगु दनि । वि.सं. १९९० सालया भूकम्पं दुनावंगु थुगु पाता: जुयावंगु थासय अर्थात दलामय् न्हापा क्वाथण्डौ खल:यापिसं वहिद्यो ब्वयेगु जुयाच्वन । तर क्वाथण्डौ खल:या शाक्यपिसं जानकारी ब्यूगुकथं थन वहिद्यो ब्वयेगु परम्परा ६० दँ न्ह्यो निसें तुतं जुइ धुंकुगु दु ।[७३]

वहिया चुकया दक्षिण पाखे कुनय् महायानी गुम्बा निर्माण जुगु खँ च्वय् उल्लेख जुइ धुंकुगु दु । स्वतँजागु मङ्गल धर्मदिप नांयागु थुगु गुम्बा न्हापा क्वाथण्डौ खल:या पिनिगु पाता जुयाच्वंगु आगंछेँया जग्गाय् निर्माण जुगु ख: । ध्वहे गुम्बाया दक्षिण पाखे थुगु धर्मकिर्ति विहारया सम्पदा कथं छ्गू: गं व सिखरकुत चैत्य दु । अथेहे गुम्बाया पश्चिम कुनय नं विहारया हे मेगु आकर्षक शिखर कूट चैत्य दनी । थुपिं निग चैत्यस अभिलेख धा:सा गनं तया त:गु खनेमदु । धात्थें धायेगु ख:सा: थुगु वहिया सम्पदा स्वंगुं चूक (मूल विहारया चूक, दक्षिण पाखेया चुक व पश्चिम पाखेंया चूक) वज्रधातु चैत्य छ्गू: व शिखरकूट

---

[६९] परिसिष्ट १२ स्वया दिसँ ।

[७०] परिसिष्ट १३ स्वया दिसँ ।

[७१] परिसिष्ट १४ स्वया दिसँ ।

[७२] परिसिष्ट १५ स्वया दिसँ ।

[७३] सानुकाजी शाक्य, आशावज्र शाक्य, तिर्थवज्र शाक्यपाखें जानकारी जुगुकथं ।

चैत्य निग याना: स्वंग चैत्य, सिंह निम्ह, गँ छग:, गन्धुरी देवताया ल्वहँया आसन व क्षेत्रपालय् जक सिमित जुइधु.कुगु दु । अथेख:सां थौंकन्हे नं थुगु वहिया जग्गा थुलि दु व थुकीया क्षेत्रफल थुलि दु धैगु खँ वियागु दु ।[७४]

विहारया संघ संरचना

धर्मकिर्ति विहारया संघ दुजपिं सुं हे मदय् धुंकल । अथेजुया थन पुलाँगु छुं परम्परा ल्यं मदय धुंकल । यक्व न्ह्यो हे थनया संघ सदस्यपिं तुतं: जुगुलिं याना: न्हापा थनया संघ खल: शाक्य ख: वा वज्राचार्य ख: धयागुतकं यकिन जुइक धायमफय धुंकल । अथेसां दीपंकर विहारय् च्वंगु तमसुक पत्र ने.सं. ६९४ या दिशादि संघ महाभोज्यया निमन्त्रणा पतिइ पशुपति विहार व थुगु धर्मकिर्ति विहारया संघ सदस्यपिंत छगू हे ब्वना:पौ विया:तकथं थनया संघ खल:पिं व पुशपति विहारया संघ खल:पिं छगू हे खल: ख:ला धयाथें च्वं । तर थुकीयात पुष्टि यायेगु छुं आधार मदु । ब्वना:पौ छगू हे जुगुलिं धा:सा निगू विहार (आदिपद्म व धर्मकिर्ति विहार)या दथुइ घनिष्ठ स्वापू दु धका: अनुमान याये ज्याछिं । थन विहारय् दुगु निपा: ल्वहँपौ कथं वज्राचार्य तवधिक नं सें ल्हों: याना: धका: उल्लेख याना: त:गुदुगु जूसां तवधिक वज्राचार्यया थुगु बिहार नापं गुजागु सम्बन्ध दु धैगु स्पष्टकथं उल्लेख याये थाकुगु जुल ।

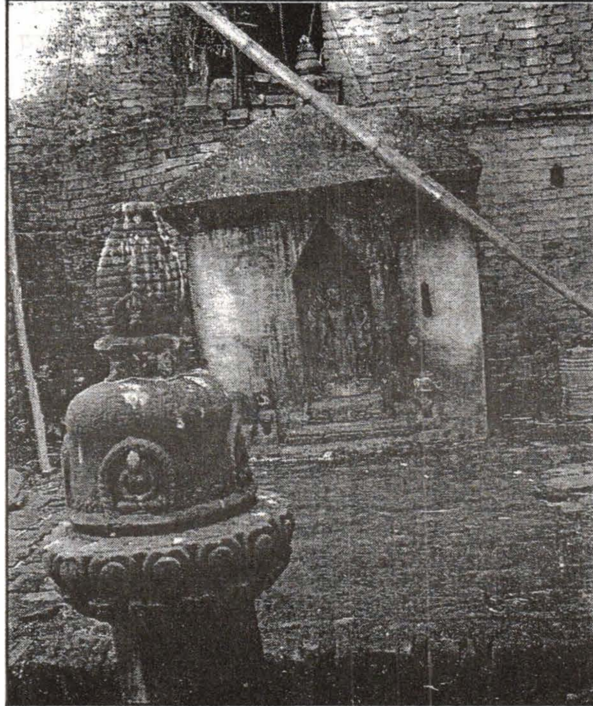
---

७४ नक्साया लागि परिसिष्ट १६ स्वया दिसँ ।

कुलरत्न महाविहार

परिचय

ख्वप नगरया प्रमुख विहारत मध्येया छगू कुल रत्न विहार खः। थुगु विहार ख्वप नगरया वडा नं. ४ या क्वाथण्डौ त्वालय् अवस्थित दु। क्वाथण्डौ पुखूया लिक्क च्वंगु तग्वःगु वज्रधातु चैत्यया उत्तरपाखे निर्माण जुयाच्वंगु थुगु विहारयात वोलिचालीया भाषां विखु बाहाः धाइ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

कुलरत्न विहारया निर्माण ख्वपदेया क्वाथण्डौ त्वाःया भाजु श्री जुजु धन सहित वसपोलया परिवारजनपाखें सुरेन्द्र विक्रम शाहदेव जुजुया पालाय् ने.सं. ९९१ स जुगु खः। थ्व खँ थुगु बिहारया स्तम्भ चैत्यया पूर्वाभिमुख अभिलेखय् स्पष्टकथं उल्लेख यानातःगु दु। खासाय् वनाः व्यापार न्ह्याकाः च्वंम्ह थुम्ह विहारदातां विहार निर्माण याये धुंका क्वाःपाःद्योया रुपय् आर्यावलोकितेश्वर सहित धर्मधातु (स्तम्भ) चैत्य, गणेश, हनुमान व महाँकाद्यो आदिया मूर्ति दयेका स्थापना यागु खः धकाः थुगु अभिलेखय् अङ्कित याकातःगु दु।[७५] अथेहे मेष संग्रान्ति खुन्हु थुगु विहारया बुसाधं व चैत्य पुजायायेत गुथि स्वंगु खँ समेत अभिलेखय् उल्लेख यानाः तःगु दु।[७६] नापं दातातय्गु वंशावली पश्चिमाभिमुख अभिलेखय् कियातःगु दु।[७७] थौंकन्हे थुगु विहारया दाताया वंशज वा मेपिं सम्बन्धित व्यक्तिपिं फुकं मदया वने धुंकुगु जुल।

---

[७५] परिसिष्ट १७ स्वया दिसँ।

[७६] परिसिष्ट १८ स्वया दिसँ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

ख्वपया बाहा वहि त मध्ये दकले चिधंगु विहारकथं थुगु कुलरत्न विहार म्हसिया वयाच्वंगु दु । थौंकन्हे थुगु विहारय् वनेत निजि छैं त:लं द्वाहाँ वनेमा: । स्वय्बले चुकचा थें च्वंगु थुगु विहारय् क्वा:पा:छैं आगँछे इत्यादि छुं मदु । पूर्वपाखें करिव ६ इञ्च जा: याना: दवू थें च्वथ्याना: च्वंगु अप्पाया फ: व पूर्वपाखेया सिमा बुयावयाच्वंगु प:खालय् सिमेन्ट प्लाष्टरयाना: ख:चाथें लिधंकात:गु खनेदुगु थासय् पश्चिमाभिमुखपिं निखें निम्ह चिचिधिकपिं ल्वहंया सिंह सहित ल्वहँया आसनय् करिव साढे तिन फूटया क्वा:पा:द्यो कथं पद्मपाणी लोकेश्वर विज्याका: त:गु जुल । छग:हे ल्वहँतय् श्री प्रभासहित कलात्मक बुट्टाकिया दयेकात:म्ह थुम्ह क्वा:पा:द्योया मटुलय् अमिताभ तथागतया मूर्ति कियात:गु दु । देग: मदुगु जुगुलिं खुल्लारुपय् लानाच्वंम्ह थुम्ह क्वा:पा:द्यो निभा फय व लखँयाना: याकनं हे नष्ट जुया वनिगु सम्भावना: दु ।

क्वा:पा:द्योया न्ह्योनेसं प्यकुंलाक्क अप्पाया मेगु छगू दवू नं दयेका त:गु दु । दवूया दथ्वी स्तम्भ चैत्य स्थापनायाना: त:गु दु । थुगु स्तम्भय् पूर्व, दक्षिण व पश्चिम भागय् छ्सिंकथं दाताया वंशावली सहित विहारया स्थापना, क्वा:पा:द्यो वुसाधँ सम्बन्धि मा:गु खँत कियात:गु दु । थुगु चैत्यया पश्चिमपाखे जज्ञकुण्ड व दक्षिण पश्चिमपाखे क्षेत्रपाल नं स्थापना यानात:गु जुल । थुकी नापंसं पश्चिमपाखे विहारया सिमा प:खा: हे जुल । थुगु प:खा:लय् पूर्वाभिमुखपिं ल्वहँयापिं ल्हा: ज्वजलपा याना: च्वंम्ह हनुमान दथ्वी, जवय् गणेश व खवय् महाँकालया मूर्ति स्थापनायाना: त:गु दु । थुगु विहारय् उत्तरस्वया: द्वाहाँवनेमा:गु जुल ।

विहारया संघ

थुगु विहारया संघ सदस्यपिनिगु बंश तुतें जुइ धुंकुगु खँ च्वय् उल्लेख जुइधुंकुगु दु । थुगु विहारय् चूडाकर्म यातसा व उराय (तुलाधर) स्तरय लाइ थैगु थनया शाक्य वज्राचार्यपिनि धापू दु । सम्भवत: थुगु हे कारणं थन चूडाकर्म मयायेगु यानात:गु जुइफु । प्रामाणिक कथं खँ कोछियत् थप अनुसन्धान याये बाकी हे दनि । तर विहारया हेरचाह यायेगु जिम्मा थुगु कुल रत्न विहारया नापसं च्वंम्ह पशुपति विहारया संघदुज सानुकाजि शाक्ययात याना: थकुगु खनेदु ।[७८]

संघया ज्याङ्व

थुगु विहारया संघ सदस्यपिं तुतें जुइ धुंगुया कारणं न्हिंथं साधारण नित्यपुजा याइगु छगू बाहेक अभिलेखय् उल्लेख जूकथंया बुसाधं इत्यादि मेमेगु संघ ज्या मजुइ धुंकल । विहार हेरचाह याना:वया:च्वंम्ह भाजु सानुकाजि शाक्यं थ:म्हं याना:वया: च्वना:गु पुजाया लागि छुं आयस्ता मदुगु खँ कना: विज्यात । तर ख्वपदेशय् दँयदँय पतिकं गुँलां गुँलावाजं खल:कं न्यायेकीगु बाहा:पुजा व नेकू धलं खल:कं न्यायेकीगु बाहा:पुजा व चैत्ये पुजा वले थन नं पुजाया:वयाच्वंगु दनी । ख्वपया मू बाहातय्गु नां धलकय् दुथ्यासां तवि थुगु विहारया संरक्षण सम्बर्द्धन यायेगु लागि स्थानीय मनूत व जिम्मेवार व्यक्तिया सामान्य कुत: वाहेक मेगु सम्बन्धित निकायं विशेष ध्यान त:गु खनेमदु । ख्वपया चूडाकर्म याइगु चिधंगु हे जूसां थुगु विहारयात इलय हे व्यवस्थित रुपं सम्बन्धित ख्यलं ध्यान वियेगु कुत: मजुल धा:सा छुं ई लिपा हे थुगु विहार न्हना: वनीगु स्पष्ट खनेदु ।

---

७७ परिसिष्ट १९ स्वया दिसँ ।

७८ विहारया जिम्मा कया च्वंम्ह सानुकाजी शाक्यया धापु कथं ।

पशुपति महाविहार

परिचय :

पशुपति विहार ख्वपया प्राचिनतम् विहार मध्येया छगू खः । ख्वपया क्वाथण्डौ त्वाः वडा नं ४ स थुगु विहार अवस्थित जुयाच्वंगु दु । ने.सं. ५२७ साल पाखेया छगू तमसुक पत्रय् थुगु विहारयात पशुपति महाविहार धकाः उल्लेख यानातःगु दु ।[७९] अथेहे मेगु ने.सं. ६५५ सालय ल्ह्ययातःगु पञ्चरक्षा सफुतिइ नं पशुपति विहार धकाः हे च्वयाःतःगु दु ।[८०] वर्तमान थालाछैं त्वाले च्वंगु नागपुखूं दक्षिण पाखेया ने.सं. ६९६ सालया चैत्यया अभिलेखय् उगु चैत्य पशुपति विहारया गुभाजु पाखें प्रतिस्थायानाः यागु खः धकाः उल्लेख यानातःगु दु ।[८१] अथे हे ने.सं. ६२३ स क्वाठण्डौया श्रद्धालु जनपिसं गजू छ्वःगु इलय्या ताम्रपत्रय्, ने.सं.

---

[७९] परिसिष्ट २० स्वया दिसँ ।

[८०] जोन के लक, *द बुद्धिष्ट मोनाष्ट्रिज अफ काठमाडौं भ्याली* (काठमाडौं: सहयोगि प्रेस, १९८५ इ) पृ. ४४४ ।

[८१] परिसिष्ट २१ स्वया दिसँ ।

७२४ जुजु श्री जय त्रैलोक्य मल्लया इलयया छपा: ल्वहँपौ लेखय्नं थुगु बिहारयात पशुपति विहार धका: हे उल्लेख याना: तल ।[८२] हाकनं थुगु विहारया छम्ह वज्राचार्य दुजयाके दुगु थ्यासफुया (अगकृत श्लोकय्)[८३] तथा ने.सं. ८६५ या 'श्री माहा सम्वरो दय तन्त्रराज'य् नं थुगु बिहारयात पशुपति विहारया धका:हे च्वया: क्यनात:गु जुल ।[८४] थुकथं विभिन्न इलय धस्वाका: त:गु ल्वहँपौ च्वया:त:गु ताडपत्र, तमसुक पत्रादि अभिलेखँ थुगु विहारया प्राचिन नां पशुपति विहार ख: धका: स्पष्टकथं धायेफु । तर ख्वपया आ:तक ल्यनाच्वंगु चूडाकर्म सम्पन्न जुइगु दकसिबय् पुलांगु थुगु विहार तचपाल त्वा: उत्तर पाखे, वेखाल त्वा: पूर्वपाखे, क्वाथण्डौ त्वा: पश्चिम पाखे व महालक्ष्मी त्वा: दक्षिणपाखे निर्मित जुयाच्वंगु दु । वज्राचार्य, वृद्धाचार्य शाक्यपिं समाहित:गु थुगु बिहारया करिब द्व:छि संघ दुज:पिं दु ।

पशुपति विहारयात प्रशन्नशील महाविहार धका: नं धायेगु याना: वयाच्वंगु दु । थनया दीपंकरया प्राङ्गनय् च्वंगु ने.सं. ९९२ यागु अभिलेखय् थुगु बिहारयात प्रसन्नशिल विहार धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[८५] थुगु विहारयात वज्राचार्य सुर्य ज्योतिया संकलनय दुगु ने.सं. ९९७ सं सारय् यानात:गु दुर्गति परिशोधन सफु[८६], ने.सं. १००६ या फल्चा दयकुगुया ल्वहँपौ[८७] व ने.सं. १०२२ सं थालाछेँया चैत्य जिर्णोद्धार यागु ल्वहँपातिइ नं प्रशन्नशिर विहार धका: हे उल्लेख याना: त:गु दु ।[८८] थुकथं आपालं पुलांगु विहारया श्रोतय् थुकीया पुलांगु नां पशुपति विहार धयात:गु ख:सां थौं कन्हेया नां प्रशन्नशील महाविहार नां दुगु शिला अभिलेख दुगु नं सच्छिदँ मयाक न्ह्योयागु खनेदु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमी

च्वय् न्हयथना थें थुगु विहार ख्वपय् थौं झीगु न्ह्योने दयाच्वंगु विहार वहित मध्ये दकले पुलांगु विहार ख: धैगु खँ थन भण्डारय् सुरक्षित जुयाच्वंगु भूजिंमोल लिपिं च्वया:त:गु तमसुक पत्रं स्पष्ट रूपं कना च्वंगु दु । ने.सं. ५२७ सालपाखे जुजु धर्म मल्लया इलयया जग्गा न्यायेमियगु ज्याये साक्षिया रुपय थुगु तमसुक पत्रय् अभयजुयात श्री भूवन धर्म संस्कारित श्री पशुपति महाविहारया छम्ह वज्राचार्य धका: उल्लेख यानात:गु दु । संवत ६६८ सालया भास्कर देव संस्कारित हिरण्यवर्ण महाविहारया दानपति कसराज भारोपाखें छ्वया:ह:गु दिशादि शंघ महाभोज्यया ब्वना:पौलय् नं श्री भूवनाकर संस्कारित पशुपति महाविहार धका: थुगु बिहारयात सम्बोधन याना: त:गु खनेदु ।[८९] अथेहे संवत ६९४ सालया राजगत लोक धर्म संस्कारित श्री पद्मकाष्ट गिरी गुं विहारया दानपति क्वाथ नायक जयकिर्तिराजजु नं छ्वया:ह:गु ब्वना:पौ (संघ सहभोज्य)स श्री भूवनाकर धर्म संस्कारित श्री धर्मकिर्ति विहार, श्री पशुपति विहार धका: उल्लेख

---

[८२] परिसिष्ट २२ स्वया दिसँ ।

[८३] परिसिष्ट २३ स्वया दिसँ ।

[८४] परिसिष्ट २४ स्वया दिसँ ।

[८५] परिसिष्ट २५ स्वया दिसँ ।

[८६] परिसिष्ट २६ स्वया दिसँ ।

[८७] परिसिष्ट २७ स्वया दिसँ ।

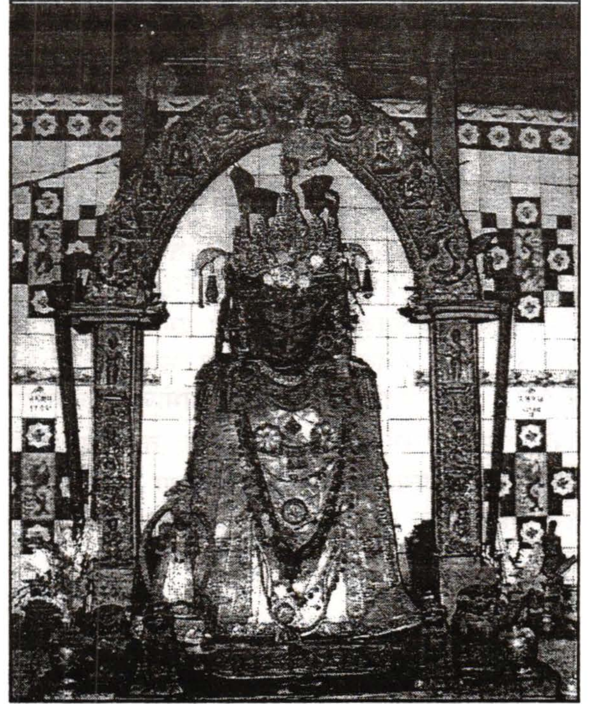
[८८] परिसिष्ट २८ स्वया दिसँ ।

[८९] परिसिष्ट २९ स्वया दिसँ ।

जुयाच्वंगुलिं यानाः थुगु पशुपति विहारया संस्थापक भूवनाकर नांयाःम्ह खः धकाः स्पष्ट जु ।[९०] मेगु छता खँ थुगु थासय् उल्लेख यायेगु उपयुक्त जुइ । ने.सं. १९८ सालया वोधिचर्यावतार नांया छगू हस्त लिखित ग्रन्थय् भूवनाकरया नां उल्लेख जुयाच्वंगुव्वनेदु ।[९१] सम्भवतः वोधिचर्यावतारय् उल्लेख जुया च्वंम्ह भुवनाकर व थुगु पशुपति महाविहारया संस्थापक छम्ह हे जुईफु । उजोगु अवस्थाय् थुगु बिहार ने.सं. १९८ न्ह्यो वा ल्यू निर्माण जुगु खने दःवई । तर थ्व अनुसन्धानया बिषय तिनि ।

ख्वपया प्राचिन वहि मध्यया छगू पुलांगु लुँवर्ण महाविहार नं खः । थुगु हे विहारय् दुगु ताडपत्रया पञ्चरक्षा थ्या सफुतिइ थनया छु नं पुजा आजा यायेमाःसा पशुपति महाविहारया वज्राचार्य पुरोहित तयेमाः धैगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगुदु । थुगु सफुतिइ संम्बत स्पष्ट मजूसां जुजु ज्योति मल्ल उल्लेख जुगुलिं थुकीया सम्वत ५३० निसें ५४० धकाः भ्कीसं धायफु ।[९२] थुगुकथं स्वयंबले पशुपति विहारया निर्माण ज्योति मल्ल स्वयाः न्ह्योजुइ धुंकुगु सिइदु ।

पशुपति विहार व थनया मूल दीपंकर नापं ख्वपवासीपिनि सम्बन्ध

थुगु पशुपति विहारया वज्राचार्यपिं नापं व थनया मूल दीपंकर प्रति ख्वपया सकल जनसमूहया अगाध श्रद्धा पिज्वयाः च्वंगु खनेदु । गुँलां जुगचह्रेकुन्हु सम्पन्न जुइगु पञ्चदान ज्याभ्वलय न्याःम्हं दीपंकर तथागतयात उकुन्हुया दिनय् पञ्चदान वियेगु, न्याःम्हं दीपंकर बुद्धपिन्त पुजायानाः छँ जहानपिं मुना क्वाति त्वनेगु तथा फूकीह्स्वनाः वा गुथिया जःपिं ह्वनाः भ्वय नयेगु परम्परा ल्यनाच्वंगु दनि । थुगु बिहारय् च्वंम्ह दीपंकरयात न्हापांनिसें हे ख्वपया भाइ भारदारपि लगायत बिभिन्न जातिपिसं उलि हे मान्यता वियाः श्रद्धापूर्बक दत्तकिर्ति तयावयाच्वंगु दु । ने.सं. ७७३ स गोपालसिं सहितं थनया दीपंकरयात वसुजा छ्याःगु[९३], याछें त्वाःया शकुभारो किनरसिं भारो गोपीराम भारोपिसं ने.सं. ७६९ स दीपंकर देगःलय् लोहँया लङ्गा व सिंया निलाः तःगु[९४] तथा ने.सं. ८१७ स मानन्धर मनराम सहितं छुं न छुं दत्ततःगु अभिलेखँ थ्व खँयात स्वतः पुष्टियानाः च्वंगु दु ।[९५]

---

९० परिसिष्ट ३० स्वया दिसँ ।

९१ शाक्य, पूर्बवत पाद टिप्पणी सं. ५४, पृष्ठ २२ ।

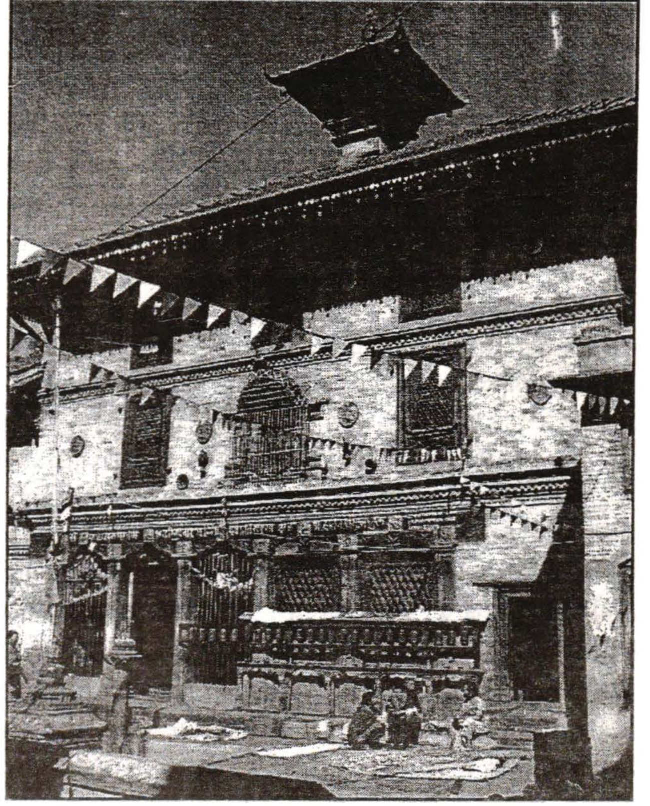
९२ ऐजन, पृष्ठ २१ ।

९३ परिसिष्ट ३१ स्वया दिसँ ।

९४ हेमराज शाक्य, *सम्यक महादान गुठी*, (काठमाडौं; जगतधर तुलाधर, ने.सं. ११००) पृष्ठ १४६

९५ परिसिष्ट ३२ स्वया दिसँ ।

अथेहे थनया दीपंकरयात इलय् ब्यलय् विभिन्न तिसा छ्याया: थ:गु श्रद्धा प्वंकात:गु दु । थनया दीपंकर व क्वा:पा:छेँयात विभिन्न तोरणं छ्यूपियात:गु यथार्थतां थ्व खँ पुष्टियाना: च्वंगु दु । संघ दुज:पिंसं जानकारी ब्यूगु कथं न्हापा दीपंकरया देग: नितँ जा:गु जक ख: । लिपा जिर्णोद्धार या:बले देग: स्वतजा: यागु ख: । मूल दीपंकर देग:या च्वतँ तलाय भलिं कोठास गोल्मढीया रंजितकारपिसं ने.सं. ९५९ स लिपाताया द्वार त:गु धैगु थनया छगू अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[९६] धा:पु कथं न्हापा न्हापा थुगु बिहारया ५०० पी मयाक्क वुँ आयस्था कथं दुगु ख: । तर थौंकन्हे बिहारया आयस्था नगण्य मात्राय् जक ल्यंदनि ।

ख्वपय जक मखु ख्वपं पिनेनं थनया दीपंकरयात उलि हे लोकं भक्तिभाव तयावयाच्वंगु दु । थिमि, नगदेश व बोडे लगायत मेमेथाय् च्वंपिनि तत:धंगु भ्वय न्याइवले थन दीपंकरथाय वया: थनया थपाजु पाखें यात्रिं कावयेगु परम्परा दु । थुगु याचिं कालधा:सा भ्वय् ज्वछि दुखँ च्वनेमा:लिगु आदि छुंत्र प्रकारया व्यबधान वईमखु धैगु इमिगु मान्यता दु । अथेहे भ्वय सिधयका याचिं लित तवयेगु परम्परा नं दु । थुकीं थनया दीपंकर प्रति जनमानसया त:धंगु श्रद्धा व आस्था दुगु धैगु सिदु । उकिं दीपंकरया दर्शन यायेत नेपा: दुनेया मनाङ्ग, मुस्ताङ्ग व सोलुखुम्बु आदि हिमाली भेगया लामाभिक्षु व अन्य गृहस्थीपिं वया: पुजादि या:वया: च्वनिगु ख: । थौंकन्हे चीन, भारतया वौद्धपिं नापं थाइलैंण्ड, जर्मन, जापान, मंगोलिया आदि विभिन्न विदेशयापिं तिर्थयात्रीत समेतं थन वया: दर्शन पूजन या:वयाच्वंगु दु ।

अथेहे थुगु मूल दीपंकर थाय न्हापा गोरखय् न्हि न्हिं सिया तिथि च्वयेगु चलन दुगु जुल । थन व्वया:त:गु उगु तिथियात सर्कसिनं आधार कया: सामुहिक कथं धार्मिक-साकृतिक न्ह्याका: वयाच्वंगु खँ थनया सर्व संघपिंसं जानकारी ब्यूगु दु । थुलिजक मखु थनया किसान जातिपिनि सामाज्या क्वचालकि वामा छ्यायेगु, वा सइवले वागुजिया तिसा दयेका छ्यायेगु परम्परा यथावत हे दनि ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

तचपाल त्वा: याताछेँ जुया: वलधा:सा पशुपति विहार अपुक्क हे थ्यनि । अथेहे वेखालं वाउँबाहा जुनानं थन वयेज्यू । तर विहार द्वाहाँ वयेगु मू-लँपु क्वाथण्डौ त्वालं पश्चिम जुया वयेमा: । थुगु विहारया

[९६] परिसिष्ट ३३ स्वया दिसं ।

प्रवेशद्वार छुं दँ तक नं दनिगु खःसां थौकन्हे उकिया किपूल्वहँ जक वाकि दनि ।[९७] विहारया चुक ल्वहँतं सियातःगु दु । बाहाया पूर्व व पश्चिम पाखे निखा आगंछेँ दु । दक्षिणय् क्वाःपाःछेँ लानाच्वंगु दु । न्हापा थन छगू जक हे आगं छेँ खः । लिपा छुं विषय संघसदस्यपिनि बीचय् मनमुताव जुयाः आगमतक्क नं निकू जुगु खँ थनया खल पिनिगुपाखें न्यने दु । पुलांगु आगंछेँ धाःसा पश्चिमपाखेः यागु खः ।

विहार प्राङ्गणय् धर्मधातु चैत्य,[९८] स्तम्भ चैत्य[९९] व बज्रधातु चैत्य स्थापना यानातःगु दु । लिक्क च्वंगु बज्रधातु चैत्य स्वयबले उलि पुलांगु खनेमदु । तर थुगु चैत्ययात पिने मेगु चैत्यं तोपुयातःगु अनुमान याउँक हे यायेफु । थुगु चैत्यया लिक्क आखः तसकं ज्यलाच्वंगु ल्वहँपौ व्वने फुगुसा ध्व खँ स्वतः स्पष्ट जुइगु खः । थुगु थासय् विहारया सकल दुजपिंसं पिण्ड चुइकः वयेगु यानाःच्वंगु दु । अथेहे उगु वज्रधातु चैत्यया पश्चिमपाखे यज्ञकुण्डल दु । चूडाकर्मादि ज्या जुइवलय् होमकर्म याइगु खः । चुकया उत्तर पश्चिमपाखे सिमागृहया रुपय् स्वपाः मण्ड तयातःगु दु । गनकि चूडाकर्म याइवले न्याःम्ह पाँय्ठखलःपिसं (पञ्चस्थविरपिंम) कलशार्षन यानाः कलशाभिशेष ज्या याइगु खः । थुगु विहारया पश्चिम व पूर्व आगंछेँस नासद्यो व विश्वकर्मा द्यो सहित क्वाःपाःछेँय पिने गणेद्यो नं तयातःगु दु ।

थुगु विहारया क्वाःपाःद्योछेँ स्वतजाः व उत्तराभिमुख खः । छद्या जक दुगु थुगु देगः ६७० से.मि. ताहा जू । थुगु क्वाःपाःद्योया मूलुखा जव खवं ल्वहँया स्वम्ह व ढलौटया निम्ह यानाः न्याम्ह सिंह दु । मूलुखाय् कलात्मक वुट्टा दुगु लि पाताया द्वार आकर्षक जू । लुखाफुसे तोरण नं तयातःगु जुल । अभिलेख युक्तगु थुगु तोरणया मध्ये भागय् वुद्ध (अक्षोभ्य) धर्म (प्रज्ञापारमिता) व संघ (षडक्षरी) या मूर्ति कियातःगु दु । थौकन्हय् सुरक्षाया दृष्टिकोणं थुगु तोरणयात व लुखय् नं रेलिङ्गतया सुरक्षा यानातःगु दु । थुगु बिहारय् क्वाःपाःद्योया रुपय् देवता लोकेश्वर विराजमान यानातःगु जुल । थुगु बिहारया भण्डारे दुगु ने.सं. ५१२ या भूजिंमो आखलं च्वयातगु छगू ताडपत्रय् उल्लेख जुयाच्वं कथं थन शाक्यमुनी छम्ह नं दु ।[१००] दिपंकर थुम्ह क्वाःपाःद्योया पादपिठय भ्याः हेरमयि सहित धकाः उल्लेखजुया च्वंगुदु । थन न्हापा सियाःम्ह क्वाःपाःद्यो स्थापना यानातःगु खः । तर लिपा उम्ह क्वाःपाःद्यो खुयायंगुया कारणं यानाः थौकन्हय् ल्वहं याःम्ह क्वाःपाःद्यो पलिस्था यानातःगु जुल । उल्लेख जुया च्वंगुकथं थनया दुजःपिं पाखें चन्दा संकलन यानाः ल्वहंया मूर्ति स्थापनायाइगु ज्या सम्पन्न जुगु खः । थुम्ह क्वाःपाःद्योयात पञ्चवुद्ध सहितःगु सिंयागु सिंहासनय् विराजमान याकातःगु दु । सारिपुत्र मौदगल्यायेन व गणेश महाकाल सहितया मूर्ति अङ्कितगु थुगु सिंहासनया जवं खव ल्वहँया सारिपुत्र मौद्‌गल्यायेन व पद्मपाणी वोधिसत्वयाः मूर्तिया नापं चैत्यया ल्वहँपौ स्वनातःगु दु । थुगु चैत्य ल्वहँपतिइ ल्हाः ज्वजलपा यानाःच्वंपिं दातापिनिगु किपा कियातःगु दु ।

क्वाःपाःद्योया न्हयोने वज्रधातु चैत्य, खिचाभू, ज्वाला न्हायकं व नित्य पुजा यायेवले थाइगु खायातःगु गं छगः नं खायातःगु दु । थुगु गन्धकुटी जवंखवं चिचिपागु द्योपिनिगु मूर्ति सहितःगु निपाः भ्याः छुनातःगु दु । थुगु अंगयात अष्टमङ्गलया चित्रं छाय्पियातःगु दु । च्वयेया तल्लाय् साधारण कथंया स्वपाः तिकिभ्याः दुगु जुल । भ्याया जवं खवं समन्तभद्र व नामसंगीतिया चित्र नं च्वयातःगु जुल । थनं नं च्वय् दथ्वी वुट्टादुगु छपाः भ्याः छुनातःगु दुसा, पौ फयेकातःगु खुपु तुनासि खनेदु । थुकी मध्ये प्यपु तुनासिइ देव

---

[९७] उगु द्वार आतक्कनं दबुके मफुनि ।

[९८] परिसिष्ट ३४ स्वया दिसँ ।

[९९] परिसिष्ट ३५ स्वया दिसँ ।

[१००] परिसिष्ट ३६ स्वया दिसँ ।

देवीपिनिगु मूर्ति व बाकि निपुइ साधारण वुट्टाजक कियातःगु दु । थनं नं च्वयेया तल्लाय् साधारण निपा झ्या जक छुनातःगु दु । थनं च्वयेया भाग पौ खःसा थन गजूया रुपे सुवर्ण चैत्य तयातःगु दु ।

च्वय न्हय्थना थें थुगु विहारय् निगु आगंछें दु । न्यने दुकथं थनया वज्राचार्यपिनि न्हापा छगू हे जक आगं जुयाच्वंगु खः । लिपा थनया निम्ह दाजु किजायाबीचय् छुं कारणंयानाः ल्वापु जुयाः अन्ततः आगंछें हे अलग्ग अलग्ग जुल । ल्वापुया कारणं दीपंकरया गुथिस आदिपद्म विहारया बुद्धाचार्यपिनिगु प्रवेश जुल धैगु थनया बज्राचार्य पिनिगु धाःपू दुः । आदिपद्म विहारया बुद्धाचार्य पिनिगु प्रवेशनापं थन मेगु आगं निमार्ण जुल । कालान्तरय् थन निमार्णज़ूगु आगंछेंत कमशः पूर्व व पश्चिम आगं धकाः म्हसिया वःगुजुल ।

बज्राचार्य पिनिगु पूर्वपाखेया आगंछेंया लम्बाइ करिव ५०० से.मि. व चौडाइ ३७३ से.मि. दुगु खःसा ध्व स्वंगू तल्लाया खः । निद्यागु व थांक्वा करिब स्वक्वाः दुगु थुगु आगंछें पश्चिमाभिमुख खःसा थुकी साधारण लुखा छद्वाः जक दु । थुकी थौंकन्हे दलाम छयला तःगु मदु । थुगुहे छेंया जवपाखे नासद्योया नासप्वाः छप्वाः नं दु । थुकीं च्वयेया तल्लाय् तिकिझ्याः छपाः जक दु । थनं नं च्वय् साधारण वुट्टा दुगु झ्याः छपाः दु । न्हापायागु आय्पा पौया थुगु आगंछेंयात थौंकन्हे थुकी जस्तापौ कथं छाय्पिया तये धुंकुगु दु ।

अथे हे पश्चिम आगं छें नं वज्राचार्य पिनिगु हे जुल । थुगु आगंछेंया क्षेत्रफल लम्बाइ ५५५ से.मि. चौडाइ ६६३ से.मि. दु । निद्याःगु स्वक्वाः: दलाम कवः दुगु थुगु छें नितँजा जू । भूमि तल्लाय खुल्लागु स्वक्वाः दलाम पिकया बीचय् मूलुखा छुनातःगु दु । ध्वहे लुखा लिक्क अंगलय् ने.सं. ७३४ हाकुदेव सहित सकलमुनाः अष्टमि सेवायानाः आगंद्योयात तोरण छाःगु अभिलेख दु ।[१०१] अथेहे थुगु आगंछेंया न्हापांगु तल्लाय् कलात्मकगु स्वपाः तिकिझ्याः छुनातःगु दु । स्वपाः झ्याःया दथ्वी स्वपाः ख्वाःपा दुम्ह योगाम्वर व निखेः निम्ह षडक्षरीपिं व न्याःगः छयों दुम्ह गरुड वाहनयुक्तगु सुन्दर कलात्मक छपाः तोरण दु । सिंयागु थुगु तोरण संरक्षणया अभावय् थाय्थासय स्यनाच्वने धुंकल । थुगु हे तल्लाय् आगंद्यो स्थापना यानातःगु जुल । थनया आगंद्यो चक्रसम्वर खः । थुगु तल्लां च्वय् आयपा पौ हे जुल । थाय्थासय धलिं तोधुला अंग दुनाच्वंगु थुगु आगंछें जिर्ण अवस्थाय् लानाच्वंगु दु । अथे नं आगंछेंस विहारया शाक्य परिवारया कुलपुत्रपिं चूडाकर्म यायेवले धलंदंका वयाः च्वनतिनि ।

क्षेत्रफलया दुष्टिकोणं थुगु पशुपति विहारया स्वरुप तःधं जू । दीपंकर सम्बन्धित फुक्क ज्या थुगु विहारं उत्तर स्थित देवननीस सुसम्पन्न जुइगु खः । उकिं थुगु ननीयात दीपंकर ननी (देवननी) अजाजुद्यो बाहा आदिया न्हापं दीपंकर विहार धकाः धयावयाच्वंगु दु । पुलांगु छुं नं अभिलेखादिं थुगु ननीयात विहारयारुपय् क्यनातःगु खनेमदु । तर थनदुम्ह दीपंकरयात यलया इल्हनेया सम्यक महादानय् पशुपति विहारयाःम्ह हे दीपंकरकथं ब्वनाःपौ छ्वयाहइ तःगु दु । अथेजुसांनं चूडाकर्म याइगु विहारया लागायात जक स्थानीय्पिसं विहार धयावयाच्वंगु दु ।

पशुपति विहारय् वयेगु लँपुं जवपाखे तःधंगु दक्षिणाभिमुख प्रवेश द्वार दु । थुगु द्वारया जवंखवं तःधिकपिं निखें निम्ह (ल्वहँयापिं) सिंह तयातःगु दु ।[१०२] थुगु लुखाया जवंखवं वज्रलेपन यानातःगु स्तम्भ निगः (द्वारया) अंगलय् धंका दनातःगु दु । लुखाया च्वय अंगलय् चायापिं न्याःम्ह पंचबुद्धपिं नीस्वनातःगु दु । थुकीमध्येय् छम्ह खुयायने धुंकल । थुगु द्वारया च्वय्, न्ह्योने ल्यूने पाखा हाइकथं अप्पापलि चिनातःगु जुल । थुगु प्रवेश द्वारया न्ह्योने क्षेत्रपाल दु । थुगु क्षेत्रपालय् थनया दीपंकर प्याहाँ विज्याकाः दुहाँ विज्याइ वले

[१०१] परिसिष्ट ३७ स्वया दिसँ ।

[१०२] थुपिं निम्हं सिंह ने.सं. ८३७ य् स्थापना यागु खः । बिस्तृत बिवरण परिशिष्ट ३८ स्वयादिसँ ।

गयपाजुं लसकुश याइगु व दीपंकर लायपुं छाया उकि या प्रतिस्था यायेवले दीपंकरया रुपे थनया चेनंजूयात थनतया चूडाकर्म याइगु परम्परा दु ।

प्रवेशद्वारं पश्चिमपाखे फलचा दु । थुगु फलचाया थामय् पंचबुद्धपिं कियात:गु दुगु । थुगु फलचा ने.सं. १००६ स वेखाल खल:या भाजुनरजुं दयेकुगु ख ।[103] गुँलाया इलय् मानन्धरतपाखें थन लच्छियंकं दाफा भजन जुइ । थुगु हे मानन्धर खल:पाखें ञँद्यापुन्हिवले फलचा वुसाधंयाना: समयवजी इनेगु ज्या याना: वयाच्वंगु दनि ।

प्रबेशद्वारं द्वाहाँ वनेवं खवपाखे ल्वहँ हिति दु । थुगु ल्वहँहितिया च्वय दक्षिणपाखे सिंयागु न्याग: नाणे दु गुकिमध्ये छग:घा:सा मदय् धुंकल । थुगु ल्वहँहितिया पश्चिमपाखे मेगु फलचा छगू दु । थुगु फलचानं वेखाल खल:यापिसं ने.सं. ९७० स दयेकुगु (दयेका दत्तत:गु) ख: ।[104] थुगु फलचाय् न्हापा नामसंगिति द्यो तयात:गु ख: । थौकन्हे थुम्ह द्यो उत्तर पाखे च्वंगु निजि छेँय् तय्यंकुगु दु । थुगु फलचाय् थौकन्हे करुणामय बिराजमान याका: त:गु जुल । वि.सं २०१८ सालय् स्थापना जुगु दीपंकर ज्ञानमाला भजन खल:यात सम्बन्धित दुजपिसं थुगु फलचा हस्तान्तरया याना: व्यूगु जुल । थुगु फलचांलिक्क पश्चिमपाखें ख्वपया कुमारी मांया छेँ हे जुल । थुगु कुमारी मांया छेँ ने.सं. ६५३ य् जुजु राय मल्लया पालय् निमाणं जुगु ख: ।[105] थ्व कुमारी छेँ वि.सं. २०१९ सालय जिर्णोद्धार यायेधुंकुगु जुल ।

ल्वहँहितिलिक्क छुसि कथं न्हापां वज्रधातु चैत्य अले स्तम्भ चैत्य व क्षेत्रपाल स्थापना यानात:गु दु । थनया दीपंकर थाय् पुजादि जुइवले थुगु क्षेत्रपालयात नं पुजा याइगु चलन दु । थन निपा ल्वहँपौ नं धंका: त:गु दु । थुकीया लिक्क पुलांगु वज्रधातु चैत्य दु । थन दुगु निपा ल्वहँपौ मध्येया छपा: थ्वहे चैत्य स्थापना यानात:गु सम्वत ७५० यागु खनेदु ।[106] अथेहे मेगु संवत ९९२ या ल्वहँपतिइ वज्रधातु चैत्यया नापं थी थी गे-मेगु चैत्य स्थापना यानात:गु खँत उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[107] थन नापं धर्मधातु मण्डल छग: नं दु । थुकी भूपतिन्द्र मल्लया नां वाहेक मेगु छुं नं सिइमदय् धुंकल । अथेहे नापं मेगु शिखर कूट चैत्य छग: नं दु । थ्वया: लिक्कसं तुं छग: दु । थुगु तुं गंगाराम भारोपाखें ने.सं. ७६५सं दयकुगु धका: थनया ल्वहँपतिइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[108] अथे हे थन निम्ह महाँकाल सहितया गनेद्योया देग: छग: नं दु । देग: नाप गं छग: नं छ्यायात:गु दु । सम्वत ८५० स वज्राचार्य जयमुनि सहित झिम्हसिनं तया थकुगु थुगु गं स्यनावसेंलि ९९७ स मेगु गं दयेका प्रतिस्था यागु थनया अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[109] थुगु थासं पश्चिमपाखे उमामहेश्वरया तसकं पुलांगु ल्वहँया मूर्ति दु । थुगु मूर्ति थन गथे गुवले तयेहल धैगु खँ थनया वुढा पाकापिसं धायेमफय् धुंकल । थन नं लिक्क थौकन्हेँ निजि छेँय् मञ्जुश्रीया मूर्ति व मेपिं निम्ह महाँकालया मूर्ति तया:त:गु दु । थुकीं पूर्वपाखेयो निजि छेँय् वि.सं.२०३१ सालय स्थापना याना:तम्ह वज्रसत्व दु । अथेहे नामसंगिति आर्यतारा, सप्त लोचनी तारा नं तयात:गु जुल । थनहे छेँय् पश्चिमाभिमुख अंगलय् चैत्य अंकित

---

१०३ थुकिया ल्वोहपौया विवरण परिसिष्ट २७ उल्लेख जुई धुंकुगु दु ।

१०४ परिसिष्ट ३९ स्वया दिसँ ।

१०५ परिसिष्ट ४० स्वया दिसँ ।

१०६ परिसिष्ट ४१ स्वया दिसँ ।

१०७ थुकि ल्वोहपौया विवरण परिसिष्ट २५ उल्लेख जुइ धुंकुगु दु ।

१०८ परिसिष्ट ४२ स्वया दिसँ ।

१०९ परिसिष्ट ४३ स्वया दिसँ ।

ल्वह छ्पा:नं दु । थुगु चैत्य ल्वहंपा ने.सं. ९४४ स स्थापना यानात:गु ख: ।[११०] थनया मूल दीपंकरया देग: जवंखवं निम्ह त:धिकपिं ल्वहंया सिंह दु ।

थुगु विहारया आकर्षण धयागु हे दक्षिणाभिमुख जुयाच्वंगु दीपंकरया देग: जुल । दीपंकरया देग: न्यातँ जा: जू । निद्या दुगु थुगु देग:या थांक्व: न्याक्व: दु । थांक्व: निक्व: व छ्याय् क्वथा दयेका पश्चिमाभिमुख याना: दीपंकर यात गणेश महाँकाल,पञ्चवुद्धपिं व दातापिनिगु मूर्तिसहित:गु लुँया सिहासनय् विराजमान याका त:गु दु । च्वय् अंगलय् दथ्वी वज्रसत्व दुगु लुँसिया त:गु इलां प्यंकात:गु दु । थन गन्धकुटिइ दुहाँ वनेगु प्रवेशद्वार स्वंगु दु । लिपातां भुनात:गु कलात्मक वुट्टा कियात:गु थनया स्वंगु लुखायनं तोरण तयात:गु दु । दथ्वीया तोरणय अक्षोभ्य प्रज्ञापारमिता व षडक्षरी कथं बुद्ध धर्म संघ दुगु ख:सा जवंखवंया तोरणय् शाक्यमुनि वुद्ध व सारिपुत्र मौडगल्यायेनपिं अङ्कित जुयाच्वंगु दु । पिनें चाहुलेज्यूगु थुगु दीपंकरया देग:या गन्धकुटीया चाकछिं ने.सं. १०६४ स दिवंगत जुम्ह काजीमां या स्मृतिइ माने तयात:गु दु ।[१११] अथेहे थन चाकदलुपा नं चाकछिं तयात:गु दु । धलौटया ४ फूट हाक:गु छम्ह मिसाम्हेसिगु सालिक नापं जज्ञशाला (ढलौटयागु)छगू व स्वपा: क्षेत्रपाल नं पलिस्था यानात:गु दु । थुगु जज्ञशाला १०६०स विश्वकर्मा खल:यां काजिमां पिसं त:गु धैगु थनया अभिलेखँ सिइके फु ।[११२] तले थाहाँवनेगु मूलुखा च्वय् वज्रया सिंह ख्वा:पा तयात:गु दु । लुखाफुसं सिंया छगू कलात्मक तोरण दु । ने.सं. ७७८ स दयेका पलिस्था यानात:गु थुगु तोरणया मध्ये भागय् शाक्यमुनि तथागतयात विभिन्न मारगणपिसं आक्रमण याना:च्वंगु दृश्य उजागर जुयाच्वंगु दु ।[११३] वि.सं. २०३७ स भिक्षु चैत्यराजपाखें स्थापना यानात:गु थन माणे छग: नं दु ।[११४] अथेहे थनया क्यवे पिहाँ वनेगु निग: लुखाया फुसय् नं सिंया छेपु दुगु छगू छगू तोरण दु । उकिमध्ये पञ्चवुद्ध खङ्कितगु तोरण भाजुनर वुद्धाचार्यपाखे ने.सं. ९९३ स पशुपति विहारया दीपंकरयात देछानात:गु ख: ।[११५]

दीपंकर प्रतिस्थापना जुयाच्वंगु थुगु गन्धकुटीइ सुवर्ण चैत्य छग: दु । नित्य पुजा आदि सम्पन्न यायेत थन पुजाभु, वहया ज्वाला न्हायकं, त्वा:देवा, सन्या याइवले थाइगु गं, संख आदि नं व्यवस्था यानात:गु जुल । थनया ततग्व:गु थामय् पंञ्च वुद्ध तथा चतुर्महाराज पिनिगु लुं सियात:गु मूर्ति सहित ताराया मूर्ति तयात:गु दु । अथेहे कूटाक्षर आख:लं जा:गु सुवर्णपत्र नं तानात:गु दु । च्वयेया तल्लाय् दथ्वीलाक्क वज्रसत्व दुगु लुँया कलात्मक तोरण सहित तिकाभ्या: छुनात:गु दु । थुगु भ्या: नरमा सहित जहान परिवारं तगु ख: ।[११६] थ्व स्वया न्ह्यो ने.सं. ८३५ पाखे मेगु लुँभ्या: छ्पा: नं तयातगु खनेदु ।[११७] थुगु झ्यालय् वुद्ध धर्म संघ सहित कलात्मक वुट्टां छायपिया त:गु दुसा थुकीया नापं जवंखवं धुपदानी, सिन्हमू ज्वाला न्हायकं, वाता, भू आदि वसजानं ताना: त:गु दु । थुगु भ्या जवंखवं सियागु मेगु कलात्मक तिकाभ्या

---

११० परिसिष्ट ४४ स्वया दिसँ ।

१११ परिसिष्ट ४५ स्वया दिसँ ।

११२ परिसिष्ट ४६ स्वया दिसँ ।

११३ परिसिष्ट ४७ स्वया दिसँ ।

११४ परिसिष्ट ४८ स्वया दिसँ ।

११५ परिसिष्ट ४९ स्वया दिसँ ।

११६ परिसिष्ट ५० स्वया दिसँ ।

११७ परिसिष्ट ५१ स्वया दिसँ ।

नं दुगु जुल । दीपंकरया भण्डार नं थुगुहे तल्लाय् दु । थनं च्वयेयागु तल्लाय् च्यापा: अष्ट शिद्धाया चाकलागु लुँपाता तया त:गुजुल । थुकीं च्वय् वुट्टा दुगु झ्या: स्वपा: तयात:गु दुसा थुगु तल्लाय् १० पू विभिन्न देव देवीपिनिगु तुनासिं तयात:गु दु । थुपिं देव देवीपिं मध्ये ५ पु तुनासिइ पञ्चरक्षादेवी अङ्कित जुयाच्वंगु दु । मेगू न्यापुइ गणेश, सिंह, भैरव आदिया मूर्ति कियात:गु दु । थुपिं तुनासिस दातापिनिगु मूर्ति नं तयात:गु दु । छपू तुनासिस सम्बत ७७७ य्, स्वम्ह रक्षमान, शीव, (लेछे मछिक) आदि नांया व्यक्तिपिंसं कीकात:गु खनेदु । थुकीं च्वय् टायल पौ हे जुल । थन हे हानं प्यागोडा शैलीया देग: छतं तयात:गु जुल । थुगु टायल पौस न्हापा सुवर्ण चैत्य तयात:गु ख: । लिपा उगु चैत्य खुयायेन । थुगु देग:या दकसिबय् च्वय् लुँपौस गजूया रुपे सुवर्ण चैत्य दयेका उकियात छत्रं कुइका: त:गु दु । थुगु लुँपौ व सुवर्ण चैत्य वेखाल खल:यापिसं ने.सं. १००७ स छ्या:गु धैगु खँ थनया लुँपतिइ चाकछिं तयात:गु अभिलेखं स्पष्ट क्यनाच्वंगु दु ।[११८] थुगु देग:या ल्यूनेपाखेया भाग पाताल जुयाच्वंगु जुल । संघपिंसं जानकारी ब्यूगु अनुसार थुगु थाय् न्हापा परेदशीत बासं च्वनेत दयेका त:गु सत: ख: ।

विहारया संघ व ज्याभ्व:

पशुपति विहारया संघ खल:पिं वज्राचार्य व आदिपद्म विहारया शाक्य बुद्धाचार्यपिं ख: । मेथाय् गनं न्यनेकने मदुगुकथं संघ सदश्य जुइगु थुगु विहारया थगु हे परम्परा दु । थुपिं संघदुज:पिंसं संयुक्त रूपं थनया:म्ह मूल दीपंकरयागु सम्पूर्ण ज्याभ्व:त परम्परा कथं हे न्ह्याका वयाच्वंगु दु । थुगु संघय् नां दर्ता यायेत ग्वयदां तयेमा: । ग्वय्दां तया: संघय् दुथ्याकुगु दिं अनुसार संघ दुज नालाकाइगुलिं थन उमेरं सुं च्वय्क्वय्लाइ धैगु मदु ।

थुगु विहारय् दश नायकया परम्परा दुगु जुल । प्रचलनय वयाच्वंगु थनया दश नायक परम्परा मेमेगु बिहारय् स्वया: फरक खनेदु । थन स्थविर आजु (मूलम्ह आजु), स्वम्हम्ह आजु, न्या:म्हम्ह आजु व च्या:म्हम्ह आजुया विशेष महत्व दु । गुथि दुने विभिन्न निर्णय यायेबलय् छुं समस्या आदि वलधा:सा थुगिमु निर्णय हे अन्तिम जुइ । दश नायकया क्वय् कोजिगुभाजुया महत्वपूर्णगु स्थान दु । कोजिगुभाजु साधारण दुज:पिनि नायो नं ख: । थन छुं नं पुजा जुइबले कोजिगुभाजु जयमां च्वनेगु परम्परा दु ।

थुगु संघया वज्राचार्यपिं हे थन पूरोहित जुइ । थनया वज्राचार्यपिं निगू आगंखल:कय् बिभाजित जुयाच्वंगु दु धका: च्वय् उल्लेखजुइ धुंकुगु दु । छगू खल: पूर्व आगंखल: ख:सा मेगु पश्चिम आगंखल: ख: । थुमिसं क्वा:पा:द्योया पालंपा: नित्यपुजा याना: वयाच्वंगु दु । पूर्व आगं खल:कं आदि पद्म विहारया बुद्धाचार्य शाक्यपिं, बाहार छैँया वज्राचार्यपिं, मञ्जुवर्णविहारया वज्राचार्यपिंथाय्या नापं सुवाल दुवाल सुर्यमदित्वा:या प्रजापति आदिपिंथाय् जयमां ज्या चलेयाना: वयाच्वंगु दु । अथेहे पश्चिम आगं खल:कं थन विहारय् चूडाकर्म याइपिं यलंवया:च्वंपिं शाक्यपरिवार लगायत रंजितकार, चित्रकारपिनि गुरूजु जुया मा:गु ज्या याना:वयाच्वंगु दु । ख्वपया अधिकां:श बौद्धानुयायीतय् पुरोहित जुगुलिं ख्वपय् बौद्ध परम्परायात निरन्तर रूपं न्ह्याका: यंकेगुलिइ थनया वज्राचार्यपिनिगु योगदान महत्वपूर्ण जुइगुला स्वभाबिक खँ हे जुल ।

वज्राचार्यपिनिगु संख्या थन स्वसलं मयाक्क दु । विहारलागाय् इलय् व्यलय् तयात:गु थुमिगु विभिन्न दत्तकिर्ति खनेदु । उकिमध्ये ने.सं. ८३७ स पश्चिम आगं खल:या थपाजु सुर्जजोतिजुं मूलदीपंकर पलिस्था जुयाच्वंगु देवननी वनेगु प्रवेशद्वारया जवंखवं सिंह स्थापना याना: त:गु दु । ने.सं.९८(?)य् थुगु विहारय् निमार्ण जुगु स्तम्भचैत्य, ने.सं. १०२१ स बिहारं पूर्व पाखें निगू चोकय् पलिस्था जुगु मेगु स्तम्भ चैत्य तथा ने.सं. १०२१ स स्थापना यानात:गु शिखर चैत्य आदि थुगु हे बिहारया परिवारपिनिगु देन ख: । अथेहे दीपंकर तथागतयात थीथी तिसा छ्याया दँय दँय पति जुगचह्रेवले न्या:म्हं दीपंकरया पुजाछ्याया

[११८] परिसिष्ट ५२ स्वया दिसं ।

पञ्चदान वियेगु पञ्चदानगुथि नं थुगु वज्राचार्य परिवारपिंसं न्ह्याका वयाच्वंगु दनी। अथेहे थुगु बाहाया पूर्व आगंखलःया दुजःपिसं स्थापना यानातःगु लँयालिक्क च्वंगु वज्रधातु चैत्य[119], नासचाया वज्रसत्व तथा उकिइ द्योनेच्वंगु चैत्य उल्लेख याये बहः जू।[120] न्हापा न्हापा थुपिं निगु खलःया दिशीपुजाबलय् सिन्ह पूजा यानाः भ्रः भ्रः धायक संयुक्त रूपं नखः हनेगु परम्परा दुगु खः तर थौंकन्हे उगु गुथि बन्द जुइ धुंकुगु दु। थुपिं निगू आगं खलःकं विहारय् क्वाःपाःद्योयाथाय् सुथय्-वहनिइ यायेमाःगु पुजा आदि पालंपाः यानावयाच्वंगु दु। नसंचा इलय् सुथय् दानवले ब्वनाः च्वाम्वः पंखां गायका गंथानाः नित्यपुजा जुइ। अथेहे वहनि नं दानवले, आदि ब्वनाः सन्ध्या (आरति) यायेगु परम्परा न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु। संघ सदश्यपिनि धाःपुकथं नित्यपुजाया लागिं छुं भतिचा आयस्ताया व्यवस्था जुयाच्वंगु दुगु खःसा नं वाली महइगु कारणं यानाः ज्याः न्ह्याके थाकुगु खँ सिइदु।

थुगु विहारया संघ सदस्यपिं आदिपद्मविहारं वयाच्वंपिं शाक्य बुद्धाचार्यपिं जुगुलिं थुगु विहारया क्वाःपाःद्योथाय् छुं यायेम्वाः। आदिपद्मविहारं वयाच्वंपिं जूसा नं थुपिं वुद्धाचार्य व शाक्यपिं थन चूडाकर्म यायेज्यूगु व्यवस्था जुयाच्वंगु दु। दीपंकरया गुथिया दुजपिनि चूडाकर्म यायेवले दीपंकर बिज्याकाः चूडाकर्मया ज्याभ्वः न्ह्याकेयगु थन परम्परा दु। थुबले चिधिम्ह दीपंकर हइगु खः। उम्ह दींपंकर तयेत खः नं दयका तःगु दु।[121] उकिं थुपिं वुद्धाचार्य तथा शाक्यपिं थनया वज्राचार्यपिं नापं संयुक्त रूपंमुनाः परम्परा कथं दीपंकरयागु यायेमाःगु ज्याः यानावयाच्वंगु दु। तर विहारया सम्पुर्ण संघ ज्याभ्वधाःसा विहारया उत्तर पाखें च्वंगु मूल दीपंकर विज्याकाःतःगु देगःलय सम्पन्न जुइगु खः। थुगु हे देगलय ज्यूवंकाछितक स्थविर आजु च्वनाः विज्यायेमाःगु थुगु विहारय् परम्परा दु। थनया दीपंकरया नित्य पुजादि फुकं स्थविर आजुं यायेमाःगु परम्परा दु।

थुगु विहारया थुम्ह मूल दीपंकरयाथाय् न्हियान्हिथं नित्यपुजा व सन्या यायेमा। थन जुइगु नित्यपुजाया विधि मेमेथाय स्वयाः फरक जू। दीपंकरयात सुथ न्हापां स्थविर आजु दनाः सुचिनिचीयानाः नीलः हयाः (दीपंकरयाथाय्) न्ह्योने गुरुमण्डल पुजा सहित (धलं दनाः) समाधि धलं दनाः पुजायानाः थःगु हे पह कथं स्वां व पञ्चामृत जल शोधन यायेमाःगु नियम दु। थुगु नित्यस्वां धैगु सिन्हाय् हःलय् वःहे सिन्हाय् स्वांया टुक्रा गर्भेतयाः थुतुला दयेका तैगु स्वां खः। थुजागु नियम कथं पुजा यायेत वज्राभिशेष लुयां दिक्षा कयातःम्ह स्थबीर जुइमाःगु नं नियम दु। अथेहे वहनि सन्यायाइवले नं दानवले ब्वनाः आरति वियेगु ज्या जुइ। थुकथं पुजा यायेगु परम्परा ने.सं. ७१६ सं स्थवीर आजु उल्हासिंहया इलय् निसें हे जुइ धुंकुगु धैगु छपा सिजपतिइ उल्लेख दु।[122] थुलि ज्या क्वचायेका दीपंकरयात निबः धकिं नं त्वःपुइ।

थन दच्छिया दुने यायेमाःगु तःगुमछि गुथि स्वनाःतःगु दु। उकिइ मध्ये थनया दशनायक व नकिं च्वनाः सम्पन्न यायेमाःगु निगू गुथि दु। योमरीपुन्हि न्ह्योया दशमि व यँद्यापुन्हि खुन्हु न्यायेकीगु गुथिस थन थीथी पुजा जुइ। थुजोगु गुठी मध्ये पञ्चबाहालपुजा नं छगू खः। ने.सं ८०६या छगू ताम्रपत्रय् थुगु पुजाया लागि आयस्था तयाब्यूगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु।[123] अथेहे थुगु विहारया मूल दीपंकर सहित न्याम्ह दीपंकरयात जात्रा यायेत थनया गुथियारपिंसं छुछु जिम्माकयाः ज्याःयायेमा धैगु विषय्यात कया थीथी नियम

---

[119] परिसिष्ट ५३ स्वया दिसँ।

[120] परिसिष्ट ५४ स्वया दिसँ।

[121] परिसिष्ट ५५ स्वया दिसँ।

[122] परिसिष्ट ५६ स्वया दिसँ।

[123] परिसिष्ट ५७ स्वया दिसँ।

दयेकात:गु दु । ख्वपया श्रद्धालुजनपिसं थनच्वंम्ह दीपंकरयात छायात:गु तिसा आदि बिभिन्न सामाग्रीत पञ्चदान प्यन्हु न्ह्यो पितहया: सिला: सफायाना: पञ्चदानखुन्हु छाय हय्मा:गु चलन दु । परम्पराकथं पञ्चदानखुन्हु सलंस मयाक्क तिसा दत्त तयातपिं वा गुथिया गुथियारत तिसा ज्वना: दीपंकरया पूजा या:वइ । थुजागु इलय् दीपंकरयात छाय् हइगु तिसास्वयेत, पुजाभ: कायेत, दीपंकर क्वबियेगु ज्या आदि व्यबस्थित रूपं न्ह्याकेत संघ दुजपिन्त पालंपा: जिम्मा बिइगु व्यबस्था जुयाच्वंगु दु । जात्रा सम्पन्न जुइधुंका: कन्हयखुन्हु सकले दुजपिं मुना: लाङ्ग्रा जा नयेगु थन चलन दु । हाकनं थुकुन्हु हे थनया गुथी भरिया पोंगा खल: मानन्धरपिन्त भ्वये नकेमा:गु नं परम्परा दु । अथेहे घ्योचाकु संल्हुखुन्हुया थथु वहिलिइ जुइगु सम्यक महादान पर्वकुन्हु दीपंकरयात भक्तजनपिंसं छाय् हइगु भोजन संघया सकलें दुजपिं मुना प्रसादकथं नयमा:गु चलन दु । अथेहे वैसाख शुक्ल तृतियाकुन्हु दीपंकरयात तले विज्याका: पुजायाना: मिस्त सहितं गुथिया सकलें दुजपिं मुना: थन च्वना: संघभोजन (भ्वये) नयेमा:गु परंपरा दु ।

विहारय् दशनायकया महत्व

ख्वपया थाय् थासय च्वंपिं दीपंकरपिं मध्ये दकले पुलाम्ह मूल दीपंकर् कथं थनच्वंम्ह दीपंकरयात बिशेष महत्व बियात:गु दु । नेपालमण्डलया गुगु नं थासय् जुइगु सम्यक महादान, सम्यक महा भोज्य आदिज्याभ:व:स थुम्ह मूल दीपंकरयात जक निमन्त्रणा वइगु थनया पुलांगु श्रोतं क्यनाच्वंगु दु । ख्वपय् न:रां पञ्चदान न्याइवले थनया मूल: दीपंकर, क्वा:पा:द्यो तथा दश स्थविरयात विशेष निमन्त्रणा याइगु परम्परा दुगुलिं नं ख्वप देया मेमेगु विहार स्वयां थुगु विहारया महत्व आपा: दुगु खनेदु । अथेहेतुं स्थानीय जनसमुदाय दथुइ थनया वज्राचार्यपिंगु दशनायक व्यवस्था न्हापांनिसें प्रसिद्ध जुया वयाच्वंगु दु ।

दीपंकरया लायपुं छाय्

थनया मूल दीपंकरयात स्वदँय् छक: लायपुं छायेमा:गु परम्परा दु । लायपुं छायेगु ज्या गुबलेंनिसें सुरू जुल यकिन कथं धाये फैगु अवस्थाय् मदु तर थनया पुलांगु छगू तमसुकय् ने.सं. ७६९स हाकु भारो, किर्णसिं भारो, गोपी राम भारो आदि दातापिंसं वज्राचार्य महाबुद्ध थालपा सहित श्री मंजुपालजुया इलय् लायपुं छा:गु उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[१२४] थुम्ह दीपंकरयात लायपुं छायेगु ज्या ख्वपया चित्रकार समूह नं यानावयाच्वंगु दु । लायपुं छायन्ह्यो दकले न्हापं आदिपद्म महाविहारया आगमय् च्वंम्ह चण्डमहारोषण या थासं याचिं कया हया, लिपा थन पुजायाना: विधिपूर्वक ज्यून्यास लिकना छग: कोंचाय सालातइ । थुगु कोंचाय् दीपंकरया मूर्ति च्वया: तिसां तिइका: तइ । लायपुं छायेगु ज्या क्वमचातले थ्वहे कोंचायात दीपंकरया रुपय् सकलें श्रद्धालु भक्तजनपिंसं पुजा यानाच्वनी । लायपुं छायेगु ज्या निला–स्वला लगे जुइ । लायपुं छायेगु ज्याक्वचायवं भिंगु दिनस्वया: द्य पलिस्था यायेगु ज्या: जुइ । दीपंकरयात दशकर्मादि विधिकथं पलिस्था याइवले थुगु गुथिया चिनंजूयात हे धलं दंक्यगु, इहि यायेगु, चूडाकर्म यायेगु आदिज्या: सिधयेका लसकुस याना: दुकाइ ।

पशुपति बिहारया शाक्य कवया: बारे छत्वाचा खँ

गुनसिंह इतिल्हडे (हिरण्यवर्ण महाविहार ल्यूने, इल्हने) निवासी कर्मराजया तधिकम्ह काय् ख: । कर्मराजया स्वम्ह काय्पिं गुनसिंह, मणिकराज, व जिनिपार भारो मध्ये गुनसिंह ने.सं. ७१४ पाखे जुगु अंशवण्डा लिपा ख्वप व:गु खनेदु ।[१२५] ने.सं. ७३१ या निगू ताडपत्रय् गुनसिंह बुद्धाचार्य ख्वपया क्वाठण्डौं

---

[१२४] परिसिष्ट ५८ स्वया दिसँ ।

[१२५] परिसिष्ट ५९ स्वया दिसँ ।

त्वाः पशुपति महाविहार लिविछैं लिक्क हे छैं न्यानाः च्वंवःगु खनेदु ।[१२६] थुगु छैं न्याये न्ह्यो गुनसिंह बुद्धाचार्य ख्वपया गःछैं त्वालय् च्वनाच्वंगु ताडपत्रय् स्पष्टकथं उल्लेख जुयाच्वंगु दु । जिपिं ख्वपया सुवर्णद्वार दयेक वयाःपिं खः धैगु थनया शाक्य खलःपिंगु अवधारणा दु । तर थ्व खँयात थुगु ताडपत्रं गलत खः धैगु प्रमाणित यानाच्वंगु दु । अथेहे थुपिं शाक्यपिंसं ने.सं. ७६३ पाखें मञ्जुश्री विश्वकर्मा द्योया देगः दना नं उकि तोरणत छाया तगु खँ सिजपतिइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[१२७] ख्वपया लुँ ध्वाका दयेके सच्छि व न्ययदँ (१५० वर्ष) न्ह्योहे ख्वपय् थुपिं शाक्यत वयेधुंकुगु खनेदु । यलया हिरण्यवर्ण महाविहारं वयाच्वंपिं थुपिं शाक्य खलःपिनि दिगुद्यो योगाम्वर खः । थौंतक्क नं इपिं यलया क्वाबाहालय वनाः अनया योगाम्बरयात द्यगुद्यो कथं पुजायानाः वयाच्वंगु दनी । इपिं यलंवःपिं जुगुलिं थन विहारया छुं नं गुथिइ सम्मिलित यानाः मतःगु जुल । अथेखःसां नं थुपिं शाक्यपिंसं थन वयाः विभिन्न तःतःधंगु बौद्ध ज्याभ्वः न्ह्याकाः थनया दीपंकरयात दत्तकिर्ति छायाः अथे हे विभिन्न थासय् बौद्ध सम्पदा स्वनेगु ज्याये न्ह्यचिला वयाच्वंगु दु । थुपिं शाक्यत थौंकन्हे प्यंगू कवःलय् बिभाजित जुयाच्वंगु दु ।

१. सलांखलः (क्वाथण्डौं खलः ।)   २. विकुमाछैं खलः (विश्वकर्मा छैं खलः)
३. भतुजु खलः (क्वाथण्डौ)   ४. वेखाल खलः (वेखाल)

सलां खलः

क्वाथण्डौया सलांखलः ख्वप लगायत यें, यल, पनौती, साँखु (सक्वय्) आदि थासय् बिस्तार जुयाच्वने धुंकुगु दु । थुमिगु संख्या करिव २५० म्ह दुगु जुल । थुमिगु पूर्खायाःम्ह विजयसिं आजुं सम्यक महादान यायेगु मतितया माःगु हलंज्वलं सहित दीपंकरया प्रतिमा समेत दयेके धुंकुगु खः । तर थुगु पर्याय रणजित मल्लया इलय् ने.सं. ८७५ सालयागु दीपंकरया बोहोलय् दुगु अभिलेखय् धर्मसिंनापं जोडेयानाः उल्लेखयानाः तःगु दु ।[१२८] धयातःगु कथं सम्यक महादान ज्या सम्पन्न जुइ न्ह्यो विजयसिं आजुया स्वर्गारोहण जुगुलिं उगु सम्यक न्याये मफुगु जुल । अथेसां जुगवलेया पञ्चदान खुन्हु थुम्ह दीपंकरयात ब्वयाः पञ्चदान वियेगु व इलयब्यलय बिभिन्न पुजाआजा यानाः वयाच्वंगु दनी । थुमि यांवहालय् च्वंगु आगंछैं वि.सं. १९९० सालया तभुखाचाय् लाना दुना वंने धुंकुगु जुल । इलय हे आगं छैं दनेमफुसेंलिं भतिभति ध्यवाल्हाःना क्वाथण्डौं त्वालय् पूर्वाभिमुख चिकिचाखागु छैं न्यानाः मेगु आगं छैं दयेका गुथि न्हयाका वयाच्वंगु दु । थुगु खलःकं दच्छिया दुने द्यगु पुजा, दिशीपुजा, वसुन्धारा व्रत, गुँलां लक्षचैत्यथायगु, संल्हुपतिं मूल दीपंकरयाथाय् आरति च्याकेगु इत्यादि यानावयाच्वंगु दनी । थन च्याकिगु छुप्वाः देवाय् च्वया तगु कथं दुगु गुथि ने.सं. ९९२ पाखें स्थापना यागु खनेदु ।[१२९]

विकुमाछैं खलः

विकुमाछैं खलः नं यें, यलय् जक मखु हाकुगुँ पिने हैटौडां तकनं बिस्तार जुया च्वने धुंकुगु दु । थुमिगु संख्या नं निसलं मयाक्क दु । थुमिगु पूर्खापिंसं नं यक्व दत्तकिर्ति तयावंगु खनेदु । थुमिगु हे पूर्खा जुजुरत्न बुद्धाचार्यजुं ने.सं. १०४४ माघ १ गते भव्यरुपं सम्यक न्यायेका वंगु जुल ।[१३०] ख्वपया जयकिर्ति

---

१२६ परिसिष्ट ६० स्वया दिसं ।

१२७ परिसिष्ट ६१ स्वया दिसं ।

१२८ मञ्जुवज्र वज्राचार्य, *जिगु खँ जि स्युगु खँ*, (थिमि; च्वमि थहे, वि.स. २०५७) पृष्ठ ५९ ।

१२९ परिसिष्ट ६२ स्वया दिसं ।

१३० शाक्य, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ९४, पृष्ठ ४६-४७ ।

विहारया प्राङ्गणय् न्यायेकुगु थुगु सम्यक महादानया ज्या भ्ववलय् तत्कालिन जुजु त्रिभुवन बीर बिक्रम शाहदेब सहित राणा प्रधानमन्त्री व मेमेपिं भारदारपिनिगु उपस्थितिइ बाँलाक सम्पन्न जुगु धैगु खँ न्यनेदु। उल्लेख जुयाच्वंगु कथं दानपति शाक्य भिक्षु नरसिंहया काय् नरमान व वया: परिवारं श्री ५ महाराजाधिराजयात विश्ववज्र त्रिन्ह व थाय थासय् ग्याञ्ची बुट्टां भरेयाना: मखमल कापतं भुना: नागंकुइका त:गु सिंहासन छगू नं उपहार ब्यूगु जुल। थुगु सिंहासन थौंकन्हे हनुमान ढोकाय् संरक्षित जुयाच्वंगु दु। थुगु सम्यक महादानयात भ्व: भ्व: धायेक हनेत गुँलावाजं प्रशिक्षण विइगु व्यवस्था जुल। फलत थौंतक्कनं ख्वपय् गुँलावाजं संचालन जुयाच्वने फत। अथेहें मेमेगु क्षेत्रय् इमिगु देन कथं दीपंकरयात वहया लं छ्यानात:गु, वहया शाक्यमुनि प्रतिष्ठा याना: देग: दना: त:गु व पूर्वाभिमुख स्वतँजा याना: विश्वकर्मा (मञ्जुश्री)या देग: निमार्ण यानात:गु उदाहरणकथं न्ह्योथने वह जू) थुगु देग ने.सं.७६३ स्वया: न्ह्योहे दयेधुंकुगु खनेदु। थुगु कव:या सकल दुजपिं मुना दँय निक समे नयगु यानावयाच्वंगु दु। थौंकन्हे थुगु खल:पाखें गुँलावले शाक्यमुनिया न्ह्योने तुत::ब्वनेगु, गुँलावाजं ज्वना: चाह्यूवनेगु, नामसंगिति ब्वनेगु, पञ्चदान वियेगु आदि ज्यायाना: वयाच्वंगु दु। थुमिगु खल:कं त:धंगु न्याथू पञ्चरक्षा सफू नं सुरक्षित याना: त:गु दु। इलय ब्यलय थुगु न्याथू पञ्चरक्षा सफूया पाठ नं याका वयाच्वंगु दनी।

भुतुजु खल:

भुतुजु खल: धायवं थुपिं नं थन वाहेक स्वनिग:लंपिने च्वना: वयाच्वपिं दु। थुमिगु परिवारिक दुज संख्या नं सच्छि मल्याक दुगु जुल। थुमिगु पूर्खा नं न्हापा सम्यक महादान याना: वं गु खनेदु। थुकीया दसुकथं तधि द्यो (दीपंकर) स्थापना यानात:गु यात कायेफु। थौंतक थुगु कवल थुम्ह दीपंकरयात ब्वया: जुग:वले पञ्चदान विया:वयाच्वंगु हे दनी। थुगु कव या: छगू परिवारं दिशीपूजा, द्यगु पुजा, वसुन्धरा व्रत थलं दनेगु गुथि संचालन याना: वयाच्वंगु जुल। नापं थुगुहे कवलं पशुपति विहारय् यां मत: खाय्गु, मञ्जुवर्ण विहारया दथुइ च्वंगु शिखरकूट चैत्यया वुसाधं नं याना: वयाच्वंगु दु।

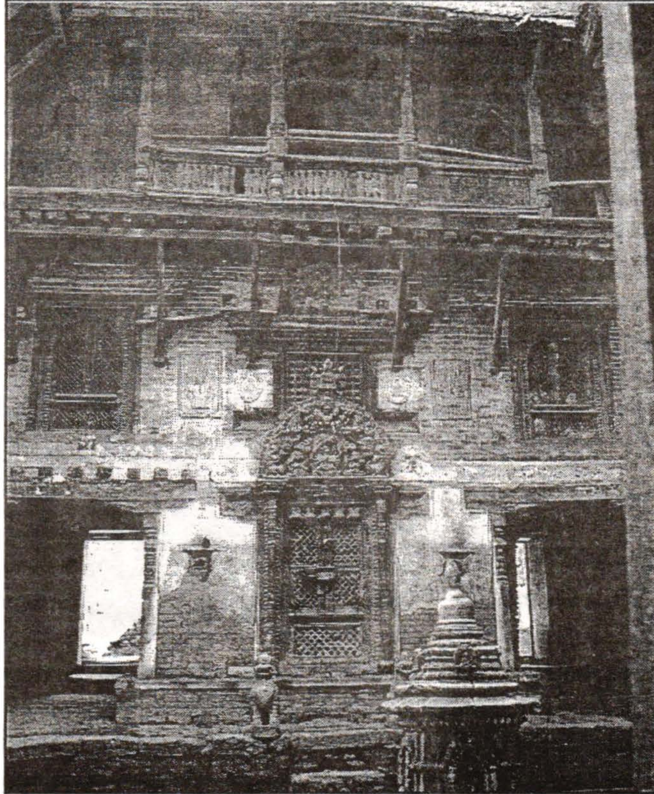
वेखाल खल:

वेखाल खल: नं ख्वपंपिने बिभिन्न थासय थ्यना च्वंगु दु। थुमिगु संख्या नं निसलं मयाक्क दु। थुमिगु खल:कं नं थन विहारया मूल दीपंकरयाथाय् दत्तकिर्ति तया पञ्चदान गुथि इत्यादिया बांलागु व्यवस्थायाना: थकुगु दु। थुगु गुथि सकल खल:पिं मुना: पालंपा: दँयदँय पतिं न्यायेका वयाच्वंगु दनी। पञ्चदानकुन्हु थन सकल वज्राचार्य शाक्यपिंत तुति भागियाना: लसकुस याना: स्वाँ सिन्हं जजंका क्वखायेका पाख:ति दान यायेमा:गु परम्परा दु। थुकुन्हु न्या:म्ह दीपंकरपिन्त विशेष निमन्त्रणा याना: पूजायायेगु परम्परा नं दु। उकुन्हु दानप्रदान जुइगु विबिध पूजा सामग्रिइ माक फँसी छताजि नं मदयक मगागु खनेदु। पञ्चदानया सर:कुन्हु संघ भ्वय न्यायेकिगु परम्परा दु। थुगु खल:कं मूल दीपंकर थाय् पुलांगु भजन, नाम संगिति ब्वनेगु गुथि, दिशीपुजा गुथि आदि थीथी गुथि न्यायेका वयाच्वंगु ख: तरं थौंकन्हे गुलिखें गुथित चले मजुइ धुंकल। थ्वहे कव:या छम्ह दुज:नं रणजित मल्ल जुजुया पालय् छगू अलग विहार दयेका वज्राभिशेष कया: वज्राचार्य जुयावन धका: धायेगु याना: वयाच्वंगु दु। धापुकथं भाजुमन व भालाय् निम्ह दाजुकिजा मध्ये भाजुमनं बज्राभिषेक कया: वज्राचार्य जुल धका: धायेगुया:। थुगु वेखाल खल:पिसं न्हापा थन दीपंकर थाय दाफा भजन स्वना: चले यागु ख:। तर थौंकन्हे व भजन चले मजुइ धुंकल।

मञ्जुवर्ण महाविहार

परिचय

ख्वपया प्रमुख विहारत मध्येया छगू बिहार मञ्जु वर्ण विहार नं खः । ख्वप नगरया वडा नं. ४स थुगु विहार अबस्थित जुयाच्वंगु दु । थालाछेँ पुखूया उत्तर दिशां वेखाल पुखू वनेगु लँया पूर्व दिशापाखे वनेबले थुगु बिहार ध्वःदुइ । थुगु विहार दुहाँ वनेत निजी छेँ तलं वनेमाः । ने.सं. ९८६ या भाजुमनया सफूलिइ थुगु विहारया नामाकरण श्री मञ्जुवज्र विहार धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अथेहे ने.सं. १००५य् वज्राचार्य महावीरया चचा सफूतिइ थुगु विहारयात सुगत श्री मञ्जु वज्र विहार धकाः उल्लेख यानातःगु दु । तर स्थानीय जनसमुदाय बीचय् धाःसा थुगु विहार वाउँ बाहाः धकाः प्रसिद्धजुयाच्वंगु दु । थुगु बाहाया संघ वज्राचार्यपिनिगु खः ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमी

ख्वपया चूडाकर्म यानाः वयाच्वंगु विहारया धलखय् थुगु मञ्जुवर्ण विहारया नां नं दुथ्यानाच्वंगु दु । थुगु बिहारया स्थापना कालया बारे जानकारी जुइ कथंया छुं नं अभिलेख शिलापत्रादि आदि लुयावःगु मदुनी । मध्यकालया अन्तिम इ पाखे थुगु विहारया निर्माण जुगु अनुमान यानातःगु दु । पशुपति विहारय् चूडाकर्म

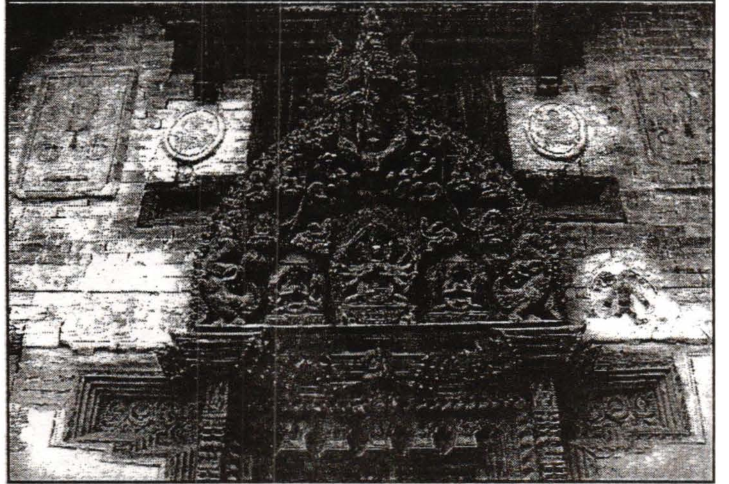
याना:वयाच्वंपिं यलया शाक्यपिसं थुगु विहारय् पलिस्था जुयाच्वंगु शिखरकूट चैत्यय् पुजादि याना:वयाच्वंगु दु । थुगु कथं स्वय्बले मञ्जु वर्ण विहार स्थापना जुइ न्ह्यो हे थुगु थासय् बस्ती बिकास जुइधुंकुगु अनुमान यायेफु । तर थुगु खँ पुष्टि जुइगु प्रमाण धा:सा छुं लुयाव:गु मदुनी ।

विहारया संघ

थनया वज्राचार्य खल:यात प्रशन्नशील विहारय् चूडाकर्म याइपिं वेखाल खल:तय् छगू कचा ख: धाइ । न्यनेदुकथं वेखाल खल:या छ्ध्व शाक्यपिं आचार्याभिशेष लुया: वज्राचार्य जूपिं ख: । इमिगु पुर्खाय् भाजुमन व भालाय् (भाजुराज)नांयापिं निम्ह दाजु किजा दु । इपिं मध्ये आचार्याभिशेक लुया वज्राचार्य जुम्ह भाजुमन ख: धैगु वेखाल खल:या दुजपिनिगु धा:पु दु । उकिं थुमित बलं गुभाजु धका: नं धायगु या: । थुगु बिहारया संघ व प्रशन्नशील विहारय् चूडाकर्म याइपिं शाक्यपिनि द्य:गु द्यो छम्ह हे जुगुलिं नं थ्व खँ पुष्टि जू । ने.सं. ९८६ पाखे थुगु विहारया वज्राचार्य भाजुमनं सारेयानात:गु हेरुकद्वय तन्त्र[131] व ने.सं. १००५य् वज्राचार्य महावीरं सारेयानात:गु चचा सफू[132] स्वय्बले इमिसं वज्रयानया दुर्यंक अध्ययन याना: विधिविधान थुइका: जैक अभिषेक कया वज्राचार्य जुगु खनेदु ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

मञ्जुवर्ण विहार दुहाँ वनेगु मूलुखा पश्चिमाभिमुख जुयाच्वंगु दु । थौंकन्हे साधारण लुखा थें खनेदुगु थुगु लुखाफुसय् महावैरोचन अङ्कितगु सिंयागु कलात्मक तोरण दुगु ख: । उगु तोरण नीदँति न्ह्यो खुयायंके धुंकुगु जुल । थुगु लुखां दुहां वनेवं बाहा:या प्राङ्गण ध्वदुइ । बाहा:या उत्तर, दक्षिण व पश्चिमपाखे स्वक्व: स्वक्व:या दलाम पिकनात:गु दु । बाहा:या दथुइ शिखरकूट शैलीया छ्ग: चैत्य स्थापना यानात:गु दु । थुगु चैत्यया पश्चिमपाखे जज्ञकुण्ड व दक्षिणय् क्षेत्रपाल स्थापना यानात:गु दु । अथेहे उत्तर-पश्चिम कुनय महाद्योया रुपय् पुज्याइगु प्वाक: गा: व पूर्व दक्षिण कुनय नागराजा (वरुण) स्थापना यानात:गु दु । थन न्हापा छग: तुं नं दुगु ख: ।

बाहाया पूर्बय् प्यतँजागु देग: निर्माण यानात:गु दु । थ्व विहारया क्वा:पा:छेँ ख: । क्वा:पा:द्योया मुलुखा न्ह्योने निखें निम्ह ल्वहँया सिंह तयात:गु दु । अष्टमङ्गल खङ्कितगु थनया मूलुखाय् महावैरोचन व जवंखवं मञ्जुश्री षडक्षरीया नापं पञ्चबुद्ध व वज्रसत्वपिनिगु मूर्तित कलात्मक वुट्टां छायपियात:गु छगू तोरण दु: । थनच्वंगु लुखाखापा नं संभ्याथें ह्व ह्व दुगुलिं दुने पलिस्था याना:तम्ह क्वा:पा:द्यो बाँलाक खनेदु । थुगु

---

[131] परिसिष्ट ६३ स्वया दिसँ ।

[132] परिसिष्ट ६४ स्वया दिसँ ।

मूलुखाया जवंखवं गणेश व महाँकालया रुपय् पुज्याइगु निगू ग्वाखँप्वा दु । अथेहे उत्तर पाखें नासः द्यो (ग्वाखँप्वा) दक्षिणपाखे विश्वकर्मा द्यो स्थापना यानातःगु दु । पूर्व पाखे वाहेक बाहाया स्वख्येरं दलुपात तयातःगु दु । च्वयेया तल्लाय् थुगु विहारया आगँ क्वथा दु । थुगु तल्लाय् पश्चिमाभिमुखगु स्वपाः साधारण तिकिभ्याः छुनातःगु दु । प्यतँजागु थुगु विहारया क्वाःपाःछेँया पलि आयँपा पौगु खःसा थुकी गजुयारुपय् चैत्य तयातःगु जुल ।

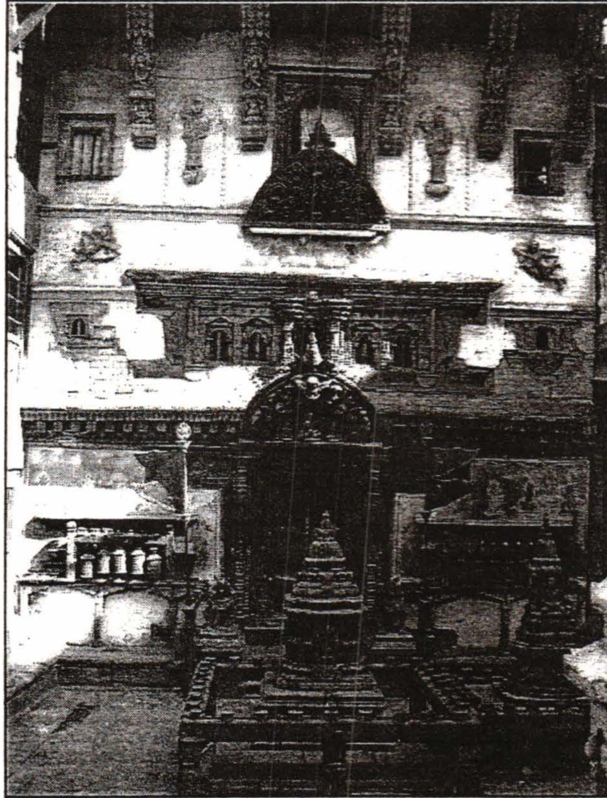
विहारया ज्याझ्वः

थुगु विहारया क्वाःपाःद्योयाथाय् न्हियान्हिथं सुथे नित्यपुजा यायेमाःगु दुसा वहनि सन्ध्यायानाः आरति वियेगु जुइ । संघ सदस्यपिसं पालंपाः चले याइगु थुगु पुजा वाहेक गुँलां लच्छियंकं तुतः ब्वनेगु, नामसंगति ब्वनेगु परंपरा न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । श्रावण कृष्ण त्रयोदसि कुन्हु ख्वपय् जात्रायाइपिं न्याःम्हं दीपंकरयात थन पुजा यानाः पञ्चदान विइमाः । अथेहे कतिंपुन्हिखुन्हु थुगु विहारय् चैत्य वुसाधं यानाः चाकमत च्याकेमाः । प्रशन्नशील विहारया शाक्यखलः (भतुजु)पाखें द्यो पुजायाना योमरीं लुना कतिंपुन्हि कुन्हु मत च्याक वयेगु चलन दनी ।

इन्द्रवर्ण महाविहार

परिचय

इन्द्रवर्ण महाविहारयात इन्द्रवर्त महाविहार धका: नं म्हसिका वयाच्वंगु दु । थुगु विहार वडा नं. ६ इनाचो त्वा:या लँ सिथय्सं अबस्थित जुयाच्वंगु दु । बिहारं पूर्वपाखे स्वया: वनधा:सा वाँचुत्वा नांयागु त्वा:लय् थ्यनी । अथेहे बिहारया दक्षिणपाखे स्वय् मुनि विहार दु । बिहारं उत्तरपाखे स्वया:वनेबले इनाचोया मूलं ध्वदुइ । थुगु विहारया पश्चिमय् छगू ल्वहँहिति दु । मल्लकालिन विहार जुयानं मौलिक स्वरुपयात बेवास्ता याना: स्वतन्त्र रूपं इलय् ब्यलय् यानात:गु जिर्णोद्धारया कारणं थुगु इन्द्रवर्ण महाविहारया पुलांगु स्वरूप तनाच्वने धुंकुगु दु । मुकं शाक्यपिनिगु थुगु वाहायात इनावहा नं धा: ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

ने.सं. ७४१पाखे जुजु ज्योति मल्लया शासन इलय् देवसिंह वुद्धाचार्य, श्री जयसिंह वुद्धाचार्य, मेलुसिं बुद्धाचार्यपिंसं थुगु इन्द्रवर्ण महाविहार निर्माण यागु ख: । देवसिंह वुद्धाचार्यपिं वर्तमान इन्द्रवर्ण महाविहार संघया पुर्खापिं नं ख: । विहार निर्माण सम्बन्धी छुं खँ उल्लेख जुयाच्वंगु मदुसां तात्कालिक छगू अभिलेखय्

जुजु जगज्योति मल्लया शासनकालय् वंदिमस्थाने युलत्वा:या हरिनांयाम्हेसिगु लम्वाई ४२ हात चौडाइ ३६ हात क्षेत्रफल दुगु जग्गा श्री देवसिं नं सम्वत ७४१ सालय् न्याना थुगु विहार निर्माणयागु खनेदु ।[१३३]

ने.सं. ७४१ न्ह्य:या इन्द्रवर्ण महाविहारया छुं हे अभिलेख लुयाव:गु मदुनी । उकिं देवसिंह बुद्धाचार्यपिं गनंव:पिं, इमि पुर्खा सु धैगु आ:तक नं सिये मदुनी । इन्द्रवर्ण महाविहारया वुढापाकापिसं जिपिं सुरतवज्र वज्राचार्यया संतानत यैँ तछैं वाहालं वया:पिं धका: धायेगु यानावयाच्वंगु दु । तर ने.सं. ६५५ भाद्र सुदि ४ स च्वयात:गु थनया छगू सफूलिइ थुमि पुर्खा अजाजु देव धका: च्वयात:गु व्वनेदु ।[१३४] उकिं यैँ तछैँबाहालं थनवया:पिं धका: धयावयाच्वंगु ख:सां उगु वहानापं थुमि स्वापु दुगु तथ्यधा:सा छुं हे खनेमदु ।

इन्द्रवर्ण महाविहार निर्माणया छुं समय लिपायागु छगू तमसुक पत्रय् वुद्धाचार्य देवसिंहं आकाभाकां मदयावंम्ह थम्ह काय् देवदासयागु नामं सम्वत ७४४ आषाद १२य् दीपंकर तथागतया सुवर्ण मूर्ति दयेकुगु खँ च्वया:त:गुदु । बहीद्यो व्वयेगु भ्वलय् थनच्वंम्ह दीपंकर तथागतयात भौर वहिलीइ ब्वयेयंकेगु यानावयाच्वंगु दु । नापं पञ्चदान कून्हु न्याम्ह दीपंकरपिन्त पुजा छायेगु व दान वियेगु ज्याभ्व न्ह्याकेया लागिं गुथि तयाथकुगु दु ।[१३५] अथेहे सम्वत ७६३ श्रावण वदि १०या छगू अभिलेखय् इन्द्रवर्ण महाविहारय् कूल देवता स्थापना या:गु खँ नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[१३६] गुथिया दुजपिं देव वुद्धाचार्य, जय वुद्धाचार्य, मुनीवुद्धाचार्य व रथन वुद्धाचार्यपिंसं नित्यकर्म पुजायाठ यायेत मा:गु व्यबस्था जुगु खँ नं उगु तमसुकपत्रय् न्ह्यथनात:गु दु । थन उल्लेख जुयाच्वंम्ह मुनी बुद्धाचार्य धर्म उत्तर विहारया संस्थापक ख: ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

क्षेत्रफलया दृष्टिकोणं थुगु विहारया लम्बाइ ४२ हात व चौडाई ३६ हात दुगु जुल । तर थौंकन्हे बिहारलागा यक्वहे म्हो जुइ धुंकुगु दु । इन्द्रवर्ण महाविहारय् पच्छिमाभिमुख याना: क्वा:पा:द्यो देबताकथं अक्षोभ्य तथागत पलिस्थाा यानात:गु दु । बिहारया मू लुखां दुहां वय्बले जवय् महाँकाल मूर्ति खवय् गणेशमूर्ति अंगलय् तयात:गु खनेदु । थन तग्व:गु गं छग: नं दु । थुगु गं ने.सं. १०२७ स अमोध वज्र सहित वया परिवारं तगु ख: ।[१३७] विहारया चैत्य त मध्ये दकसिबे पुलाँगु चैत्ययात सिमेन्टं भुना त:गु जुल । उकिं लिकक धर्मधातु चैत्य दु । थुगु चैत्य ने.सं. १०३२ सं मञ्जुमुनी पाखें स्थापना यागु ख: ।[१३८] अथेहे ध्वया लिक्क मेगु चैत्य छग: नं दु ।[१३९] थुगु विहारया द्यो छैं स्वतँ जा जू । द्योछैं राणाकालिन शैलिया खनेदु । दकसिबे च्वय् प्यागोडाशैलीया देग: दय्का सुवर्ण चैत्यया गजु छुनात:गु दु ।

छेलिया तल्लाय् पबित्रगु क्वा:पा:द्यो:या गर्भगृह हे जुल । गर्भगृह दुहाँ वनेगु लुखाया जवंखवं लिलपाताया ध्वाँय व्वयकात:गु दु । थुगु ध्वाँय ज्ञानबज्रजु ने.सं. १०७३ य् त:गु ख: ।[१४०] थनया मूलुखा थुगु

---

[१३३] परिसिष्ट ६५ स्वया दिसँ ।

[१३४] परिसिष्ट ६६ स्वया दिसँ ।

[१३५] शाक्य, *पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ५४*,, पृष्ठ ३१ ।

[१३६] परिशिष्ट ६७ स्वया दिसँ ।

[१३७] परिसिष्ट ६८ स्वया दिसँ ।

[१३८] परिसिष्ट ६९ स्वया दिसँ ।

[१३९] परिसिष्ट ७० स्वया दिसँ ।

[१४०] परिसिष्ट ७१ स्वया दिसँ ।

बिहारया हर्षमानजु सम्वत १०२९ स त:गु ख: ।[१४१] थुगु लुखा फुसय् बुद्ध, धर्म, संघया प्रतिमा युक्तगु तोरणं गर्भगुहयात शोभायमान याना:च्वंगु खनेदु । थुगु तोरणं अमोघबज्र सहित थ: परिवारं त:गु ख: ।[१४२] थुगु विहारया:म्ह क्वा:पा:द्यो अक्षोभ्य बुद्ध ख: । क्वा:पा:द्योया जवय् प्रज्ञापारमिता व खवय् अवलोकितेश्वरया मूर्ति स्थापना याना: त:गु दु । मातं तलाय् सुवर्णलेपन यानात:गु पाशुकाझ्या: छुनात:गु दु । थुगु तल्लाय् आगंकोथा पिकना चक्रसम्बर विराजमान याकात:गु दु । थनं च्वयेया तल्लाय् स्वपा: झ्या: दु । दथुया झ्यालय् पंचबुद्ध अंकित जुयाच्वंगु तोरण दु । जवं खवं सारिपुत्र, मौदगल्यायेन भिक्षुपिनिगु (वज्रया) मूर्ति तयात:गु दु । थनं नं च्वय् पलि जुल । पलियात न्यापू तुनासिं फयेका त:गु दु । प्रत्येक तुनासिंइ न्या:म्ह पंचरक्षा देवीया मूर्ति कियांत:गु दु । अथेहे विहार देग:या खवय् नितँजागु छगू न्हुगु भवन दु । थुगु भवनय् गुँलां लच्छियंक नामसंगिति पाठ यायेगुया नापं मेमेगु थीथी ज्याभ्व न्ह्याका वयाच्वंगु दु । थौंकन्हे थुगु भवनय् विहार संरक्षण समितिया ज्याकुथिनं चायेका त:गु दु । भबन लिक्कं विश्वकर्मा द्योया प्रतिक कथं गणेद्यो स्थापना याना: त:गुदु ।

इन्द्रवर्ण महाविहारया पुलाँगु स्वरुप लुप्त अवस्थाय् थ्यने धुंकुगु दु । हर्षवज्र, ज्योतिवज्र, वुद्धवज्र, निलहर्ष व भिमराज वुद्धाचार्य पिसं थुगु महाविहारय् लुँ पलिंचिना थकुगु जुल । पुलांगु संम्पदाया नामं थनया विहारय् क्वा:पा:द्यो, गणेश, महाँकालया, लोकेश्वरया चैत्य तथा पलि च्वय् छुनात:गु गजु वाहेक मेगु छुं खने मदय् धुंकल । अथेह वुद्धाचार्य अमोघवज्र, ज्ञानवज्र वुद्धाचार्य, महावज्र वुद्धाचार्य, पंचराजपिंसं संयुक्त रूपं वुद्ध धर्म, संघया स्वर्ण प्रतिमा सहित:गु तोरण छ्या:गु खँ क्वा:पा:द्योया लुखाफुसे च्वंगु अभिलेखय् उल्लेख यानात:गु दु । थुगु संघया छम्ह दुज: नं मेगु छगु धर्मधातु विहार नं दयेकुगु खनेदु ।[१४३] तर थुगु विहारय् चुडाकर्मादि बौद्ध संस्कृति मन्ह्यागुलि विहार धलखय् दुमथ्यागु जुल ।

विहारया संघ व ज्याङ्व

इन्द्रवर्ण महाविहार शाक्यपिनिगु बिहार ख: । धर्मउत्तर महाविहार (मुनी विहार) इन्द्रवर्ण महाविहारया परिवारंहे निर्माण यानात:गु जुगुलिं निगू विहारया दथुइ स्वापु दइगुला अबश्यमेवं जुल । उकिं धर्मउत्तर महाविहार (मुनी विहार) वा इन्द्रवर्ण महाविहार मध्ये छगूलिइ चूडाकर्म यायेज्यू धाइगु अनच्वपिनिगु धा:पु दु । तर थुगु विहारया सकल दुजपिं धा:सा थुगुहे विहारय् चूडाकर्म याना: वयाच्वंगु दु ।

इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिनि पुरोहित न्हापा चतुव्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिं ख: धका: धाइ । तर थौंकन्हे प्रसन्नशील महाविहारया वज्राचार्यपिंसं थुगु जयमाँ ज्या यानावयाच्वंगु दु । थनया संघ सदस्यपिंसं पालंपा: विहारय् नित्य पुजा याना:च्वंगु दु । अथेहे विशेष पर्वय् यायेमा:गु पुजानं थन नियमितकथं चलेजुयाच्वंगु दु । विहारया संघसदश्यपिनि दँयदसं गुँला लच्छियंकं गुलाँ वाजँ थाना बाहा वहि चाहुलेगु चलन दु । थुगु गुला बाजं गुंला लच्छि चलेयायेत ने.सं. १०४५ सं वेखामुनिं बुँ तया ब्युगु दु ।[१४४] अथेहे संघपिं मिलेजुया गुलाँ लच्छियंक नामसंगिती स्तोत्र नं पाठयाइ । गुँला क्वचाइगु पारूकुन्हु बाहापुजा वना: गुँलाधर्म पूर्णयायेगु थन परंपरा दु ।

---

१४१ परिसिष्ट ७२ स्वया दिसं ।

१४२ परिसिष्ट ७३ स्वया दिसं ।

१४३ परिसिष्ट ७४ स्वया दिसं ।

१४४ परिसिष्ट ७५ स्वया दिसं ।

इन्द्रवर्ण महाविहारय् बिभिन्न गुथित निस्वना: त:गु दु । गुँला पारूनिसें च्याचागुन्हूतक भ्फौरवहिली, बुद्धाचार्य देवसिंह नं ने.सं. ७४४लय् स्थापना याननथकुगु दीपंकर गुथिनापं आबद्ध गुथियारपिंसं वहिद्यो वोयवेगु ज्या यायेमा, निस्लावजी छ्यायेमा, पंचदान कुन्हू पंचतथागतपिन्त पुजाछ्याय्मा तथा सर्वसंघपिंत पंचदान वियेमा: । थौंतकनं थुगु गुथि चलेजुयाच्वंगुदनी ।

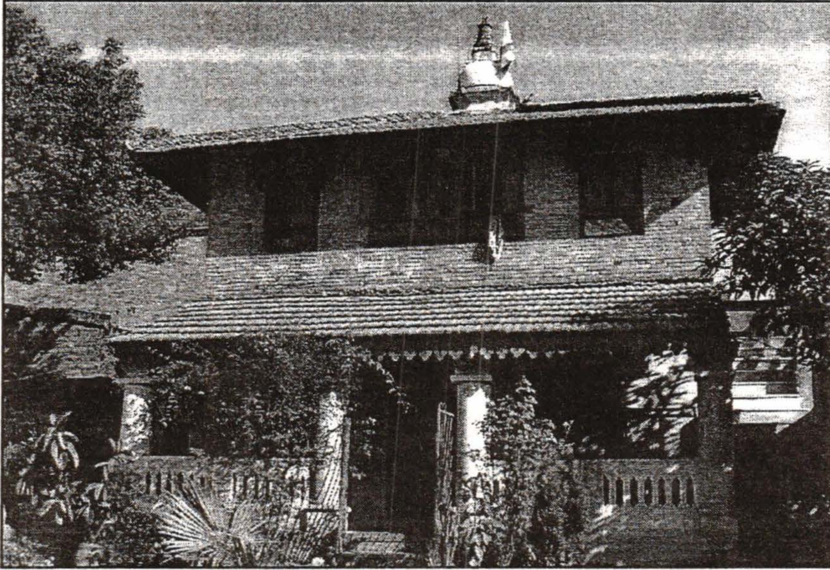
थुगु बिहारे दंय् छको अमाइ कुन्हू दिवंगत जुयावंपिनिगु नामं पिण्ड थयेगुनं परंपरा दु । थुकीया लागिं देव वुद्धाचार्य नं ने.सं. ७४६ य् छगू अलग्ग गुठी तया थकुगु जुल । अथेहे मोहनी व दिसी पुजाबलय् आगमय् मोहनीफया पुजा यायेमा । थन पुजा यायेत मागु ज्वलंत इलय् ब्यलय् संघ दुज:पिंसं त:गु खनेदु । उकि मध्ये छग: पात्रय् अभिलेख उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[१४५] अथेहे गुलाँलच्छियंकं चायागु चैत्य थाय्गु इत्यादी नापं सम्बन्धितगु फुक्क गुथित देव बुद्धाचार्यनं स्थापना याना:वंगु ख: । थुपिं सम्पूर्ण गुथित आतक्क नं चलेजुयाच्वंगुदनी । थुगु विहारया संघ परिवारपिं लगभग ८००म्ह दु । इन्द्रवर्णमहाविहारयात व्यवस्थित व संगठित रूपं न्ह्याका: यंकेगु ज्याय् बिहार संरक्षण समिति दत्तचित्त जुयाच्वंगु खनेदु ।

१४५ परिसिष्ट ७६ स्वया दिसँ ।

धर्मउत्तर महाविहार (मुनि बिहार)

परिचय

धर्मउत्तर महाविहार ख्वपया प्रमुख विहारया धलखय् लाना च्वंगु छगू बिहार खः । थुगु विहार ख्वप नगरया वडा नं. ६ स अवस्थित दु । विहारया पूर्वपाखें वनेबले हनुमानघाट वनेगु लँपु ध्वदुइ । अथेहे पश्चिमपाखे वनेबले भरतिला धकाः धःबावइगु थासय थ्यनी । बिहारया उत्तरपाखे वडा भवन निर्माण जुयाच्वंगु दु । स्थानीय जनसमुदाय बीचय थुगु विहार मुनिविहारं नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगुदु । थुगु विहार पश्चिमाभिमुख खः ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

धर्मउत्तर महाविहार ने.सं. ७७६ पाखे मुनिविहारं नामं मुनि बुद्धाचार्यं निर्माण याःगु खः धैगु खँ थन दुने दुगु अभिलेखं क्यनाच्वंगु दु । थुम्ह मुनि बुद्धाचार्य इन्द्रवर्ण महाविहारया दुज खः । ल्वहंपतिइ उल्लेख यानाः तःग कथं मुनी बुद्धाचार्य धाम्ह ल्हाःसा देशय् वनीम्ह ब्यापारी खः । ल्हाःसादेशं धेवा कमाय् यानाः लिहाँःवम्ह मुनी बुद्धाचार्यया मनय् धर्मचित्त उत्पन्न जुया उत्तर खण्डयागु नां क्वकया धर्मोत्तर महाविहारया नामं थुगु विहार स्थापना याःगु खनेदु ।[१४६] अथेहे विहारय् दुने सम्बत ७८७ पाखे शाक्यमुनि बुद्ध, दीपंकर तथागत, धर्मधातु चैत्य, गणेश, महाँकाल, चक्रसम्बर स्थापना यानाः पंचरक्षा पुस्तक सहित धर्मकीर्ति तःगु जुल । नापं विहारय् दुने नित्यकर्म चलेयायेत, सुचुपिचु यानाः तयुत, जीर्णोद्वार यायेत ४० रोपनि मयाक्क बुँ दत्त तयायःकूगु खँ समेत थनया ल्वहंपतिइ स्पष्टकथं उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुम्ह मुनि बुद्धाचार्य उल्लेख

---

[१४६] परिसिष्ट ७७ स्वया दिसँ ।

जुयाच्वंगु निगू तम्सुक पत्र इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिंके सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । छगू तम्सुकय् ने. सं. ७६३ श्रावण वदि १० कुन्हू इन्द्रवर्ण विहारय् कुलदेवता स्थापना या:गु खँ उल्लेख यानात:गुदु ।[१४७] अथेहे मेगु तमसुकय् इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिसं यायेमा:गु श्राद्ध गुठीइ दिवंगत जुये धुंकुपिनिगु धलपौ तयार जुयाच्वंगु दु । उकि निगूगु पुस्ताखय् मुनि बुद्धाचार्यया नां तयात:गु दु संघपिनि धापु दु ।

थुगु विहारय् चूडाकर्म यायेगु परम्परा कायम जु वा मजु धैगु खँ स्पष्ट मजु । संभवत: इन्द्रवर्ण महाविहारया दुजपिसं हे थुगु बिहार स्थापना या:गु जुगुलिं छुं समय तक विहारया परम्पराकथंया ज्या: न्ह्याके धुंका: हाकनं लिपा पुलांगु हे विहारय् चूडाकर्मया ज्या: न्ह्याकाव:गु खनेदु । अथेजुया थुगु विहारया इलय् ब्यलय् जिर्णोद्धार मजुया स्यना कालान्तर त खिखांमुगया रुपय परिणत जुल । थ दुर्भाग्यया खँ ख: ।

ख्वपया गुलिखे बाहा वहि विना:श जुयावंथें थुगु विहारया अवस्था व अस्तित्व नं विहारया सम्बन्धित दुजपिनिगु वेवास्तां लोप जुइत्यंगु जुल । थजागु बौद्ध सम्पदायात म्वाका तय्‌गु व बौद्ध भावना: व धर्मयात हानं छक उत्थानयाना: ख्वपवासीपिन्त जनचेतना वियकथं २००९ साले स्थानीय धर्मोपासकपिं भिमराज शाक्य, सम्यकरत्न वज्राचार्य आदि उपासक उपासिकापिनिगु कुतलं भिक्षु रत्नज्योति थन वर्षावास च्वना: विज्यात । अन लिपा थेरवादी विहारकथं थुगु विहारया पुनरुत्थान जुइगु सुरूजुल । थुगु विहारया नामकरण समेत मुनि विहार धका: जू वन ।[१४८] ख्वपया दकसिबे न्हापांगु थेरवादी विहारया रुपं स्थापना जुया थुगु विहारं स्थानीय जनसमुदाययात बुद्धया उपदेश प्रचारप्रसार यायेगु अभि्या:न न्ह्याकुगु जुल । थुकी यात निरन्तरता वियेगु ज्याये भिक्षु रत्न ज्योतिया महत्वपूर्णगु देन दु ।

थुगु विहार सम्बन्धि जानकारी प्राप्त जुइगु ध्वहे ल्वहंपौ बाहेक मेगु छुंहे श्रोत खने मदु । वं थुगु विहार दयकुबलेया उगु धर्मोत्तर (धर्म + उत्तर) महाविहारया नामं विहार स्थापना या:गु खनेदु । ल्वहंपतिइ म्ह्याये धवन, भार्या मनोंहरा, काय् उत्तर, जिखाछैं तिसिरुमु विहारया भिक्षु पद्मध्वज पिनिगु नां उल्लेख यानात:गु दु । अथेहे अबु, आबा (तरिबा) श्री जय देव वंदे (श्री जय वंदे, श्री देव वंदे) किजापिं रथनदेव वंदे, कुशलदेव वंदे पिनिगु नां नं उल्लेख यानात:गु दु ।

विहारया वर्तमान स्वरुप

इन्द्रवर्णमहाविहारं हनुमानघाट वनेगु लँपुक्वसं जवय् पतिइ च्वंगु गलीं स्वय्‌बले मुनि विहारया प्रवेशद्वार अपुक्क हे खँकेफु । थुगु प्रवेशद्वारं दुहांवनेवलय् खवय् अंगलय् गणेश व महाँकालया शिलांमूर्ति तया त:गु दु । थन मेगु प्रवेशद्वार ध्वदुइ । थनं दुहां व:ना विहार प्राङ्गण थ्यनी । बाहाया दथुइ धर्मधातु चैत्य स्थापना जुयाच्वंगु दु । पूर्वपाखें क्वा:पा:चोया दलाम कव पिकनात:गु दु । थुगु दलाम कव:यात हे थौंकन्हे देग: धाइगु चलन दु । निगूतलागु थुगु भवनय् गजुचैत्य छुनात:गु दु । दलाम कवलय् स्वंगू बुद्धमूर्ति दु । थुकी दथुइ च्वंम्ह शाक्यमुनि बुद्धयात थुगु विहारया पुलाँम्ह क्वा:पा:द्यो देवता मानेयानात:गु दु । मेपिं निम्हं न्हूगु दयेका स्थापना याना:त:पिं ख: । थुगु भवन भक्तपुर विकास परियोजना **(BDP)** व स्थानीय सहयोगं निर्माण जूगु ख: । अथेहे पच्छिम लागाय् निर्माण जुयाच्वंगु भवनय् थौंकन्हे धार्मिक ज्या:भ्व व सामुहिक विपस्यना यायेगु थाय्‌कथं छेला वया:च्वंगदु । उत्तरपाखेया क्यब: व नापंच्वंगु छैं भन्तेपिंन्त भोजन जोरेयाइगु थायया रूपय् प्रयोग यानात:गु दु । दक्षिण लागाय् भन्ते च्वना: विज्याइगु छतँजागु भवन दु । थ्व फुक्कं भवन विहार जीर्णोद्वारया क्रमय् श्रद्धालु धर्मोपासक पिनिगु कुतलं निर्माण जुजुं वंगु ख: ।

---

१४७ थुकीया विवरण परिसिष्ट ६७ स उल्लेख जुई धुंकुगु दु ।

१४८ उपासक, *पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ४७*, पृष्ठ १०

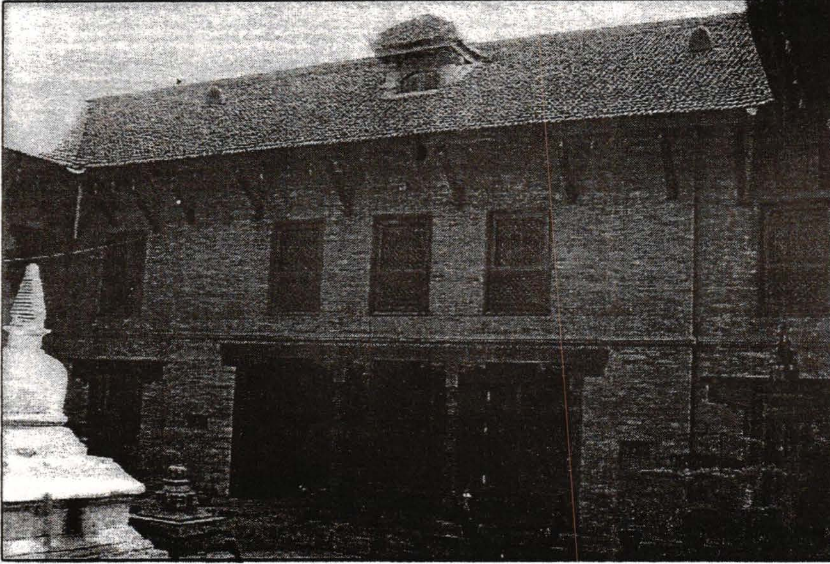
विहारया संघ व ज्याङ्वः

धर्मोत्तर महाविहार, इन्द्रवर्ण महाविहारया दुज जय बुद्धचार्यया काय् मुनि बुद्धाचार्यपाखें ने.सं. ७७६ साले (थुगु धर्मोविहार) स्थापना याःगु खः । उकिं थुगु विहारया संघपिं इन्द्रवर्ण महाविहारया परिवारपिं हे खः । थुगु विहार यायेमाःगु संघ ज्याभ्वःया विषय ल्वहंपतिइ हे बाँलाक उल्लेख यानातःगु दु सां २००९ साल लिपा थुगु विहार स्थविरवादी परम्परा कथं निर्माण जुसेलिं थन वज्रयानी परम्परा मजुल । च्वय् उल्लेख जुयाच्वंगुकथं थौंकन्हे थन स्थविरवादी परम्पराकथं बौद्ध ज्याभ्वः न्ह्याका वयाच्वंगु दु । बैशाख पुन्ही कुन्हू थुगुहे विहारपाखें रथ परिक्रमा नं बुद्धजयन्ति हनावयाच्वंगु जुल ।

मंगल धर्मद्वीप विहार (भ्हौरवही)

पचिरय

भ्हौरवही मंगल धर्मद्वीप विहारया नामं नं प्रसिद्ध जू । ख्वप गोमरीत्वा: पलिखेलया मू लँपुया उत्तरपाखे थुगु वही अवस्थित दु । थुगु वहीयात मंगल धर्मद्वीप विहार धका: नं धा । ख्वपय् जात्रायाइपिं न्या:म्हं दीपंकर मध्ये छम्ह थुगु विहार या:म्ह ख: । थुगु विहारया खल:पिं वज्राचार्य ख: ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु वही गुबले निर्माण जुल ऐतिहासिक श्रोतया अभावं याना: धाये फैगु अवस्थाय् मदु । थनया संघ सदश्यपिं चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिं जुगुलिं थुगुवही जीवचन्द्र वज्राचार्यया सन्तानपिंसं हे दयेकूगु धका: विश्वास याना:वयाच्वंगुदु । बांलाक आख:: सिइमदय् धुंकगु मुक्कं निस्वंगू भ्व: दुगु थनया छगू सिलापौखय् (क्वय् यागु भ्किंस्वंगू भ्व: आख:: जक सिइ दनि) ख्वपय् विश्वमल्ल जुजु जुयाच्वंगु इलय् ने. सं. ६७६ या फाल्गुन महीनाय् चतुब्रम्ह महाविहारया जिवचन्द्र वज्राचार्यया परिवारपिसं भग्नावशेष जुयाच्वंगु भ्हौरवही हाक्नं जीर्णोद्वार या:गु खँ: उल्लेख यानात:गुदु ।[१४९] जीर्णोद्धारया भ्वलय् थुगु वहीलि आगंद्यो स्थापनाया:गु, बाहा पूजा न्यायेकुगु, पंचतथागत जात्रा (पंचदानया दिने द्य: जात्रा यायेगु)या व्यवस्था यागु आदि बारे थुगु अभिलेखय् बिस्तृत रूपं उल्लेख यानात:गु दु । थुगु वहीलि न्हापा इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिंसं वही द्य: ब्वये हयमा:गु चलन दुगु ख: तर छुं ई न्ह्योनसें व द्यो ब्वयेगु परम्परा लोप जुई धुंकुगु

[१४९] परिसिष्ट ७८ स्वया दिसं ।

जुल । अथेजुसां वहीलि यायेमाःगु ज्या घाःसाःयानाः वयाच्वंगु दनी । इन्द्रवर्णमहाविरया संघ दुजपिंसं भ्गौरवही नापं सम्बन्धीतःगु ताडपत्र, तमसुकपत्र आदिनं संरक्षित यानातःगु दनी ।[१५०]

वहीया स्वरुप व सम्पदा

मंगलधर्मद्वीप विहार भ्गौरवहीया भौतिक अवस्था उलि बाँला मजु । वहीया पूलांगु स्वरुप स्यने धुकुगु दु । न्हापा न्हापा थुगु वही निगूतला जुया पेखरं चाहुले ज्यू धैगु खँ पूर्व, उत्तर, पच्छिम लागाया भग्नावशेष जुयाच्वंगु थायखँ थुइका कायफु । थुगु वहीया क्षेत्रफल नापिया नक्सायनं चतुष्कोणकथं कुल क्षेत्रफल १२ आना २ दाम क्येनातःगु दु । बहीया दक्षिणया दलामे दीपंकर तथागतयात विराजमान याकातःगु दु । च्वयेयागु तल्लाय् न्हापा मंगल धर्मद्वीप गुम्वा दुगु खः धकाः धाइ । अथेहे बहीया पूर्वीभागय् छगू तल्लागु गन्धुरी देवताया द्यःग दु । पच्छिमाभिमुख जुयाच्वंगु थुगु बहि जीर्ण अवस्थाय् लानाच्वंगु दु । मूलुखाया जवंखवं सिंह थना तःगुदु । अथेहे मूलुखाया जवंखवं सारिपुत्र व मौदगल्यायेनपिनिगु लगायत सप्त तथागत पिनिगु काष्ठ मुर्तित छायपिया तःगु दु । गन्धुरी देवताया जवय् खवय् तयातपिं नाप गणेश, वेताल आसनतया च्वंपिं तान्त्रिक देवी देवताया अथेहे दीपंकर लुम्बिनि विज्यागु व शाक्यमुनी बुद्ध लुम्बिनी वनय् विज्यागु दृस्य खनीबलय् थनया काष्ठकलाया तारिफ मयासें च्वने फै मखु ।

थुगुवहीया गन्धुरी देवता ल्वहँयाःम्ह अमिताभ तथागत खः । अमिताभ तथागतया जवय् षडक्षरी लोकेश्वर, रत्नसंभव, अक्षोभ्य तथागतपिं व खवयपाखे वैरोचन, अमोघसिद्धि, आर्यताराया ल्वहँया मूर्तिनं स्थापना यानातःगु दु । थुगु वहिली स्वंग चैत्य दु । दथुई च्वंगु तग्वःगु सिखर चैत्यया जवंखवं निगः वज्र धातु चैत्य तथा थकिया नापं क्षेत्रपाल समेत स्थापना यानातःगु दु । थुगु विहारया मूलुखा पश्चिम स्वयाच्वंगुदु । मूलुखां दुहं वियवं जवपाखे महाँकाल मूर्ति खवय् गणेशया मूर्ति ध्वदुई । ख्वप नगरपालिका पाखें थौंकन्हे पूर्णरुपं जिर्णोद्धार क्वचायके धुंकुगु जुल । उगु क्रमय् क्वापाद्यो

---

[१५०] थुगु तम्सूक पत्रय् उल्लेख यानातःगु थथे खः । सम्बत ७४४ असार वदि १२ या दिने देवसिंह वंदेया काय् देवदाश धाइम्ह मृत्यु जुगुलिं वयागुनामे दीपंकर बुद्धया स्वर्ण प्रतिमा दयेकूगु खः । आषाढ कृष्ण द्वादशी कुन्हू भ्गौरवहिली देव वोसाघन यायेगु, गुलौंवलय् च्यान्हू तक बहिली द्यः वोयेगु, निस्ला छायेगु, पंचदानया दिने पंचतथागतपिन्त पुजान्याभु छायेगु, द्रब्येनापं पंचदान वियेगु खँ उल्लेख यानातःगु दु । थुगु परम्परा इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिसं वहियो थन ब्वयमहसां बाकी मेगु ज्या गुठीया रुपे थौंकन्हे नं चलेयाना च्वंगु दु । उकिं थन वहिया ज्याभ्वः जू धयागु थुजागु अभिलेखया लिधंसाय् धायफू । वयानापं ख्वपःदेया पुलांगु वही मध्ये भ्गौरवही नं छगू खः धका सिइका काय् फु । बिस्तृत विवरणया लागि स्वया दिसं शुरेशज्योति शाक्यया–ख्वपःदेया बिहार वहीया जातः, पृष्ठ ३१

तइगु क्वथाय् पुलांगु क्वापाद्योया आसन लुयावगु खः । उगु आसन गोलमधि त्वाःया हरिराम भारोपिंसं तयाः तगु धैगु सीदु । ने.सं. ७७० पाखे तयातगु उगु सिंहासन सिंयागु खः ।[१५१]

वहीया संघ व ज्याख्व

थुगु वहीया संघपिं चतुव्रम्ह महाविहार संघया तदिछैं (तधिछे) खलःया दुजःपिं खः । थुमिसं हे झौरवही नापनापं दीपंकर तथागतयागु परम्पराकथं ज्या समेत न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । चतुव्रम्ह विहारया वंशावली कथं सुरथव्रज वज्राचार्यया काय् जीवचन्द्र वज्राचार्य थुगु चतुव्रम्ह विहारय् विज्यागु जुल । छुं दँ लिपा जीवचन्द्र वज्राचार्यया काय्पिं हेलसिंह, मयासिं, अभ्यासिं वज्राचार्यपिसं हे झौरवही, थाथुवही, कुथुवही, यालाछेवही जीर्णोद्वार यागु खः धकाः अनया संघपिसं धयावयाच्वंगु दु ।

थुगु वहीस बिज्याकातम्ह दीपंकर गुबले निर्माण जुल धैगु खँ सिइमदु । तर ने.सं. ६७६या छगू ल्वहंपतिइ झौरवहीया नापं पंचतथागतया जात्रा समेत उल्लेख जुयाच्वंगुदुगुलियानाः उगुईलय्हे थुगु वहीस दीपंकरया पलिस्था जुइधुंकुगु खँ सिइके् फु । इन्द्रवर्ण महाविहारया संघसदश्यपिंके दुगु ज्योतिमल्लकालिन तमसुकपत्रय्नं ख्वपया पंचदान व पंचतथागतया जात्राया बारे थाय्थासय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु धैगु खँ म्यने दु । थुगु पंचतथागतया जात्रा (पंचदान पर्व) आदिपद्ममहाविहारं सुरुजुइगु खः । सम्पूर्ण ख्वपया नगरपरिक्रमा याये धुंका न्याःम्हं तथागतपिंत टौमढिया भैरवनाःथ न्ह्योने च्वंगु दवुली बिज्याकी । अंतिम समारोह कथं झौरवहीया थकालीनं मतःबिया तथागतपिंत विदावियेगु ज्या जुइ ।

झौरवहीलीनं वही द्यः ब्वयमाःगु परंपरा दु । वहि द्यो ब्वयेगु ज्याः श्रावण शुक्ल द्वादशि निसें गुन्हु तक जुइ । थुगु वहीलिइ वही द्यः ब्वयेगु ज्या इन्द्रवर्ण महाविहारया संघपिसं नं ब्वयावयाच्वंगु खं वही द्यः ब्वयेगुया विषय तमसुक पत्रय् उल्लेख यानातःगु खँ च्वये उल्लेख यायेधुन । उगु वहीलि ब्वइपिं दीपंकर तथागत, सारिपुत्र व मौदगल्याणया सुवर्ण प्रतिमात इन्द्रवर्ण महाविहारया संघ दुजपिंसं संरक्षित यानाः तःगुदु । दीपंकर तथागतया स्वर्ण प्रतिमा सम्वत ७४४ दिवंगत देवदाशयानाःमं दुंतायानातःगु खँ दीपंकर तथागतया आसनय् कियातःगु खभिलेखं सिइदु दु । तर उमिसं थन बहीद्यो ब्वयेगु मया धुंकल । अथेहे श्रावण कृष्ण त्रयोदशि पञ्चदान खुन्हू थनया दीपंकर यातनं नगर परिक्रमा यानाः वयाच्वंगु दु । घ्यः चाकु संल्हुबले थथुवहीया प्राङ्गणय् जुइगु सम्यक पञ्चदानय् थुम्ह दीपंकरयात बिज्याकी । थनयाःम्ह दीपंकरयात लाँयपूं छ्यायेगू ज्या लगायतं इलय ब्यलय् पूजा जुयाच्वंनी । थौंकन्हे थुगु वहिलि सुथाय् व बहनी नित्य पुजा जुयाच्वंगुदु ।

---

[१५१] परिसिष्ट ७९ स्वया दिसँ ।

सुवर्ण विहार

परिचय

सुवर्ण विहार ख्वपया छगू पुलांगु बहि खः । सुकूध्वाकात्वाःया मू लँ जुना वनेवलय् गोल्मढीत्वाः व भोलाछे त्वाः वनेगु स्वंका लँ ध्वदुइ । थनं दथुया लँजुना दक्षिण पाखे स्वयाःवनेबलय् थुगु वही थ्यनी । सुवर्ण (लुँवर्ण) विहारयात सुकूध्वाका वही धकाःनं धया वयाच्वंगु दु । अथेहे वहीया उत्तर दलामे तिकातःगु ल्वहँपतिइ थुगु बिहारयात श्री रुद्वार वहाल धकाः उल्लेख यानातःगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु वहीया प्रारम्भिक इतिहार प्रकाश जुइगु छुं प्रकारया अभिलेख आःतक लुया नगु मदुनि । भौतिक स्वरूप स्वयबल ध्व ख्वपया छगू पुलांगु वही खः धकाः अनुमान यायेफु । थन सुरक्षित जुयाच्वंगु पंचरक्षा सफूतिइ ज्योति मल्ल देवयाः नां वाँलाक खनेदुगुलिं थुगु वहिया प्राचीनता अनुमान यायेफु । थुगु सफूया अंतिम पत्रय् उल्लेख यानातःगु वाक्यांशं थुगु सफु पशुपति महाविहारया वज्राचार्य थापालजु सुकुध्वाखा वहिलिया हलि भारोयात च्वयाः (सारेयानाः) व्यूगु खनेदु ।[१५२] तिवुक्छे त्वाःया सुकूध्वाका लागाय् च्वंगु वही जुगुलिं थुगु पंचरक्षा सफुतिइ थुगु बिहारयात शुकुध्वाखा वही धकाः च्वयाःतःगु खः । थौंकन्हे तकनं पशुपति (प्रसनशिल) महाविहारया वज्राचार्य थपाजु पिसं हे सुकूध्वाका वहिली कर्मकाण्ड चलेयानाः वयाच्वंगु दनी ।

---

१५२ *शाक्य, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ५४, पृष्ठ ४८* ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा :

ख्वपया जिर्ण अवस्थाय् थ्यनाच्वंगु विहार वही मध्येया छगू बहि सुकूध्वाका वही नं खः । ख्वपया थुगु प्राचीन वहीया दथुइ वज्रधातु चैत्य स्थापना यानाः तःगु दु । मूल चैत्यंया दक्षिण भागे ल्वहया वज्रसत्व व टेराकोटाया प्राचीन शाक्यमुनी वुद्धया मूर्ति अंगलय् पलिस्था यानातःगु दु । थ्वहे टेराकोटाया शाक्यमुनी बुद्ध हे वहीया गण्धुरीदेवता खः । वि.सं. २०४५ न्ह्यः तक थुगु थासे गण्धुरी देवताया क्वथा भग्नावशेषकथं ल्यना च्वंगु खः । तर २०४५ सालय् सम्बन्धीत त्वाःया ब्यक्ति पिंसं चुकः ज्याछिंकेगु झ्वलय् थुगु भग्नावशेषयात नं चिकेगु ज्याजुल । उबलय् हे शाक्यमुनीबुद्धया मूर्ति व वज्रसत्वयाः मूर्तियातनं मेगु थासें स्थापना याःगु जुल । बहिया पूर्वभागय् भजन छेँया अंगलय् सरस्वतीया मूर्ति पलिस्था यानातःगु दु । उत्तर भाग या दलामय् वज्रविर महाकाल व मेगु छ्यों मदुगु बुद्धमूर्ति दु । थुगुहे दलामं च्वयेयागु तलाय् आगं निस्वनाः तःगुदु । गुँलां व्वइपिं बिभिन्न देबी देवता अर्थात वहीद्यत थन संग्रहित यानातःगु दु । थुगु थाय् (थुगुछे) थौकन्हे भिम आदर्श नि.मा.वि. स्कूल चलेजुयाच्वंगुदु ।

चैत्यया लिकसं पच्छिमभागय् स्वंगू तलादुगु देगः दु । थुगुहे देःगलय् दुने भिंद्य, द्रौपदी नापं मेमेपिं द्योतनं स्थापना यानातःगु दु । थुगु वहिली दुने भिसिंद्य विराजमान जुयाच्वंगुया कारणं थुगु प्राङ्गनय् बौद्ध धर्मावलम्वीत बाहेक मेपिंसंन बसोबास यानाःवःगु खनेदु । उकिंयानाः थुगु थाय् छगू वही स्वयाःनं भिसिंद्यःया थायूकथं अप्वः प्रचार जुयाच्वंगु खनेदु । थनया छगू ल्वहँपतिइ बहिया चित्रण बाँलाक्क जुया च्वंगुदु । उदाहरणकथं उगु ल्वहँपौया छुं अंश उल्लेख यायेगु उपयुक्त जुइ

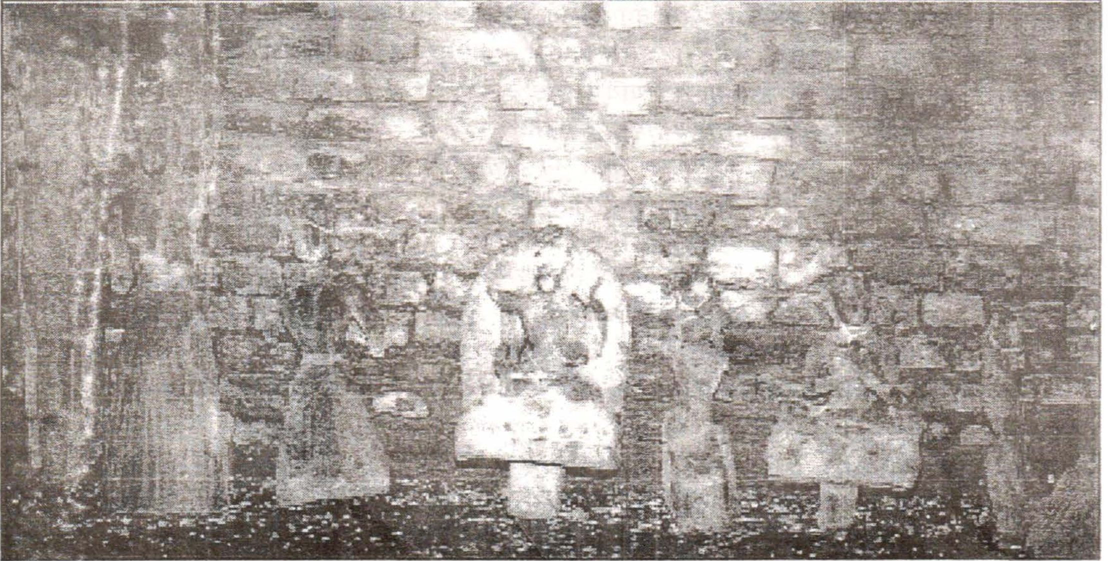
त ७०० आश्विनि शुक्ल नवमि ॥ तुपलाछ्रस चे
त भारदयका दिन सम्बत ७०३ माघ शुक्ल श्री पंचमि ॥
लिवि दथुस चेटभाड द्विगि वज्रजोगिनि दयका
दिन सम्बत ७०९ कार्तिक कृष्ण एकादशि ॥ यंथ
लिस चेतभाड दयका दिन सम्बत ७१२ माघ शुक्ल श्री
पंचमि ॥ श्री २ भिमसेन दूर्प्पती थापना दिन सम्व
त ७१२ आश्विनि शुक्ल पंचमि ॥ सद्धम दयका दिन
सम्बत ७२३ श्रावण शुक्ल द्वादशि ॥ थ्व त्य देवस्तं टुटं

विहारया संघ व ज्याज्व

थुगु वहीया संघ परिवार त न्हापा सु सु खः (शाक्य, वज्राचार्यपिं वा सुद्धकारपिं) धयागु छुटे मजु । तर थौकन्हे थनया संघपिं सुद्धकारपिं खः । इपिं हे भिसिंद्यया पुजारीतनं खः । थौकन्हे वहिली दुने कर्मकाण्ड चलेयानाः च्वंपिं थुपिं सुद्धकारपिं निगू परिवारया जम्मा भिंन्याःम्ह दुज जक दु । इमिसं थःगु गच्छ्ये अनुसारं ल्वहंपतिइ उल्लेख यानातःगु कथं वहिली यायेमाःगु कर्मकाण्ड चलेयानाः च्वंगु दनी । वहीया संघ दुजपिंसं वर्तमान प्रसनशिल महाविहारया वज्राचार्य थपाजु पाखें थौतक नं कर्मकाण्ड चले याका वयाच्वंगु दनी । गुँलाथ्व द्वादसी निसें गुन्हुतक थुगु वहिली नं वहीद्यो व्वयेगु चलनदु । थन व्वइपिं सिंःयापिं वहीद्यो पुलां जुया स्यने धुकपिं जक यक्व दुगु जुल । उकि मध्येय् मंजुश्रीया आसनय् सम्वतया न्हयोनेया आखः ५३ ( ) व हलिभारो स्त्रिपुल धकाः उल्लेख यानातःगु छगःनिगः आखः व्वने फुगु दनी । थुगु वहिया हेरचाह यानाच्वंपिं शाक्य वज्राचार्यपिं गथेजुया तुतेःजुयाः वहीया अधिकाःर भिंद्यया पुजारी जुयाच्वंपिं सुद्धकार तयेगु ल्हाःति लात धैगु सिइकेत अझ बिस्तृत कथं अनुसन्धान यायेगु वाकि हे दनि । थुगु वहिली भिंचो पलिस्था जुयाच्वंगु कारणंयानाः पशु, पंछीया वली वियाः पुजायाइपिं यक्वः दु । थनयाःम्ह भिंद्य दोलखां पासुका तया

सालाहम्ह धाइ । ने.सं. ७७२ पाखे शिवसिंहं भिंद्योयात देगः दयेका तोरण नापं चढे यागु जुल । शिवसिहया थुगु ल्वहपौ (सालिक दुगु) भजनछेँ (पूर्वभाग) या अंगलय् तिकातःगु दु ।

थुगु लुवर्ण विहार (सुकूध्वाका वहिली) दुने इलय् व्यलय् यानाःवयाच्वंगु थि थि ज्या भ्ववतय् बारे विधि विधान त उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थनया दलामे तिकातःगु ल्वहँपतिइ वांलाक उल्लेख यानातःगु दु ।[१५३] उल्लेख जूकथं वहिलिइ भिसिंद्य नापं सकल देवताया नित्य पूजा यायेगु, चिकूला दिसिपुजा, वर्षाया दिसिपूजा यायेगु, वहिद्य ब्वयेलय् (वहिद्य थहाँबिज्यायेंकेवलय्) होमयानाः पुजायायेगु, बंदे (गुभाजु) यात छगू छगू दाम दक्षिणा वियाः भोजन याकेमाःगु, कतिं पुन्ही कून्हु सस्वालं पाना चैत्य पुजायायेगु , कार्तिक महिनाया अष्टमी कून्हु आगम कोठाय् मंसाहुती यज्ञ याइगु, गुभाजुयात छगू छगू दाम दक्षिणा वियाः भोजन याकेमाःगु व श्रीपंचमी कुन्हू चाकल मता च्याकेगु नापं सकिमना पुन्ही कून्हु यमारी ब्वयेगु आदि खँ ल्वहँपतिइ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थुजागु ज्या यायेत जुजुपिसं न्हापा प्रसस्त बुँ दत्तकीर्ति तया थकुगुनं थुकी उल्लेख यानातःगु दु । थन विहारय् जुजु जगज्योति मल्लया इलय् च्वया तःगु पञ्चरक्षा सफू नं दु ।[१५४]

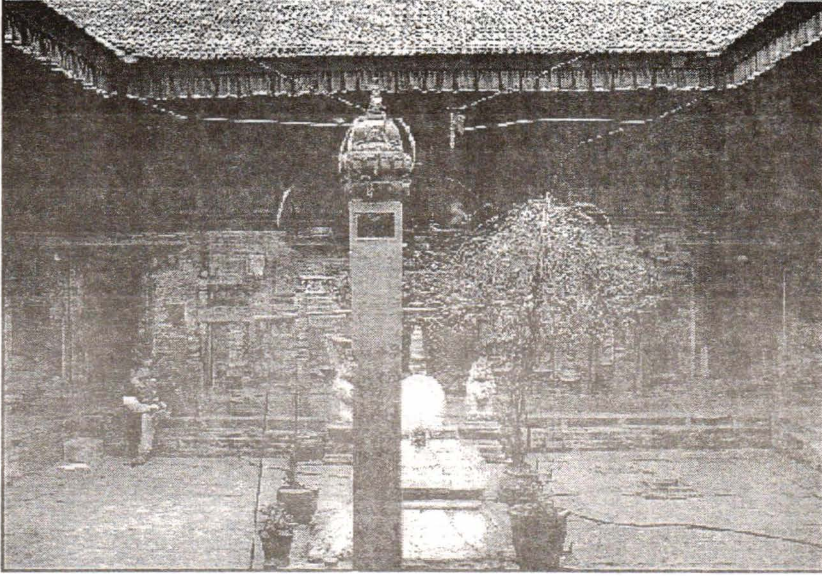

बहिद्यो ब्वयातःगु

१५३ परिसिष्ट ८० स्वया दिसँ ।

१५४ परिसिष्ट ८१ स्वया दिसँ ।

चतुब्रम्ह महाबिहार

परिचय

चतुब्रम्ह महाविहारयात ख्वपया बाहा वहि मध्ये दकसिब्वे बांलागु, कलाकृतिया अनुपम उदाहरण कथं धस्वना: च्वंगु, सम्पूर्ण लक्षणं युक्तगु छगू नमुना विहार धा:सां छुं अतिसयोक्ति जुइमखु । चतुब्रम्ह महाविहार धका: उल्लेख जुयाच्वंगु दकसिबय् पुलांगु अभिलेख सिद्धपुखूया गुह्येश्वरी फलचाय् तिकात:गु ल्वहंपौहे ख: ।[१५५] चतुब्रम्ह महाविहारयात तधिछेँ बाहा, बाहाछेँ आदि बिभिन्न नामंनं म्हसिया च्वंगु दु । तर स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थुगु बाहा वहालछेँया नामं अतिकं प्रख्यात जुयाच्वंगु दु । सम्बत ६७१ पाखे जुजु विश्वमल्लया शासन इलय् च्वया:त:गु तमसुक पत्रय् "तल मंडित्वा: वहालछे" धका: उल्लेख जुयाच्वंगु दु । अथेहे हेराचन्द्र वज्राचार्ययागु सम्बत ७१२य् जुगु घट्नावली टिपोतय् थुगु बिहारयात वहालछे हे धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[१५६] अथेहेनतुं कुथुबहीया दीपंकरयागु सम्बत ७५३ हृदयफ्व तिसाय्,[१५७] थथुबहिया ने. सं. ७९३या शाक्यमुनी बुद्धया मूर्ति आसनय् व भुपतिन्द्र मल्ल जुजुया शासन इलय् च्वया:त:गु कारण्डब्यूहया पुष्पिका आदिले वहारछे धका: उल्लेख यानात:गु दु ।[१५८] अथेहे भुपतिन्द्र मल्ल जुजुया शासन

---

[१५५] परिसिष्ट ८२ स्वया दिसँ ।

[१५६] परिसिष्ट ८३ स्वया दिसँ ।

[१५७] परिसिष्ट ८४ स्वया दिसँ ।

[१५८] परिसिष्ट ८५ स्वया दिसँ ।

इलय् च्वया:त:गु पंचविंसति प्रज्ञापारमिताया पुष्पिका वाक्यय् नं वहारछेँया नां उल्लेख यानात:गु दु ।[१५९] ख्वप लागकू (राजदरबार) लिकसं च्वंगु ल्वकंह्वाना च्वंगु न्यातापौ (न्यातापोल) द्यग: नापंसं थुगु विहार अवस्थित जुयाच्वंगु दु । थन न्हिया न्हिथं सलंसनं मयाक विदेशी पर्यतकत वयाच्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

चतुब्रम्ह महाविहार ने.सं. ६११ पाखे जुजु रायमल्लया शासनकालय् निमार्ण जुगु ख: । धयात:गुकथं कुमारीयागु बिधिबत पाठपूजा न्ह्याकेत यें देया त:छेँ वहाया:म्ह जीवचन्द्र वज्राचार्ययात ख्वपय् आमन्त्रण या:गु जुल । जीवचन्द्र यात सुरतवज्र वज्राचार्यया काय् धका: म्हसिका वयाच्वंगु दु ।[१६०] जीवचन्द्र वज्राचार्ययात थन ख्वपय् स्थायी रूपं बसोबिर याकेत थुगु चतुब्रम्ह महाविहार निमार्ण या:गु जुल । उकिं जीबचन्द्रयात थुगु बाहाया सकल संघपिनि अजाजु नालात:गु ख: । थुगु खँयात प्रमाणित याइगु चतुब्रम्ह महाविहार (वहालछेँ) या संघपिंके पंचरक्षापुस्तक ल्यना च्वंगु दनि । उगु पञ्चरक्षा सफुया पुष्पिका वाक्यय् येँदेया त:छेँ वहाया:म्ह सुरतवज्र वज्राचार्यया काय् जीवचन्द्र वज्राचार्य यात कुमारीया:गु धार्मिक ज्या चलेयायेमाला जुजु रायमल्ल, राममल्ल, रत्नमल्ल, अरीमल्लपिसं स:ताकया ख्वपया बाहालछेंस वसोवास याकूगु खँ उल्लेख यानात:गु दु ।[१६१] लिपा जीबचन्द्रया सन्तानपाखें इलय व्यलय् अनेक धर्मकीर्ति तया थुगु विहारयात छाय्पियगु ज्या जुल । थ्व हे भ्वलय् ने.सं. ७३९ य् वज्राचार्य नुगुसिंह पाखें विहार जीर्णोद्धार याना: छगू काष्ठ तोरणनं त:गु जुल । नापं वसपोलं बिहारय् सुधार यायेगु दृष्टिकोणं नियमनं दयेका बिज्यागु खं छगू अभिलेखं क्यनाच्वंगु दु ।[१६२] अथेहे सम्वत ७७५ पाखे वज्राचार्य जयदेव ने.सं. ८७२ पाखे वज्राचार्य तधिकनं जीर्णद्वार याये धुंकूगु ख: । वज्राचार्य तधिकपाखें सम्पूर्ण भागहे जगं निसें पिया जीर्णोद्वार या:गु ख: । सम्बत ८७२ स तधिक वज्राचार्यनं थगु नामंनं तुनासिं छायात:गु दु ।[१६३] विहारया जीर्णद्धारया थीथी ज्या:भ्वलय् तात्कालिक जुजु रणजित मल्ल, युवराज विरनरसिं मल्लपिसंनं यक्वहे सरसलाह विया: सहयोग यागु खँ विहार जीर्णद्धार क्वचाय् धुंका सम्बत ८७३ पाखे

---

१५९ परिसिष्ट ८६ स्वया दिसं ।

१६० शाक्य, *पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ५४,* पृष्ठ ४० ।

१६१ परिसिष्ट ८६ उल्लेख जुइ धुंकुगु ।

१६२ परिसिष्ट ८७ स्वया दिसं ।

१६३ परिसिष्ट ८८ स्वया दिसं ।

तयाथ:कूगु क्वा:पा:द्योया खवय् पतिइ च्वंगु ल्वहंपतिइ उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[१६४] अथेहे विहारय् दुने मद्य, मांस दुतहये मज्युगु, हातहतियार दुतहये मज्युगु, चिपनिप याये मज्युगु, लाकां दुतहय् मज्युगु आदि खँ नं ल्वहंपतिइ उल्लेख यानात:गु दु ।

विहारया संघ व ज्याख्व:

चतुब्रम्ह महाविहार मुक्कं वज्राचार्यपिनिगु संघ ख: । चूडाकर्म याये धुंकुपि संघसदश्यपिन्त अभिशेक बिइगू, नित्य पुजा याइगु, भजन याइगु, इलय् ब्यलय् जुइगु कर्म काण्ड आदि थनया संघं बौंलाक चलेयाना: वयाच्वंगु दु । थनया संघ खल:पिंस मोहनिया अष्टमि कुन्हु व दशमी कुन्हु आगंपुजा यायेमा सा विस्काया ल्यसिं थनि खुन्हु नं आगमय संघपिनि पुजायाइगु चलन दु । थुलि जक मखु थनया आगमय् न्हापा संघपिं मुना ग्रहण बले पुजायाना: सम्हे नयेगु चलन दुगु ख: तर थौंकन्हे इच्छा दुपिंसं जक थन वया: पुजा याइ । थुगु विहारया संघ पिनिम्ह दिगुद्य: गुह्येश्वरी ख: ।

थुगु बिहारंया संघदुज:पिंसं फौरवही, थथुवही, कुथुवही, यालाछे नापंयाना: प्यंगू वहीया फुक्क पूजाबिधि व मेमेगु ज्या समेतं संचालन याना: वयाच्वंगु दु । कव:या ल्याखं दँय छक थुगु बिहारया संघसदश्यपिंसं द्य: पा: फय्मा:गु परंपरा न्ह्याना: वयाच्वंगु दु । तर थौंकन्हे व्यक्तिगत रूपं चूडाकर्म जुइधुंकुपिं संघसदश्यपिंसं पा:फया वयाच्वंगु दु । अथेहे न्हापा बिहारय् पा:फयाच्वंम्हं गुरूजुं थुगु बिहार अन्तर्गतया ख्वपया शाक्य वज्रचार्य, प्रजापति, मानन्धर, ज्यापु आदि सकलपिंथाय् जयमाँपूजा ज्या चलेयाये मा:गु जुल । मेथाय् खनेमदुगुं थुजागु परंपरा चतुब्रम्ह महाविहार संघया छगू प्रमुख विशेषता खनेदु । थुगु विहारया संघ दुजपिं खुगू कवय् बिभाजन जुया च्वंगुदु ।

१) चिवागा खल: व ध्याङ्ग खल:
२) मायकें खल: (जेठा खल:, माइला खल: व कान्छा खल:)
३) छुंमा खल:
४) सुकुध्वाखा खल:
५) देग:चा ल्यूने खल:
६) तधिछें खल:

चिवागा खल: व ध्याङ्ग खल: छगू हे कवया:पिं ख: । थुगु कव: व मायेंक कवलं थथुवहिस यायेमा:गु फुक्क पुजा आजा व हेरविचार याना: वयाच्वंगु दु । थनया छुंमा कवलं न्हापा यालाछें वहि स्वइगु ख: तर थौंकन्हे यालाछें वहिया छुं अस्तित्व मदय धुंकल । अथेहेतुं तधिकछें कवलं फौरवहीया पुजा आजा व हेरविचार याइगु ज्या जुया च्वंगुदु । थुगु खल:या जयरत्न बज्राचार्यजुं नेपाल सम्वत् ७८७ सं सम्यक न्यायेका बिज्यागु खनेदु । अथेहे वसपोलया काय्पिंसं नं सम्यक पञ्चदान न्यायेका ने.सं. ७०७ सं लुँ द्यो स्थापना यागु दु ।[१६५] थुगु विहारया चिवागा खल: व ध्याङ्ग खल:या सकल दुजपिसं कुथुवहीया पुजा आजा व हेरविचार यायेमा:गु परंपरा दु: । साधारणतया थन वहिद्यो ब्वयेगु पालाम्ह व्यक्तिं मेगु वर्षय चतुरब्रम्ह विहारय् पुजा आजा व हेरविचारया पाकाइम्ह जुइ ।

चतुब्रम्ह महाविहारया संघपिनिगु सांस्कृतिक क्षेत्रय् पंचताल वाजा दु । थुगु वाजा न्हापानिसें हे इलय् ब्यलय् दरवार पाखें जुइगु सांस्कृतिक पर्वे नं सहभागि जुइमा वैगु प्रमाण भूपतिन्द्र मल्ल जुजुनं

---

१६४ परिसिष्ट ८९ स्वया दिसं ।

१६५ परिसिष्ट ९० स्वया दिसं ।

न्यातपौ द्यःग दयेका कोटीहोम याबले वहालछेया पंचताल वाजानं प्रदर्शनी याःगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु। भिंदँ न्ह्य तक मोहनीया नवरात कुन्हु तलेजु मूल चुकय् पंचताल वाजा प्रदर्शन यावनीगु चलन दुगु खः।

थुजाःगु कथं चतुब्रम्ह महाविहार निर्माण जुये धुंका जीवचन्द्र वज्राचार्यया संतान तयेसं थीथी इलय् जीर्णद्वार यानाः विहारयात माःगु कथं धर्मकीर्ति तयाथःकूगु खः। उलिजक मखु चतुब्रम्ह महाविहारया जीवचन्द्र वज्राचार्यया पालंनिसें तवधिक वज्राचार्यया पालेतक नं (इलय् तकनं) ख्वप जुजुपि लिसें बांलाक स्वापु दु धाइगु थीथी स्रोतं क्यनाच्वंगु दु। थुगु विहारय् ख्वपया निम्हम दीपंकर विराजमान जुयाच्वंगु दु। तर थुम्ह दीपंकर गुलि पुलाँम्ह धकाः आतकनं धाये मफुनी। ख्वपय् जात्रायायेमापिं न्याःम्ह दीपंकरयागु थगुहे कथंया विशेषता दु धकाः थाय्थासय् उल्लेख यानाःच्वने माःगु मदु।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

चतुब्रम्ह महाविहार ख्वपया विहारत मध्ये दकले बाँलागु व पुलांगु स्वरुप ल्यनाच्वंगु बिहार खः। थुगु बिहार नितँजा जुया प्यखेरं चाःहुले ज्यू। धयातःगु कथं थुगु विहारया न्हापा प्यंगु दिशा हे चाःहुले ज्यूगु खः। बिहारया पच्छिम लागाय् श्री ५या सरकारया पुरातत्व विभाग व दक्षिणय् तुंथी दुगु जुल। थुगु तुंथी नेपाल सम्वत ७२६ स निर्माण जुगु खनेदु।[१६६] थुखेर ताःताःजागु पखादना तःगुलिं दहाँपिहाँ जुइ मजि धुंकुगु दु। थौकन्हे बिहारया मुख्य आकर्षण धैगु हे उत्तर व पूर्वपतिया मोहरा जुइ धुंकुगु दु। पूर्वपतिइया मोहरां तौमधी (न्यातापौ द्यग) वनेगु खः। थुगु मोहराय् न्यागू लुखा तयातःगु दु। प्रत्येक लुखाया जवंखवं खनेदइगु कथं चिचिपागु तिकिभ्याः खुपा नं छसिकथं तयातःगु दु। अथे हे च्वयेया तल्लाय् नं न्यापा तःतःपागु तिकिभ्याः व छसिकथं खुपा चिचिपागु तिकिभ्याः छुना तःगु दु। उत्तर मोहरा दरवार (लायेकु) वनेगु मुख्यगु लँपु खः। विहारया मुख्यगु प्रवेशद्वार नं थुगु मोहरा पतिइ हे लानाच्वंगु दु। न्यागू लुखाया दथूइ च्वंगु लुखाय् जवंखवं सिंह तयातःगु दु। तोरण सहितःगु थुगु लुखा विहार दुहाँ वनेगु मूख्यगु प्रवेशद्वार खः। थुगु प्रवेशद्वारं तप्यंक स्वयेबलय् दथुइ च्वंगु चैत्यया लिउने क्वाःपाःद्योया मू लुखा खनेदु। थननं प्रत्येक लुखाया नापं चिचिपागु तिकिभ्याः खुपा छकिकथं तयातःगु दु। अथेहे च्वयेया तल्लाय्नं न्यापा ततपागु तिकिभ्याः व चिचिपागु खुपा तिकिभ्याः छसिकथं छुनातःगु दु।

थुगु हिसाब कथं चतुर्ब्रम्ह महाविहारया पिनेयागु स्वरुपयात स्वयेबलय् थन भिंनिद्धा लुखा, भिंपा ततःपागु तिकिभ्याः, भिंनिपा चिचिपागु तिकिभ्याः दुगु जुल। अथेहे विहारया पिनेपाखे दक्षिण मोहराया कुनेच्वंगु तुनासिं व पच्छिम मोहराया कुनेच्वंगु तुनासिं निपू वाहेक तिकिभ्याः पतिकं नां कियातःगु, लोकेश्वरया मूर्ति सहितःगु निन्यपू (२२) तुनासिं फय्कातःगु दु। काष्ठकलां भयवियाच्वंगु मूर्ति सहितःगु प्रत्येक तुनासिंखय् आखःकियातःगु दु। पाठकवर्गपिन्त अध्ययन यायेत सहयोग जुइ धैगु उद्देश्य तया अभिलेखत नं वर्णन सहित उल्लेख यानाः तयागु जुल। दक्षिण मोहराया कुंलामय् आखः कियामतःगु मूर्ति सहितःगु छपू तुनासिं दु। पूर्व मोहराया तुनासिंखय् बिभिन्न लोकेश्वरपिनिगु नां कियातःगु दु।[१६७] थुजाःगुं

---

१६६ परिसिष्ट ९१ स्वया दिसँ।

१६७ (१) घारमुखे गरुड बाहानया अमोघसिद्धि तथागत कुंसुरु(२) श्री ३ कमरुद लोकेश्वर (स्वाँ व त्रिशुल ज्वनाच्वंम्ह) (३) श्री ३ अमोघपास लोकेश्वर (अभय व पाश ज्वनाच्वंम्ह)। (४)श्री ३ सिंहनाथ लोकेश्वरा (जपमाला व नाग ज्वनाच्वंम्ह)(५) श्री ३ सदाहर लोकेश्वर (वेरोचन मुद्रा देपा ल्हा पिनेपाखे) (६) श्री ३ रुधर हस्त लोकेश्वर (खगड व पाश ज्वनाच्वंम्ह)(७) श्री ३ सदनत लोकेश्वर (विरत्न दन्त ज्वनाच्वंम्ह) (८) श्री ३ सुखावती लोकेश्वर (अभय विश्ववज्र ज्वनाच्वंम्ह) (९) श्री ३ देवता लोकेश्वर (अभय व बस्त्र ज्वनाच्वंम्ह) (१०) श्री ३ चिन्तामणि लोकेश्वर (अभय सिमा कचा ज्वनाच्वंम्ह) (११) श्री ३ जिनधातु लोकेश्वर (धर्मधातु तथा पारिजात स्वाँ ज्वनाच्वंम्ह) (१२) श्री ३ मञ्जुदत लोकेश्वर (खडग व पुस्तक ज्वनाच्वंम्ह) (१३) श्री ३ विष्णु चक्र लोकेश्वर (खडठ व गडा ज्वनाच्वंम्ह) मूर्ति सहितःगु न्हुगु तुनासिं।अयेहे कुने घारमुखे गरुडबाहाँया अमोघसिद्धि तथागत कुंशुरु उत्तरपतिइ छसिकथं थथेख :

(१४) लोकनाथ लोकेश्वर (पुष्प व अभय वियाच्वंम्ह) (१५) आर्यावलोकित लोकेश्वर (पुष्प व अभय वियाच्वंम्ह) (१६) श्री ३ वज्रनाथ लोकेश्वर (वज्र व पुष्प ज्वनाच्वंम्ह) (१७) श्री ३ वज्रपाणि लोकेश्वर (वज्र व घण्टा ज्वनाच्वंम्ह) (१८) श्री ३ पद्मपाणि लोकेश्वर (पुष्प तथा अभय वियाच्वंम्ह)

थीथी लोकेश्वरया मूर्तिदुगु चाकछिं पलि फयकात:गु तुनासिं चतुब्रम्ह महाविहारया सोभा अभिबृद्धी याना:च्वंगु दु । उत्तर व दक्षिण भागया पलिइ दथुइ गजूकथं चैत्य तयात:गु दु ।

मूलुखाँ दुहां वने वलय् दलामया जवय् खवय् गंगा व जमुनाया काष्ठमूर्ति तिकात:गु दु । थन वनकि बिहारया प्राङ्गणय् थ्यनी । चतुष्कोणया चुक ल्वहँतं सियात:गु जुल । विहारया दथुइ धर्मधातु चैत्यनापं धर्मधातु मण्डल, लुँ सियात:गु स्तम्भ चैत्य नं दु । थुगु स्तम्भ चैत्य नेपाल सम्बत १०८०स हेरावज्र वज्राचार्य स्थापना या:गु ख: ।[१६८] चतुब्रम्ह महाविहार दुने इलय् ब्यलय्या दाता तय्गु यक्व धर्मकीर्ति दुगु जुल । विहारया दक्षिण चुकय् ने.सं. ७२६स छग:तुँथी निर्माण जुयाच्वंगुदु । थुगु तुँया ल: यचुसें च्वंगुलिं तात्कालिक दरवारं तकनं ल:कावइगु खँ न्यने दु । पूर्व पाखेया न्यातापौद्यग वनेगु लँपूइसं छग: जहुं दु । ने.सं. ८२७ पाखे थुगु जहुं जीर्णोद्वार जुगु थनया अभिलेखँ कनाच्वंगु दु ।[१६९]

थुगु बिहारया क्वा:पा:द्यो पद्मपाणि लोकेश्वरया न्हयोने निग: गँ दु । छग:गँ ने.सं. ७७५ पाखे जयदेव वज्राचार्यया काय् जयरत्न वज्राचार्यनं छ्या:गु ख: ।[१७०] मेगु गँ ने.सं. ८१७स जयरत्न वज्राचार्यया काय् जयमुनि वज्राचर्यनं चढय् यानात:गु ख । अथेहे थनया मूलुखाया काष्ठतोरण ने.सं. ८४२स जयमुनी वज्राचार्यया छय् जयधर्ममुनीया सकल परिवारपिसं श्री पद्मपाणि लोकेश्वर यात छ्यात:गु ख: ।[१७१] अथेहे मूलुखाया सिंह निम्हनं ने.सं. ८७२स वज्राचार्य विद्यानन्द नं तयावंगु ख: ।[१७२] थन च्वंम्ह दिपकर बुद्धयात ने.सं. ७८९स लुँसिया त:गु इलां छायात:गु जुल ।[१७३] अथेहे ने.सं. १०१६स क्वा:पा द्यो पद्मपाणि लोकेश्वर यात वहया वस्त्र[१७४] तथा ने.सं. १०३३स हर्षमुनी, मोहनमाया पाखें विश्वकर्माया द्योगलय् पलिंचिया गजु छ्या:गु जुल । वि.सं. १९८८ पाखे तुइखामुनी वज्राचार्यनं विहारय्दुने ल्वंहसिया ब्यूगु, लुँसियात:गु खँम्वा चैत्य स्थापना या:गु खनेदु ।

बाहा चुकं दुहांपिहां जुइगुनिंतिं प्यख्यरं लुखा छुनात:गु दु । थुगु ज्या वि.सं. १९८८ सं तुइखामुनी वज्राचार्यजु याना: बिज्यागु ख: ।[१७५] थुगु चतुष्कोणगु चुकया केन्द्रविन्दु धर्मधातु चैत्य जुल । थुगु चुकयात तव्यागु फलं प्यखरेसं चाउइकात:गु दु । गर्भगृहयागु थासय् बाहेक स्वथाय्नं थांक्वा स्वक्वदुगु खुलाजुयाच्वंगु दलाम कव ख्यलात:गु दु । दलाम कवया: दथुइ छगू छगू लुखा दुगु जुल । अथेहेनतुं दलामया जवं खवं नं लुखा दु ।

बाहाया उत्तराभिमुख जुयाच्वंगु लागा गर्भगृह हे जुल । थुगु थाय् अतिकं पवित्रगु जुल । पद्मपाणि लोकेश्वर बिज्याकात:गु थुगु गर्भगृहया मू लुखा वन्द जुयाच्वंगु इलय् क्वा:पा:द्योया दर्शनयाये फैगुकथंया लुखा छुना त:गु दु। थुगु गर्भगृहया ल्यूनेच्वंगु दलाम भंडार क्वथाया रूपय् छ्यला वयाच्वंगु दु । पूर्वाभिमुख

(१६) श्री ३ नित्यनाथ लोकेश्वर (नृत्य मुद्रा याना च्वंम्ह) (२०) श्री ३ विद्यापाणि लोकेश्वर (जप माला व सफू ज्वनाच्वंम्ह) (२१) श्री ३ संघनाथ लोकेश्वर (शंख व अभय वियाच्वंम्ह) (२२) श्री ३ विश्वविकांता लोकेश्वर (चक्र तथा गदा ज्वनाच्वंम्ह) (२३) श्री ३ कृताञ्जलि लोकेश्वर (वैरोचन मुद्रा जपा ल्हात पिने) २४) चारमुखे गुरुड बाहाँया अमोघ सिद्धि तथागतया मूर्ति सहित:गु पच्छिम कुं तुनासिं, थुकि आखकियात:गु मदु ।

१६८ परिसिष्ट ९२ स्वया दिसँ ।

१६९ परिसिष्ट ९३ स्वया दिसँ ।

१७० परिसिष्ट ९४ स्वया दिसँ ।

१७१ परिसिष्ट ९५ स्वया दिसँ ।

१७२ परिसिष्ट ९६ स्वया दिसँ ।

१७३ परिसिष्ट ९७ स्वया दिसँ ।

१७४ परिसिष्ट ९८ स्वया दिसँ ।

१७५ सप्तचन्द्र वज्राचार्य "सुरत श्री चतुर्ब्रम्ह महाविहारको ऐतिहासिक विवरण" *भक्तपुर मासिक*, वर्ष १९, अंक ५, पृष्ठ १३

दलाम लागाय् थौंकन्हे भजन याना: वयाच्वंगु जुल । अथेहे पच्छिमाभिमुख जुयाच्वंगु दलामय् धार्मिक व सांस्कृतिक कार्यक्रम जुयाच्वनी । थुगु दलामया जवय् च्वंगु क्वथाय् दीपंकर तथागत विज्याका: त:गु दु । क्वा:पा:द्यो बिज्याका त:गु गर्भगृहया च्वय्च्वंगु तल्लाय् स्व:पा (छ्वी जुयाच्वंगु) तिकिभ्या: छुना त:गु दु । थुगु तिकिभ्या: जवंखवं निपा निपा तिकिभ्या: समेत यायेबले थुगु तल्लाय् न्हेपा तिकिभ्या: छुनात:गु जुल । अथेहे पूर्वाभिमुख तल्लाय् न्यापा व दक्षिणाभिमुख तल्लायं न्हेपा तिकिभ्या: दुगु जुल । थुगु न्हेपा तिकिभ्या: मध्ये छपा: लुँया तिकिभ्या:लय् अभिलेख अंकित जुयाच्वंगु दु ।[१७६] थुगु तल्लाया पूर्व कुनेच्वंगु आगम क्वथाय् मोहनीबलय् च्यान्हुयंकं कुमारी विज्याकेमा । थनया आगमय् चक्रसम्बर विज्याका: तंगु दु । अथेहे पच्छिमाभिमुख तलाय्नं न्यापा तिकिभ्या: छुनात:गु दु । थुगु हिसाबं चतुब्रम्ह महाविहारया दुने प्यखेरसं याना: जम्मा निप्यपा (२४) तिकिभ्या: दुगु जुल ।

अथेहे चतुब्रम्ह महाविहारय् दुनेया प्यंगू दिशाय् याना: जम्मा निच्यापू (२८) तुनासिं चाक उइका त:गु जुल । निच्यापू मध्ये प्यंगू कुने प्यपू कुंसलया तुनासिं, प्रत्येक दिशा पतिकं पलि फय्केत तयात:गु खुपूयाना जम्मा निप्यपू (२४) तुनासिं चाक उइकात:गु ख: । क्वा:पा:द्योया दक्षिण लागाय् थनात:गु खुपु तुनासिइ वज्रधातु मण्डलया देवतापिं सहितया अभिलेख अङ्कित यानात:गु दु ।[१७७] बिहारया पूर्व भागय् धर्म धातुमण्डलया देवतापिनिगु मूर्ति दुगु खुपू तुनासिंनं अभिलेख कियात:गु दु ।[१७८] अथेहे बिहारया उत्तर भागय्

---

१७६ परिसिष्ट ९९ स्वया दिसँ ।

१७७ १ सिंह आसनय बज्रधातु (वैरोचन) ल्हपांगु मुद्राय् बोध्यङ्गमुद्रा दोश्रो ल्हा ध्यान मुद्रा मेगु जपाल्हातव जपमाला, तीर तथा देपापाखे चमक धनुषज्वनाच्वंम्ह उकीया क्वय आनन्दराजया प्रतिमा तथा काष्ठ अभिलेख "सम्बत ८७२ चैत्र सुदी आनन्दराज"

२ मयुर आसनय धर्मवज्री (अमृताभव) जपा ल्हातं चक्र, खडग, वज्रसुची, अभय तथा देपा ल्हातव् चक्र पुस्तक शंख, पद्म ज्वना बिज्याना च्वंगु दु । थुकीक्वय्मचा ज्वना च्वम्हं आनन्द लक्ष्मीया प्रतिमा सहित वयागु नां नं अभिलेख दु ।

३ किसि आसनय सत्ववज्री (अक्षोभ्य) जपा ल्हातं अंकुश, तिर, वज्र, भूमिस्पर्श तथा देपा ल्हातं पास, धनुष, घण्टा व पिण्डपात्र ज्वना च्वंगु दु । थुकी क्वय लानिकुतु मय्जुया प्रतिमा तथा वयागु नां उल्लेख याना तगु दु ।

४ गरुड आसनय कर्मवज्री (अमोघ सिद्धि) न्हापांगु जपागु ल्हातं म्हुतुइ थियाच्वंगु, दोश्रागु निपा: ल्हातं वज्र ज्वना च्वंगु, तेश्रो निपा: ल्हातं वज्रकवच ज्वना च्वंगु चौथो जपा ल्हातं वज्रसूची तथा देपा ल्हातं बिश्ववज्र घण्ट ज्वना बिज्याना च्वंगु दु । थुकी क्वय् धनकुतु मय्जुया प्रतिमा व वयागु कियातल ।

५ सल बाहां रत्नवज्रीया (रत्नसंभव) न्हापांगु निपा: ल्हातं धोजा ज्वना लिपांगु निपा ल्हातं सुर्य ज्वना मे:गु जपा ल्हातं वज्र, भूमिस्पर्श तथा देपागु ल्हातं रत्न व वज्रघण्ट ज्वना बिज्याना च्वंगु दु । उकिं क्वय लानीमयजुया प्रतिमा तथा वयागु नां उल्लेख जुया च्वंगु दु ।

६ मयूर आसन धर्मवज्री (अमृताम्भव) न्हापांगु निपा ल्हातं चक्र लिपांगु निपा ल्हातं समाधि मुद्रा मेगु जपा ल्हातं खडग, अभय तथा देपागु ल्हातं, स्तक, पलेस्वां ज्वना च्वंगु दु । थुकी क्वय् धंलानी मय्जुया प्रतिमा व नां उल्लेख यानात:गु दु । (सप्तचन्द्र वज्राचार्य–*भक्तपुर मासिक,* वर्ष १९, अंक ५, पृष्ठ १०)

१७८ ऐजन

१ धर्मधातु चैत्य देवता सिंह आसन (महावैरोचन) : निपा ल्हातं धर्म चक्र मुद्रा, जपा ल्हातं सब्यैकृपाण वष बज्र तथा देयपा ल्हात सफू, चाप, घण्ट ज्वना च्वंगु दु । युकि क्वय् देवस्थल आदि यासय् खुयाकयाया पापया फल कथं ना:ग ह्लिना त:गु मूर्ति तथा तगु दु । थुकी क्वय् अभिलेख थुकथं तयातगु जुल । "बाहिर वारया खुयाव कयाया पापनं नागपासं चित्ता-वज्राचार्य श्री जय देव श्री ३ स्वतस्त देवता प्रितिनं विननपति दुता सम्बत ७७५ कार्तिक वदि ९"

२ धर्मधातु देवता (माहाअक्षोभ्य) : किसि बहान जपा ल्हातं खडग वज्र बाहान, अंकुश ज्वना देपा ल्हातं तरजनी घण्ट पास चाप, कया विज्याना च्वंगु दु । थुकि क्वय् तयातगु मूर्ति कथं थके दुगु वस्तु दयानं दाननादी मयागुलिं थगु पुलि न्वाका च्वेन मागु धका: अभिलेख कियात:गु थये ख:। "वस्तुसेनं दान मयाङ्गया पापनं पुलि न्हेयकं तला"

३ धर्मधातु देवता (महारत्न सम्भव) सलवाहन : जपाल्हातं सब्यैवज्र, खडग, बाण व अंकुश तथा देपा ल्हातं चिन्तामणी धोज, वज्र घण्ट पास व चाप कया च्वना बिज्याना च्वंगु दु । युकि क्वय् तयातगु मूर्ति कथं करपिन्त चुकिलि यानाया पाप कथं फैचां च्वया च्वंगु दृश्य अंकित अभिलेख थये ख: । "खं इछ्येथिछ्य नछ्याङ्गया पापनं भेलनं चोयकं तला"

४ धर्मधातु देवता (महाअमिताभ) : मयुर बाहान जपाल्हातं सब्यैवज्र, खडग, बाण व अंकुश तथा देपा ल्हातं चिन्तामणी धोज, वज्र घण्ट पास व चाप कया च्वना बिज्याना च्वंगु दु । थुकि क्वय् तयातगु मूर्ति कथ दान यावे मका: तयातगु वस्तु खुयानगुया पापं सुचिमुख प्रेत जुगु खं कियातगु दु ।

युगु दृश्य सहित अभिलेख थये ख: ।- "दान याय याङ तयावगु खुयाव नया पापनं सुचिमुख प्रेत जुल ।"५ धार्मधातु देवता । महाअमोघसिद्धि) : गरुड बाहान जपा ल्हातं सब्यै वज्र, खडग, अंकुश, तथा देपा ल्हातं जँनि घण्ट, चाप व पास ज्वना बिज्याना च्वंगु दु । युकी

गुह्यसमाजया अनेक देवी देवता पिनिगु मूर्ति दुगु खुपू तुनासिं[१७९] व पश्चिम भागय् पञ्चरक्षा देवता पिनिगु मूर्ति दुगु खुपू तुनासिं दु।[१८०] चतुब्रम्ह महाविहारयात थनया तुनासिं शोभायमान याना:च्वंगु दु।

कुमारीया बारे छत्वाचा खँ

उल्लेख जुयाच्वंगुकथं तात्कालिन नेपालमण्डलया जुजुपिं रायमल्ल, रत्नमल्ल, रणमल्लपिसं येदेया सुप्रसिद्ध वज्राचार्य जिवचन्द्रयात ख्वपदेशय् निमन्त्रणा याना: ने.सं. ६११स चतुब्रम्ह महाविहार निमार्णयाना: कुमारी स्थापना यायेगु ज्या जूगु ख: । थौतकनं थुगु विहारया कुमारी कोठाय् तलेजुया नित्यपुजा चलेजुया च्वंगुदनी । मोहनीया गुन्हूतक क्वाथण्डौया (देवननी) या कुमारी छेँ नं कुमारी हया थुगु विहारया कुमारी कोठाय् विराजमान याका पुजा फय्केगु परंपरा दु । पूजाफय्धुंका न्हिथं कुमारीयात दीपंकर विहारय्नतुं यंकिगु ख: । मोहनीया नवमी कुन्हू धा:सा कुमारीयात मूलचोकय् यंका (कुमारी चोकय्) तलेजु नापंतया कुमारीयात विशेष पुजा याये। थुगु बेलास मूलकुमारी बाहेक गणकुमारी धका: मेमेपिं कुमारीपिंनं उपस्थिति याकेमा:गु परंपरा दु । थुपिं गणकुमारी नवदुर्गाया प्रतिक कथं नालात:गु दु ।

क्वय् कियातगु मूर्तं कथं कतया खं न्यना जुगुलिं न्हाय्पनं सासना याना च्वंगु सहित अभिलेख थयं कियातल - "ख ङेन जुया पाप नं न्हसपोतस कोचन ङलाव तला ६ धार्मधातु देवता (महाबैरोचनं) : सिंह आसन जपा ल्हातं खडग, वज्र, बाण, अंकुश, तथा देपा ल्हातं तर्जनि घण्ट, चाप, पास, ज्वना बिज्याना च्वन थुकी क्वय कियातगु मूर्ति कथं मखुगु खं ल्हानाया पापं मेस पिलासं ज्वनी धका क्यना तल । थुकी अभिलेख थये तयातगु दु । "भूथ खं ल्हानाया पापनं मे पिकयाव

१७९ १ वज्रधृक भिपा ल्हा दुम्ह मूर्ति तयातगु दु । थुकी क्वय् ज्ञानीराज भाजुया प्रतिमा सहित वयागु नां उल्लेख याना तगु दु ।
२ रत्नधृक भिनिपा ल्हा दुम्ह मूर्ति तयातगु दु । थुकी क्वय् मानन्धरी माताया प्रतिमा सहित वयागु नां उल्लेख याना तगु दु ।
३ विश्वधृक भिनिपा ल्हा दुम्ह मूर्ति तयातगु दु । थुकी क्वय् जजमान सहित तवधिक वज्राचार्यया प्रतिमा व नां उल्लेख याना तगु थये ख: । "सम्बत ८७२ चैत्र वदि १ वज्राचार्य तवधिक थो विरंपति दयका"
४ सत्वधृकया भिनिका ल्हा दुम्ह मूर्ति तयातगु दु । थुकी क्वय् ज्ञानरेश्मी माताया प्रतिमा व नां उल्लेख यानातगु दु ।
५ पद्मधृकया भिनिपा ल्हा दुम्ह मूर्ति दयातगु दु । थुकी क्वय् ज्ञानीकुटु मयजुया प्रतिमा व नां उल्लेख यानातगु दु ।
६ वज्रसत्वया भिका ल्हा दुम्ह मूर्ति दयातगु दु । थुकी क्वय् चुकुती माताया प्रतिमा व वयागु नां उल्लेख याना तगु दु । (सप्तचन्द्र वज्राचार्य *भक्तपुर मासिक,* वर्ष १९, अंक ५, पृष्ठ ११) ।

१८० १ अक्षोभ्य तथागत बेताल आसनय् दना बिज्याना जपा ल्हातं वरदवज्र अंकुश शिर, खड्ग तथा देपा ल्हातं तर्जनि पास परसु धनुष, पद्म परिषेद दशरत्न (आर्यसहश्रविरादिज्य) ज्वना बिज्याना च्वंगु दु । थुकि क्वय् वरुण देवता तथा वायु देवता नापं सिथे महांकाल देवताया मूर्ति दु ।
२ अभिताम्भव तथागत मयुर आसनय दना हारमाला क्वखाया स्वंग: मिखा जपा ल्हातं वरद, रत्न, घटघरा, चक्र, खडग तथा देयपा ल्हातं पातो परिभिक्षु मयुर मक्षिक घण्टो परिश्ववज्र रत्न ध्वज आर्यमहामायूरी देवता तयातगु दु । थुकि क्वय् दाता सहितया थुकथं अभिलेख तयातगु दु । "सम्बत ७३९ जेष्ठ महासय कृष्ण पक्ष द्वतिया तिथौ .... एमुल नक्षत्र शुभ योग वृहस्पति वारे श्री श्री श्री पद्मपाणी लोकेश्वर पञ्चरक्षा विलिन पति श्री वज्राचार्य .... सिंह दुता शुभ ॥"
३ च्वेयया भागय् वैलोचन तथागत व सिंह आसनय दना हारमाला क्वखाया स्वंग मिखा दुम्ह जपा ल्हातय चक्र, वज्र, शिर, खडग, चेती तथा देपा ल्हातं वज्र पास, त्रिशुल, धनुष, परशु ज्वना च्वंम्ह आर्य महाप्रतिसरा देवीया मूर्ति तया तल । थुकी क्वय् अग्नि देवता, नैऋत्य देवता व सिथय् गणेशया मूर्ति दु ।
४ च्वेय रत्नसम्भव तथागत व सल बाहाने दना हारमाला क्वखाया स्वंग मिखा दुम्ह जपा ल्हातं वर वज्र, अंकुश, सिर, खडग तथा देपा ल्हातं तर्जनि पास, परशु, धनु, पद्मोपरिपदशरत्न ज्वना च्वंम्ह आर्य सहश्र प्रमर्दनी देवीया मूर्ति तया तल । थुकी क्वय् इन्द्र देवता कुमार देवता व सिथय् दाताया मूर्तिनं कियातल ।
५ च्वेय अमोघपास तथागत व गरुड बाहाने दना हारमाला क्वखाया स्वंग मिखा दुम्ह जपा ल्हातं अभय, वज्र, शिर, तथा देपा ल्हातं तर्जनी पास, धनुष, रत्नधोज ज्वना च्वंम्ह महासितवति देवीया मूर्ति तया तल । थुकी क्वय् कुबेर देवता व तथा किसान देवताया नापं छथाय् सिथय् कुमार देवताया नं मूर्ति तयातल ।
६ च्वेय लोकेश्वरया मूर्ति दुगु महागणेशया मूर्ति तया तल । खुपा ल्हा मध्ये जपा ल्हातं अंकुश, लै, अभय, तथा देपा ल्हातं पास, लदु, वरद, मुद्रा ज्याना दना च्वंगु मूर्ति दु । थुकी क्वय् दातापिनिगु मूर्तिनं दु । (सप्तचन्द्र वज्राचार्य *भक्तपुर मासिक,* वर्ष १९, अंक ५, पृष्ठ १०) ।

कुमारीयात स्याहार कुसार याइपिं प्रसन्नशील महाविहारया शाक्यपरिवारया छगू अलग्ग संघ दु । थुगु संघंहे कुमारी नाय, कुमारी नकीं ल्यइगु खः । ने.सं. ६५३ निसें कुमारी नकीं लुयुगु चलन वःगु खः धैगु खँ थनया छगू अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु ।[१८१]

साधारणतया शाक्य, वज्राचार्यपिनि म्ह्यायेमचा जक कुमारी यायेगु परंपरा दु । छकः जुजु रणजित मल्लया इलय् निगू परिवार बीचय् प्रतिस्पर्धा जुया कुमारी ल्यज्याः जुय् मफुत । पारिवारिक मतभेद साम्य मजुसेंलिं जुजुं छम्ह ब्राम्हण कन्यायात नं कुमारी लुयेगु अनुाति बिल धैगु न्यने दु । तर न्हेम्हतक कुमारी लुम्ह ब्राम्हणी कन्यात मृत्युजुसेंलि जुजुं थम्हं दयकुगु नियम लितकागु जुल धैगु जन बिश्वास दु । लिपा कुमारी व्यवस्थापन पक्ष बाँलाका यंकेगु हेतु जुजु रणजित मल्लं ने.सं. ८७८स ख्वप, थिमिया शाक्य, वज्राचार्यपिं वहालछेँ सःता शाक्य, वज्राचार्य पिनि मचात सम्बन्धि नियम दयेकाबिल । थुगु नियम अनुसार ख्वपया शाक्य, वज्राचार्य पिनि म्ह्यायेपिं गुदँ (९ वर्ष) मदयेकं इहि याये मदुगु व कायपिं गुदँ (९ वर्ष) मदयेकं चूडाकर्म याये मदुगु व्यवस्था काय्म जुल । अथेहे गुदँ (९ वर्ष) मदयेकं न्हेपं प्वा खँकेमदुगु व कुमारी ल्यज्याये पंग थने मदुगु आदि नं नियम दय्कूगु जुल ।[१८२] नापं थुगु नियम उलंघन यातधाःसा सछी (१००) मोह जरिवाना जइगु खँ समेत छगू तामापत्रय् उल्लेख यानाःव्यूगु जुल । थुगु व्यवस्था कथं चतुब्रम्ह महाविहारय् आतकनं थिमिया कुमारी हयेगु चलन दनी ।

वहालछेया वज्राचार्यपिं नापं ख्वप जुजु पिनिगु स्वापु व छगू घट्नावली

इलय् ब्यलय् जुया च्वनिगुः अभिष्ट घटना व अनेक प्रकारया बिध्नबाधा चिइका छ्वय्त चतुव्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिसंनं माःगुकथं जुजुपिंन्त सेवायानाः वयाच्वंगु खँ तात्कालिक ध्यासफुतिइ उल्लेख यानातःगु घटनावलीं सिइके फू । थुगु घटनावली सफूतिइ ने.सं. ७१२ निसें ८७६साल तकया बीचय् जुगु घटनात टिपोट यानातःगु दु । उगु सफूतिइ टिपोट यानातःगु छगू निगू धटना उल्लेख यायेगु थुगु थासय् प्रांसगिक जुइ ।[१८३] न्हापां ने.सं. ७१२ पाखे जुजु त्रैलोक्य मल्लया शासन इलय् पशुपति विहारया वितुवन्दे, धर्मपाल वन्दे पिनिगु छेँ दना पलिंच्युवम्ह ज्यामी कुतुंवना सीगु जुल । थुम्ह ज्यामी सिथं यंकुबलय् कुताःलं कुतुंवन । उगु इलय्या विश्वास कथं सीम्ह कुतालं कुतुं वनधाःसा अनर्थ जुइ धैगु बिश्वास दुगुलिं (देशय् उपद्र अमंगल जुइगुलिं,) लासयात ल्हाःतं मथ्यूसें कुतलेतुं प्रवेश याकेगु दरवारं कुतः यागुजुल । उगु इलय् त्रैलोक्य मल्ल ख्वपया जुजु जुयाच्वन । थुगु विषयलय् राजदरबारय् गाक्कं चर्चा परिचर्चानं जुल । तर लासयात कुतःले ल्हाःतं मथ्यूसे तय्फुपिं लुया मवल । उकि जुजु त्रैलोक्य मल्लं थः हे वहालछे विज्यानाः तान्त्रिक वज्राचार्य अभेसिंह याके सहयोग फ्वना बिज्यात । वज्राचार्य अभेसिंह नं शान्ति स्वस्ति तान्त्रिक बिधि प्रयोगयानाः लासयात ल्हाःतं मथ्यूसें कुतलय्तुं प्रवेश याकूगु जुल । थुजागु मेमेगु गथेकी जुजु जगत प्रकाश मल्लया शासन इलय्यागु जुजु रणजित मल्लया शासन इलय्या घटनात वर्णन जुयाच्वंगु दु ।

---

१८१ थुकिया बिवरण परिसिष्ट ४० सं उल्लेख जुइ धुंकल ।

१८२ परिसिष्ट १०० स्वया दिसँ ।

१८३ परिसिष्ट १०१ स्वया दिसँ ।

अखण्डशील महाविहार

परिचय :

अखण्डशील विहार ख्वपया छगू पुलांगु विहार खः । थुगु विहार ख्वप नगरया बोलाछेँ त्वाःया वुलुचा हितिया लिक्क अवस्थित दु । थुगु विहारं पूर्वपाखे वनधाःसा न्यातपौ देगः व सूर्यविनाःयकया लँपू ध्वदुइ । अथहे उत्तरपाखे स्वयाःवनेबलय् भार्वाचो व टौमढी वनेगु मूलँपुइ थ्यनी । पश्चिम व दक्षिणपाखे कुम्हा तयगु लागाय् लानाच्वंगु थुगु विहारयात स्थानीय जनसमुदायतय् बीचय् अखः बाहाः धंकाः प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु । थुगु विहारयात आदिबाहाः कथं नं म्हसिया च्वंगु दु ।[१८४] थुगु विहारनं मुकं वज्राचार्यपिनिगु खः ।

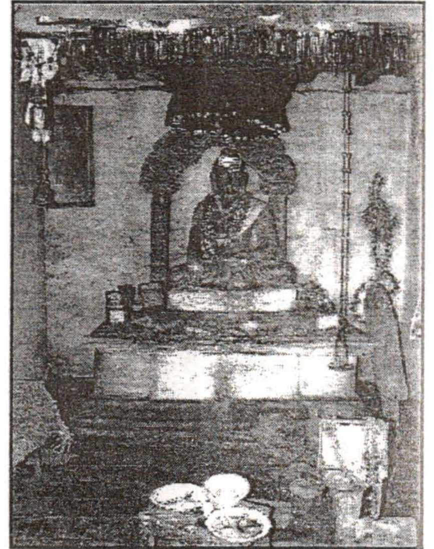
[१८४] लक, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८०, पृष्ठ ४३६

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु अखण्डशील विहार लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया: पालय् स्थापना जुगु खँ वंशावलीइ उल्लेख यानात:गु दु ।[१८५] उल्लेख जुयाच्वंगुकथं लिच्छवि कालय् गोरखनाथया कारणं थुगु स्वनिग:लय १२ दँ तक वा मवया: हाहाकार जुयाच्व:गु इलय् जलवृष्टिया लागि श्री लोकनाथ विज्याकेत ख्वपया जुजुं नरेन्द्रदेवं यैंया वज्राचार्य वन्धुदत्त व यलया ललितनांम्ह किसान ब्वना: कामरुकामाक्ष पाखे विज्यागु जुल । वसपोलपिंसं लोकनाथयात विज्याकेत थुगु अखण्डशील विहार निर्माण या:गु ख: धैगु जनविश्वास दु । थुगु खँ पुष्टि जुइगु छुं नं पुलांगु अभिलेख लुया व:गु मदुनि । तर यलया करुणामययात रथय् विज्याके न्ह्यो यलं थुगु विहारया ख्वचपालयाथाय् पुजा छोयाहय्गु चलन दुगुलिं अखण्डशील विहार करुणामय विज्याकेत निर्माण जुगु खयेफु धैगु जनधारणा ल्यनाच्वंगु ख: । अथेहे यलय् करूणामय्या रथ सालायने न्ह्यो अखबाहा: धका: छक धायमा:गु चलन दु धका: थनया संघपिसं कनेगु या: । कथंकदाचित बुँगद्यो आश्विनकृष्ण अष्टमि तकयादुने बुँगय थ्यंकेमफगु अवस्था वइबलय् बुंगद्यो थुगु अखण्डशील विहारय हइ धैगु जनविश्वासनं उलिहे प्रबल जू । सच्छि दँ न्ह्यो छक थुकीया निम्ति कुत नं जुइधुंगु ख: धैगु धा:पु दु ।[१८६] थुजागु वर्णन दयाच्वंगुलियाना: थुगु विहारया यल करुणामय नापं स्वापु दुगु खने दया च्वंगु ख: । अखण्डशील बिहार सम्बन्धि दकसिबय् पुलांगु अभिलेख ने.सं. ७७७ यागु ख: । बिहारया गर्भगृहलय् च्वंगु थुगु ल्वहँपालय् वज्राचार्य देवजोतिं थुगु बिहारया ने.सं. ७७५ स् जिर्णोद्धार यायेगु ज्या शुरुयाना: ने.सं. ७७७ स ख्वचायका धका: च्वया:त:गु जुल ।[१८७] थनया संघ दुज:पिंसं मगराछेँ त्वालय् छगू चुकया दुने छग: चैत्य ने.सं. ८३० पाखे स्थापना यागु खनेदु ।[१८८]

विहारया स्वरुप

अखण्डशील बिहारया प्राचिन स्वरूप न्हिथं तनावना: च्वंगु खँ च्वय् उल्लेख जुइधुंकुगु दु । थौंकन्हे विहार दुहाँ वनेगु मूलुखा हे मदुगु जुल । अथेनं विहारय्. दुहांवयेगु उत्तर व पश्चिमय् याना: निगू लँपु दु । विहार प्राङ्गण चाकछिं फ: थकयात:गु दु । उत्तराभिमुखगु थुगु विहारया प्राङ्गणया थासंथाय् लोंहतं नं सियात:गु दु । बिहारया दथुइ तग्व:गु तेराकोटाया वज्रधातु चैत्य स्थापना यानात:गु दु । लिक्क छग: मेगु चिग्व:गु धर्मधातु चैत्यनं दु । थुगु विहारय् क्वा:पा:छेँ वाहेक मेगु फुकं निजि छेँय् परिणत जुइधुंकल ।

विहारया क्वा:पा:छेँ छद्या व स्वतँजा जू । क्वा:पा:छेँ जस्ता पौ तयात:गु दु । क्वा:पा:छेँया मूलुखाया फुसय् च्वंगु तोरणया दथुइ जवंखवं क्षेफु सहित दनाच्वंम्ह महावैरोचन अङ्कित यानात:गु दु । दु । थुगु मूलुखा जवंखवं प्यम्ह ल्वहँया

---

[१८५] अमोघ बज्र वज्राचार्य, *लोकेश्वरया परिचय,* (नेपाल; लोकेश्वर संघ ने.सं. १०९९), पेज ५४

[१८६] लक, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८०, पृष्ठ ४३६

[१८७] थुगु विहारय् न्हापा ने.सं. ७५७ या छपा अभिलेख दुगु ख: । तर थौंकन्हे मदय् धुंकल ।

[१८८] परिशिष्ट १०२ स्वया दिसँ ।

सिंह तयात:गु दु । क्वापाछेंया पश्चिमयू् तले वनेगु स्वहाने दुगु जुल । थुगु मातं तल्लाय् आगं क्वथा: दु । थुगु तल्लाय स्वपा: साधारण तिकिभ्या: दु । थन च्वयेया तल्ला खुल्लागु जुल । थुगु संघया अपोधैथें ज्याभ्व: थुगु तल्लाय् न्यायेका वयाच्वंगु दु ।

थुगु विहारं पूर्वपाखे लिच्छवी चैत्य दुगु ननी दु । थुगु ननीयात बुद्धननि धाई । उकिया पश्चिम पाखे छग: दों दु । स्वयबले थुगु द्वं यलया अशोक चैत्यथें च्वं ।

विहारया संघ व ज्याभ्व:

थुगु विहारया संघपिं मुकं वज्राचार्यपिं ख: । अखण्डशील विहारया संघ परिवारपिं सक्वया: सुरति विहारं वपिं धाइ ।[१८९] इमि द्यगु द्यो वज्रयोगिनी ख: । वज्रयोगिनी थ्यंक वनेगु थाकुया वंगुलिं इमिसं थपिनि द्यगुद्यो हे भुतिपाखाय् सालाह:गु जुल । थुगु विहारया संघपिं पोखरा, पाल्पाय् स्थायी बसोबास याये धुंकुगुलिं थन इमिगु संघ संख्या थौंकन्हे ६० म्ह ७० म्ह जक जुइं धुंकुगु दु ।

थुगु विहारया आयस्रोत छुं मदु । खतु न्हापा थुगु विहारया १२५ रोपनीं मयाक बुँ दुगु धाइ । तर प्रमाण आदि छुं मदुगुलिं वाली इत्यादी पुले मह:गु धयागु थनया संघपिनि धा:पु दु ।[१९०] थुगु विहारय् संघपिनि प्रमुख ज्याभ्व: धयागु हे काय् मस्तयत समय अनुसारं चूडाकर्म व आचार्यभिषेक लुइगु जुयाच्वंगु जुल । विहारया आयस्रोत छुं मदुसां थनया संघपिसं दच्छिया छक छेखापतिं पालंपा: याना: नित्यपुजा याना: वयाच्वंगु दु ।

थुगु विहारय् न्हियान्हिथं सुथय वहनि थनया संघया दुजपिसं पालंया नित्यपुजा याना:वयाच्वंगु दु: । अथेहे बिहारया मूल चैत्य कथं प्रत्येक वर्षय चैत्र शुक्ल पूर्णिमा कुन्हु योमरी छाया दथुइ च्वंगु चैत्ययात पुजायाना: वयाच्वंगु दु । थुगु पुजायायेत गोलमधित्वा:या रंजितकार खल:पिंसं गुथि तयात:गु दु । थुगु पूजा जुजु नरेन्द्र देवया: पालंनिसें शुरु जुगु ख: धैगु संघ दुज:पिनिगु बिश्वास दु । गुलाँ जुग कुन्हु थन न्या:म्ह दीपंकरयात पुजा याना: पञ्चदान विया: व:या च्वंगु जुल ।

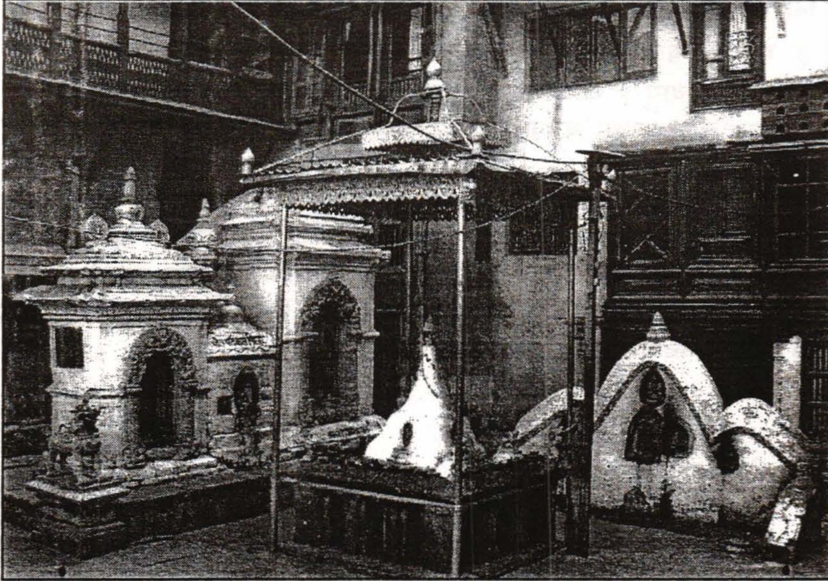
१८९ शाक्य, पूर्ववत पादटिप्पणी सं. ५४, पृष्ठ ४३

१९० लक, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८०, पृष्ठ ४३६

जेतवर्ण महाबिहार

परिचय

ख्वपया प्रमुख बिहारत मध्येया छगू बिहार जेतवर्ण महाबिहार नं छगू खः । कलाकारिताय् नांदंपिं शाक्यपिनिगु थ्व बिहार ख्वपया १६ नं. वडाया तेखाचो त्वालय् अवस्थित जुयाच्वंगु दु । प्यखेरं संघया दुजपिनिगु छैं घेरेजुयाच्वंगुथ्व बिहारया उत्तरय् तापालाछि त्वाः व दक्षिणय् मूलँ दु । तापालाछि त्वालं लोकेश्वर बिहारय् वने ज्यू । अथेहे मूलँजुना पूर्व वनेबलय् बंशगोपाल व पश्चिम वनेबलय् तेखापुखू थ्यनी । दक्षिणय् मू लुखा छुनातःगु काचाक्क स्वयबलय् बर्गाकारगु छगू चुकथें खनेदुगु थुगु विहार स्थानीय् जनसमुदाय बिचय् निवाबाहा धकाः म्हसिया च्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

जेतवर्ण महाबिहार गुबलय् स्थापना जुल ऐतिहासिक प्रमाणया अभाबंयानाः थाय् फुगु अवस्था मदु । तर थन च्वंपिं संघ दुजःपिंसं थःपिं गुणसिंह बुद्धाचार्यया सन्तान खः धयावयाच्वंगु दु । संघ दुजपिंके दुगु ताडपत्र अध्ययन यानाःस्वय्बलय् थनया दुजपिं ने.सं. ७१४ लिपा यलया इतिल्हने त्वता ख्वपया गछें त्वालय् च्वंवम्ह गुणसिंह बुद्धाचार्ययाहे सन्तति जुल । ने.सं. ७३१या छगू ताडपत्रय् गुणसिंह बुद्धाचार्य पशुपति महाबिहारया लिबिछे लिक्कच्वंगु छैं न्याःगु स्पष्टकथं सिइदु ।[१९१] हानं लिपा ने.सं. ७४३य् ताडपत्रय् जुजु जगज्योति मल्लदेवं क्वाण्ठडौं त्वालय् च्वनाःच्वम्ह गुणसिंह बुद्धाचार्ययात कुथुवहिया

[१९१] थुकीया विवरण परिशिष्ट ६० स उल्लेख जुइ धुंकुगु दु ।

बछि अधिकार ल:ल्हा:ना व्यूगु जुल । कुथु बहिया अधिका:रीक व्यक्तिकथं प्रतिस्थापित गुणसिंहं थौंकन्हेया जेतवर्ण महाबिहार परिसरय् ने.सं. ७५१, ने.सं. ७५२ व ने.सं. ७५४ पाखें छे बुं न्या:गु प्यंगू ताडपत्रय् उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[१९२] थन सुरक्षित जुयाच्वंगु मेमेगु ताडपत्रत: अध्ययन याना: स्वय् बलय् ने.सं. ७५१ निसे ७५४या बीचय् गुणसिंहं थुगु लागाय् यक्को जग्गा जमिन न्या:गु खनेदु । फलत: गुणसिंह बुद्धाचार्ययात ने.सं. ७५१ लिपा थुगु थासय् जेतवन बिहार (निवा: बाहा) निर्माण यायेत छुं थाकु मजुल ।

थन पलिस्था जुयाच्वंम्ह क्वा:पा:द्योया खवय् च्वंगु ताम्रपत्रय् रणजित मल्लया ईलय् ख्वपय् लुँ ध्वाका दय्कुपिं गुणाकर, रतिकर व प्रभाकरपिंसं विश्वकर्मायात हेलफ्वः छ्या:गु (ने.सं. ८७१) खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । तर प्रभाकरजुं नेपाल संवत ८३९ सालय् हे दिवंगत जुइ धुंकुगु खँ कुथुबहीसं ब्वइम्ह छम्ह अमिताभ तथागतया प्रतिमाय् उल्लेख याना त:गु दु ।[१९३] न्यनेदुकथं गुणाकरपिंसं न्हापां थुगु बिहारय् नमूना तयार याना:लिं वहे अनुसारं लुँ ध्वाखा दयेकुगु जुल । थनया संघपिंस थुकीयात हे विश्वकर्मा द्यो नाला वयाच्वंगु खनेदु । थौकन्हय् तक नं वहया कलात्मक तोरण व तिसा सहित द्योखः दय्का थन बिश्वकर्मा ब्वयेगु चलन दनी । इच्छुक दुजपिंसं वहया तिसा व्वया: विश्वकर्मा द्योया पूजा नं याइ । थूजागु व्वयेगु तिसा धलपौ कथं दुत काइगु खँ संघया वर्तमान नायो सानुमान बुद्धाचार्यपाखें जानकारी दुगु जुल । साधारणतया मोहनी व बिस्काया लसताय् बिश्वकर्माया पुजायाना: नखः दनी । बि.सं. १९९५ सालय् बिहारय् चिकं अपा ला:गु खँ नं थनया अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[१९४]

बिहारया स्वरुप व सम्पदा:

जेतवर्ण महाबिहारया पुलांगु स्वरुप लोप जुइ धुंकुग दु । वि.सं. १९९५ सालय् ल्वहंतँ सियात:गु थनया बिहार लागाया दथुइ दिपमाला सहित:गु छग: वज्रधातु चैत्य दु । चैत्यया प्यकुंलाम्हय् प्यम्ह सिहँ दु । चैत्य न्ह्योने पूर्व स्वया: च्वंपिं त:धिपिं मेगु छजो सिंह दु । दिपमालाया भ्वलय् ने.सं. ९०७स देछ्यानात:गु यक्षनरसिंह व लक्ष्मी थकुंया प्रतिमा तयात:गु दु । चैत्यया लिक्क गं छग: दु । अभिलेख अनुसार पुलांगु गं तज्यागुया कारणं थुगु न्हुगु गं हाकनं दयेका बिहारय् देछ्या:गु जुयाच्वन ।[१९५]

चैत्यया पूर्वपाखे क्वपाद्योया रुपय् दनाच्वंम्ह मैत्रय बुद्ध निस्वना:त:गु दु । क्वा:पा:द्यो लुखाय् तोरण मदु तर चाकछिं मकर, नाग, छेपु स्वरुपगु बुट्टा अंकित यानात:गु दु । गन्धकुटीया जवय् छसिकथं अवलोकितेश्वर व शाक्यमुनि बुद्धया प्रतिमा पलिस्था यानात:गु दु । शाक्यमुनि बुद्धया ल्यूने छग: स्तम्भ चैत्य दु । अथेहे गन्धकुटीया खवय् (पूर्व पश्चिमय्) छसिकथं बसुन्धरा, लोकेश्वर, अमिताभ, भैरब व क्षेत्रपाल स्थापना यानात:गु दु । क्वा:पा:द्योया जव खवं निम्ह सिंह दु । अष्टमीव्रत धलं पूर्णयाये धुंका सहश्राहुति यज्ञ याना: उपिं सिंह छ्या:गु खँ जवय् च्वंगु सिहँया आसनय् कियात:गु अभिलेखय् उल्लेख यानात:गु दु ।[१९६] बिहारया दक्षिण पश्चिमय् तुं छग: नं दु । थुगु तुं आतक्कनं प्रयोगय् वयाच्वंगु दनी ।

---

[१९२] परिसिष्टि १०३ स्वया दिसँ

[१९३] *संवत् ८३९ कार्तिक सुदि ८ प्रभाकरजु दिवंगत जुया व अमिताभ तथागत प्रतिमा दयेका जुल शुभ ।*

[१९४] परिसिष्ट १०४ स्वया दिसँ ।

[१९५] परिसिष्ट १०५ स्वया दिसँ ।

[१९६] परिसिष्ट १०६ स्वया दिसँ ।

बिहारया संघ

थुगु बिहार मुक्कं शाक्यपिनिगु खः । थनया शाक्यपिं यलया हिरण्यवर्ण महाबिहारं (क्वाबहालं) वःयाच्वंपिं जल । थुमिगु लगभग ख्वीगु मयाक परिवारपिं दु । थनया संघपिनि दिगु द्यो योगाम्बर खः । यलया हिरण्यवर्ण महाबिहारं वयाःच्वंपिं जुया दिगु द्यो नं अननं साला हया सिद्धपुखूया पश्चिपाखे निस्वनाःतःगु दु । संघया दुजःपिं यत्रतत्र छरय् जुया यैं, यलय् च्वनाः च्वंगु दु । अथे जूसा ईलय ब्यलय् आरती गुथीया रुपय् गुथि मुना आगमय् पूजा यानाः समय् नयेगु परम्परा न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।

थुगु बाहाया संघ पिनि कुथुवहि नापं नं स्वापू दु । थनया संघ दुजपिनि काय्मचापिं चूडाकर्म याइबलय् कुथुबहीया दीपंकरनं बिज्याकेमाः । थुगु बाहाया संघपिनि आगंद्यो नं कुथुबहीस पलिस्था यानातःगु दु । थनया संघपिनि यायेमाःगु बौद्ध चर्या व मेमेगु पूजाया ज्या झ्वत कुथुवहिली हे याइगु चलन दु । उकिं गुणसिंहदेव शाक्य व वयाः परिवार ख्वपय् वःगु इलय् न्हापां थन हे च्वंगु खः धैगु संघया दुजपिनि धाःपु दु । खौमा बाहालय् च्वंपिं शाक्यपिनि मस्त नं थन बिहारय् हया चूडाकर्म या वयेगु चलन दु । थुगु बाहाः निस्वने न्ह्यो थनया शाक्यपिं खौमाबाहालय् च्वंगु खँला च्वय् उल्लेख जुइ धुंकुगु दु । उकिं खौमा बाहाया शाक्यपिं नं थुगु संघया पुलापिं दुजः खः धैगु धाःपु दु । अथे हे तँचाकोनेया जेष्ठवर्ण महाबिहार नापं नं थनया स्वापू दू धैगु स्थानीय वासीन्दापिनि धाःपु दु ।

थुगु विहारया शाक्यपिंत कुथु वहिया सम्पूर्ण अधिकार व जिम्मा बच्छि जुजुं ब्यूगु खँ च्वय् उल्लेख जुइधुंकुगु दु । उकिं थुगु बिहारया दुजपिंसं दच्छिया खुला खुला पाः फया कुथुवहिस नित्यपुजादि यायगु यानाः वयाच्वंगु जुल । माघ संक्रान्तिबले थथुवहिलि यंकिपिं तधिछेँया सम्यक द्योपिनिगु तिसा सिलेगु स्योंल्स्वोंयाइगु ज्याः नं थनया शाक्य खलःपिंसं यानाःवयाच्वंगुदु । अथेहे सम्यक द्योयात छ्यायेगु फुक बस्तु लायगुनं थुगु दुजपिन्त सुबिधा वियाःतःगु जुल । धाथें धायेगु खःसा थनच्वंपिं शाक्य खलःपिंसं सम्यक द्योजक मखु चतुब्रम्ह महाविहारया दीपंकर, झौरवहिया दीपंकर, थथुवहिया दीपंकर व कुथुवहिया दीपंकरया तिसा समेतं स्यो ल्होँयानाः वयाच्वंगु दु ।

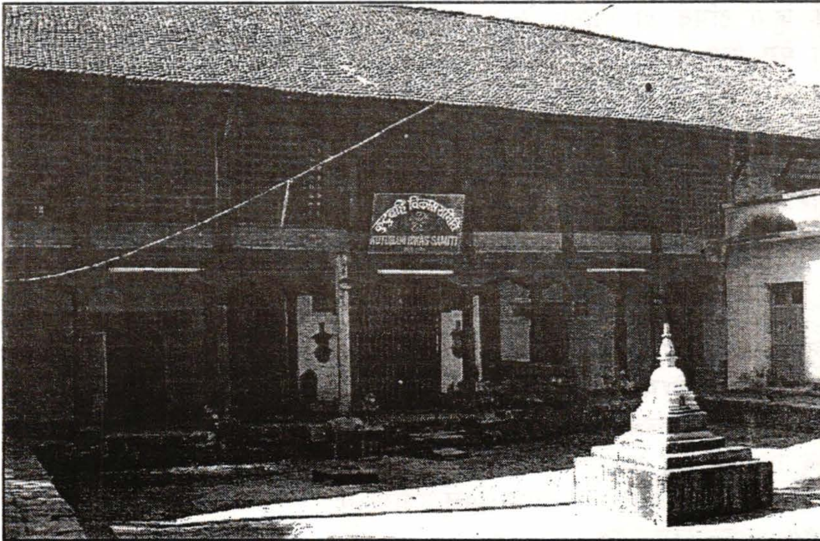
बिहारया ज्याख्वः

थुगु बिहारय् थकाली कथं पालंपाः: लच्छि लच्छि क्वाःपाःद्योया सेवा यायेगु परंपरा न्ह्यानाः वयाच्वंगु दु । थन न्हिथं नित्य पूजा जुयाच्वनी । थन पालाजुया च्वंम्हसिनं कुथुबहीया आगमय् नं पूजा यायेमाः । अथेहे बैशाख पून्ही खुन्हु थन बुद्ध पूजा यायेगु परम्परा नं न्ह्यानाःवयाच्वंगु दु । गुँला धाःसा लच्छियंक थन नामसंगीति ब्वनेगु, तुतः पाठ यायेगु परम्परा दु । थनया संघ पिसं गुँलां पञ्चदान व इलय ब्यलय गुँलाबाजं पितहया बाहाचाहिलेगु यानाःवयाच्वंगु दु । थुगु गुँलाबाजं वि.सं. १९७९ पाखे स्थापना जूगु खः । शुरुइ लोकमान सिंह, धनमासिं, कुलरत्न, हेराज्योति, मानकाजी (मानविरसिं) लाल बहादुर, समन्तराज पिनिगु कुतलं ध्व बाजं खलः नीस्वंगु धाइगु थनयापिनि धापू दु । अथेहे कतिपून्ही, योमरी पून्ही व घ्योःचाकु सँल्हुबले सप्तविधानोत्तर पूजा यानाःवयाच्वंगु दु । अथेहे चिकुला दिसी (मालाख्व दिसी) व वर्षा दिसि (नक्वाः दिसी) कुन्हु थन सप्तविधानोत्तर पूजा यानाः सम्हय् नयेगु चलन दु ।

बौद्ध समकृत बिहार

परिचय

ख्वपया पुलांगु वहीमध्येया छगू बही बौद्धसमकृत विहार नामं प्रख्यात जू । थुगु वहि ख्वप भार्वाचोया वडा नं. १७स अवस्थित दु । थुगु वही थथुवहीया दक्षिण लँपुलिकसं पूर्वाभिमखु जुयाच्वंगु दु । थुगु वहिया पूर्वय थौंकन्हे ख्वपया मिनिवस पार्क, दक्षिण पूर्वय् भार्वाचो, उत्तरय् मूलँ व पश्चिमय् सिद्धपुखूया लागा लागु जुल । स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थुगु वही कुथुवही धकाः म्हसिया च्वंगुदु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

बौद्ध समंकृतविहार गुबले निर्माण जुल धैगु खँ सिइमदु । तर थुगु वहि थथुवहि नाप नापं निर्माण जुगु अनुमान यायेफु । ख्वपया इटाछें त्वालय् दुगु थथुबहिया न्ह्योनेच्वंगु नःपुखू दयके न्ह्यो हे थुगु कुंथुवहि दय् धुंकुगु धापू थनया संघ दुजपिनि दुगुजुल । गोपालराज वंशावली ने.सं. २८९ या बैशाख कृष्ण चतुर्दशी आमावास्या बुद्धवार रोहिणी नक्षत्र खुन्हु छम्ह भारदारं नकपुखू दयेका प्रतिस्थायात धकाः च्वयाःतःगु दु । थुगु अनुसारं कुथुवहि ने.सं. २८९ स्वयाः न्ह्यो हे निर्माण जुइधुकुंगु खनेदु दु । छायधाःसा उगु नःपुखू दयकुम्ह भारदारं थथुवहिया इलुनायो व कुथुवहिया विलुनायो याके दां त्यानाः पलेसा पुलेकथं बहिदुने संघ भोजन व पुजादि यायेत लः पूर्ति जुइकथं नःपुखू निर्माण याःगु खः धैगु बुढापाकापिसं कना वयाच्वंगु दु ।

गन्धुरी देवताया लुखाय् जवंखवं तिकाःतःगु ल्वहंपतिइ थुगु वही ने.सं. ८६८ सालं वज्राचार्य पूर्णराज परिवारपिसं जीर्णद्वार याःगु खः धकाः उल्लेख जुया च्वंगुदु । कुथुवही जीर्णोद्वारयाये सिधयव यज्ञ उत्सवय् जुजु रणजित मल्ल नापनापं ख्वपदेया जेष्ठ (थकालि) वंदेजुपिं उपस्थितजुयाबिज्यागुलिं कार्यक्रम

झःझः धागु खँ जवय् च्वंगु ल्वहंपतिइ उल्लेख यानाः तःगु दु ।[१९७] अथेहे यापिं दाता तयेगु नां थाय् बाँलाक उल्लेख यानातःगु थथे खः । चतुब्रम्ह विहारया पूर्णराज वज्राचार्य व परिवार पाखें थुगु वही जीर्णोद्वार जुया लुँया छत्र छाःगु उगु अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु । अथेहे खवय्च्वंगु ल्वहंपतिइ संस्कृत भाषा जवय् च्वंगु खँ जक अनुबाद यानातःगु जुल ।[१९८]

ख्वपदेशया नकपुखू नापं थथुवही, कुथुवहीया स्वापुदुगु छगू धापू

ख्वपदेया थाकुलीपिसं सिद्धपुखू (तःपुखू) इन्द्रायणीयागु खःसा नवपुखू दीपंकर तथागतयागु खः धकाः धयावयाच्वंगुदु । नवपुखू निर्माण सम्बन्धी चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्य पिनिगु थःगु बिस्कंगु धापू दु । धयातःगु अनुसार न्हापा न्हापा थथुवही, कुथुवही इलुनायो विलुनायो धापिं विखुतयेगु वही जुयाच्वंगु जुल । इलुनायो विलुनाये धापिं उबलेया यक्वःहे धनिपिं दां त्याये विइपिं साहुत खः । उगु इलय् भारदार छम्हसिया धेवा आवश्यक जुया इमिके दां त्यानाः येंकुगु जुयाच्वन । छुं कारणवस भारदारया धेवा मगामचा जुल । उकिं वं हाकनं मेगु धेवा कावन । थुगु पटक इलुनाया विलुनायोपिसं उम्ह भारदारयात छगू वाचा ल्हाःकूगु जुल । वाचा छु धायेवलय् छं ध्व धेबा पुले हय्गुसा हय्धा हयेमफुसा पुले म्वालधकाः छ्ववःगुजुल । भारदारया मनय् थुगु पतक नं अथेहे जुइला धइगु मनय् वनाः, ध्व दां जिं लिपाया जन्मय् जक पुले मज्युला धाल । इलुनायो विलुनायोपिंसं ज्यू धकाः दां वियाःछोगु जुल । थुगु पतक न्हियान्हिथं फाइदा जुया वयाः छुं वर्ष लिपाहे दाँ त्यानाः यँकुम्ह भारदारया फाइदा जुया वल । भारदारया ऋणं मुक्त जुइगु मनंतुना दां ज्वनाः इलुनायो बिलुनायो पिनिगु छेँ वन । इलुनायो बिलुनायपिंसं न्हापायागु वाचा लुमंका मेगु जन्मय् दाँ लितकाय्गु खँ कोछित ।

थुखेर भारदारया मनय् धाःसा गुकथं ऋणं मुक्त जुइ फैधकाः विचायानाः च्वंगु जुल । उगु इलय् इलुनायो विलुनायो परिवारपिं तापाकंनिसें लः कयावयाच्वंगु खन । वयाः मनय् लः त्वंकाजुसां ऋणंमुक्त जुय्गु मतिइ तल । थुगु उद्देश्य मनय्तया भारदारं थथुवहीया नापसं पुखू दयेकूगु खः । पुखू दय्केधुंका गुंगू कूण्डयागु लः ल्वाकछ्यानाः उगु पुखूली भरेयागु जुयाच्वन । गुंगू कूण्डयागु लः ल्वाकछ्यानाः तःगु पुखू जुगुलिं थुगु पुखूयात नव पुखू धकाः नामाकरण जूवंगु खः । पुखूया लः पवित्र जुयानं सापहे यचुसे च्वंगुलिं सकस्यां यइगु स्वभाविक हे जुल । इलुनायो विलुनायोया जहानपिंतनं ध्वहे पुखूया च्वंगु लः त्वंके दुगुलिं भारदारयात मनय् आत्मसन्तुष्टि दत ।

थुजागु प्रकारं निर्माण जुगु नवपुखू नापं थथुवही, कुथुवहीया स्वातुगु सम्बन्ध दैगुला स्वभाविक हे पुल । थौंकन्हे तकनं थथुवही, कुथुवहीया दीपंकरया ज्याभ्वः न्हयाइबलय् नवपुखूया लः कया हय्गु चलन दनि । सम्यक कुन्हु दीपंकर तथागतयात भोजन जोरेयायेत, कलश पुजा यायेत नवपुखूया लःहे माःगु परंपरा दु । दीपंकर लिहाँ विज्याकेबलय् नवपुखू परिक्रमा याका पूर्वया भग्नावेशष जुयाच्वने धुंकूगु ध्वाखांहे पिहाँ बिज्याकेमा । थुजागु सांस्कृतिक ज्याभ्वःयात दुवाला स्वयेबलय् थथुवही, कुथुवही नाप नवपुखू स्वापु न्ह्योंनिसें दुगु खनेदु । थुलि जक मखु थथुवही, कुथुवही ख्वपदेशया प्राचीन वही खः धइगु प्रमाणित यायेछिंगु लिच्छविकालिन बुद्धमूर्ति (मुच्छलिन्द नागं कुइकाच्वंम्ह बुद्ध) आतकनं स्वयेदनी । अथेहे नवपुखूया पच्छिमपत्तिइ च्वंगु वंगलसिमाया दुने प्राचीन चैत्य ल्यनाच्वंगु दनी ।

---

[१९७] परिसिष्ट १०७ स्वया दिसँ ।

[१९८] परिसिष्ट १०८ स्वया दिसँ ।

इलुनायो विलुनायो थुगु निगःलिं वहिया संघ दुजपिं खः । आतक्क नं थुगु बिहारय् इमि सन्ततीप्रि चूडाकर्म याःवयाच्वंगु दनि । तर थौंकन्हे विहारया परम्परागत मेगु ज्याये धाःसा इमिगु संलग्नता मदय् धुंकल ।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

थथुवहीया तुलनाय् कुथुवहीया पुलांगु स्वरुप स्यना च्वनेधुंकूगु द । संघपिनिगु कुतलं थुगु वहीया वाकि जग्गा जमिन धाःसा संरक्षित जुयाच्वंगु खनेदु । न्हापा थुगु वहीनं छ्वाखेरं चाहिले ज्युगु खः । वहीया पूर्व भागय् मूलुखा दुगु जुल । थनं दुहाँ वनेवलय् जवय्पाखे अंगलय् वज्रवीर महाँकालया मूर्ति ध्वःदुइ । थुगु मूर्ति ख्वपय् दुगु मेमेगु महाँकालया मूर्तित मध्ये नं उत्कृष्ट शैलियाःम्ह धाई । थुगु महाँकाल मूर्ति स्वयम्भूया विरुपाक्ष मूर्ति नाप ज्वला । माहाँकाल मूर्तिया क्वय्पाखे (ल्वहंपौथेंजाःगु) तफागु ल्वहं छगः भ्वपुइका तःगु दु । थुगु ल्वहंतय् दीपंकर तथागत पिहाँ विज्याइबले विराजमान याकिगु खः । खवय्या अंगलय् ग्वाखँ प्वा छगू जक दु ।

बहीया उत्तर लागाया दलाम वहीद्य व्वयेगु थाय् खः। थेरवादी परम्पराकथं संघाराम दयेका थुगु थासय् थौं कन्हे शाक्यमुनी बुद्धया मूर्ति पलिस्था यानातःगु दु । थुगु संघाराम वि.सं. २०३२ सालय सकल उपासक उपासिक पिनिगु कूतलं स्थविरवादी भिक्षु–अनागारिकापिं च्वनेत थुगु थाय् निर्माण जुगु खँ उल्लेख जुगु ल्वहँपौ छपा नं दु ।[१९९] थन गुँलाबले वहिद्यः ब्वयेगु यानाः वयाच्वंगु दुसा मेगु इलय् थौंकन्हे थन थि थि बौद्ध ज्याभ्व न्ह्याका वयाच्वंगु दु । पच्छिम भागय् धाःसां वहिया पुलांगु स्वरुप ल्यनाच्वंगु हे दनि । जवखवं सिंह सहितःगु थनया गन्धकुटी दुहावनेगु मूलुखा कलापूर्णगु जुल । गन्धकूटिइ शाक्यमूनि बुद्ध पलिस्था यानातःगु दु । जवय्पाखेया स्वाहानेनलं थाहाँवने वलय् च्वय् ग्वाखप्वाले तेराकोतायाःम्ह नृसिहया ख्वाःपाछपाः नं तयातःगु दु । गन्धकुटी च्वसंच्वंगु आगंक्वथा खः । आगमय् थ्यंकेत स्वंगू लुखां दुहां वनेमाः । थन बज्रदेवी विराजमान याकातःगु दु । थुगु कोठाय् दुहावनेत अभिलेख दुगु छगु कलात्मक लुँध्वाका दयेका तःगु दु ।[२००] आगंतल्लां च्वय् पलिहे जुल । पलिइ् गजुचैत्य छुनातःगु दु ।

बहीया दक्षिण भाग भग्नावशेष जुयाच्वंगु दु । थौंकन्हे थुगु थासय् बौद्ध ज्याभ्वःत इलय् व्यलय् न्ह्याकाःवयाच्वंगु दु । वहीया दथुइ धर्मधातु चैत्य छगः स्थापना यानातःगु दु । ने.सं. ९६५स चतुब्रम्ह विहारया वज्राचार्य वीरनन्द मूनि व परिवारपिसं थुगु चैत्य जीर्णोद्वार याःगु जुल ।[२०१] चैत्य लिकसं क्षेत्रपाल स्थापना यानाः तःगु दु । वहीयात प्यखेरसं पःखाःदना सरक्षित यानातःगु दु ।

वहिलींपिने वज्रवीर महाँकालया छगू तःधंगु मूर्ति स्थापना यानातःगु दु । थुगु मूर्ति जुजु जयज्योर्तिमल्लया शासन इलय् सम्बत ७३७स मंगराछेत्वाःया शिराकार (ल्वहंकमी) रम्हन, जिवन, मनजुरामपिसं दयेकूगु खः ।

विहारया संघ व ज्याभ्व

थुगु वहीलिइ चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिं व जेतवर्ण महाविहार (निवाः बाहा) या शाक्यभिक्षुपिं आवद्ध जुयाच्वंगु दु । थुगु वहीस चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्य पिसं खुलातक व, जेतवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षुपिसं खुलातक नित्यपुजा चलेयाइगु व्यवस्था जुगु खँ च्वय् उल्लेख जुइधुंकुगु दु ।

---

१९९ परिसिष्ट १०९ स्वया दिसँ ।

२०० परिसिष्ट ११० स्वया दिसँ ।

२०१ परिसिष्ट १११ स्वया दिसँ ।

ने.सं. ७४३ स जुजु जगज्योति मल्लया शासनकाल निसें क्वाथण्डौ त्वा:या गुणसिंह निवा: बन्दे यात थुगु बहीया बछि अधिकार ब्यूगु जुल ।[२०२] उबले निसें उमिसं थन बिहारया पूजादी परम्परा न्ह्याका वयाच्वंगु ख: । थथेहे पुन्हीपत्तिं गन्धुरी देवताया न्ह्योने तुत:ब्वनेगु, पुजायायेगु व कतिं पुन्ही कुन्हु निवा: खल:पिंसं आगमय् पुजायायेगु परंपरा न्ह्याका:वयाच्वंगु दु । अथेहे गुँलां थन प्यन्हू चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिसं व प्यन्हू जेतवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षुपिसं याना: वहीद्यो वोय्गु याना:वयाच्वंगु दु । थुगु वहीलि ब्वइपिं वहिद्यात: दीपंकर तथागत, (न्या:म्हम्ह) मञ्जुश्री, सप्तलोचनी तारा, सम्यक दीपंकर तथागत, शाक्यमुनी बुद्ध ख: । थुपिं मध्ये शाक्यमुनी बुद्धयात जेतवर्ण महाविहारया गुणसिंह देव अजाजु धाइगु चलन दु । सम्भवत ने.सं. ७६६ सालपाखे गुणसिह देवया: मृत्यु जुइधुंका वयागु प्रतिमा दय्का दंय्दँसं गुँलांबलय् बहि द्योनापं ब्वयेगु याना:वयाच्वंगुदु ।

थुगु वहीलिइ निवा: खल:नं दीपंकर तथागतया भण्डार स्व:यावयाच्वंगु जुल । थुगुकथं हे माघ संक्रान्तिकुन्हु थथुवहिलि व्वय्यंकिपिं तधिछेँया सम्यक द्योपिनिगु तिसा सिलेगु सेंल्हों:याइगु ज्या: नं थनया शाक्यपिंसं याना:च्वंगु ख: । थुपिं शाक्य खल:कं सम्यक द्योजक मखु चतुब्रम्ह विहारया दीपंकर, भ्हौरवहिया दीपंकर, थथुवहिया दीपंकर व कुथुवहिया दीपंकरया तिसा समेतं *स्योंल्ह्वों याना:वयाच्वंगु दुधका: च्वय् थाय्थासय् उल्लेख जुइ धुंकुगु दु ।

विहारया पुननिर्माणय् बौद्ध भिक्षुपिनिगु भूमिका

थुगु विहारया गतिविधि एवं अवस्था नं न्हिया न्हिथं स्यनावना:च्वंगु जुल । संघया दुजपिंगु वेवास्ताया पराकाष्ठाय् थ्यंगु इलय् २००८ सालय् संघ सदस्यपिं मध्ये छथ्वसिनं सुयागु नं सहमति मकासे न्हिं छतकाया ल्याखँ दाँकया पालं त्वपुया सिनेमा क्यंकेगु, भत्ति पसतय्केगु आदि बौद्ध संस्कृति व परम्परा बिपरित:गु ज्या न्ह्याकुगु जुल । थुलि जक मखु अभ्हनं न्हि १।- या ल्याखँ थन सिंया कारखाना खोले यायेत थुगु वहिया क्यव समेत बालं बिइगु ज्याजुल । थुजागु अवस्थाय् मुनि विहारय् च्वना: विज्या:म्हं रत्न ज्योति भन्ते लोकेश्वर विहारय् वर्षावासं च्वना: विज्या:म्ह भिक्षु विवेकानन्द महास्थविरं थुगु वहीया संरक्षण यायेगु ज्याये महत्वपूर्णगु भूमिका निर्बाह याना: बिज्यागु दु । वि.सं. २०२८ सालय् वसपोलया धर्मानुशासकत्वय् **बौद्ध संघ भक्तपुर नीस्वंगु जुल ।[२०३] विहार जिर्णोद्धार याइगु भ्वलय् २०२८ साल चैत्र महिनाय् "कुथुवहि जिर्णोद्धार अस्थाइ समिति" गठन याना: थुगु वहिया जिर्णोद्धार ज्याये 'बौद्ध संघ भक्तपुर' न्ह्यजागु जुल ।[२०४] छुं ईलिपा थुगु समिति भंगयाना: 'सुरत श्री चतुवर्ण महाविहार जिर्णोद्धार समिति' नामं मेगु समिति गठन याना: हाकनं ज्या: न्हयाकुगु जुल ।**

थौंकन्हे थुगु विहारय् थेरवाद बुद्ध धर्मया प्रचारप्रसार एवं विभिन्न प्रकारया बौद्ध ज्याभ्व: लगायत इलय् ब्यलय बौद्ध तिर्थयात्रायायो आयोजना जुया वयाच्वंगु दु । थुगु वहीलि भिक्षु धम्मसोभन व संघशीला गुरुमां विज्याना: च्वंगु दु । वसपोलपिं पाखेनं ख्वपदेशय् बौद्ध जागरण हयेगुलि यक्व ग्वाहालि जुयाच्वंगु दु ।

---

२०२ परिसिष्ट ११२ स्वया दिसँ ।

२०३ संघरत्न शाक्य, *कुथुवही एक दृष्टि*, (ख्वप; दायक ज:, बौद्ध समकृत विहार, ने.सं. १११२), पृष्ठ ५

२०४ ऐजन, पृष्ठ १४

जयकीर्ति विहार

परिचय

ख्वपया प्राचीन वही मध्येया जयकीर्ति विहार नं छगू खः । शुक्रवर्ण विहार धकाः नं म्हसियाच्वंगु थुगु बही थथुबहि कथं अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु । थनया छगू ल्वहंपतिइ श्री जयकीर्ति विहार धकाः थुगु बहीयात उल्लेख यानातःगु दु । ख्वपया प्रसिद्ध तःपुखू व नःपुखूया दथुइ इताछें त्वालय् थुगु वही अवस्थित जुयाच्वंगु दु

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु वही गुबलय् दयेकूगु सुनां दयेकूगु धयागु सिइका काये फइगु छु नं अभिलेख आतकं प्राप्त जुगु मदुनि । अथेसां थन दुगु लिच्छविकालिन कलाकृतिया आधारय् थुगु वही यक्व हे पुंलागु जुइ धैगु अनुमान यायेफु । थन लिच्छवि शैलीया नागं कुइकातःम्ह करीब २ फिट जाःगु मुचलिन्द बुद्धयागु मूर्ति स्थापना यानातःगु दु । थनया आगम क्वथाय् च्वंगु ल्वहंपतिइ ((प्राचीन शैलीया) वज्र कियातःगु स्पष्त रूपं खनेदनी । मेमेगु ल्वहंपौया वज्र व थुगु ल्वहंपौया वज्र विस्कं जुगुलिं थुगु ल्वहंपौ मल्लकाल स्वयाः न्हापायागु खः धैगु अनुमान यायेफु ।

थथुवहीलिइ तथा थनयाःम्ह दीपंकर नापं चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्य व जेष्ठवर्ण महाविहारया शाक्य भिक्षुपिं बीचय् सम्वन्ध दुगु जुल । उलिजक मखु थुगु वहिलीइ चूडाकर्म याइपिं विखू वंडे धाइपिं नं दु । थुपिं विखू वंडेत हे थथुवहीया पुलांपिं संघ खलः खः धैगु जनविश्वास दु ।

थुगु वहीया वज्राचार्यपिंसं जीवचन्द्र वज्राचार्य (ने.सं. ६११)या कायपिं न्हुरासिंह, भ्याःसिंह, अभ्याःसिंहपिसंहे भ्रौरबही, थथुबही, कुथुवही, यालाछेँ वही दयेकूगु खः धकाः धयावयाच्वंगु दु । तर हेलसिंह (ने.सं. ७३७) अभेसिं वज्राचार्य (ने.सं. ७१२) भारसिंदेवपिनिगु बाहेक आतक थन उजाःगु नांयापिं चतुव्रम्ह महाविहारया आजुपिनिगु अभिलेख लुयावःगु मदुनि । आःतक लुयावःगु तिथिमिति दुगु थथुवहीया अभिलेख मध्येय् क्वाःपाःद्यो (गन्धुरी देवता)या आसनय् "सम्बत ६६६ बैशाख कृष्ण वदी १२" धकाः अङ्कित जुयाच्वंगु अभिलेख हे दकसिबय् पुलागु खः ।

थुगु वहीलि प्यम्ह दीपंकर तथागत विराजमान जुयाच्वंगु दु । थुम्ह दीपंकर गुलि पुलांम्ह सिइमदु तर जुजु विश्वमल्लया (ने.सं. ६७६)इलय हे न्याःम्हं दीपंकर तथागतपिं दय् धुंकूगु सिइदु । थनयाःम्ह दीपंकर तथागतयात गोदमंदु, त्वाःनाय नरसिंह नं ने.सं. ७६० तिसा छाःगु, भ्रौरवहीया ल्वहंपतिइ पंचतथागत उल्लेख जुगु, अक्षोभ्य तथागत अङ्कितगु वहया हेलफ्वः देछाःगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[२०५] अथेहे थुम्ह दीपंकरयात ने.सं. ७६७, श्रावण वदि १३स अमिताभ बुद्ध कियातःगु हेलफ्वः[२०६], सम्बत् ७७२ श्रावण शुक्ल पूर्णमा कुन्हु लुँसियातःगु हेलफ्व छाःगु खँनं मेमेगु अभिलेखँ सिइदु ।[२०७] थुकथं मेमेगु तिसाखय् नं अभिलेख उल्लेख जुयाच्वंगु दु । चतुव्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिनिगु संघ मध्ये च्वयेचुक (मायके खलः)या वज्राचार्यपिं व जेष्ठवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षुपिसं थुगुवही व थनया दीपंकरया देखभाल याइगु खः ।

जुजु जयजितामित्र मल्लया शासनकालतक थ्यंबलय् थुगु वही जीर्ण अवस्थाय् लाय् धुंकुगु खनेदु । थः पूर्वजपिनिगु कृति रूपी दयेका थकूगु थुगु वही रक्षा यायेमाः धैगु महसुसयानाः जयरत्न वज्राचार्यया सकल परिवारया धर्मचित्त उत्पतिजुया यक्वहे दुःख कस्तसिया शास्त्र विधि कथं भूमि शोधन यानाः ने.सं. ७९४ सालं जयकीर्ति विहारया नामं थथुवही जीर्णोद्वार क्वचायकुगु खँ थनया ल्वहँपौलिइ उल्लेख यानातःगु दु ।[२०८] संस्कृत व नेपालभाषां च्वयाःतःगु थुगु ल्वहंपतिइ जयकीर्ति विहार पुनर्निर्माण यायेगु भ्रवलय् तात्कालिन जुजु जितामित्र मल्ल, उग्रमल्ल पिनिगु पाखें कृपादृष्टी जूगु खँ न्ह्यथना तःगु दु । उलि जक मखु विहार जीर्णोद्धारया थीथी कार्यक्रमय जुजुपिं सवारी जुगुनं खनेदु । थनया गन्धुरी देवता लिकसं ल्वहंया आसन छगू दु । थुगु आसने शाक्यमुनी बुद्ध पलिस्था यानातःगु धैगु खँ थुकीच्वंगु अभिलेखँ कना च्वंगुदु ।[२०९] अथेहे ने.सं. ८०७य् क्वाःपाःद्यो (गन्धुरी देवता) या नापंतु च्वंगु अष्टमण्डलाकार लोकेश्वर चैत्य छगः दु ।[२१०]

वहीया स्वरुप व सम्पदा

थुगु वही नितँ जा जू । पिनेनं स्वयेबलय् चतुष्कोण खनेदुगु थुगु बही प्यखेरं चाःउले ज्यू । पंचबुद्धया मूर्ति अंकित यानातःगु पिनयागु पुलांगु तःधंगु ध्वाकां तप्यंक स्वयेबलय् गन्धुरी देवता

---

२०५ ध्व वहिलिया दिपंकर तथागतसके अक्ष, भे तथागत गोदमंदु, तोलया नरसिंह, त्वाल नायक न दुंता । सम्बत ७६० श्रावण, वदि १३ ॥

२०६ श्री पंच, तथागत यात यंक्ष (याछें) तोल गंगारा, मनं दुता सं ७६७, श्रावन वदि १३ शुभ," धका उल्लेख यानातःगु दु ।

२०७ अयेहे मेगु लुँसियातःगु हेलफ्वखय् सम्बत् ७७२ श्रावण शुक्ल पूर्णमास्यां तिथी कुन्हू छाया तःगु खने दु ।

२०८ परिसिष्ट ११३ स्वया दिसँ ।

२०९ थुकि उल्लेख जुयाच्वंगु थये खः । नमत"स्वस्ति श्री ३ शाक्यसिंह दयका वज्राचार्य श्री जयरत्नया थव प्रतिमा जुये । सम्बत ८०३ आश्विन कृष्ण पंचमी शुभ ।" थुगु इलय् (सम्बत ८०७) थथुवही जीर्णोद्धार याम्ह जयरत्न वज्राचार्य मृत्यु जुये धुंकूगु खनेदु ।

२१० "दानपति वज्राचार्य श्री - जयरत्नया पुत्र जयमति श्री - जयचन्द्र श्री जय धर्म धुते - प्रमुखनं श्री ३ धर्मधातु - चेतो दयेकं स्थापना याङा - सम्बत ८०७ जेष्ठ वदी - ४ शुभस्तु ।"

खनेदु । थुगु लुखा लिक्क पद्मचैत्य दु । ध्वया: लिकसं बही दुहाँ वनेगु मूलुखा दु । बार्दलि युक्तगु थुगु मूलुखाया जवय् खवय् सिंह पा तयात:गु दु ।

मूलुखाँ दुनेया दलामय् जवंखवं अंगलय् ल्वहंया सिन्हंम्हू ज्वालान्हेकं तयात:गु दु । अथेहे तले थहाँ वनेगु निपू स्वाहाने नं जवं खवं छुना त:गु जुल । थुगु स्वाहानं थाहांवना: पच्छिम दिशाय् मूलगन्धकुटी या च्वय् च्वंगु आगम क्वथाय् वनेज्यू । थुगु आगंक्वथाय् वज्रदेवी विराजमान जुयाच्वंगु दु । उत्तर दिशाया च्वयुच्वंगु क्वथाय् दीपंकर तथागतया हलं ज्वलं तयात:गु दु । थुगु क्वथाय् संघपिनि सलाह व्या:केगुनं याना:च्याच्वंगु दु ।

वहिया पच्छिम दिशाय् चा:उलेजिक दयेकात:कूगु मूल गन्धकुटी दु । मूलगन्धकुटी दुने थौंकन्हे पद्मपाणी वोधिसत्व विराजमान याकातंगु दु । पुलांम्ह गन्धुरी देवता खुयायेंके धुंका न्हूम्ह ल्वहंया पद्मपाणी वोधिसत्वया:मूर्ति पलिस्था या:गु ख: धैगु न्यने दु । अथेहे गन्धुरी देवताया नापनापं उत्कृष्टगु कलां जायाच्वंगु चिकिचाग्व:गु अष्टमण्डलाकार लोकेश्वर चैत्य नापं मेमेगु धर्मकीर्ति नं खनेदु ।

बहीया उत्तर दिशाय् च्वंगु दलामय् वहीद्य ब्वयेगु याइ । थुगु थासय् लिच्छविकालिन नागं कुइका च्वंम्ह मुच्छलिन्द बुद्ध मूर्ति विराजमान जुयाच्वंगु दु । ह्याउँगु फिपुल्वहं या:म्ह अमिताभ बुद्धया मुद्राय् फेतुनाच्वंम्ह थुगु मूर्ति अंदाजी ३ (स्वंगू) फुट त:जा जू । ख्वपदेया बाँलागु पुलाँगु मूर्तिया धलखय् थुगु बुद्धमूर्तिनं लागु जुल । । थुगुमूर्तियात चैत्याकार गर्भय् स्वथनात:गु दु । मल्ल जुजुपिनिगु इलय् तकनं थुगु बही जीर्णोद्धार या:वलय् थुगु मूर्ति सारेमया: धयागु खँ चैत्याकारय् दनात:गु पुलाँगु अ:पां सिइके फु ।

वही पिनेच्वंगु खूल्लागु थाय् ख्वपया भुइख्य हे जुल । ४०-५० दँ न्हय:तकनं थुगु थासय् प्यखेरेनं प:खा दुगु खँ संघ सदस्यपिं पाखें न्यनेदु । पंचबुद्धया मूर्ति दुगु ध्वाका जवं खव व दुने पिनेया पुलांगु फलचालोप जुइ धुंकुगु दु । छुं नं प्रकाया बौद्ध सांस्कृतिक ज्याभ्व:या लागि छ्येलिगु थुगु ख्यलय् माघ १ गते (घ्य चाकू सल्हू) दंय दँसं सम्यक महादान पर्व न्यायेका वयाच्वंगु दनी । थुकुन्हु ख्वपय् पंचतथागतया जात्रा सम्पन्न याइ । थनया:म्ह दीपंकर तथागतं थकालिपिं स्वम्ह दीपंकर (पशुपति महाबिहार, भ्कौरवही व चतुब्रम्ह महाबिहारया दीपंकरपिं)यात अभिबादन याइ । थुगु समयक पर्व तधिछें खल:नं न्ह्याका: वयाच्वंगु दु । थुगु ज्याभ्व: न्ह्याकेत ३६० रोपनि बुं दत्ता तयाथकुगु दु धैगु धा:पु ख्वपय् तसकं प्रचलित जू । जङ्गबहादुरया पालाय् व २०२२ सालया भूमिसुधारय् लाना थुगु गुथिलिसे सम्बन्धित जग्गात हरण जुगुया कारणं याना: थौंकन्हे करिब २० रोपनि जग्गा जक बाकि ल्यनाच्वंगु दुजपिनिगु पाखें न्यनेदु । उकिंयाना: थौंकन्हे दयेदसं गुठी चलेयाना: वनेत हे मुस्किल जुगु खँ दुजपिंसं न्यंकाच्वनी ।

विहारया संघ व ज्याझ्व

थुगुवहीलिया संघय् चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिं, जेष्ठवर्ण महाविहारया शाक्य भिक्षु (बुद्धाचार्य) पिं आवद्ध जुयाच्वंगु दु। इपिं प्यंगू खल:खय् बिभाजन जुयाच्वंगु दु। (१) चिभागा: खल: (२) घ्याङखल: (३) मायके खल: (४) जयमां खल:। जेष्ठवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षुपिं जयमां खल: ख:। हाकनं मायके खल:यानं प्यंगू कव: दुगु जुल। थुपिं (क) जेठा खल: (ख) माइला खल: (ग) साइला खल: (घ) कान्छा खल: धका: म्हसियाच्वंगु दु। थुगु संघपरिवार पिसंहे थथुवही (जयकीर्ति विहार) नापं दीपंकर तथागत सम्बन्धि यायेमा:गु ज्या न्ह्याका: वयाच्वंगु दु।

थुगु वहीलि विखुवंदेपिनि चूडाकर्म याइगु चलन दनि। थुपिं मध्ये गुलिखें थौंकन्हे यें, यलया थीथी थासय् स्थायीकथं च्वंवने धुंकुगु दु। तचाकोनेया बुद्धाचार्यपिंनं विखुवंदेपिं हे ख:, लिपा जेष्ठवर्ण विहार निर्माण याना: चूडाकर्म यायेगु परम्परा अनहे न्ह्याकेगुयात धैगुनं धापू न्यने दु।

वहीलि यायेमा:गु नित्यपुजा व इलय् ब्यलय्या थीथी पूजापाठनं चलेजुयाच्वंगुदु। थन अक्षय् तृतीया कून्हु वहीलि पुजा जुयावयाच्वंगु दु। अथेहे संल्हुपतिं सकल दुज:पिं मुना स्वाँ पूजा याइ। ख्वपया घ्य चाकूसंल्हूबलय् सम्यक महादान पर्व थुगुहे थासय् जुइगु ख:। उगु इलय् थुगुवहीया दीपंकरनं ब्वय्मा:गु जुल। अथेहे थनया संघया सकल दुज:पिं मिलेजुया पंचदानकुन्हे दीपंकरया नगरपरिक्रमाया ज्याभ्व न्ह्याकिइ। थथेहे थुगु वहीया सकल दुज:पिं मिलेजुया गुँलाधर्मया च्याचा गुन्हू तक थुगुवहीलिइ दीपंकर तथागत नापं मेमेपिं वहीद्य ब्वया वयाच्वंगु दु।

१) जात्राायायेमाम्ह दीपंकर तथागत (पेम्हम्ह)

२) शाक्यमुनी बुद्धया स्वर्णमूर्ति, (आसने उल्लेख यानात:गु थथे ख: "श्री वहारछेया वज्राचार्य, श्री जीवराजया सं. ७९३)

३) शाक्यमुनि बुद्धया स्वर्ण प्रतिमा (आसने उल्लेख यानात:गु अभिलेख थथेख "सम्बत ८१७ फागुन वदी १५ पद्ममुनी दिवंगत"।)

४) अपरमिताया स्वर्ण प्रतिमा "सम्बत ८०० वहारछेया दुधवमाता दिवंगतया दुंता"

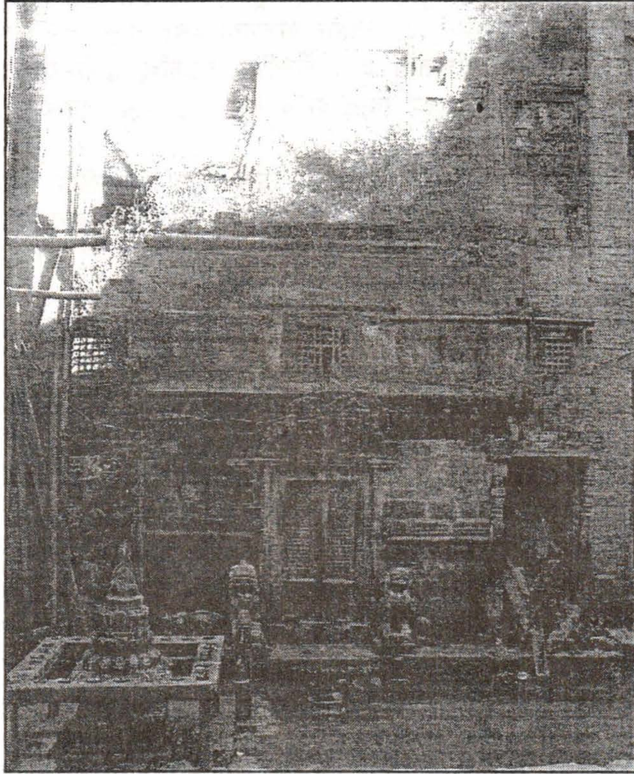
५) शाक्यमुनी बुद्धया स्वर्ण प्रतिमा (अभिलेख मदु।)

६) दीपंकर बुद्ध (सम्यक द्य) या लुँसिया त:गु (छ्यों निग: दु। थुगु सम्यक:द्य तधिछेया वज्राचार्यपिसं बोये हइगु ख:।)

जेष्ठवर्ण महाबिहार

परिचय

ख्वपया प्रमुखगु विहारत मध्येया छगू विहार जेष्ठ वर्ण महाविहार खः । थुगु विहार चिधंगु जुयानं क्वाःपाःछेँ छगू वाहेक छुं बाकि मदय् धुंकल । थुगु विहार ख्वप नगरपालिकाया वडा नं. १७ इटाछेँया प्रसिद्ध नःपुखूयां दक्षिणपूर्वय् अवस्थित जुयाच्वंगु दु । थुगु विहार स्थानीय जनसमुदाय बीचय् तँचाकोने बाहाः धकाःनं म्हसियाच्वंगु दु । थुगु विहार मुक्कं बुद्धाचार्य शाक्यपिनिगु खः ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

जेष्ठवर्ण विहारया स्थापनाकाल बारे जानकारी बिइगु छुं नं अभिलेख त लुया वःगु मदुनी । थुगु विहारया दथुइ च्वंगु चैत्यय् ने.सं. ८२० मार्गकृष्ण पञ्चमि धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।[२११] तर थुलिया भरय् बिहारया इतिहास अनुमान याये फैमखु । अथेहे विहारया खःपाखे अंगलय छपाः ल्वहँपौ तिका तःगु दु । आखः फुकं ज्यलावनाः ब्वनेमफय् धंकुगु थुगु अभिलेखयात अखतं तिकातःगु धकाः नं धायगु या । वि.सं

[२११] परिसिष्ट ११४ स्वया दिसँ ।

२००३।६।२४ अङ्कितगु विहारय् चैत्यया लिक्कच्वंगु छगः गँखय् थुगु विहारयात जेतवर्ण महाविहार धकाः उल्लेख यानातःगुदु। थनया संघ दुजपिंसं थःपिं थथुवहिया पुलाँपिं संघसदश्यपिं खः धकाः धया वयाच्वंगु दु। लिपा (जेष्ठवर्ण महाविहार) निर्माण जुसेंलि थुगु विहारय्हे चूडाकर्म यायेगु परंपरा न्हयाकुगु जुल धकाःनं थाया संघ दुजपिनिगु धापू न्यनेदु।

विहारया स्वरुप व सम्पदा

नपुखूया पूर्वपाखे स्वयाः करिव नीपलाति न्यासेवनेवं दक्षिण स्वयाः क्वाहाँ वनेगु (पाचा -तँ) ध्वदुइ, थनं नं पश्चिमस्वयाः छँतलं वनेबलय् छगू साधारण चिधंगु लुखाँ दुहांवनेवं जेष्ठवर्ण विहारया प्राङ्गण ध्वदुइ। थुगु विहार स्वयबले चुकथें खनेदु। विहारया स्वरुप वर्गाकार मजुसे आयताकार खनेदु। साधारण त वास्तुविधि कथं छगू विहारया मू लुखाँ दुहां वनेबलय् चूलंचू विहारया क्वाःपाःछैं लाइगु खः। तर थुगु बिहारय् क्वापद्यो छैं उत्तराभिमुख जुयाच्वंगु दु। बिहार प्राङ्गणया दथुइ ने.सं. ८२० साल मार्ग कृष्ण पञ्चमि उल्लेख यानाः तःगु चैत्य पलिस्था यानातःगु दु। चैत्यया चाकछिं ढलोटया दल्लुपाः तयातःगु दु। मूलुखाँदुने जवं खवं गणेश महाँकालया रुपय् ग्वाखँप्वा दु तथा उत्तरपाखे जलकुण्ड, क्षेत्र पाल व यज्ञकुण्ड नं तयातःगु दु।

थुगु विहारया क्वाःपाःछैं स्वतँजा जू। न्हापांगु छेलि तला क्वापाछेंया गर्भगृह खः। गर्भगृह दुहाँ वनेगु मू लुखाया जवंखवं ल्वहंया सिंह दु। लुखा लिक्क गजू मदुगु चैत्य छगः दु। लुखाफुसय् जवँ खवं सारिपुत्र मौदगल्यान सहितःगु शाक्यमुनिया तोरणं छायपिया तःगु जुल। थनं च्वय् आगंकोठा खः। आगंछैं बज्रबाराही बिज्याकातःगु दुः। थुगु तल्लाय साधारणगु तिकिभ्याः छपाः जक दु। च्वयया तल्लाय् धाःसा कलात्मकगु सिंभ्याः छपाः छुनातःगु दु। थनं च्वय् आय्पा पौ हे जुल। थौंकन्हे ध्व भग्नाबशेष अवस्थाय् थ्यना च्वंगु दु।

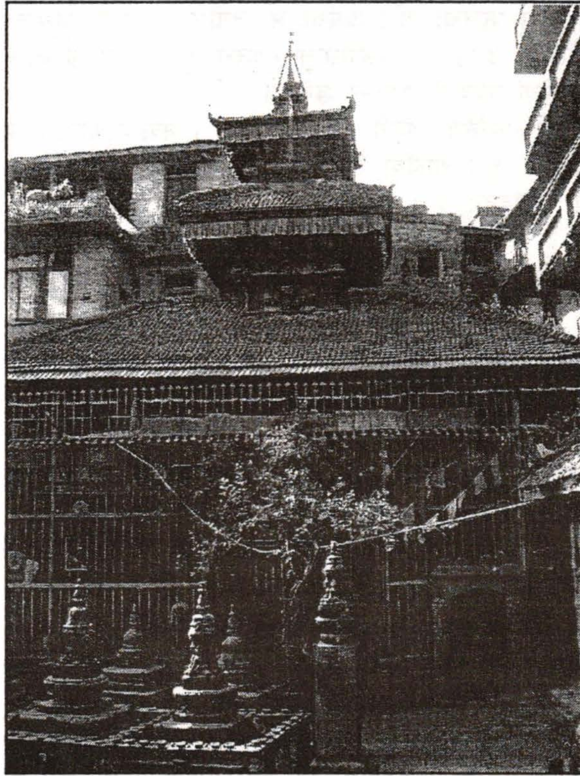
विहारया संघया स्वरुप व ज्याङ्ग्व

थुगु जेष्ठवर्ण महाविहारया संघपिं शाक्य वा बुद्धाचार्यपिं खः। थुगु विहारया स्थापना कालया छुं नं अभिलेखादि लुयामवनिगुःलिं यानाः थनया संघ व्यवस्था न्हापा गुकथं न्ह्यानाः वयाःच्वन धैगु खँ स्पष्ट मजू। थन संघ भोजन यायेगु परंपरा नं मदय् धुंकुगु जुल। थनगा संघ दुजपिंसं थपिनिगु ज्याभ्वः थथुवहिलिसं न्ह्याकावयाच्वंगु लुइकेफू। थनया संघपिसं न्हेदँया छक थथुवहिली दीपंकर ब्वयाः वयाच्वंगुदु। थथुवहिलि जयमां खलःकथं दुथ्यानाःच्वंपिं थुगु विहारया संघपिसं थनच्वम्ह क्वाःपाःद्योथाय् न्हिथं नित्यपुजा पालंपाः यानाः वयाच्वंगु दु। संल्हुपतिं व दिसिचह्रेवले संघपिं सकले थनवयाः पुजायायेगु चलन ल्यनाच्वंगु दनि। अथेहे कतिंपुन्हि खुन्हु व ग्रहणबलय् थन आगमय् विशेषकथं पुजा यानाः वयाच्वंगु दनि। थनया संघपिनि दिगुद्यो गुह्येश्वरी नैरात्मा खःसा आगंद्यो बज्रवाराही खः। गुंगु खलःखय् विभाजन जुयाच्वंगु थनया संघ दुजपिं संख्यात्मक रूपं पिन्याःम्ह जक दु। थुगु बिहारयात तधिछैं बाहाया कच्चा बाहा धायेगु या। थुगु विहारया परम्परागत ज्याभ्वःत न्ह्याकेत न्हापा यक्वः जग्गा आदि दत्त तयातःगु खःगुसां थौंकन्हे प्रमाणया अभावं आयस्ता कमजुया विहारया ज्याभ्व सुथांलाक्क न्हययमफुगु संघ दुजपिनिगु धाःपु दु।

लोकेश्वर महाबिहार

परिचय

ख्वपया थी थी बाहात मध्ये लोकेश्वर महाविहार तसकं नां दंगु बिहार खः । लोकं हंकाच्वंम्ह जुर्गुलिं थुम्ह लोकेश्वर यात लस्कद्यो धागु खः धैगु पं. हेमराज शाक्यजुया धाःपू दु । लस्कद्यो पलिस्था जुया च्वंगुलिं लस्कद्योबाहा धकाः म्हसियाच्वंगु थुगु बाहा ख्वप लायकू लागां पश्चिमय् अवस्थित दु । थुगु बाहा पुलांगु जूसां बिहारया स्वरुप धाःसा उलि पुलांगु खनेमदु । वडा नं. १६ इताछेँ त्वाःया खौमा बाहानापं च्वंगु थुगु बिहारय् पद्मनाथ लोकेश्वर बिज्याकातःगु जुल । थुगु बिहारया संघ मुक्कं बज्राचार्यपिनिगु खः ।

ऐतिहासिक पृस्ठभूमि

लोकेश्वर महाविहार गुबलय् नीस्वंगु धैगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु छुं अभिलेख लुया वःगु मदुनि । लस्कद्योया देगःच्वय च्वंगु सिजपौलय् ने.सं. ९५० तक्कया अभिलेखत लूगु दु । वंशावलिइ ख्वपया जुजु नरेन्द्रदेव, यें देया बन्धुदत्त बज्राचार्य व यलदेया किसान रथचक्र (ललित) स्वम्ह जाना कलिगत सम्बत ३७०० स आर्यावलोकेश्वर करुणामय् नेपालय् बिज्याकुगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । वसपोल करुणामययात ख्वपय् बिज्याकेगु मनसुवा दयानं छुं कारणवश असफल जुगुलिं जुजुया मनय् चितासु मदया च्वन । छन्हु

वसपोल जुजुया म्हगसय् लोकेश्वर बिज्याना: यलय्या:म्ह थेंच्वंम्ह करुणामय् ख्वपय् निस्वनेत उजं बिया बिज्यागु जुलं । थुगु खँ थनया:म्ह छम्ह मानन्धरयाके संरक्षित जयाच्वंगु वंशाबलिई कलिगत संवत ३७०१स थुगु बिहारय् पद्मनाथ लोकेश्वर स्थापनायाना: 'जेतवर्ण महाबिहारया' रुपय् नीस्वंगु जुल धका: उल्लेख यानात:गु दुगु जुल ।[२१२] थुकीया हे लिधंसाय् त्याउँम्ह लोकनाथ करुणामय् कथं स्थापना थन जूगु ख: धैगु थन जनविश्वास दु ।

बिहारया स्वरुप व सम्पदा

वास्तुशास्त्र कथं दय्मा:गु बिशेषता थुगु बिहारय् खने मदु । तर ल्यंदुगु गुलि नं दु व जक नं कम मजू । बिहारया नामय् पद्मपानी बिज्याकात:गु क्वापा:छें छब्व: जक दु । पूर्वाभिमुख थ्व क्वा:पा:द्यो छेँया न्ह्योनय् निग: धर्मधातु चैत्य, प्यंग: बज्रधातु चैत्य व निग: स्तम्भ चैत्य दु । बाहाया न्ह्योनय् उत्तर पूर्वय् छगू फलचा व गुम्बा दु । मेगु फलचा दक्षिणपूर्वया लँ न्ह्योने अवस्थित जुयाच्वंगु दु । बिहारया न्ह्योनय् दिपामालां चाहुका त:गु चैत्यया दथुइ छपा: धर्मधातु मण्डल दु । नीजि छें नापं स्वानाच्वंगु थुगु बिहारया क्वा:पा:छें कलाकृतिया दृष्टिकोणं यक्व हे सम्पन्न खनेदु ।

द्योछेँ स्वतँ जा:याना: पागोडा शैलीं दय्कात:गु दु । क्वा:पा:द्योयागु मूलुखाय् थ्यंकेत स्व:त्वाथ: गय्मा । त्वाथ:या जवं खवं गं दु । द्योछेँया खवय् छग: लोहँ पौ व उकिं च्वय् सिज पौ (ताम्रपत्र) दु । क्वा:पा:छें दुहाँ वनेगु लुखा न्यादुवा: दु । लुखाया जवय् निम्ह व खवय् स्वम्ह याना: न्या:म्ह सिंह दु । लुखादुवा: पट्टिं च्वय् तोरण दु । मूलुखाया च्वय् जवय् तरवार, चक्र दण्ड ज्वना:च्वंम्ह व खवय् अभयमुद्राय् खुपा ल्हा:दुम्ह अमोघपास लोकेश्वर कियात:गु दु । थन तिथि मिति दुगु सम्पदात मध्ये सिंह, तोरण आदि ख ।[२१३]

मूलुखाया जवं खवं च्वंगु लुखाफुसय् शंख, पद्मपास व अंकुश ज्वना:च्वम्हं लोकेश्वर व तारा सहित:गु सिजया तोरण दु । मेगु लुखाया फुसय् सिंया तोरण दु । मूलुखाया दुनय् नं तोरण सहित लुँ सियात:गु कलात्मक लुखा स्वंगु दु । दथुया लुखाँ दुहाँ वनकि गर्भगृह थ्यनी । मूलुखाच्वय् अमोघपास लोकेश्वर व जवं खवं आर्यतारा दूगु कलात्मक तोरण दु । क्वापाछेँया गर्भगृहलय् पलेस्वाँ ज्वना:च्वंम्ह वरद मुद्राया पद्मपाणी लोकेश्वर विज्याका: त:गु दु । लोकेश्वरया जवं खवं सारिपुत्र व मौदगलायन पिनिगु मुर्ति दु । निपा ल्हा: दुम्ह थुम्ह लोकेश्वरयात थी थी तिसां छाय्पिया श्रीप्रभा नं अलंकृत यानात:गु दु । थुम्ह लोकेश्वरयात द्योछेँया न्ह्योने तयात:गु छगु ल्वह पौलय अन्नपूर्ण लोकेश्वर धका: च्वया:त:गु दु ।[२१४]

थुगु तल्लाया च्वय् (निगूगु तल्लाय्) स्वपा: झ्या: छुना त:गु दु । लुँ सियात:गु नवना:गं कुइकात:गु दथुया कलात्मक झ्यालंयाना: थुगु द्योछें शोभाय्मान जुयाच्वंगु दु । थी थी बुत्तां जा:गु थ्व झ्या: फुसय् सिंयागु कलात्मक तोरण दु । दथुइ सहश्रभुज लोकेश्वर दुगु थुगु तोरणया जवं खवं स्वंग: छ्यों व खुपा ल्हा:दुपिं लोकेश्वर (पद्मपाणी) अङ्कित यानात:गु दु । लोकेश्वरया च्वय् पञ्च बुद्धपिं दु । थुगु झ्या:या जवंखवं सिंयागु निपा तिकिझ्या: हे जुल । निग:गु तल्लाया थ्व अंगलय् थी थी द्योतय्गु चित्र दु । दथुं झ्यायो जवय् वज्रलेपनया द्योने हरि हरिहरिहरिबाहन लोकेश्वर व खवय् श्रृष्टिकान्ता लोकेश्वरया किपा च्वया:त:गु दु । थुगु तल्लाय् सिंयागु कलात्मकगु खुपु तुनासि दु । तुनासिइ खवनिसें मञ्जुश्री (ने.सं. १०४५), लोकनाथ (करुणामय्), जिनवर, मकुटी (ने.सं. ९५०), जम्बाला व बज्रसत्वपिगु मूर्ति कियात:गु दु ।

---

[२१२] परिसिष्ट ११५ स्वया दिसँ ।

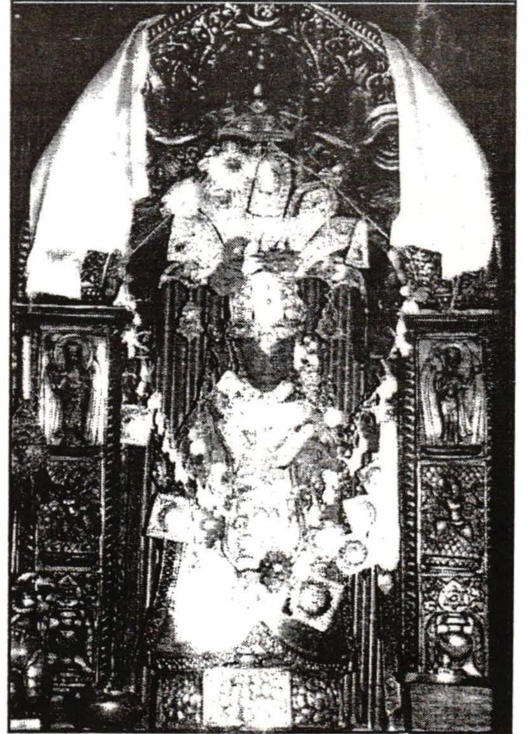
[२१३] परिसिष्ट ११६ स्वया दिसँ ।

[२१४] परिसिष्ट ११७ स्वया दिसँ ।

क्वा:पा:छेंय् न्यापु हलँपौ व्ययकात:गु दु । दथुइ च्वंगु हलँपतिइ अक्षोभ्य बुद्ध अङ्कित यानात:गु दु । जवंखवं च्वंगुलिइ पूर्ण कलश अंकित जुयाच्वगु दु । हाकनं थुमिगु जवं खव् प्यपा ल्हा: दुपिं बोधिसत्वपिनिगु चित्र अंकित जुयाच्वंगुदु ।।

थुगु तल्लाया च्वय् स्वखेरं पूर्व, उत्तर व दक्षिण पालूगु पौहे जुल । पलिंच्वय् चकु दु । थुगु चकुती दातापिसं देछानात:गु थी थी वसजा: ताना त:गु दु । थन निपा सिजपौ नं तानात:गु दु । अथे हे थन छगु सियागु तोरण नं दु । थुगु तोरणय् लोकेश्वर अङ्कित यनात:गु दु । मूलुखाया च्वयेया मौलिक तोरण थ्व हे ख: धैगु संघ दुज:पिनिगु बिश्वास दु । लोकेश्वरया जवखवं आर्य तारापिं दूगु थ्व तोरणय् हितिमंग: सहित गरुडया बुत्ता कियात:गु दु । थनया उत्तर व दक्षिण पाखय्च्वंगु अंगलय् चीपागु सिंभ्यात दु । थननं लोकेश्वरया मूर्ति दुगु सियागु प्यपू तुनासि दु । थुकीं च्वयेया तल्लाय् अपा पौलं चिनात:गु दु । थ्व पौया प्यंगु कुँनय् पूर्ण कलश अंकित जुयाच्वंगु ध्वजा यखानात:गु दु । अथे हे गजूया क्वय् नं छगू ध्वजा यखानात:गु दु । थ्व पौ नं स्वखय् पट्टि जक पालुयाच्वंगु दु ।

थुकीं च्वय् नं चकू हे जुल । थुगु चकूली नं प्यखें सिंभ्याचात दु । प्यंगू कुनय्नं सिंह अंकित तुनासित दु । थुकीं च्वय् लुँपौ हे जुल । थुगु लुँपौ प्यखें पालुया च्वंगु दु । प्यखें लुँ सियात:गु भत्तुजु दु । क्वपाछेँ यात लुँ सियात:गु ग:जुलिं छाय्पिया त:गु दु । गजुया पूर्व पाखय् लुँ सियात:गु अक्षोभ्य बुद्धया मूर्ति सहित सुवर्णचैत्य दु । थुगु चैत्ययात नं लुँ सियात:गु कलात्मक कुसां (छत्र) कुइकात:गु दु । थुगुकथं थनया क्वा:पा:छें पौ गजु चैत्य व छत्र यूक्तजुया शोभायमान जुयाच्वंगु दु ।

बिहारया संघ

थुगु बिहारया संघ मुक्क बज्राचार्यपिनिगु ख: । प्यंगू खल:दुगु थुगु बिहार संघय् नीगु परिवारया करीब न्येम्ह दुज:पिं दु । संघया दुज:पिनि काय्मचात चूडाकर्म व आचालुय्गु ज्याभ्व इलय्ब्यलय् जुयाच्वंगु दु । संघया दिगुद्यो योगाम्बर यलया क्वाबाहालं हयात:म्ह ख: । थुम्ह दिगुद्यो सिद्ध पूखु लागाय् निस्वना:त:गु दु । संघया थौंकन्हे छुं गुथि मदु । उकिं थन यायेमा:गु ज्याभ्व:त ता:लाके थाकुया च्वंगु दु । अथे हे पंचदान खुन्हु नाला करुणामययया बज्राचार्य पिसं थन स्वां छाय् हइगु परम्परा दूगुलिं नालाया बिहार नापं नं थुगु बिहारया स्वापू दुगु जुल ।

बिहारया पर्वपूजा व ज्याभ्व

थन न्हिथं स्वाँपूजा नित्य पूजा व आरती बिइगु चलन दु । संघया गुठी मदुगु जुया दुज:पिसं हे पालंपा: कथं थन ज्याभ्व: न्ह्याकावयाच्वंगु दु । थन दँय छको पा: हिलिगु व्यवस्था यानात:गु दु । थन दच्छिया छको गुलां कृष्ण दुतिया खुन्हु पद्मपाणी लोकेश्वरयात खतय् तया नगर परिक्रमा यायेगु चलन दु । थुगु द्य:ख: नेपाल

सम्वत ९९८ सालय् मानन्धर धलःचा भजन खलःपाखे लोकेश्वरयात चढय् याःगु खनेदु ।[३५] थुकीया निंतिं नं छुं गुथिया व्यवस्था जुयाच्वंगु मदु । थ्व जात्रा मानन्धरपिसं न्यकू (श्रृङ्गभेरी) पूया याइगु खः । । नापं मानन्धरपिसं थन दाफा हालेगु परम्परा नं न्ह्याकावयाच्वंगु दु । अथेहे बैशाखं अक्षय् तृतीया कुन्हु थन लोकेश्वरया थासय् पञ्चोपकार पूजायानाः दिगु पूजा याइ । तर थौंकन्हे थ्व परम्परा न्हना वनेधुंकुगु धैगु संघपिनिगु धाःपु दु ।

थन लोकेश्वरयागु भ्फिंनिदँय् छको लायंपुं छाय्माःगु परम्परा दु । उगु ईलय् द्योयात बिधिपूर्वक पूजा यानाः ज्यू - न्यास लिकया कलशय् निस्वनाः थुकीयात हे पूजा यानाः तई । तर लायंपु छायेगु ज्या मजूगु भ्फिच्यादँ ति दत धैगु सम्बन्धित दुजःपिनिगु धाःपु दु । वथें थनया बज्राचार्यपिसं नवदुर्गायात तान्त्रिक बिधि स्यना व्यूगुलिं गुरु दक्षिणा कथं दंय छको नवदुर्गा गंछि थन वयाः प्याखँ ल्हु वयेगु चलन थौतक ल्यना च्वंगुदनि ।

अष्टमीब्रत दंकिपिं भ्फिनिम्ह करुणामय मध्ये थनया करूणामयया थासय्नं धलं दनेगु ज्या जुई । थन अन्नया प्रतिक वसुन्धरा या पूजा याइगु चलन नं दु । उकिं गनंगनं अभिलेखय् थुगु बिहारयाःम्ह लोकेश्वरयात अन्नपूर्ण लोकेश्वर नं धयातःगु दु ।

[३५] परिसिष्ट ११८ स्वया दिसँ ।

अध्याय ४

थिमिइ च्वंगु बिहार (बाहा)

परिचय

ख्वपया पश्चिमपाखे हनुमन्ते खुशी व मनोहरा खुशी दथ्वीयागु लागायात थिमि धाइगु खः। थ्व नं स्वनिगःया किरातिकालीन बस्ति मध्ये छगू खः । लिच्छवीकालिन अभिलेखय् थ्व थाय्यात "थेम्मृङ्ग" धका उल्लेखयाना तःगु दु । थिमिया पूर्वरुप 'थेमृङ्ग' खः धैगु इतिहासकार तय्गु धाःपू दु । विक्रम संवतया संवतसर ज्वीइगु दिनय् थन ज्वीइगु स्वनिखाः (३२ खत) ख जत्रा (बिस्का जात्रा) नेपाः देयागु छगू प्रसिद्ध जात्रा कथं विश्वय् नां जाः । थ्व थाय् चाःया थलबल व वाउँचा तरकारी लागि नां जाः ।

स्वयम्भू पुराणया विवरण कथं महामञ्जुश्री नेपालमण्डलया लः फुक्कं पितछ्वय् धुंका खड्ग बान्किगु दे दय्कगु खः । थ्व खड्ग बान्किगु देया लागा दक्षिणया बाग्मती व बिष्णुमतीया संगमय् चु (बीड) खःसा उत्तरय् खड्गया च्वय्यागु ब्व थिमि लाना च्वंगु दु धकाः उल्लेखायाना तःगु दु ।

थ्व लागाया च्वंगु बौद्ध सम्पदात गथेकि लिच्छविकालिन चैत्य, इदेसय् च्वंगु उत्तर लिच्छविकालयागु ल्वहँयागु वसुन्धारा मूर्ति, इनाक्वय् वनेगु लँ च्वगु मध्यकालयागु दनाच्वम्ह पद्मपाणि बोधिसत्व मूर्तियागु अध्ययन याय् बले थन बस्ति विकासया शुरुनिसें हे बौद्ध धर्मया प्रभाव लाःगु सिइक्य फु । नेपालमण्डलया यें, यल, ख्वपय् थें थन नं बिहार स्थापना जुया संघ परम्परा न्ह्याना च्वंगु दु । थिमिइ गुन्हीपुन्हि कुन्हु गुधाः हितिइ म्वल्हुया गुंगू बाहालय् चाह्युवनेगु परम्परा दु । थुगुकथं स्वय्बले थिमिदेसय् गुंगू बाहा दु धैगु सिइदु । तर थौकन्हय् थिमिइ च्यागू बाहा बाहेक मदु । जोन के. लक, रत्नकाजी व विजयरत्न बज्राचार्य पिनिगु सफुति गुङ्ग चिभायाःत नवचैत्य बिहारया नां तया बाहा धलय् दुथ्याका तःगु दु ।[२१६] थन बहि दय्का तःगु खनेमदु । थिमिदेसय् च्वंगु बिहारया (बाहा) नां धलः थथे खः ।

	बिहारया संस्कृत नां	प्रचलित नां	थाय्	दीपंकर
१)	हेमवर्ण महाबिहार	- तःबाहा	- मरुत्वा	- सुवर्ण वर्ण
२)	गुणकिर्ति महाबिहार	- दिगु बाहा	- दिगु त्वाः	- सुवर्ण वर्ण
३)	हेरनीलवर्ण महाबिहार	- याचिं बाहा	- कुतिचिभा त्वाः	- रक्तवर्ण
४)	गुणवाक्य बिहार	- वाकु बाहा	- चपाचो	-
५)	हेरसुवर्ण बिहार	- न्हू बाहाँ	- चपाचो	-
६)	जेतवन महाबिहार	- दथु बाहा	- कसमातुन्थी	- रक्तवर्ण
७)	पूर्वस्थित महाबिहार	- जिस्वाँ बाहा	- गार्चा	- रक्तवर्ण
८)	पाटी बिहार	- पाटी बिहार	- पाचो त्वा	- रक्तवर्ण

च्वय् उल्लेखजूगु च्यागु बिहारय् नं छगू निगू बिहार जक बाँलाक्क संरक्षण जुयाच्वंगुदु । अप्पो धैथें बिहार यागु स्थिति दयनिय जुयाच्वंगु दु ।

---

२१६ गुङ्ग चिभा बाहा मखु । थन बाहा संघ नापं बाहालय् जुइगु छु न ज्याभ्वः मजु । गुङ्गचिभा लिक्क ख्वपया अखण्डशिल -अखः बाहा) महाबिहारया छगू परिवार च्वंवया च्वंगु दु । अमि बरेछुय्गु नापं फुक्कं संघ ज्याभ्वः अखः बाहालय् वना याना च्वंगु दुनि । गुङ्गचिभाया लागा दुने उत्तराभिमुखयाना वि.सं. २०१९ माघ शुक्ल श्रीपंचमी कुन्हु आसा वज्र वज्राचार्य शाक्यमुनि स्थापना यात । थथे शाक्यमुनी दुनगुलिं पिने नं वःपि च्वमिपिसं बाहा धका च्वय्यागु ज्वीइमाः ।

हेमवर्ण महाबिहार

परिचय

थिमि देया मू बाहा हेमवर्ण महाबिहार ख: । थन च्वपिं बज्राचार्यपिं फुक्कं थ्व बाहा नापं आबद्धपिं ख:। थ्व बाहा मध्यपुर थिमि नगरपालिका १४ नं वडा स्थित मरु त्वालय् अवस्थित जुयाच्वंगुदु । थुगु बाहायात बोलिचालिं त:बाहा धायेगु या: । स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थनया:म्ह लोकेश्वरयात लुकुना द्यो कथं अप्व म्हसिया च्वंगु दु ।[२१७] हेमवर्ण हिरण्यवर्णया अमभ्रंश जुगु खनेदु ।

[२१७] करुणामय अवलोकितेश्वरयात नेपालमण्डलया थिथि थासय् थ: थगुस्थानिय भाषाकथं सम्बोधन याना वयाच्वंगु खनेदु । थथेकि - यलय् 'बुङ्द्यो' धाइगु ख:सा, यें 'लोकेश्वर' वा 'करुणामय' धाई । अथेहे ख्वपय् 'लस्काद्यो' धाइगु ख:सा, थिमि 'लुकुनाद्यो' धाइगु चलन' दु ।

ऐतिहासिक पृष्टभूमि

थिमिया छगू पुलांगु बाहा हेमवर्ण महाविहार खः । ऐतिहासिक प्रामाण छुं नं मदुगुया कारणं थुगु बिहारया निर्माण गुबलय् जुल धकाः धाय.मफु । थिमि च्वंपिं फुक्क बज्राचार्यपिं थुगु बिहारया संघ दुजः खः । थुकीं थिमि बज्राचार्यपिं वसोवास जुइ धुंका दय्कुगु न्हापांगु बाहा थ्व हे खःधैगु सिइदु । बाहा लिक्कया दथुत्वालय् च्वंगु चैत्यया शिलालेखय् थुगु बिहारयात हेमवर्ण महाबिहार धकाः उल्लेख यानाः तःगु दु । थुगु चैत्य ने. सं. ९८८ मंसिर शुक्ल द्धितिया बृहस्पतीबार कुन्हु सिमनरासिं बज्राचार्यं व सकल जहानपरिवार समूचय जुया थुगु चैत्य स्थापना याःगु जुया च्वन ।* थुजागु चैत्य थिमि लागाय् मेगु मदु ।

ने.सं. ६८५ ख्वपया जुजु त्रैलोक्य मल्लया शासन कालय् येता छेंया प्रधान कुडंल सिहं बाबुनां याःम्ह छम्ह भक्तजनं थनयाःम्ह लोकेश्वरयात लोकनाथकथं उल्लेख यानाः न्यापी बुँ चढे यागु खँ छगू ताडपत्रय् उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[२१८] ने.स ७०७ यागु मेगु ताडपत्रय् धाःसाः क्वथुत्वाःया मदोसः (थौकन्हेयां मदु त्वा) देवर लोकेश्वर धकाः उल्लेखयानाः तःगु दु ।[२१९] थ्व ताडपत्रय् कतिपुन्हिकुन्हु लोकेश्वरयात पूजा यायेमाःगु खँ नं उल्लेखयानाः तःगु दु ।

थुगुकथं ने.सं. ४९६ निसें ने.सं. ८८७ तक्कयागु भूमि सम्बन्धि ताडपत्रय् बज्राचार्य, बंडे, बुद्धाचार्य, भिक्षु बम्हचार्य उल्लेखित जुयाच्वंगुदुगु स्वय्बलय् थिमिइ मध्यकालया पूवार्द्धय् हे बज्राचार्य पिनिगु बसोबास जुया थुगु हेमवर्ण महाबिहार निर्माण जुगु अनुमान यायेफु ।

बिहारया स्वरुप

वास्तुकलाया दृष्टिकोणं हेमवर्ण महाबिहारयात छगू पूर्णरुपगु बिहार खः धकाः धाये थाकु ।[२२०] थुगु बिहारया पुलाँगु स्वरुपकथं लोकेश्वरया देगः व देगःया न्ह्योने च्वंगु प्यकुंलागु दबु जक ल्यं दनि । क्वाःपाःद्योया नितःजागु देगःलय् दुने उत्तराभिमुख यानाः ह्याँउख्वाःःम्ह पदमपाणि लोकेश्वर विज्याकाः तःगु

* विविध परिशिष्ट नं. ६ स्वया दिसँ ।

२१८ परिशिष्ट नं. ११९ स्वया दिसँ ।

२१९ परिशिष्ट नं. १२० स्वया दिसँ ।

२२० थ्व दे किरातकालिन खसां उगुइलय्यागु शिलापौ आदि छुं कथंया ऐतिहासिक तथ्य सामाग्री यक्को हे म्हो जक लुया वःगु दु । थुकिया यक्को हुनि त दु । उकि मध्ये नं मूलगु हुनि सन् १८९७ व सन् १९३४ जुगु बिनाशकारी महाभूकम्प खः । थ्व महाभूकम्पय् थिमि देयागु ८०% सिब्बे अप्पो छैं, देगः सतः आदि स्यंगु दु । (Auden & Ghosh, 1934:391) मेगु हुनि अज्ञानता खः । अज्ञानताया हुनिं ल्वहँपौ त सतः स्कूल दय्कुबले जगःय् तःगु व उकिं धः दय्कुगु इलय् तःगु न्यनेदु ।

दु । लोकेश्वर विराजमान जुयाच्वंगुकोथा चाहुलेजिइक बार्दली पिकना तःगु दु । बार्दली चाकँछी माने तया तःगु दु । अथेहे देगःयात चाहिले छिंक चाकंछि पेटि थकया तःगु दु । क्वापाद्यःयाथाय् थाहाँ वनेत बिचय् ल्वहँया त्वाथः तया तःगु दु । सुरक्षाया दृष्टिकोणं देगःया चाकंछि रेलिङ्ग तया तःगु दु । क्वाःपाःद्योयाथाय् दुहाँ वनेगु त्वाथःया जःवय् ल्वहँया निगः थां दथुइ तःग्वःगु गं छगः दु । गं च्वय् ल्वहँया ज्वालान्हाय्कंया गजू छुना तःगु दु । देगःलय् निगू तोरण तया तःगु दु । छगू तोरण देगः दुहां वनेगू मू लुखाया फुसय् दु । पिने च्वंगु तोरणय् अभिताभ तथागतया जः खः सारिपुत्र व मोदगल्यानया मूर्ति तया तःगु दु । थुकीं च्वय् चैत्य तया तःगु दु । नापं जःखः मकरास नं तया तःगु दु । पिनेच्वंगु तोरण स्वयाः दुनेच्वंगु तोरण न्हूगु खनेदु । थुगु लुखा च्वसं दथ्वी लाक्क पद्मपाणिलोकेश्वर मूर्ति तया तःगु दु । अले तोरणय् बुद्ध, धर्म व संघया प्रतिक कथं स्वम्ह द्योयागु मूर्ति क्रमशः अभिताभ तथागत जवय् प्रज्ञापारमिता व खवय् षडक्षरी लोकेश्वर बिज्याका तःगु दु । तोरणय् च्वय् छेपु व जःखः मकरास तया तःगु दु । देगःया पिनेपाखे सच्छि च्याःम्ह (१०८) लोकेश्वर यागु किपाः च्वयाः तःगु दु ।[२२१]

देगःयागु निगू तल्लाय् प्रयोग यानाः तःगु अप्पा स्वयवले पुलांगु खनेदु । अथेखँसा देगः धाःसाःइलय्बिलय् स्यंल्ह्वं यानाः तःगु खनेदु । देगःया क्वयेया भाग आयंपाया पली खसा, च्वयेया भाग सिजः पौ पली जुल । क्वय च्वंगु पौयात विभिन्न द्योपिनिगु मूर्ति दुगु तुनासिं फयेका तःगु दु । च्वय्च्वंगु पलीयात साधारण तुनासिं फयेका तःगु दु । च्वयेया तल्लाय् छचाखेरं सिंया तिकिभ्याः छुना तःगु दु । दकसिबे च्वय् लिइया गजु व जःखः लिइया हे नेपाल भ्रूण्डा व्वय्का तःगु दु । गजुयात छत्रं कुइका तःगु दु । देगःया न्ह्योने छगू प्यकूंलागु दबू दु । दबूलिइ गुफ्वः पलेस्वांया हःया द्यःने छगू ल्वहँयागु मण्डल दु । थुगु मण्डलयात क्षेत्रपालया प्रतिक कथं नालाकया तःगु दु । दबूया उत्तरपाखेया सिथय् प्यंकूलागु स्तम्भया च्वय् धर्मधातु मण्डल पलिस्था यानाः तःगु दु । हालसालय् जक धर्मधातु मण्डलया च्वय् 'बज्र' तःगु जुल । स्तम्भ्याः पश्चिम पाखे मञ्जुश्रीया मूर्ति[२२२] व उत्तरपाखे छुंहे सिइमदय् धुंकगु ल्वहँपौ दु । अथेहे दक्षिणय् ६ इन्चम्ह स्वय्वले हे पुलांगु खने दुम्ह ल्वहँया पद्पाणि लोकेश्वरया मूर्ति स्थापना जुया च्वंःगु दु । दबुया न्ह्योने तःग्वःगु तेराकोटाया चैत्य स्थापना यानाः तःगु जुल ।

बिहारया संघ

थिमि देया मूल बिहार हेमवर्ण महाबिहार खः । थिमि च्वंपिं वज्राचार्यपिं फुक्क ध्व बिहारया संघ दुजः खः । थुगु बिहारय् थौकन्हय् लगभग ८० परिवारया ३५० म्हः संघ दुजः दुगु जुल । चूडाकर्म लुइ धुंकुपिं काय्मस्तय् नां स्वतः बिहारया संघ धलःखय् बुथ्यायेः । थुगुकथं पूर्वस्थित महाबिहार (जिस्वां बाहा) छगू त्वता, मेगु फुक्कं बाहाया चूडाकर्म लुइ धुंकुपिं बज्राचार्यपिं थनया संघ दुजः जुइ । थनया संघ दुजःपिं प्यंगूः कवलय् ब्वथला तःगु दु ।

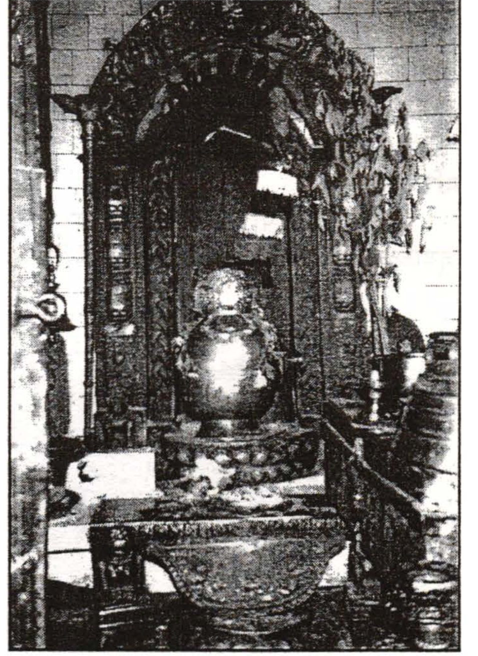
१) बाहा कव	२) इना कव
३) मादु कव	४) क्वा कव

हेमवर्ण महाबिहारय् यायेमाःगु फुक्क ज्याः ध्व हे प्यंगूः कवनं न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । साधारणतया प्यंगूः कवयाः बीचय् प्यदँय् छकः द्यो पाः वयाः च्वनी । तर व्यक्तिगतकथं स्वयेगु खःसा गुलिं दुजतयसँ स्विनिदँय् छक जक द्यो पाः फई (स्विनिदयँ छक पाः फइपिं सघ दुज बाहा कवयाःपिं जुइ) धाःसाः इना कव यापिंसं प्यदंय् छक पाः फइपिं खः । चक्रेश्वर जुइगु थन थगुकथंया परम्परा दु । थुगु बाहालय् प्यंगू कवयाः

[२२१] परिशिष्ट नं. १२१ स्वया दिसँ ।

[२२२] पं. बद्रीरत्न वज्राचार्य २०३० सालपाखें माघलच्छियंक बाखं कना बिज्यागु बाखं क्वचायागु लसताय् स्थापना यागु खः ।

प्यम्ह थकालि बाहाया प्रतिनिधित्व याना: च्वनी । प्यंगू कवया: दक्वसिबे थकालिम्ह दे थकालि अर्थात चकेश्वर जुइ । तर थन थकालि लुइगु परम्परा धा:सा: मदु । थुपिं हे थकालिपिसं संघया ज्याभ्व: न्हयाका च्वनिगु ख: ।

बिहारया ज्याझ्व:

थिमिइ हेमवर्ण महाबिहार छगू जक बाहालय् द्योपाला च्वनिगु चलन दु । सुथ न्हापां द्योपालां देग:लय् वसि वँपुइ, निल: हया लोकेश्वर द्योयात स्नान याकी । सुथय् नामसगिती व बहनी तुत:: ब्वनेगुयाना: वयाच्वंगु दु । द्योयाथाय् दुने च्वंगु गं थाना, चामरं गायूका दानबले ब्वनी । थन न्हिया-न्हिथं द्योपालानं जाकि सिन्ह दयूकि । देग:लय् दुनेच्वना: द्य:के व:पिनिगु पूजा काई । सन्ध्या इलय् मत: बिया सुथय् थें गं थाना चामरं गायूका दानबले ब्वना: सन्या याइ ।

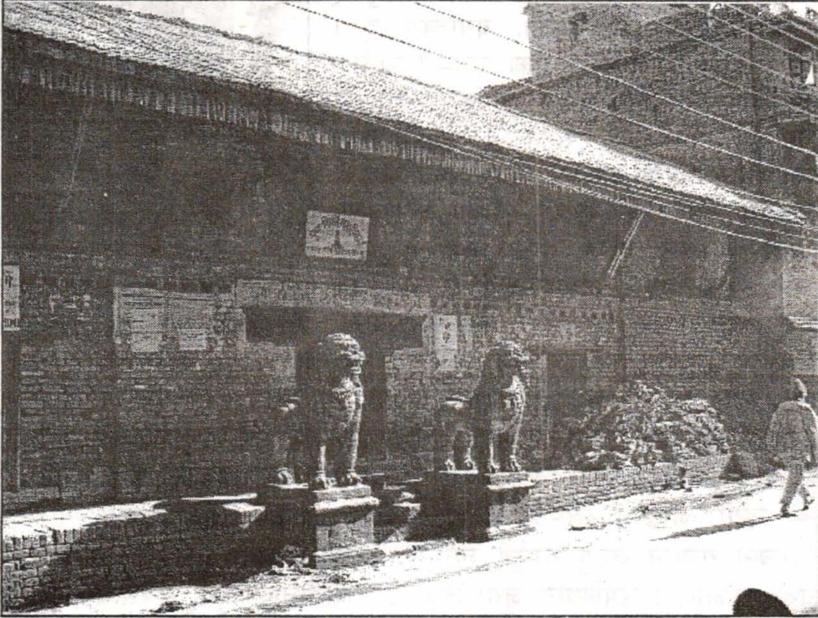
थुगु बिहारय् दँय् छको बुंगद्यो, चोभा करुणामय, जनबाहा द्यो यात थें थन च्वँम्ह लोकेश्वरया न जेष्ठ शुक्लपक्ष पारु कुन्हु न्ह:वँ याइ । परम्परा कथं द्यो पालायात जयमा तया गुरुजुं लोकेश्वरयात देग:लं पिने हया पुजा याना: जीउ न्यास: सिजयागु कलशय् साधना याना: देग:लय् पलिस्था याइ । जीउन्यास लिकाय् धुंका द्योयागु तिसा: फुकं त्वका: स्नान याकि । न्ह:वँया ज्याभ्वलय् प्यंगू कवया:पिं थकालिपिंसं धलिं लुइगु याइ । लिपा द्योयात तुइगु काप:तं भुना खतय् तया, गं थाना जिस्वां बाहालय् (पूर्वस्थित महाबिहार) यंकी । थुबलय् हे द्योयात स्यंल्स्वों याना: लाँय्पुं (रंगरोगन) छायेगु ज्या: पुं तय्सं (चित्रकार) याइ । थुलि ज्या क्वचायेका सिथिनख: छन्हु न्ह्यो जेष्ठ शुक्लपक्ष पञ्चमी कुन्हु दशकर्म खँकेगु बिधि याना: लोकेश्वरयात पलिस्थायाइ । थुगुकथं सम्पन्न जुइगु सम्पूर्ण ज्याभ्व: जिस्वाँ बाहाया गुरुजुपिंसं न्ह्याका: बिज्याये । थ्व कुन्हु प्यंगू कवया: थकालिपिं उपस्थिति जुया बिज्याइ । सिथिनख: कुन्हु सर्वसाधारणया दर्शनया लागि लोकेश्वरयात बाहा पिने च्वंगु फल्चाय् सुथंनसें खतय् ब्वया: तइ । उकुन्हु बहनि लोकेश्वरया जात्रायाना: मरु त्वास्थित हेमवर्ण महाबिहारया देग:लय् तय्. यंकी । थ्व जात्रायात स्थानीय वासीपिंसं "सिथिनख: (द्य:या) जात्रा" धका: नं धायेगु या: ।

थुगु बिहारय् श्रावण शुक्ल द्वादशिकुन्हु निसें च्यान्हु तक लुँसियातम्ह दीपंकरयात देग:लय ब्वया: तइ । जुग: चन्हे पञ्चदान कुन्हु थनया:म्ह दीपंकर सहित गुणकिर्ति महाबिहारया लुँसियातपिं निम्ह दीपंकर याना: मुक्कं स्वम्ह दीपंकर पिन्त थिमिइ नगर परिक्रममा याये । बहनि दीपंकरपिं लिहाँ बिज्यायेबले बाजागाजा सहित स्थानीय मनूतय्सं "द्यो तय् हय्गु" जात्रा माने याना: वयाच्वंगु दु ।

गुणकिर्ति महाबिहार

परिचयः

थिमि न.पा. वडा नं. ११ दिगु त्वालय् हेमवर्ण महाबिहारं उत्तरपाखे गुणकिर्ति महाबिहार अवस्थित जुयाच्वंगु दु । स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थुगु बाहा "दिगु बाहा" कथं म्हसिया च्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

ऐतिहासिक श्रोतया अभावय् थुगु बाहा गुबलय् निर्माण जुल धाये थाकुगु जुल । बाहालय् दुने लिच्छविकालय् दयेका तःगु चैत्य व पद्म सम्भव गुरुयागु[२२३] मूर्ति दु । थन सुरक्षित जुयाच्वंगुसम्पदात अध्ययन यायेबले थुगु बिहार ने.सं. ६८४ न्स्यो हे दय् धुंकल धैगु पुष्टि जू । ने.सं. ६९६ चैत्र कृष्ण त्रयोदसि बिहिबारकुन्हु यें असंत्वाः याःम्ह जितराज तुलाधरजुं सम्यक दानय् थन च्वंम्ह दीपंकर यात निमन्त्रणा पौ छ्वया हगु खः ।[२२४] अथेहे बाहालय् ने.सं. ८०८ या ल्वहँपौ छगू नं दुगु जुल ।[२२५] थुगु ल्वहँ पतिइ दण्डपाणि वज्राचार्य बाहा जिर्णोद्धारयानाः थःगु भ्वातां (शालिक) स्थापना यानाःगु खँ उल्लेख

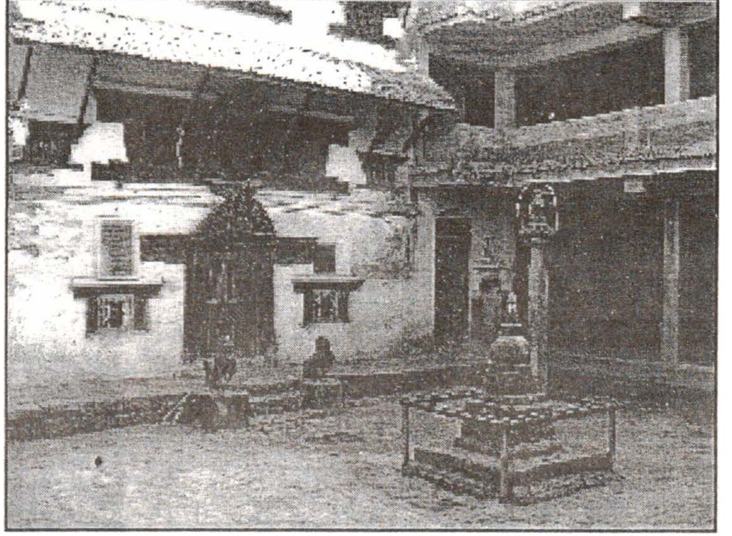
---

[२२३] भुवनलाल प्रधान, "थिमि", *ल्यायम्ह मध्यपुर थिमि म्हसिका,* (थिमि; ल्यायम्ह पुचः थिमि, ने.सं. ११२०) पृष्ठ १

[२२४] शाक्य, पूर्ववत सं. ९४, पृष्ठ २८

[२२५] परिशिष्ट नं. १२२ स्वया दिसं ।

यानाः तःगु दु । थुगु भ्वातां (प्रतिमा) बाहाया खव पाखेच्वंगु शिलास्तम्भ च्वय् स्थापना यानाः तःगु दु ।

बिहारया स्वरुप

थिमिइ बाँलाक संरक्षण जुयाच्वंगुबाहाया धलखय् थुगु गुणकिर्ति महाबिहारनं लाना च्वंगु दु । बाहालय् दुहाँ वनेगु मू लुखाया जवं खवं ल्वहँयाःम्ह तःधिकपिं सिंह निम्ह तया तःगु दु । मू लुखां दुहां वनेबलय् जवय् सिंयागु पातला दय्का तःगु ध्वदुइ । अथेहे खवय् महाँकालया मूर्ति अंगलय् स्थापना यानाः तःगु दु । थनं बिहारया प्राङ्गणय् क्वहां वनेगु त्वाथः दु । बाहाया चतुष्कोण चाहिक फः दय्का तःगु दु । चतुष्कोणया दथुइ अशोक चैत्य स्थापना यानाः तःगु दु । चैत्य लिक्क धर्मधातु मण्डल दु । नापं थन यज्ञकुण्ड व क्षेत्रपाल स्थापना यानाः तःगुं दु ।

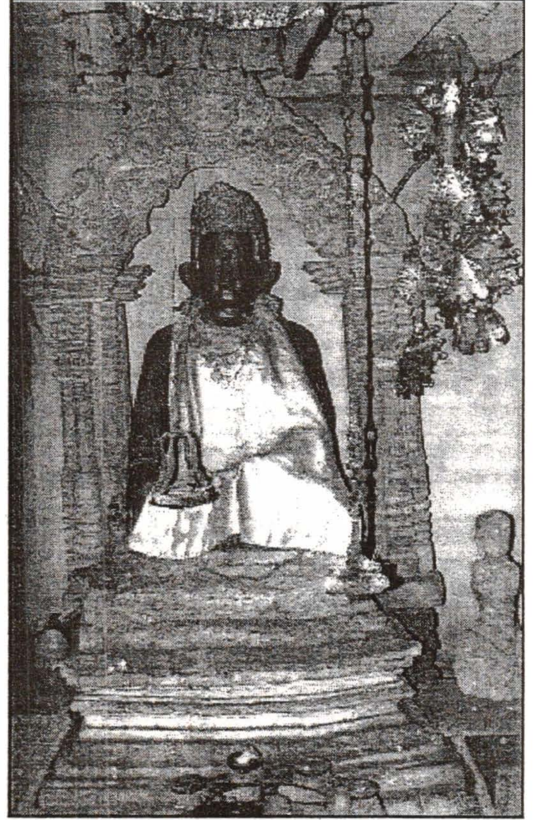
मूलुखाया चुलंचू स्वंगू तल्लागु क्वाःपाःछेँ दु । क्वाःपाःछेँया भौतिक स्वरूप जिर्ण अवस्थाय् लाना च्वंगु दु । स्वतजागु थुगु क्वाःपाःछेँया आय्पा पौ कुतुं वय् धुंकुगु दु । इलय् हे क्वाःपाःछेँया स्यों ल्वों मजुल धाःसा थुगु छेँ याकनं हे दुनिगु संम्भावनाः दु । थुकीं संघ दुजः पिनिगु ध्यान वनेमाःगु खनेदु । थनया क्वाःपाःछेँय् पश्चिमाभिमुखँ यानाः अक्षोभ्य बुद्ध स्थापना यानातःगु दु । क्वाःपाःछेँ वजं प्लास्टर यानाः तःगु जुल । क्वापाःद्यो थाय् दुहां वनेगु मू लुखाया जवं खवं चिचि पाःगु निपाः तिकिभ्याः दु । मू लुखाय् कलात्मक बुट्टा किया तःगु सिंयागु तोरण दु । थुगु तोरणय् दकसिबे च्वय् चैत्य, चैत्ययां क्वय् बज्रसत्व व वयाः नं क्वय् नामसंगिति यागु मूर्ति किया तःगु दु । जःखः मकरास कियातःगु ने.सं. ८५७ या थुगु तोरणय् जुजु रणजित मल्लयागु नां उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।

क्वाःपाःद्योया मूलुखाया जःखः ल्वंहया निम्ह सिंह दु । अथेहे लुखाया जःखः निपा ल्वहंपौ नं दुगु जुल । निगूगु तल्लाया दथ्वी न्यापाः भ्या व जंवखवं चिकिपाःगु तिकिभ्याः तया तःगु दु । न्यापाः भ्यायो दथ्वी सिंयागु छपाः तोरण दु । थ्व तोरणय् महाँकाल व वज्रसत्वयाः मूर्ति किया तःगु दु । झ्याः त्वपुइ कथं आय्पा पौ तया तःगु दु । थुगु तल्लाय् खुपु तुनासिं पाखाः फयेका तःगु दु । थनं च्वयेयागु तल्लाय् स्वपाः तिकिभ्याः छुना तःगु दु । थन नं खुपु तुनासिं आय्पा पौ फयेका तःगु दु । पौया गजूकथं चैत्य तःया तःगु दु ।

द्यो छेँया जःव पाखे पद्मसम्भव गुरूया जिर्णोद्धार यानाः तःगु छगू मूर्ति अलग क्वःथाय् सुरक्षित यानाः तःगु दु । आगंछेँ पिने जःवय् अन्दाजि $१^{१}/_{२}$ फूटम्ह ल्वहँया बसुन्धारा देवी तथा खःवय् अन्दाजि २ फूटम्ह अमोघपास लोकेश्वरया मूर्ति पलिस्था यानाः तःगु दु । अथेहे थन बाहालय् गुलाँबले ब्वइपिं लुँ सियातपिं निम्ह दीपंकर व भिक्षुया मूर्ति नं दुगु जुल । थुकीमध्ये तधिकम्ह दीपंकरया मूर्ति ने.सं. ६८४ व चिधिकम्ह ने.सं. ६८९ सालं निर्माण यानाःतःपिं खः ।

बिहारया संघ

गुणकिर्ति महाबिहारय् ३५गु परिवारया अन्दाजि १५० संघ दुजः दु । संघ दुजःपिं बाहा कवःयापिं खः । ने.सं. ८८८ य् जूगु गोर्खा जुजुंया ख्वप आक्रमणं थुगु बाहायात नं असर लाःगु जुल । उल्लेखजुयाच्वंगु कथं थुगु बाहाया दुजः दण्डपाणि वज्राचार्यया सन्तानपिंसं गोर्खा जुजु पृथ्वीनारायण शाहया पक्षः ल्यूगु जुल ।[२२६] बाहाया मेगु परिवारं ख्वपया जुजु रणजित मल्लया पक्ष वंगु जुल । लिपा ख्वप त्याके धुंका गोर्खाया जुजुं रणजितमल्लया पक्षधरपिंत बिहारं पितिना छ्वत । थुकथं बिहारं पितिना छ्वपिं संघ दुजःपिं मध्ये गुलि थिमि त्वता ये नरदेवी लिक्क सुन्ता गां धैगु थासय् च्वं वंगु जुल । गुलिं पितिना छ्वःपिं बाहा लिक्कसं बसोवास यानाः वयाच्वंगु दु । थुकथं पितंका च्वंपित बिहारय् थः मचातः चूडाकर्म यायेगु बाहेक बिहारया मेगु छुं ज्याभ्वःलय् सहभागि याका तःगु मदु ।

थन बिहारय् बरेछुयूगु व आचालुयूगु ज्याभ्वः नं जुयाच्वंगुदु । थिमि देया वज्राचार्यपिनि मस्तयूत चूडाकर्म याइगु ज्याभ्वलय् अप्पो यानाः थनया निम्ह दीपंकरयात ग्वय् दां तया निमन्त्रणा याइ । थथे ग्वयूदां तया निमन्त्रणा यात धाःसा मेमेगु बाहालय् नं दीपंकर बिज्याकी । जयसदाशिव मल्ल जुजुया पालय् असं त्वाःया छम्ह दानपतिं जितराज तुलाधर थम्हं न्यायेकुगु सम्यक ज्याभ्वलय् थनया दीपंकरयात नं निमन्त्रणा छ्वयाः हयाः तःगु दु ।[२२७]

थुगु बिहारया वज्राचार्यपिं मल्लकालय् पूजा कर्मकाण्डया निमित्त उत्तिकं हे नांदंपिं जुल । ने.सं. ७६७ या छगू सिजःपतिइ बाहाया जितपाल वज्राचार्य ख्वप याछेँ त्वालय् वनाः जात्रा चले याःवंगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[२२८]

बिहारया ज्याङ्वः

थुगु बिहारया संघ दुजःपिंसं दच्छिइ छक थकालि कथं द्यःपाः फयमाःगु व्यवस्था यानातःगु दु । द्यःपाःफइम्हं नित्य पुजाकथं सुथय् देखे चायूकेगुनिसें कया सन्ध्याकाइलय् आरति बियेगु ज्या यानाः वयाच्वंगु दु । दँय् छक गुलाँ बहिद्यो ब्वयेगु इलय् बलय् थनयापिं लुँसियातपिं दीपंकर निम्ह व भिक्षुया मूर्ति समेत यानाः स्वंगू मूर्ति च्यान्हु थन बिहारय् ब्वयेगु परम्परा दु । थ्व दीपंकरया ल्हातय् दुगु अभिलेख कथं ने.सं.

२२६ लक, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८०, पृष्ठ ४६०

२२७ परिशिष्ट नं. १२३ स्वया दिसँ ।

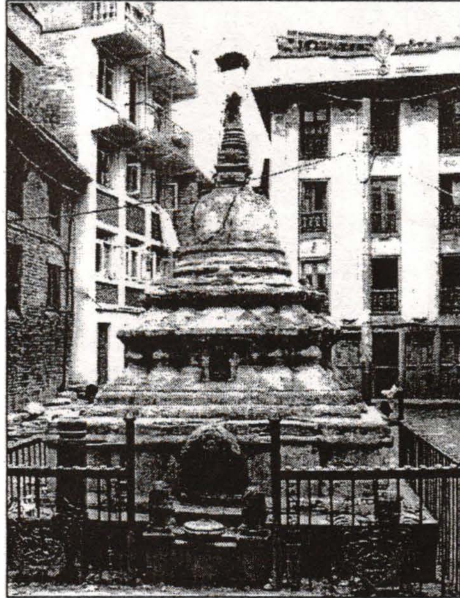
२२८ परिशिष्ट नं. १२४ स्वया दिसँ ।

७३९ पौष महिनाय् दीपंकर दयेकुगु खः ।[२२९] अथेहे दँय् छक हेमवर्ण महाविहारया छंम्ह व थनया निम्ह यानाः मुक्कं स्वम्ह दिपकरपिं थिमि, नगदे व बोडेया थीथी त्वालय् यंका ब्वयंकेगु नं चलन दु । थुगु इलय् गन गन दीपंकर बिज्याकी अनच्वंपिं स्थानीय मनूतय्सं दीपंकरयात पूजा छाय् हई तथा दीपंकर नापं बिज्यापि गुरुजुपिन्त पञ्चदान नं फयेकेगु ज्या जुई ।

बिहारया वर्तमान स्थिति

थिमि देया छगू बाँलाक्क संरक्षण जुयाच्वंगुबाहा थ्व खः । बाहालय् दय्माःगु आधारभूत अङ्गत, थन बिहारय् पूर्ण जुयाच्वंगुदु । थथे धैगु बिहार दय्कगु बास्तुकलाया सपूर्ण अङ्ग थन थौतक्क नं मौज्दात जुयाच्वंगुथन खँके फु । थ्व बाहाया संघ दुजःपिंसं इलय् बिलय् बिहार जिर्णोद्धार यायेगु ज्याः याना वयाच्वंगु थन स्थापना यानाः तःगु ल्वहँपौ कथं नं सिकेफु । हालसालय् तिनि बाहाया निखें जख च्वंगु क्यवय् ढलानयानाः छेँ दय्कुगु दु । थुकीं यानाः थन बिहारय् छु नं धार्मिक, सामाजिक ज्याभ्वः यायेत सुविस्ता जुयाच्वंगु दु ।

थन बिहारय् सुनं संघ दुजःपिं च्वना च्वंगु मदु । धार्मिक ज्याभ्वः यायेत जक संघ दुजःपिं थन बिहारय् वइगु खः । बिहारया मू लुखाया च्वय् आगं कोथा व न्ह्योने क्वाःपाःद्यो छेँ हे जुल । थन दुगु गुरु पद्मसम्भवया मूर्ति व लिच्छविकालिन चैत्य स्वय्बले थ्व बिहार नं पुलाँगु बिहार खः धैगु स्पष्ट जू ।

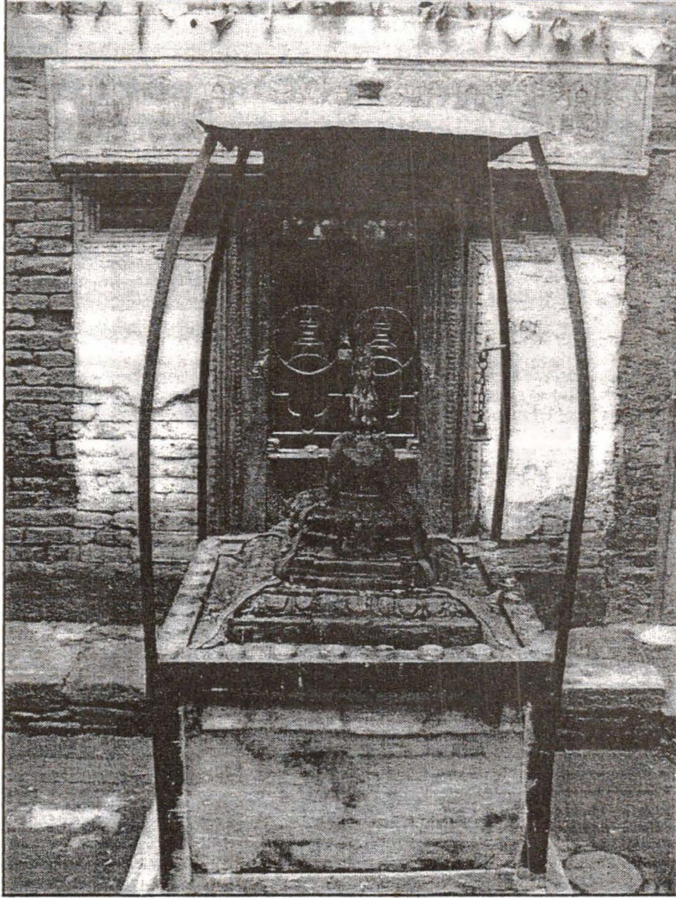
थिमि देशय् च्वंपिं बज्राचार्यपिनि दिगु द्यो

[२२९] परिशिष्ट नं. १२५ स्वया दिसँ ।

हेरनीलवर्ण महाबिहार

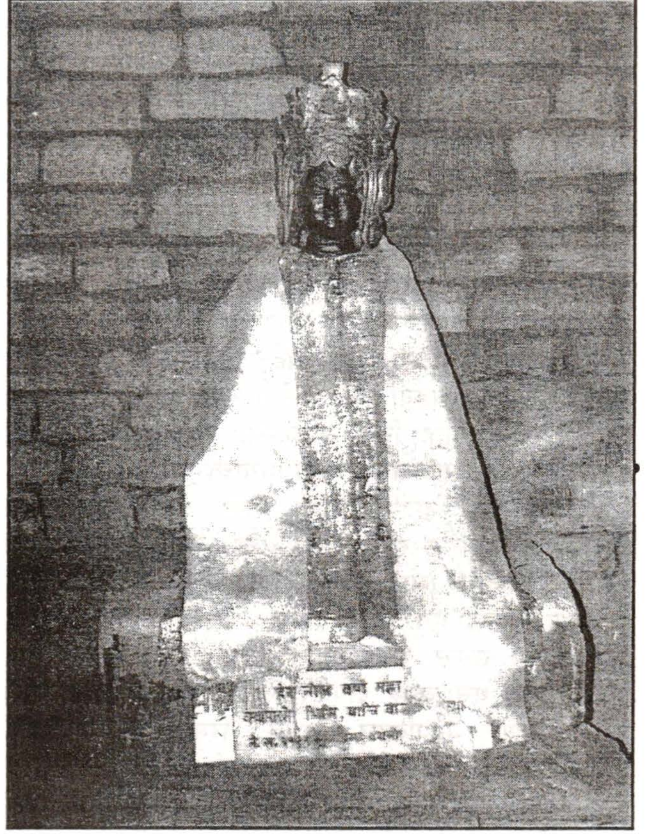
परिचय

थिमि नगर पालिकाया वडा नं. १०या कुतिचिभा त्वालय् हेरनीलवर्ण महाविहार अवस्थित जुयाच्वंगुदु । स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थ्व बिहार "याचिं बाहा" धका: अप्व: म्हसिया च्वंगु दु । थिमिइ इहिपा, व्रतवन्ध आदिया लसताय् भ्वय् न्यायेकेबलय् थन बिहारय् वया: "याचिं"का: वयेगु चलन दु ।[२३०] सम्भवत: याचिं कायगु बाहा जुगुलिं थुगु बाहायात "याचिं बाहा" धायेगु चलन जुगु खय्मा: । हिरण्य नीलवर्णया अपभ्रंश जुया हेरनील वर्ण जुगु जुइफु ।

[२३०] "याचिं" त:धंगु भ्वजय् "याचिं" कायधुंका थ:थितिपिं सु स्वर्गवास जुसां भ्वय् बारे याय् मा: धैगु मान्यता दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

ऐतिहासिक श्रोत ल्वह पौ, सिजः पौ आदि छु हे मदुगु कारणं थुगु बिहार गुबले निर्माण जुगु खः यकिन साथ धाये फुगु अवस्था मदु । थन छ्यों क्वछुंम्ह ह्याँउ ख्वाःःम्ह दीपंकर दु । दीपंकर स्वय्‌बले थुम्ह थिमिया न्हापाम्ह दीपंकर थें च्वं । छ्याय् धाःसा थिमिया प्यंगूः कवयाः वज्राचार्यपिसं अक्षय तृतीया (देगुः पुजा) छन्हु न्ह्यो दुतीया कुन्हु थन बिहारय् वयाः दीपंकरयाथाय् "स्वाँ छ्वाः" पुजा याःई । थः थःगु बाहालय् दीपंकर दुसां थन वयाः स्वा छ्वाः पुजा याइगु चलन दुगुलिं यानाः थन च्वंम्ह दीपंकर दक्व सिबे पुलाँम्ह धकाः अनुमान यायेफु । उकिं थन च्वंम्ह दीपंकरयात मूलम्ह दीपंकर धायेगु नं चलन दु ।

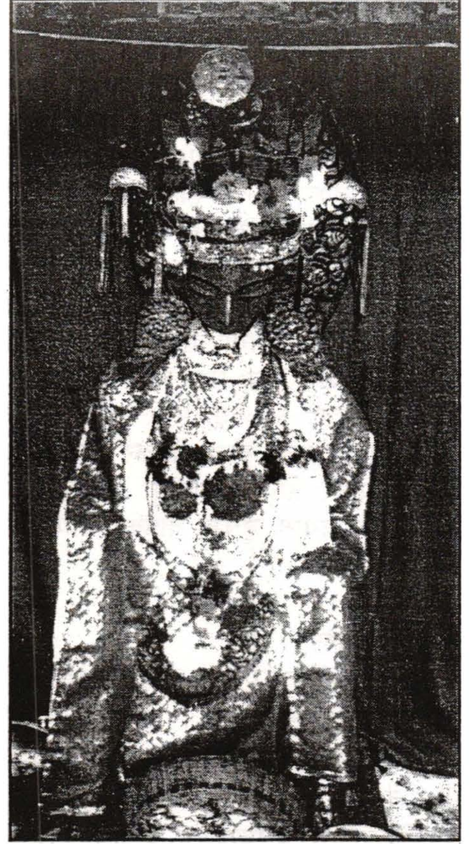
बिहारया स्वरुप

कुतिचिभायाः मू लँया पूर्बय् थुगु बिहारया मू लुखा दु । थुगु मू लुखाँ दुहाँवने साथ जःपाखें पातला दु । अथेहे खःपाखें दीपंकर ब्वयेगु दलान दु । थनं दुने चिकिधंःगु चतुष्कोणगु बाहाया प्राङ्गण दु । चतुष्कोणया प्यख्यरं फः थकया तःगु दु । चतुष्कोणया दथुइ (भतिचा दक्षिण पाखें) टेराकोटाया चिग्वःगु चैत्य पसलस्था यानाः तःगु दु । चैत्य लिक्क पश्चिम पाखें क्षेत्रपाल स्थापना यानाः तःगु दु । क्षेत्रपाल नापं पिण्ड गाः दयेका तःगु दु ।

बाहाया स्वखेंरं दलान दु । पूर्वपाखेंया दलामय् च्वनाः तुतःः ब्वनेगु यानाः वयाच्वंगु दु । अथेहे पश्चिम पाखेंया दलामय् गुलाँबले दीपंकर ब्वयेगु ज्या जुयाच्वंगुदु । बाहाया चाकछिं दलाम क्वः निजी छेय् परिणत जुइ धुंकुगु दु । क्वाःपाःछेँ दक्षिणपाखे निर्माण जुया च्व.गु दु । थनस्वंगू तल्ला दुगु थ्व क्वाःपाःछेँया गर्भगृहलय् उत्तराभिमुखयानाः अक्षोभ्य तथागत स्थापना यानाः तःगु दु । गर्भगुहंया लुखा फुसय् पञ्चबुद्ध व अष्ट मंगल जक च्वयाः तःगु दु । लुखा जःखः वाउँ भतु (सुगा) व पूर्ण कलश च्वयाः तःगु दु । । क्वाःपाःछेँया पच्छिम कुंनय् तलय् थाहाँ वनेगु लुखा दु । निगूगु तल्लाया दथुइ स्वपाः व जःखः तिकिझ्याः छपाः छपाः नं दु । झ्याः व तिकिझ्याःया बीचय् निखेरं बुद्धवज्र पिनिगु किपाः च्वयाः तःगु दु । थुगु निगूगु तल्लाय् आगं क्वथा पिकना तःगु दु । स्वगूगु तल्लाया दथुइ छपाः झयाः छुना वयाः च्वसं समन्तभद्रयागु किपाः च्वयाः तःगु दु । थुगु तल्लाय् दीपंकर तया तःगु दु । थुगु क्वाःपाःछेँया पौ आय्‌पा पलिं चिनातःगु दु ।

विहारया संघ

थुगु बिहारय् झिगू परिवारया स्वीन्याःम्ह संघ दुजः दु । थनयां संघ दुजःपिन बाहा कवः यापिं खः । थन बाहा थकालि जुइगु व्यवस्था दु । बाहा थकालिं बाहालय् सम्पन्न जुइगु फुक्क पूजाय् मुलाचार्य जुया

बिज्याइ । बाहा थकालिं हे थनया आगंद्योयाथाय् आजिवन सेवा यायेगु परम्परा न्ह्याना: वयाच्वंगु दु । थुगु बिहारय् मोहनीबले पायो (खाँ पिहां वयेगु) पिहाँ वयेगु चलन दु । दीपंकर व शाक्यमुनीयागु पा: दँय् छक थकालिकथं न्ह्याना: वया: च्वनी ।

थुगु बिहारय् न्हियान्हिथं नित्य पूजा न्ह्याना: वयाच्वंगु दु । सन्ध्यायेलय् द्यो पाला नं गं थाना पि:खा:लखु चाहिला चाम्वलं गाय्का क्वा:पा:द्योथाय् दानबले ब्वनी । थुकीयात हे थन सन्ध्या यायेगु धायेगु चलन दु । प्रत्येक पारु, अष्टमी, पुन्हि व बुधवार कुन्हु बहनिइ बाहालय् तुत: ब्वनेगु परम्परा न्ह्याका: वहया च्वंगु दनी । गुलाँ सुथय् - बहनि व कार्तिकं (कतिं पुन्हि निसें सकिमिला पुन्हि तक्क) बहनिइ जकं लच्छियंकं तुत: ब्वनेगु याना: वयाच्वंगु दनि ।

गुलाँथ्व द्वादसि कुन्हु निसें त्रलाथ्व पारुतक्क दीपंकरयात बिहारया मूलुखा लिक्क च्वंगु दलानय् ब्वया:तय । गुँलागा त्रयोदसि (जुग: चन्हे) पञ्चदान कुन्हु बाहा पिने फल्चा:य् न्हिन्छि थन च्वंम्ह दीपंकरयात ब्वया तइ । थुकुन्हु थिमि च्वपिं सकल भक्तजनपिसं क्वाति (गुता बुब:) तया देयक्य वइ । थन च्वम्ह दीपंकर न्हिच्छी थन हे ब्वया तइ । तर हेमवर्ण महाविहार याम्ह छम्ह व गुणकिर्ति महाबिहारयाम्ह निम्ह न्हिने द्यो बाजा सहित थिमि, नगदेश व बोंडे थ्यकं यंकी । गन गनं दीपंकरपिं बिज्याइ अनच्वपिं भक्तजनपिसं द्यो व द्योनापं बिज्यापिं गुरुजुपिन्त पञ्चदान बिइ । बहिनि थुपिं दीपंकरपिन्त बाजागाजा (गुलाँ वाजा, धिमेय् बासुरी थाना) द्य:तय् हयेगु धका: थिमि-नगदेश आदि थासय् च्वंपिं भक्तजनपिं दीपंकरया ल्यूल्यू वई । दीपंकर व्वया:त:गु थुगु फल्चाय् थ्यनकि प्याखँ प्याखँ ल्हुया सुवर्णरुपपिं दीपंकरपिसं थन बिज्याना: च्वंम्ह दीपंकरयात भागियाना: वनि । थिमिया थुगु जात्रा यात "अजाजु द्योया जात्रा" धका: नं धायेगु या: । थुगु उपलक्ष्य संघ दुजपिं फुक्क मिलेजुया बाहालय् हे दानशाला दय्का पञ्चदान वियेगु नं परम्परा दु ।

मोहनीबलय् थन नबमीकुन्हु (स्याकोत्याका) आंगमय् पुजा याइ । थुगु उपलक्ष्यस संघदुज पिनिपाखें छेँखां छग:छग: कल: हय् मा:गु परम्परा दु । थुकुन्हु आगमय् स्वनेगु ज्या:ज्वी । कन्हेकुन्हु (चालं) संघ दुज:पिं थ:थ:गु छेँ पुजा सिदयेका थन आंगम वइ । आगमनय् थकालि पुजायाइ । पुजा सिदयेका थकालिं संघ दुज:पिन्त थकालिकथं खड्ग ल:ल्हाना बिइ । आंगम पिहां वया: बाहालय् स्वचा: चाहिला भुइफसिं पालेगु नं थन परम्परा दु । थ्व ज्याभ्व:यात थन "खाँ पिहा वयेगु" धाइ ।

गुणवाक्य बिहार

परिचय

थिमि नगरपालिका वडा नं. ८ स्थित चपाचो त्वा:या मु लँया पूर्वपाखे थुगु गुणवाक्य बिहार अवस्थित जुयाच्वंगुदु । गुणवाक्य बिहारयात 'बाक्य बाहा" धका: नं धायेगु याना: वयाच्वंगु दु । थुगु बाहाया भौगोलिक स्वरुप "याचिं बाहा" थे हे चिकिचा धगु जुल ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

गुणवाक्य बिहार सम्बन्धी छुं नं प्रकारया ऐतिहासिक सामाग्री उपलब्ध जुगु मदु । बिहार तसकं जिर्ण अवस्थाय् लाना च्वंगु दु ।[२३१]

बिहारया स्वरुप

चपाचो त्वा:या मू लँ नापं च्वंगु थुगु बिहार निजी छेँ क्वं दुहां वने मा: । बाहाया नामय् चिकिचा धंगु छगू चतुष्कोण दु । चतुष्कोणया दथुइ ल्वहंयागु चैत्य छग: दु । चैत्यया क्वय्यागु प्यंगु दिशाय् प्यम्ह वोधिसत्वपिं व च्वय् च्वंगु भागय् पञ्चबुद्धपिनिगु मूर्ति तया त:गु दु । बाहाया क्वापा:छे जिर्णगु अवस्थाय् लानाच्वंगु दु । चैत्यया पूर्व पाखेया थुगु क्वा:पा:छेँया कोथाय् पश्चिम स्वया: च्वम्ह अक्षोभ्य बुद्धया मूर्ति क्वा:पा:द्योकथं पलिस्था यानात:गु दु । थुगु मूर्ति तसकं जिर्ण जुइधुंकुगु दु । अक्षोभ्य बुद्धया मूर्ति लिक्क

---

[२३१] वाग्देल, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८, पृष्ठ ४७९–४८० ।

गणेश, महाकाल व मेमेपिं द्यःपिनिगु मूर्ति नं तया तःगु दु । क्वपाद्यःथाय् दुहाँवनेगु मू लुखा कलात्मक बुट्टा किया दय्का तःगु दु । तिकिभ्याः खापा दुगु थ्व लुखाय् तोरण धाःसा मदु । लुखाय् निखेः जख चिचिपागु तिकिभ्याः दु । मूलुखा च्वय् दीपंकरयात दथुइ तया जःखः शाक्यमुनि व ताराया चाःया मूर्ति तया तःगु दु ।

तर थौंकन्हय् च्वय् न्त्यथनागु छुं हे स्वरुप मदय् धुंकल । बाहा जःखः च्वंगु छेँ फुकक मेगु जाति पिनिगु खः । गुगुइलय् थन च्वंपिं संघ दुजःपिस मिया वन धैगु छु सिइ मदु । २०५७ साल पाखें गुणकिर्ति महाबिहारया कान्छी बज्राचार्य पाखें बाहानापसं च्वंगु प्यखेया पुंलागु छे न्यना, न्हू छें दय्का नापं बाहा च्वंगु चैत्यव क्वापाः छे नं जिर्णोद्धार याना थथे ल्वहँ पौ च्वया तःगु जुल ।

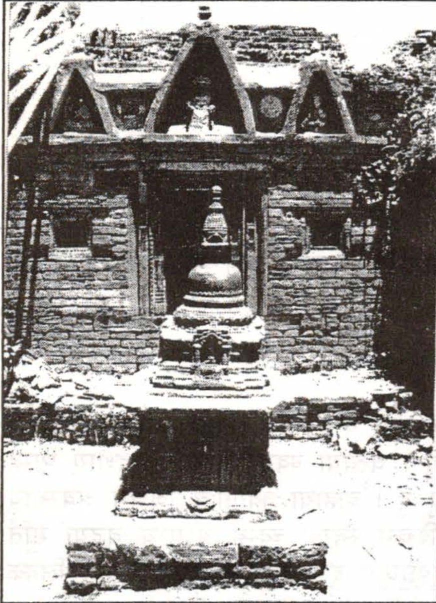
श्री त्रिरत्न शरण

१. मध्यपुर चपाच्व त्वालय च्वंगु श्री गुणवाक्य विहारनापसं च्वगु प्यखेंसया पुँलागु छेँ
२. भूमि न्याना न्हूगु छेँ दय्कागु नापं दिवगत ससः अबुजु हिराबज्र बज्राचार्य, ससमां
३. धनमाया बज्राचार्य व जहान थिरबज्र बज्राचार्य वसपोपिं सुखावती भुवने वास
४. लायूमा धका कामना याना थ्व बिहारे च्वंगु क्वापाद्येगः व चैत्यया जिर्णोद्धार याना
५. ने.सं. ११२४ चिल्लागां पारु आइतवाः कुन्हु पलिस्था यानागु जुल । सकसिया जय जुइम्मा ।

कान्छीमाया बज्राचार्य
कायूपिं प्रेमबज्र, इन्द्रबज्र, चन्द्रबज्र, अष्टबज्र व सानुबज्र

बिहारया संघ

गुणवाक्य बिहारया संघ लोप जुयेधुंकुगु खनेदु । उकिं पिनें स्वयेबले न बाहाया चिं तकनं खँके मफय् धुंकल । संघ दुजः मदुगु कारणं थन छुं संघ ज्याभ्वः जुगु खने मदु । थौकन्हय् कान्छीमाया बज्राचार्यपिंसं हे क्वाःपाःद्योथाय् नित्य पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।

बाहाःया पुलाँगु स्वरुप

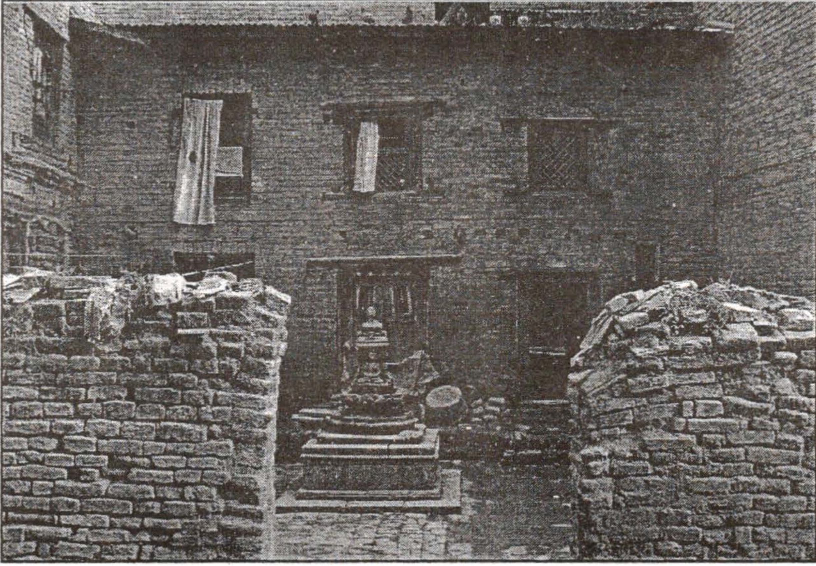

क्वापाःद्योनापं थी थी तान्त्रीक द्योत

हेरसुवर्ण बिहार

परिचय

गुणवाक्य बिहारया उत्तर पाखें थिमि न.पा. वडा नं. ८ चपाचो त्वाःया मू लं हेरसुवर्ण बिहार खने दु । थुगु बिहारयात "न्हू बाहा" धकाः नं धयावयाच्वंगु दु । न्हू बाहा धकाः नामाकरण जुयाच्वंगुलिं हे मेमेगु सिबे लिपा जक थुगु बाहा निर्माण जुगु ख धकाः अनुमान यायेफु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

जुजु सुरेन्द्रविर विक्रम शाहदेव व प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुरया शासनकालय् ने.सं. ९८३[२३२] पाखेया थुगु बिहारया छगू ल्वहँपौलय् चपाचो दथुबाहालया दानपति चतुरवीरं थुगु बिहार स्थापना याःगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थिमिइ शाहकालय् स्थापना जुगु थ्व हे छगू जक बिहार दु । उकिं थ्व बिहारयात "न्हू बाहा" धागु जुइफू ।

बिहारया स्वरुप

थुगु बिहारया भौतिक स्वरुप न्हिथं नष्ट जुयावनाः च्वंगु दु । बिहारया मू लुखा मदय् धुंकल । मात्र पःखा जक ल्यं दनि । बिहारया चतुष्कोण दथुइ ल्वहयागु चैत्य छगः दु । थुगु चैत्य उत्तरपाखें स्वका तःगु जलहरीया द्योने दय्का तःगु जुल । चैत्यया दक्षिणपाखे यज्ञकुण्ड छगू नं दु । थनया क्वापाःछेँ पश्चिमपाखे स्वयाच्वंगु दु । बाहाया क्वापाःद्यो मदय् धुंकल । हालसालय् क्वपाद्यःया आसनय्

---

२३२ परिशिष्ट १२६ स्वया दिसँ ।

पद्मपाणी बोधिसत्वयागु मूर्ति स्थापना यागु दु । क्वापाःछेया खवंपाखे दुने चुकय् दुहाँवनेगु लुखा लिक ल्वहँपौ तया तःगु दु गुकिया खँ च्वय् उल्लेख जुइ धुंकुगु दु ।

बिहारया संघ व ज्याभ्वः

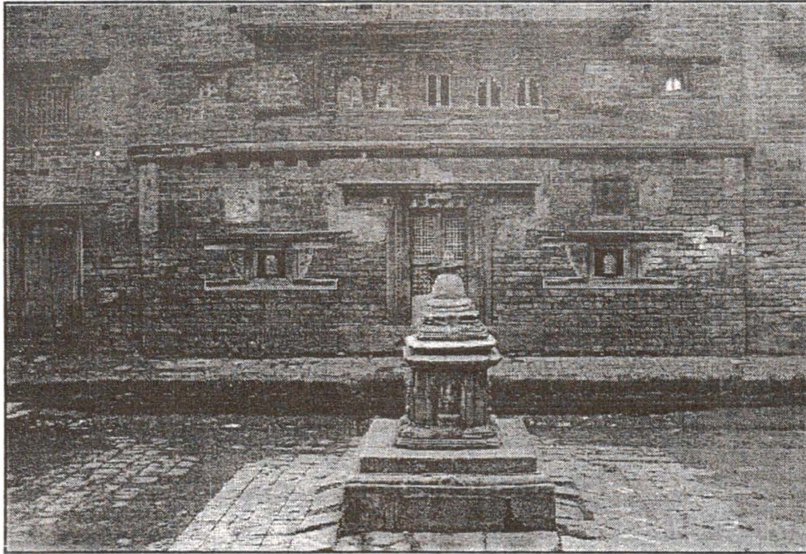
हेरसुवर्ण बिहारया संघ दुजः त सुं मदय् धुंकल । साधारणतया छगू बिहारय् सम्पन्न जुइगु छुं प्रकारया ज्याभ्वः थन न्ह्यानाः च्वंगु मदु । बिदम्बनाया खँ बिहार लागाः क्वापाःछे फुक्क मेगु जातिपिंस छ्यलाबुला यानाः च्वंगु दु ।

जेतवन विहार

परिचय

थिमि नगरपालिकाया वडा नं. ८ कस्मातुन्थी त्वालय् जेतवर्ण बिहार अवस्थित जुयाच्वंगुदु । हेरसुवर्ण बिहारं उत्तरपाखेया गल्लिं पूर्बस्वयाः लगभग स्वीपला दुने दुहाँ वनेबले दक्षिणय् थुगु बिहारया मूलुखा ध्वःदुइ । थुगु बिहार "दथु बाहा" धकाः नं उत्तिकं हे प्रसिद्ध जू । थुगु जेतवन बिहार थिमि देसय् च्वंगु बाँलागु वास्तुकलां पूर्णगु बाहाया धलखय् लाना च्वंगु दु ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु बिहार मल्लकालया अन्त्य पाखे निर्माण जुगु खः । बिहारय् च्वंगु ल्वहँपौखय् ने.सं. ८३२ सालय् जुजु भूपतिन्द्र मल्लयागु पालय् दानपति कल्याणसिं नं थुगु बिहार स्थापना यानाः आयस्ता कथं बुं समेत दान यानाः तःगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगुदु ।[२३३]

बिहारया स्वरुप

उत्तर पाखे मू लुखा खः सा, मू लुखाया चूलाँचू स्वत जाःगु क्वापाःछे दु । मू लुखा दुहाँ वनेसात स्वद्वा दुगु दलान दु । दलानया जवपाखे सिं यागु पाताला दुगु खः । तर थौकन्हय् उगु पातला मदय् धुंकल । मू लुखा व क्वापा छें दथ्वी तःधगु चतुष्कोण दु । चतुष्कोणया प्यखें चाहुलें जिक फः दयेका तःगु दु । क्वापा छें या न्हयाने छगः चैत्य दु । उगु चैत्यया क्वये प्यखेरं बोधिसत्व पिनिगु मूर्ति तया तःगु दु । अथेहे च्वय्

२३३ परिशिष्ट १२७ स्वया दिसँ ।

यागु भागय् पञ्चबुद्धया मूर्तित तया तःगु दु । चैत्य नापं यज्ञकुण्ड छगू नं दुगु जुल । क्वाःपाःछेँया खः पाखे गुलाँ बले बहिद्यः ब्वयेगु दलाम दु । थन ह्याउँ ख्वाःम्ह दीपंकर व्वयेगु खः ।

थुगु बिहारया क्वाःपाःछेँ स्वतं जा दुगु जुल । क्वय् च्वंगु तल्लाय् अर्थात गर्भगृहलय् क्वाःपाःद्यो कथं अक्षोभ्य बुद्धया शिलामूर्ति पलिस्था यानाः तःगु दु । गर्भगृहलय् क्वाःपाःद्योःया नापं अवलोकितेश्वर पिनिगु मूर्तितः नं तया तःगु दु । क्वाःपाःद्यो थाय् च्वंगु लुखाया खापा तिकिभ्याः थे बुट्टा किया तःगु दु । थ्व लुखाय् तोरण मदु । लुखाया च्वय् बज्रं प्लास्टरयानाः पञ्चबुद्ध व अष्टमंगल च्वयाः तःगु दु । लुखाया जःखः चिचिपाःगु भ्याः तया उकिं च्वय् नं वज्र प्लास्टर यानाः वज्र च्वयाः तःगु दु । खवय् च्वय् बिहार स्थापनायाःम्ह दाताया नां उल्लेख जुगु ने.सं. ८३२ यागु ल्वहँपौ दु ।

क्वाःपाःछेँया निगूगु तल्लाय् कलात्मकगु पाःसुका भ्याः छुनातःगु दु । भ्याःया निखेःजख चिकिपाःगु साधारण भ्याः तया तःगु दु । थुगु हे तल्लाये आगं क्वःथा पिकना तःगु दु । अथेहे स्वंगूगु तल्लाय् साधारण कथंया स्वपाः झ.या छुना तःगु दु । थुगु तल्लाय् च्यापू साधारण तुनासिं पौ फय्का तःगु दु । संरक्षणया अभावय् बिहारया बुँ फुक्कं २०२१ सालया भूमिसुधार कार्यक्रमय् निजी सम्पतिइ जू वन । आयस्ता मदुगुलिं बिहारयागु जिर्णोद्धार ज्याः मजुया बिहार पाताः जुया वनाः च्वंगु दु । जिर्णोद्धार मजुगुया कारणं पूर्व पाखे च्वंगु फुक्क छेँ दुना पाताः जुइ धुकल । न्ह्योने च्वंगु छेँ नं लः ज्वयाः च्वने हे मजिधुंकल । क्वापाःछेँ हेरचाह यायेत छगू परिवार तयातःगुलिं इमिसं इलय् व्यलय् स्यः ल्ह्वंः यानाः वयाः च्वःगुलि क्वापाःछेँ छगू धाःसा सुरक्षित हे खनेदु ।

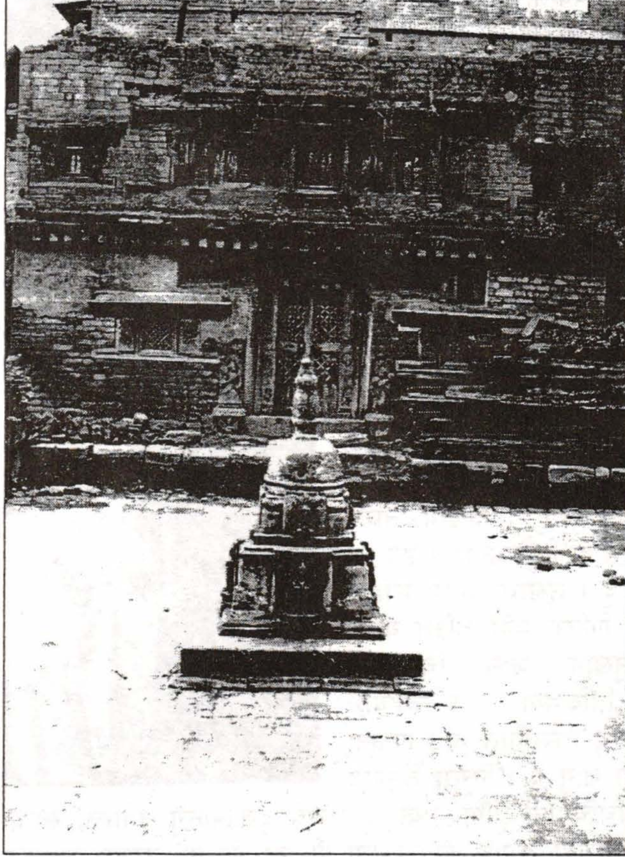
बिहारया संघ व ज्याझ्व

गुणवाक्य बिहार व न्हू बाहालय् थें थुगु बिहारय् नं संघ दुजःपिं मदय् धुंकल । उकिं बिहारया असियार कथं थन यायेमाःगु फुक्क ज्या म्ह्याये मस्ततय्सं यानाः वयाच्वंगु दु । दँय् छकः कतिंपुन्हि कुन्हु बिहारया म्ह्याये मस्त वयाः बुसाधंः या वयाच्वंगु दु गु जुसानं छुं दँ न्ह्योनिसे थुगु ज्या मन्ह्याये धुंकल । तर बिहार संरक्षण यायेत मेगू संघया छगू परिवारयात थनया जिम्मा बिया तःगु दु । उगु परिवारं आतक्क नं बिहारय् न्हिया न्हिथ नित्य पुजायानाः वयाच्वंगु दु । अथेहे गुलांबले बहिद्यो ब्वयेगु इलय् थन च्वंम्ह ह्याउँ ख्वाःम्ह दीपंकरयात थौतक्क थन उगु परिवारं व्वयाः वयाच्वंगु दनी । तर बहनि सन्ध्या यायेगु व तुतः: ब्वनेगु आदि ज्या इमिसं मयाये धुंकल ।

पूर्वस्थित महाबिहार

परिचय

मध्यपुर थिमि नगरपालिका वडा नं. ८ स्थित गार्चा त्वालय् पूर्वस्थित महाबिहार अवस्थित जुयाच्वंगुदु । मू लँया पूर्व पाखे च्वंगु थुगु बिहार "जिस्वां बाहा" धका: उत्तिकं हे प्रसिद्ध जू ।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु बिहार नं जुजु भुपतिन्द्र मल्लयागु पालाय् निर्माण जुगु ख: । बिहारया ल्वहँपौखय् ने.सं. ८३४ जेष्ठ शुक्ल १३ कुन्हु दानपति वीलदेव सहित सकल परिवारया धर्मचित्त उत्पत्ति जुया शाक्यमुनि स्थापनायाना: थुगु बिहार दय्कुगु खँ उल्लेख जुयाच्वंगुदु । थुगु बिहार व जेतवन बिहारया निर्माण जुगु ई छगू हे धा:सां ज्यू ।[२३४]

---

[२३४] परिशिष्ट १२८ स्वया दिसँ ।

बिहारया स्वरुप

पूर्वस्थित बिहार थिमिया छगू प्रमुख बिहार खः । थुगु बिहारय् दुहाँ वनेगु मू लुखा पश्चिम पाखें लानाच्वंगु दु । तर क्वाःपाःछें धाःसा उत्तराभिमुख जुयाच्वंगुदु । वास्तुकला कथं स्वयबले बिहारया थौकन्हय्यागु मू लुखा लिपा तिनी पश्चिम स्वका दय्कुगु जुइफु । थुगु लुखां दुने स्वक्व दुगु दलाम दु । लुखांया जःपाखें सियागु पातला (खाता) दय्का तःगु दु । खःपाखें महाँकालया मूर्ति स्थापना यानाः तःगु दु । थुगु थाय् लिक्क मेगु छगू क्वंःथा दु । हेमवर्ण बिहारय् च्वंम्ह लोकेश्वरयात न्ह्वं याये धुंका थन बिहारय् हया थुगु कोथाय् लाय्पुं छायेत तइगु खः ।

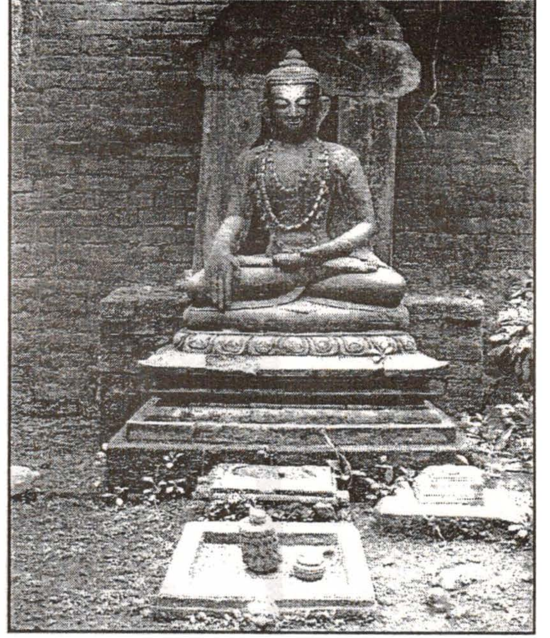
बिहारया दथुइ प्यकुलागु चतुष्कोण दु । चतुष्कोणया प्यखें चाहुले जीइक फः थकया तःगु दु । फलय् तःतःपागु अप्पां सिया तःगु दु । चतुष्कोणया दथुइ ल्वहयागु चैत्य दु । थ्व चैत्यया क्वय् च्वंगु भागय् बोधिसत्व पिनिगु मूर्ति व च्वयेया भागय् पञ्चबुद्धयागु मूर्ति कियातःगु दु । चैत्य नापं छगू यज्ञकुण्ड दु । अथेहे बिहारया पूर्व पाखें तुं छगः नं दु । थिमिया मेमेगु बाहालय् दुने गनं तुं दयेका तःगु मदु । तुं लिक्क जिस्वाँ माः दु । सम्बभतः जिस्वाँ माः दुगुलिंहे स्थानीय मनू तयसं थ्व बाहायात "जिस्वाँ बाहा" धाःगु खयेफु ।

क्वाःपाछेँया गर्भगृहलय् अक्षोभ्य तथागत बिज्याका तःगु दु । थुगु अक्षोभ्यया मुर्ति तसकं बालाँजु । क्वाःपाःचोथाय् दुहाँ वनेगु लुखा नं कलात्मक ढङ्गं दय्का तःगु दु । लुखाय् तोरण तयातःगु मदु । लुखाया खापा तिकिभ्याः थें ह्व ह्व दय्का बुट्टा किया तःगु दु । लुखाया जःखः ल्वंहया सात्रीपुत्र व मौद्गल्याण पिनिगु मूर्ति अङ्कित यानाः तःगु दु । अथेहे लुखाया जःखः चिचिपाःगु तिकिभ्याः दु । खवःगु तिकिभ्याः च्वय् ल्वहंयागु ल्वहँपौ तिका तःगु दु । थुगु तल्लायात धलिं पिकना बुट्टादार कार्नेसं छाय्पिया तःगु दु । निगूगु तल्लाय् पासुका झ्या व जःख चिचिपाःगु निपाः झ्याः दु । संघ दुजःपिनिगु वेवास्तां स्वतँ जाःगु क्वापाःछे क्रमशः दुना वनाः च्वंगु दु । संरक्षणया अभावं क्वाःपाःछेँया पौ मदुगुलिं वाः वइबल क्वापाःद्य क्वथाय् लः मुना पुखू जुया झारपात बुया वयाच्वंगु दु । अथेहे थन दुगु कलात्मक झ्याः फुक्क वाःफसं व निभालं यानाः स्यना वनाः च्वंगु दु ।

बिहारया संघ

पूर्वस्थित बिहारया संघ दुजःपिं थिमि देसय् च्वंपि वज्राचार्य पिनिगु प्यंगः कवलय् दुथ्यानाः च्वंगु मदु । थुगु बिहारया थपिनिगु हे अलग संघ दु । थन बिहारय् बरे छुय्गु व आचालुय्गु परम्परा थौंतक्क न्ह्यानाः च्वंगु दनि । थनया वज्राचार्य पिं थिमिया प्यंगः कवःया वज्राचार्य पिनि पुरोहित खः । थन च्वंपिं वज्राचार्य पिसं हे हेमवर्ण महाविहारय् च्वंम्ह करुणामययागु न्हवंया इलय् पुरोहित जुया पुजा याइ । धयातःगु

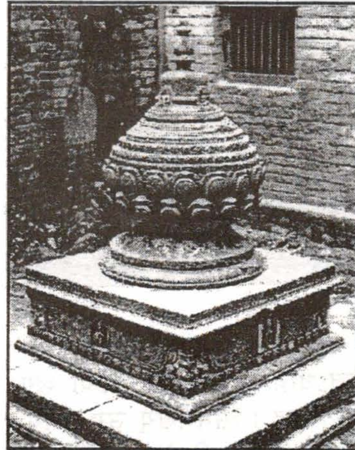
अनुसार थुगु बिहारया वज्राचार्यपिं यल देया चुक:बाहायापिं ख: । उकिं चुक बाहाया:म्ह संघ दुज: यल दें त्वता थिमिइ च्वसेंलिं न्हापाया बाहायागु नमूनां थुगु बिहार दयकल धैगु विश्वास न्यने दु ।[२३५] थुगु बिहारय् नं संघ दुजपिं प्यंगू परिवारया भिन्या:म्ह स्वया: अप्व मदु । उकि मध्ये नं निगू परिवार जक थन बिहारय् च्वना: च्वंगु दु ।

बिहारया ज्याझ्व:

थुगु बिहारय् न्हियान्हिथं सुथय् नित्य पुजा जुयाच्वंगुदु । तर थन बहनि सन्ध्यायेइगु व तुत:: ब्वनेगु परम्परा धा:सा: मदय् धुंकल । गुलाँ बले बहिद्यो ब्वयेगु इलय् क्वा:पा:द्यो:या न्ह्योने च्वंगु दलामय् थन च्वंम्ह ह्याउ ख्वा:म्ह दीपंकर ब्वया: तइ ।

हेमवर्ण महाविहारय् च्वंम्ह लोकेश्वरयात जेष्ठ शुक्ल प्रतिपदा कुन्हु न्हव सिंधेय्का खतय् तया थन बिहारय् हई । थन लोकेश्वरया चा:यागु मूर्ति यात स्यंल्ह्वं याना: लाँय्पु छाया (रङ्गरोगन) पञ्चमि कुन्हु प्यंगू कवया: प्यम्ह थकालि उपस्थित याना: थुगु बिहारया गुरुजुं दर्शकर्म विधिकथं द्य: प्रतिस्था याइ । कन्हे कुन्हु (सिथि नख: कुन्हु) सुथय्निसें बहनि तक्क बिहारया पिने च्वंगु फल्चाय् ब्वया: तइ । बहनि बाजागाजा सहित लोकेश्वरया मूर्तियात खतय् तया जात्रा याना: हेमवर्ण महाबिहार तय् यंकी । थ्व जात्रायात सिथि नख: द्योया जात्रा धायेगु चलन दु ।

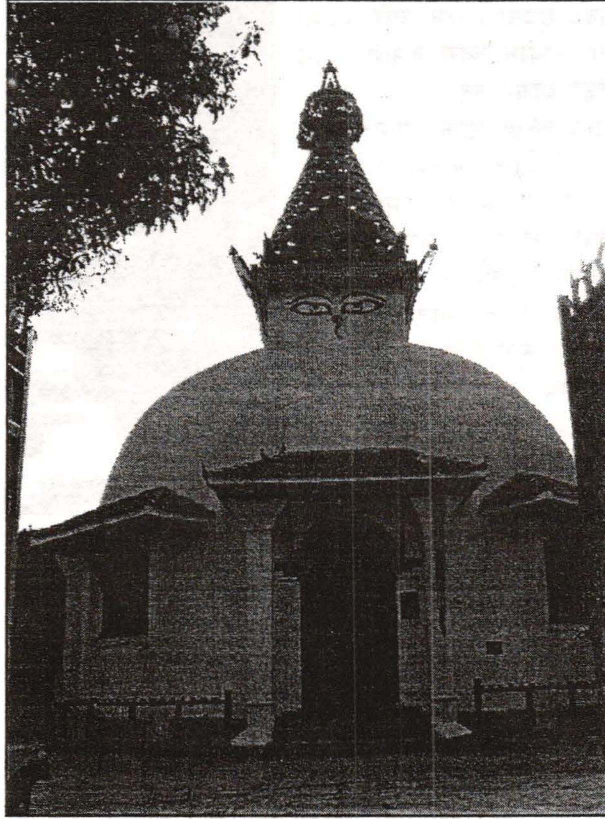
दथुत्वालय् च्वंगु पञ्चावली शैलीयागु चैत्य

[२३५] लक, पूर्ववत पाद टिप्पणी सं. ८०, पृष्ठ ४६५

पाटी बिहार

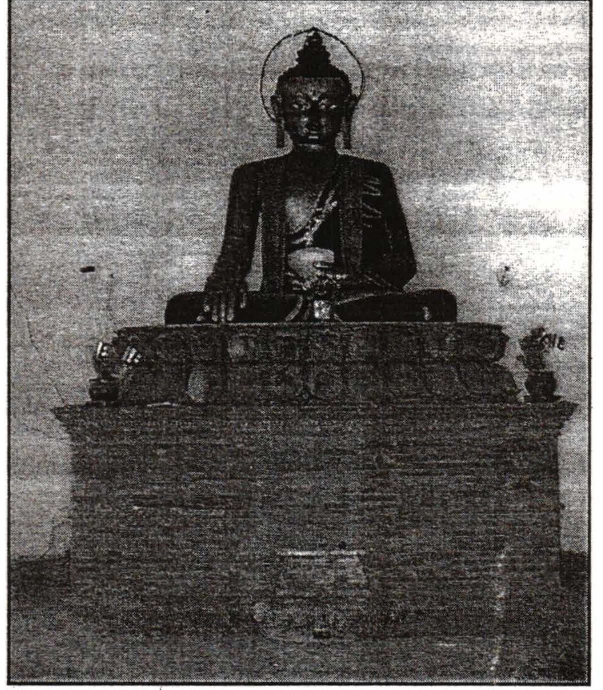
परिचय

थिमि देसय् च्वंगु बिहार मध्ये पाटी बिहार नं छगू खः । मध्यपुर थिमि नगरपालिका वडा नं. ८ पाचो त्वाः लिक्क च्वंगु थ्व बाहा थौंकन्हय् स्थविरवादी बिहारय् परिणत जुइ धुंकुगु दु । थुगु बिहारयात पाटी बिहार नं धाः ।

एतिहासिक पृष्ठभूमि

पाटी बिहार गुबले निर्माण जुल धाये थाकु । तर थनया छगू अभिलेखय् थुगु बिहार सिद्धिनरसिंह मल्लकालिन इलय् हे निर्माण जुइ धुंकुगु सिइदु । अभिलेखय् उगु इलय् हे पाटी बिहार स्यना जिर्णोद्धार यागु खँ वर्णन यानाः तःगु जुल । तिथिमिति मदुगु उगु अभिलेखय् सिद्धिनरसिंहया नां उल्लेख जुया च्वंगुलिं थुम्ह सिद्धिनरसिंह यलया जुजु जुइगु सम्भाबना दुगुलिं थुगु जिर्णोद्धारया ई ने.सं. ७७७ हाराहारी जुइफुगु अनुमान

यानाःगु जुल ।[२३६] तर थुगु बिहार २०२५ साल न्ह्यो पूरा हे भग्नावशेषया रुपय् लाना च्वंगु खः । उगु इलय् थ्व थाय् सार्वजनिक शौचालयकथं छ्यलाबुला जुयाच्वंगुखः । संयोगबश २०२३ साल पाखें ख्वपया मुनि बिहारय् प्रबजित जुया बिज्याःम्ह भिक्षु मुनि ज्योति थिमिया पाचो त्वालय् च्वंगु फल्चाय् च्वं बिज्यागु जुल । वसपोलं फल्चाय् च्वनाःहे बुद्धया उपदेशत कना बिज्यात । भिक्षु मुनिज्योतियागु कुतलं हे यें गण महाबिहारय् च्वनाः बिज्याःम्ह बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा यात थन बिज्याका धर्मदेशना याकेगु ज्याः नं जुल । बौद्धऋषि महाप्रज्ञायागु धर्मदेशनां प्रभावित जुया थन च्वंपिं उपासक उपासिकापिनि बिहार दय्केगु जागरण वल ।

फलतः २०२५ साल पाखें "पाटी बिहार जिर्णोद्धार समिति" नांगु छगू समिति नीस्वंगु जुल । खिखामुगःथें जुयाच्वंगुपाटी बिहारय् सफा यायेगु अभ्क्रियाःन न्ह्यायेफत । मचां निसें बुढाबुढी फुक्कसिगु ग्बाहालिं निगू तल्ला मयाक्क दुगु नौद्वं सफा यायेगु ज्याः जुल । सफा यायेगु भ्क्वलय् ल्वहंयागु स्तम्भ चैत्य छगः नं लूगु जुल । उगु स्तम्भ चैत्य लुया वःगु थासय् हे हाकनं बांलाक्क प्रतिस्थापना यायेगु ज्याः नं सम्पन्न जुल । थ्व चैत्यागु आधारकथं नं थ्व थाय् न्हापा बिहार खः धैगु प्रमाणित जुल ।

थौकन्हय् पूराहे स्थविरवादी बिहार कथं स्थापना जुइ धुंकुगु थ्व पाटी बिहारय् दुने ३०० म्ह मनू च्वने जिगु स्वयम्भू चैत्यकार स्तूप निर्माण जुइ धुंकुगु दु । थ्वहे स्तूपय् दुने करिब १३ फुटम्ह फेतुना च्वम्ह धालेयानाःतम्ह सिजया बुद्ध मूर्ति स्थापना यानाः तःगु दु । सम्भबतः नेपालय् ढालेयानाः तम्ह दक्कसिबे तःधिम्ह बुद्ध थनयाःम्ह हे जुइमाः ।

बिहारया संघ

थुगु बिहारया संघ दुजःपिं सु खः धैगु थौंकन्हय् मसिइक धुंकल । तर थन च्वंम्ह ल्वहंयाःम्ह क्वाःपाःद्यो (अक्षोभ्य तथागत) क्वने चुकया चैत्यलिक्क स्थापना यानाः तःगु दु । अथहे गुणकिर्ति महाबिहारया छम्ह संघ दुजःयागु छे त्याउँ ख्वाःम्ह दीपंकर सुरक्षित यानाः तःगु नं दनी । थ्व

[२३६] परिशिष्ट नं. १२९ स्वया दिसँ ।

दीपंकर पाटी बिहारया:म्ह धाइगु खः । तर दीपंकर व शाक्यमुनि गुबले थन हल धैगु निश्चित ई धाये फुपिं मदय् धुंकल । सायद पाटी बिहार जिर्ण अवस्था ज्वीइ धुका अन दुगु दीपंकर तथागत व क्वा:पा:द्यो सुरक्षाय्‌गु दृष्टिकोणं गुणकिर्ति महाबिहारया संघ दुजःपिस हया तःगु जुइफु । थुकीं पाटी बिहारया गुणकिर्ति महाबिहारनापं स्वापू दुगु जुइफु धैगु अनुमान यायेफु । थ्व विषयलय् दुग्यक अनुसन्धान याये माःगु आवश्यक बाकि हे दनी । थिमिया गूंगु बाहाया धलखय् पाटी बिहारया नां नं दुथ्याका तःगु दु । गुलाँ बले, चिभा पुजा वनिबले, बाहा पुजा वनिबले पाटी बिहार नं का वनेमाः ।

थुगु मूर्ति थौकन्हय् क्वनेचुकय् स्थापना याना तगु दु ।

अध्याय ५

उपसंहार

ख्वप दे नेपालमण्डलया दक्वसिबे पुलाँगु बस्ति मध्ये छगू खः धैगु पौराणिक बाखं व पुराणं पुष्टी यानाच्वंगु दु । नेपालमण्डल छगू तःधंगु दह जुयाच्वंगु इलय् मञ्जुश्री बोधिसत्वं स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शन यायेत महाचीनं बिज्याबले पूर्वपाखे च्वंगु महामण्डप (नगरकोट) पर्वतय् च्वनाः बिज्यात । थौकन्हय् मञ्जुश्री बोधिसत्व च्वनाः बिज्यागु उगु थाय्यात "ल्हासापाक्व" धाई । उगु इलय् हे थौंकन्हेया ख्वपया पूर्वपाखें च्वथ्यानाः च्वंगु थुगु थासय् बस्ति विकाश जुइधुंकगु सिइदु । थुकिं नेपालमण्डलयागु इतिहासय् ख्वपयागु महत्व बाँलाक्क उजागर यानाच्वंगु दु ।

लिच्छविकालय् वयाः ख्वप "खकम्प्रिङ्ग, "खापृङ्ग", "माखोदुलु", "खृपुङ्ग" आदि नां ग्राम कथं प्रसिद्ध जुइधुंकुगु खँ उबलेया अभिलेखँ पुष्टी यानाच्वंगु दु । बिस्तारं 'ग्राम' स्वया अप्वः आवाद जुया निश्चित थाय् कःघाना विकसित जुयाच्वंगु थाय्यात 'द्रङ्ग' धयाःहःगु जुल । तर छगू द्रङ्गय् निगू, स्वंगू वा अप्वः ग्रामत नं दयेफु धैगु खँ गोलमढी त्वालय् च्वंगु शिवदेव अंशुवर्मायागु संवत ५१६ या अभिलेखय् "माखोपृसतलद्रङ्ग" उल्लेख जुयाच्वंगु शब्दार्थं क्यनाच्वंगु दु । अथे हे नरेन्द्रदेवयागु अभिलेखय् उल्लेख जुयाच्वंगु "हंसगृहद्रङ्ग"यात नं उदाहरणकथं प्रस्तुतः यायेफु । थुकीं मानदेवयाः पालय् तक्क ग्रामकथं उल्लेखजुयाच्वंगुथ्व लागाः अंशुवर्मायागु पालाय् थ्यंबलय् द्रङ्ग कथं विकास जुयेफुगु खनेदु ।

लिच्छविकालया 'द्रङ्ग' संज्ञादुगु बस्ति लिपा वयाः क्रमशः प्रदेश व देशय् परिणत जुल । नेपाल संवत् शुरु जुइ खुदँ न्ह्यो आनन्ददेव प्रथमं वि.सं. ९३० पाखे पूर्वपाखेयागु गां मिलेयानाः 'भक्तपुर' नांयागु शहर दयेकुगु खसाः आनन्ददेव द्वितिय नं वि.सं. १२०३ पाखे नेपालमण्डलयागु हे राजधानी स्थापनायानाः त्रिपुर नांगु राजदरबार समेत प्रतिष्ठा यात । वि.सं. १२०३ निसें वि.सं. १५३८ तक्क लगभग स्वसः त्या दँ नेपालमण्डलया राजधानी वा केन्द्रिय शासन ख्वप जुल ।

लगभग स्वसः त्या दँ नेपालमण्डलया राजधानी जुयाच्वंगु ख्वप दे वि.सं. १५३८ सं जुजु यक्षमल्लया मृत्यु लिपा वयाः खुम्ह काय्पिंस राज्ययात ब्वथला अलग अलग राज्य दय्का शासन यात । थुकथं वि.सं. १५३८य् यक्षमल्लया मृत्यु लिपा नेपालमण्डल अलग अलग राज्यय् बिखण्डीत जुया लगभग स्वसः दँ मल्ल जुजुपिंस शासन यात । वि.सं. १८२५य् गोरखाया शाहजुजु पृथ्वीनारायण शाह नं नेपालमण्डलय् हमला यानाः उगु इलय्या शक्तिशाली येँ देयात त्याकल । दच्छि लिपा वि.सं. १८२६य् पृथ्वीनारायण शाह नं ख्वपदेय् हमला यानाः थुगु राज्ययात त्याकुगु जुल । थुगुकथं नेपाल एकिकरण लिपा ख्वप देया अस्तित्व छगू जिल्लाया रुपय् जकः सिमित जूवन ।

तर धार्मिक इतिहासया दृष्टिकोणं स्वयेबले किरातकालनिसें हे थ्व थासय् बौद्ध धर्मया प्रसारप्रचार जुयाः वयाच्वंगु खँ लिच्छविकालिन अभिलेखं स्वतः पुष्टि यानाच्वंगु दु । नेपालमण्डलय् न्हापागु बिहारया रुपय् ख्वपया उत्तरपाखे सक्वय् 'गुँ बिहार' स्थापना जुगु यथार्थता थुकीया दसु खः । धात्थें धायेगु खःसा लिच्छविकालतक्क थ्यंबले ला बौद्ध धर्मया बाँलाक्क विकास जुइ धुंकुगु दु । उद्योतक बिहार व शाक्यभिक्षु सोमनाथं आर्य भिक्षुणी संघयात पालनपोषण यायेत दत्तकिर्ति तया थकुगु खँ त ज्वलन्त उदाहरणकथं कायेफु । तर मध्येकालय् थ्यंबले ला भिक्षणी संघ उल्लेख जुयाच्वंगु अभिलेखत तक नं खनेमदया वन ।

मध्येकालय् वया: केन्द्र कथं विकास जुयाच्वंगु नेपालमण्डलया बौद्ध धर्मया बिकासं राजनैतिक, सामाजिक, दैवी प्रकोप, वैदेशिक आक्रमण आदिया कारणं याना: निरन्तरता काय् मफुगु खनेदु। उकिं मय्जु लुसियानों पेटेकजुं थ:गु "मेडिएभल हिस्टोरी अफ नेपाल" नांगु सफुतिइ जुजु जयस्थिति मल्लयागु शासनकाल लिपा ख्वप हिन्दू राज्य जुल धका: उल्लेख याना: दिइगु ख:। तर लुसियानो पेटेकजुं उल्लेख याना: त:थें बौद्धानुयायीतय्सं याना: वयाच्वंगु धार्मिक, साँस्कृतिक क्षेत्रय् छुं प्रकारया कमजोरी धा:सा खनेमदु। सम्भवत थुकीया उगु इलय् ख्वप भारत, तिब्बत व चीनया बीचय् प्रमुख व्यापारिक लँ जुयाच्वंगु थुकीया मू हुनि जुइफु। थुगु इलय् हे थन यक्व बौद्ध, ग्रन्थत च्वयेगु व ल्ह्ययेगु ज्या: जुगु खनेदु। चीनया ताङ्ग वृत्तान्तय् उल्लेख जुया च्वंगु कथं सम्राट हाङ्ग बुलें छम्ह बौद्ध भिक्षुयात इसाया १३८४ पाखे नेपालया जुजुयात राजकीय सम्मान सहित उपहार छ्वया:ह:गु तथा प्रत्युत्तरय् नेपाया जुजुं चिनिया सम्राटथाय् दूत छ्वया: लुँ यागु चिचिग्व:गु चैत्य, बौद्धधर्मयागु ग्रन्थत, भिंगु जातयापिं सल नापं मेमेगु सामान उपहार छ्व:गु वर्णन उल्लेख जुयाच्वंगु दु। थुकिं उगु इलय् थन बौद्ध धर्म समुन्नत अवस्थाय् हे लानाच्वंगु खनेदु। अथेहे जुजु जयस्थिति मल्लं करुणामययात लुँयागु तोरण चढेयागु खँ नं उल्लेख याना: त:गु दु। थुकिं जुजु जयस्थिति मल्लयागु शासनकालया प्रारम्भय् तक नं नेपालमण्डलय् बौद्ध धर्मया विकास व संरक्षण सम्बर्द्धन जुयाच्वंगु दु धैगु खँ पुष्टि यानाच्वंगु दु।

ख्वपय् लिच्छविकालय् स्वया: मध्येकालय् अप्व: बिहार निर्माण जुगु स्पष्टकथं खने दु। खतुं लिच्छविकाल व मध्येकालय् गुलि बिहार निर्माण जुल धैगु खँ धाये थाकु। अध्ययन अनुसन्धानया क्रमय् लुयाव:गु ल्वहपौ, ताडपत्र, वंशावली कथं ख्वपय् अस्तित्वय् दुगु बहा बहि मुक्कं निन्यागू (२५ गू) दु। थुकि मध्ये थौंकन्हय् अस्तित्वय् मदय् धुंकगु मात्र ल्वहँपौ, ताडपत्र व वंशावली जक उल्लेख जुयाच्वंगु च्यागू बहा व छगू बहियाना: मुक्कं गुगु (९ गू) दु।

१.	उद्योतकारब्ये बिहार	–	वागहितियागु लिच्छविकालिन अभिलेखय् उल्लेखित।
२.	खुसी बिहार	–	नेपाल संवत् ४९६ भूमि सम्बन्धि ताडपत्रय् उल्लेखित
३.	कोथो बिहार	–	नेपाल संवत् ४९६ भूमि सम्बन्धि ताडपत्रय् उल्लेखित
४.	पेत बिहार	–	नेपाल संवत् ५१६ ताडपत्रय् उल्लेखित।
५.	याथुर बिहार	–	आयुर्वेदिक सम्बन्धित थ्यासफूया पुष्पिका वाक्य व गोपालराज वंशावलि पत्र ५९ खय् उल्लेखित।
६.	साकुलां बिहार	–	आयुर्वेदिक सम्बन्धि थ्यासफूया पुष्पिका वाक्यस् उल्लेखित। (परिसिष्ट ३ स्वयादिसँ।)
७.	मण्डे बिहार	–	गोपालराज वंशावली ६० पत्रय् उल्लेखित।
८.	धर्मधातु महाबिहार	–	छगू शिलापौंस उल्लेख जुयाच्वंगु। (परिसिष्ट १११ स्वयादिसँ)
९.	यालाछे बहि	–	जनश्रुति अनुसार।

च्वय् उल्लेख जुयाच्वंगु बाहा- बहि थौंकन्हय् थन हे ला:धका: धाये थाकु। छगू निगू बिहार धा:सा अभिलेख लुयाव:गु आधारय् थुगु थासय् दुगु धैगु खँ अनुमान यायेफु। गथेकि - ल्हासापाक्व ससुद्यो क्वसं बागहिति नांगु ल्वहंहिति लिक्क लुयाव:गु पूर्व लिच्छवि लिपिं च्वया: त:गु अभिलेख व अन दुगु बौद्ध सम्पदाया आधारय् 'उद्योतक बिहार' व लागाय् जुइफु धका: अनुमान यायेफु। अथेहे खुसि बिहारया खँय् हनुमानघाट (खोरे) लिक्क लिच्छविकालिन शैलीयागु चैत्य, पद्मपाणी लोकेश्वरया मूर्ति नापं महाकालया मूर्ति समेत दुगुलि थ्व लागा न्हापा बिहार हे जुइमा: धैगु अनुमान याये ज्याछिं। याचु गनेद्यो (कमलविनायक) लिक्क दुगु तेराकोटायागु पुलाँगु चैत्य, गनेद्योया आंगलय् पदमपाणी लोकेश्वर व गणेद्योया ज:ख: महाँकालयागु मूर्ति दुगुलि 'याथुर बिहार' थन जुइफु धका: अनुमान यायेफु। थथे हे छगू आयुर्वेदिक सफूया पुष्पिका वाक्य उल्लेखित 'साकुला बिहार' थन हे ला: धका: धाये थाकुसां साकुलां धैगु त्वा: थौंकन्हय्

तचपाल त्वाः लिक्क दुगुलिं बिहारया नामं हे थुगु त्वाःया नां साकुलां जुगु खयेफु । थुकथं हे यालाछें त्वालय् यालाछे बहि दु धैगु जनश्रुति दु । थ्व बाहेक मेगु बिहारत अभिलेखय् जक उल्लेख दयाच्वंगु जुल तर गन दु (?) धैगु छुं स्पष्ट मजुगु जुल । थुगु विषयलय् थप गहन अनुसन्धान यायेमाःगु आवश्यकता खनेदु । थुगु कथं ख्वपः लागा दुनेया भिंछगू (११ गू) बाहा व न्यागू (५गू) बहि नापं थिमिया च्यागू बाहा (८ गू) यानाः मूक्कं नीप्यगू (२४ गू) बाहाया थन अध्ययन यानागु जुल ।

खतु थिमि दे दुने गुंगू (९ गू) बाहा दु धैगु जनश्रुति दु । उकिं थौतक्क नं गुँपुन्हि कुन्हु गुधाः हिटिइ म्वःल्हुया, गुंगू बाहा चाःहिलेगु धैगु लोकोत्ति ल्यनाच्वंगु दनि । थुगु लोकोक्ति कथं थन गुंगू बाहा दय्माःगु खः तर थौंकन्ह्य च्यागू बाहा जक खनेदु । गुलिखें विद्वान भाजुपिसं थिमिया "गुंग्वः चिवा"यात "नवचैत्य विहार"धकाः उल्लेख यानाः तःगु दु । वास्तबय् थ्व नवचैत्य बिहार मखु मात्र गुंग्वः चैत्य जक खः । तरं थ्व थाय् कालान्तरत गुंग्वः चिवाया नामं प्रसिद्ध जुल ।

थौकन्हय् अस्तित्वय् दुगु ख्वपया भिंछगू मध्ये मुक्कं बज्राचार्य पिनिगु संघ प्यंगू दु- मञ्जुवर्ण महाबिहार, चतुब्रम्ह महाबिहार, अखण्डशील महाबिहार व लोकेश्वर महाबिहार । थथे हे मुक्कं शाक्यपिनिगु संघ दुगु बहा खुगू दु - आदिपद्म महाबिहार, कुलरत्न बिहार, इन्द्रवर्ण महाबिहार, धर्मउत्तर महाविहार, जेतवर्ण महाबिहार व जेष्ठवर्ण महाबिहार । बज्राचार्य व शाक्यपिनिगु मंकाः संघ दुगु ख्वपया छगू जक बिहार पशुपति महाबिहार खः ।

ख्वपया न्यागू बहि मध्ये या बहि व लुँ वहि निगूखय् संघपि तुतेः जुइ धुंकुगु दु । भौरबहि छगूलि चतुब्रम्ह महाबिहारया बज्राचार्यपिंस हे संघ परम्परा न्ह्याकाः वयाच्वंगु जुल । अथे हे कुथु बहिलि चतुब्रम्ह महाबिहारया बज्राचार्यपिं व जेतवर्ण महाबिहारया शाक्यपिं यानाः मंकाः संघ जुगु जुल । बाकी थथुवहि नं चतुब्रम्ह महाबिहारया बज्राचार्यपिं व जेष्ठवर्ण महाबिहारया शाक्यपिनिगु मंकाः संघ जुल ।

ख्वपया बहा व बहि सम्बन्धि प्रकाशित सफूतिइ विद्वानपिसं पशुपति महाबिहार छगूयात निगू अलग अलग बिहारया नां बिया तःगु खनेदु । बिहारया चतुष्कोण, क्वाःपाःद्यो नापं आगं दुगु थाय्यात पशुपति महाबिहार धकाः उल्लेखयानाः तःगु दु धाःसा वहे बिहारयाःम्ह दीपंकर तयेगु द्यो छें दुगु थाय्यात देवननी बिहार वा प्रसन्नशील बिहार धकाः उल्लेख यानाः तःगु दु । तर दीपंकर तयगु द्यो छें बिहार मखु धैगु स्पष्ट कथं सिइदु । थुगु थाय् पशुपति महाबिहारया थपाजु च्वनिगु निवास जक खः । ख्वपय् छथाय् जक थपाः लुयेगु परम्परा थौतक्क जिवित जुयाच्वंगु दु । थन बिहारय् थपाजु जुलकिं थनहे च्वनाः दीपंकरयागु सेवा नापं बिहारया मूलाचार्य जुया फुक्कं ज्या यायेगु परम्परा न्ह्यानाः वयाच्वंगु दु । थन थपाजु जुयेगु परम्पराय् बर्षयात प्राथमिकता बिया तःगु धाःसा खनेमदु । उकिं वर्ष क्वकालि जुसां संघय् न्हापालाक्क दुथ्यागु जुलधाःसा थपाःजु लुयेगु स्वतः न्हापालाइगु जुल । थ्व परम्परा थौतक्क हे चले जुयाच्वंगु दु । थनया संघय् दशननायक (दश स्थविर)या परम्परा दु ।

ख्वपय् पशुपति महाबिहार व चतुब्रम्ह महाबिहारया बज्राचार्यपिसं जक जय्मां पूजा ज्या यानाः वयाच्वंगु दु । पुरोहित ज्या यायेत आचार्यभिषेक अनिवार्य यानातःगु दु । अथे हे शाक्य व बज्राचार्यपिंथाय् पुजा वनेत दिक्षाधारी (देखा) दुम्ह जुइमाः धैगु नियम दु ।

न्हापा ख्वपया न्यागू बिहारया बज्राचार्यपिनिगु छगू आचार्य गुथि (आचाःगु) दुगु जुल । आचार्यभिषेक काय् धुकुम्ह बज्राचार्यया दुजःलं माःगु दस्तुर पुलाः आचार्य गुथि नां दुथ्याक्यगु परम्परा नं दुगु खः । तर थौंकन्हय् पुलांगु परम्परा तने धुंकुगु दु । उकिं चतुब्रम्ह महाबिहार व पशुपति महाबिहारया बज्राचार्यपि जक मुना आचार्य गुथि न्ह्याका वयाच्वंगु दु । थुगु आचार्य गुथिस दशनायकया व्यवस्था दु । थुकी मध्ये पशुपति बिहारया थपाजु दशनायकया प्रमुख जुइ । वयाः ल्यू निम्हम्ह चतुब्रम्ह महाबिहारया नायो च्वनिगु परम्परा दु । न्हापा ख्वपया फुक्कं बज्राचार्यपिं मुनाः आचार्य गुथि न्यायेका वयाच्वंगु जूसां नं गथे

जुयाः थुगु परम्परा न्हनाः पशुपति महाविहार व चतुब्रम्ह महाविहारया बज्राचार्यपिनिगु जक आचार्य गुथि न्यायेक्यगु परम्परा कायम जुल अध्ययनया विषय जुयाच्वंगु दु ।

थौंकन्हय् अस्तित्वय् दुगु छिंछगू बहा व न्यागू बहिया भौतिक अवस्था उलि सन्तोषप्रदगु खनेमदु । कुलरत्न बाहाया संघ हे न्हने धुंकुगु जक मखु बाहायागु भौतिक अवस्था दयनिय अवस्थाय् लानाच्वंगु दु । बाहाया सम्पदात असुरक्षित जुयाच्वंगु दु । गुलि बाहात छगू चुकथें जक जुयाच्वंगु खनेदु । संघ दुजतय् बीचय् मत भिन्नता उत्पन्न जुया जेष्ठवर्ण, मञ्जुवर्ण आदि बिहारत जिर्णोद्धार जुइ मफया च्वंगु दु धाःसा संघ दुजः तय्गु मत भिन्नतां यानाः बाहाया जग्गा तना वनाच्वंगु दु । २०२२ सालया भूमि सुधार ऐन अन्तर्गत गुथि जग्गात रेकरय् परिणत यायेगु ज्या जुगु कथं बिहारया नामय् च्वंगु जग्गा व्यक्तिया नामय् परिणत जुल । थुगु कथं बिहारया परम्परा म्वाकाःतय्त वा बिहारत जिर्णोद्धार यायेत पुर्खापिंसं तयाः थकुगु जग्गात सिमित संघ दुजःतय्गु निजी सम्पत्ति जूवन । थ्व विडम्बनाया खँ खः ।

अथेहे थिमि लागा दुने थुखेउखे लानाच्वंगु लिच्छविकालिन बौद्ध सम्पदाया आधारय् थन प्राचिनकालय् हे बौद्धधर्मया प्रचार प्रसार जुगु खनेदु । गुरु पद्मसंभवया मूर्ति, बसुन्धराया दशौं शताब्दि यागु मूर्ति, पद्मपाणीया तेह्रौं शताब्दीया बिभिन्न मूर्ति संरक्षित जुयाच्वंगु थुगु थायया वैज्ञानिक तरिकां उत्खनन व अनुसन्धान जुइमाःगु खनेदु । थुजागु अनुसन्धान हे तनाच्वंगु छगू बिहार नं लुया वयेफु ।

थिमिया बिहारत मध्येया प्रमुख बिहार हेमवर्ण महाबिहार खः । थुगु छगू जक बिहारय् थिमि देसय् च्वंपिं फुक्क बज्राचार्यपिं दुथ्याः । थिमि देसय् च्वंपिं बज्राचार्यपिं प्यंगू कवालय् ब्वथला तःगु दु । बाकि दुगु मेगु बिहार छगू कवः यापिं दाजुकिजापिंस जक दयकाः तःगु खनेदु । प्रमुख हेमवर्ण महाबिहार स्वयबले थौंकन्हे बिहारया स्वरुप छु नं मदय् धुंकल । मात्र नित जाःगु करुणामयया देगः छगः जक बाकि दनि । देगःया न्ह्योने च्वंगु दबुलिइ बिहारय् जुइगु ज्याभवः न्ह्याइगु खः । थ्व बिहारय् प्रबज्या संबर (चूडाकर्म) थनच्वंम्ह करुणामयया थासय् म्वाःपाःचो मानेयानाः दुतः यंकिगु चलन दु । फुक्क थेंथें बहालय् म्वाःपाःचोला अक्षोभ्य बुद्ध खः तर थन गय् जुया म्वाःपाःचो करुणामय जुल थप अनुसन्धानया विषय खनेदु ।

थिमिया बाकिगु च्यागू बिहारय् नं मात्र प्यंगू बिहारय् जक संघ परम्परा न्ह्यानाः च्वंगु दनि । मेगू प्यगू बिहारय् संघ दुजःपिंहे मदय् धुंकल । पाटी बिहार थेरवादी बिहारय् परिणत जुइ धुंकुगु खँ थन हाकनं उल्लेख यायेगु आवश्यक मदु ।

थिमि देसय् च्वंपिं वज्राचार्यपिं यलया क्वाःबाहा (हिरण्यवर्ण महाबिहार) या संघ दुजःपिं खः धैगु जन विश्वास दु । थुमि दिगुद्यो नं क्वाःबाहायाम्ह योगाम्बर सालाः हयाः मरु त्वालय् स्थापना यानातःगु खः धैगु जनश्रुति दु । ने.सं. ४९६ निसें ने.सं. ८८७ तक्कयागु भूमि सम्बन्धि ताड्पत्रय् बज्राचार्य, बडे, बुद्धाचार्य, भिक्षु ब्रम्हचर्य खँग्व छय्लाबुला वयाःच्वंगु खनेदु । थुकीया आधारय् थिमि देसय् मध्येकालया पूर्वाद्धनिसें हे वज्राचार्यपिनिगु बसोबास जुइ धुंकुगु अनुमान यायेफु । थुगु इलय्या जग्गा सम्बन्धिइ कारोबार अप्वयानाः बज्राचार्यपिनिगु नां चर्चाय् वयाच्वंगु दु । थिमि देया मू जात्रा स्वीनिखः खःजात्रा वा करुणामयया वा चैत्य स्थापना सम्बन्धिया गुथि आदिया व्यवस्था छाय् थमजुइमा थिमिया बज्राचार्यपिं समाजया प्रतिष्ठित व्यक्तिपिं कथं अभिलेखय् उद्धृत जुयाच्वंगु दु । ख्वपया छगू निगू बाहालय् बौद्ध कला, संस्कृति व परम्पराया संरक्षण व सम्बर्द्धन यायेगु ज्याय् संघ दुजःपिं व स्थानीय निकाय उतिकं सक्रिय जुया वयाच्वंगु दु । बिहार संरक्षण यायेगु ज्याय् कुथुबहि विकास समिति, थुथुबहि विकास समिति, इन्द्रवर्ण महाबिहार संरक्षण समिति व आदिपद्म महाबिहारया प्रगति बौद्ध संघया दुजःपिनिगु सक्रियता च्वःछाय् बहःजु । थथेहे ख्वप नगरपालिकापाखें चतुब्रम्ह महाबिहार व भ्रौर बहियागु जिर्णोद्धार् जुइ धुंकुगु दु । अथेहे पशुपति बिहारया दीपंकर बिराजमान याकाः तःगु थासय् च्वंगु ल्वहंहिति व तुं नं नगरपालिकापाखें हे जिर्णोद्धार जुगु जुल । अथेहे मित्रराष्ट्र जर्मनीया सहयोगय् भक्तपुर विकास परियोजनापाखें पशुपति बिहारया दीपंकरयागु द्यो छेँ,

थथुबहि व लोकेश्वरया देगः नं जिर्णोद्धार जुगु जुल । थुकथं ख्वपया प्रबुद्ध व्यक्तित्व, सघ दुजःपिं नापं स्थानीय निकायपाखें जुयाः वयाच्वंगु संरक्षण व सम्बर्द्धन ज्या अवश्यमेव नं प्रशंसनीय जू ।

नेपालमण्डलय् दुने च्वंगु बहालय् व बहि दुने नेपाःया थःगु मौलिक परम्पराकथं सुथनिसें वहनी तक्क नित्यकर्म कथं यायेमाःगु विभिन्न ज्या दु । साधारणतया नेपालमण्डलया बाहा बहिलिइ सुथय् द्योखि चाय्क्यगु,पञ्चोपचार पुजा, बापाः वनेगुं, गंचि थाय्गु (गनं धर्मगण्डी धायेगु धकाः जिन्ताक नांगु सिं थाइ), ज्वला न्हायकं क्यनाः स्नान याकि, अन्तय् षट्मारमिता व दशपारमिता ब्वनाः गं थाना, च्वामलं गाय्का दानबले ब्वनी । थथे सुथय् जुइगु ज्याभ्वःयात यें सुवाःत्याये धकाः धाइ । अथे हे न्हिने बाहालय् सम्पन्न जुइगु ज्याभ्वःयात माजं यायेगु धकाः धाइगु खः । थुकथं हे सन्ध्या इलय् बहालय् मतः बिया, क्वाःपाःद्योथाय् दानबले ब्वनेमाः । थुकीयात सन्ध्या यायेगु धकाः धाइ ।

ख्वपय् थौकन्हय् बिहार बिहारय् नित्यकर्म यायेगु ज्याभ्वः जुया च्वंसां च्वय् न्ह्यथथें थी थी ज्याभ्वः यात थी थी नां बिया तःगु थन खनेमदय् धुंकल । सुथय् द्योयात स्नान याकाः गनं षट्पारमिता ब्वनाः गनं दशपारमिता ब्वनाः नित्यपुजा यायेगु परम्परा दनि । तर ख्वपया गनं बहालय् हे गं चिं (धर्मगण्डी) थायेगु परम्परा धाःसा मदय् धुंकल । थथे हे न्हिने याइगु ज्याभ्वः छुं नं जुयाच्वंगु मदु । सन्ध्या इलय् मतः बिया दानबले ब्वनेगु चलन धाःसा अप्व बहालय् दनि ।

नित्यपुजा बाहेक बहालय् यायेमाःगु मेमेगु ज्याभ्वः नं सुचारु रुपं सञ्चालन जुयाच्वंगु दु । गुँलां बले नामसंगीति ब्वनेगु, बहिद्यो ब्वयेगु ज्याः जुयाच्वंगुखने दु । बिहारय् दच्छिया छकः यायेगु बुसाःधं फुक्क बिहारय् मजुइ धुंकल । संघ दुजः दुगु बिहारय् "प्रबज्या संवर (चूडाकर्म)" ज्याभ्वः जुयाच्वंगु दनि । स्थानीय भाषं प्रबज्या संवरतयात 'बरे छुय्गु' धकाः धाइ । बरे छुइधुंका तिनि संघय् दुथ्याइ । संघय् दुथ्याय् धुंका तिनि बिहारय् जुइगु छुं नं संघ ज्याभ्वःलय् ब्वति काय् खनि । उकिं बरे मछुपिं सु नं बज्राचार्य वा शाक्यपिं संघया दुजः जुइफै मखु । थ्व छगू नेपाःया बौद्ध धर्मया थःगु हे मौलिक नियम खः ।

ख्वपय् थः थः बिहार व बहिया थःथःगु धार्मिक,सांस्कृतिक ज्याभ्वः अनच्वंपिं संघ दुजःपिं मुनाः याइ । तर विशेष रुपं माघ सन्हूकुन्हु जुइगु सम्यक पर्व व श्रावण त्रयोसि कुन्हु जुइगु पञ्चदानयात ख्वप देया बौद्ध नखः कथं फुक्कं बौद्ध तय्सं मंकाः रुपं माने याइ । थ्व निगू पर्व ख्वपदेया गरिमा धाःसां ज्यू ।

ये स्वयम्भूया भूइख्यलय् फिंनिदंय् छकः सम्यक दान जुइसा यल नागबहालय् इल्हने सम्यकया नामं न्यादंय् छकः ज्वी । तर थन ख्वपय् दच्छि छकः माघ खुन्हु (माघ १ गते) कुन्हु नःपुखू लिक्क थथुबहिया परिसर ख्वपया न्याःम्ह दीपंकरपिं बिज्याका नापं मेमेपिं सम्यक द्यो सहित फुक्क ख्वपदेया बहाबहिया संघ दुजःपिं बिज्याका सम्यकदान ज्वी । सम्यक दान यायेत जमीनं उब्जे जुगु फुक्क अन्न दान यायेमाः धैगु परम्परा दु । थ्व ज्याभ्वः न्ह्याकीगु छगू गुथि हे दु । थ्व ज्याभ्वः स्वः वयेत नापं दानदिकर्म यायेत ख्वप पिनेच्वपि श्रद्धालुपिं वःगु नं खनेदु ।

अथेहे गुँलागा त्रयोदसि पञ्चदानकुन्हु ख्वपदेया न्याम्ह दीपंकरपिं छसिंकथं बिज्याका वया ल्यू ल्यू संघ दुजःपि सहित नगर परिक्रमा जुइ । गन गन दीपंकर सहित संघ दुजःपिं थ्यनी अन अन त्वालय् च्वंपि श्रद्धालुपिंस न्हापां दीपंकर बुद्धयात पञ्चदान बिइ अले छसिकथं संघपिन्त नं पञ्चदान बिइ । अज्ञानताया कारणयानाः पञ्चदानकुन्हु ज्वीइगु दीपंकरयागु नगर परिक्रमयात थन 'पञ्च पाण्डब' वल धकाः धाइगु नं चलन दु । अन्त्य अध्ययन अनुसन्धानंया भ्ःवलय् ख्वपय् बौद्ध धर्मया संरक्षण व सम्बर्द्धनय् तेवा जुइकथं क्वय् छुं सुझाव बुंदागत रूपय् न्ह्यथना च्वनाः ।

१. बज्राचार्य व शाक्य धैपिं बुद्धधर्मया त्रिरत्न मध्ये छगः रत्न संघःया दुजपिं खः धैगु भावना ब्वलंका कौद्धधर्म व संस्कतिया महत्व उजागर जुइगु ज्याय् पलाः न्ह्याका वने फयेकेत बिहार व बहि धैगु संघ पिनिगु हे खः धकाः थुइका सिइका बिइगु आवश्यकता खनेदु ।

२. संघया दुजःपिसं थःगु कला, संस्कृतिया महत्वयात बेवास्ता यानाः वयाच्वंगु खनेदु । संरक्षणय् अभाबय् बाहाबहि धमाधम जिर्ण जुया वनाच्वंगु दु । अथे जुगुलि संघ दुजःपिसं थः थःगु बिहारया संरक्षण व सम्बर्द्धनया ज्याय् प्रतिबद्ध जुइमागु खनेदु ।

३. स्कूल संचालन जुयावयाच्वंगु ख्वपया बिहारय् भ्हीगु धर्म ब्वनेगु व्यवस्था याये फसा बिहारय् सञ्चालन जुयाच्वंगु स्कूलयात पुलांगु बौद्ध शैलीं परिचालन यानाः वने फइ । थुकि संघ दुजपिनिगु ध्यान नितान्त आबश्यक वुगु खनेदु ।

४. बिहारया आयस्ताया कमियानाः बिहार जिर्णोद्धार याये मफुसां संघया दुजःपिं छ्वधि छ्पाःँय् जुया सम्बन्धित निकाय, सरकारी व गैर सरकारी संस्थायागु ग्वहालि प्राप्त याग्गु लागि कुतः यायेमाःगु आवश्यकता खनेदु ।

५. बौद्धधर्म व संस्कृतिया उत्थानय् ल्यायेम्हपिं संघ दुजःपिं संलग्न याके फय्माःगु दु । थ्व खँयात मध्येनजर तया बिचाः यानाः क्वकालिपिंस थकालिपिन्त आदरभाव तया नापं थकालिपिस नं क्वकालिपिन्त थःगु परम्पराया यथार्थता ध्वाःथुइका भ्हीगु कला,*संस्कृति व परम्परा दुने च्वनाः ज्या न्ह्याकेगुलिइ उत्साहित यायेमाःगु दु ।

परिशिष्ट

(अभिलेख)

अनुसन्धान पुचःया दुजःपिं:

खवं जवय् - धर्मसुन्दर बज्राचार्य, राजुमान बज्राचार्य, लक्ष्मीचन्द्र बज्राचार्य, सुरेशज्योति शाक्य, प्रशिक्षक डा. भद्ररत्न बज्राचार्य, संयोजक तिर्थराज बज्राचार्य, सिद्धिरत्न शाक्य, अलिन शाक्य, पुष्परत्न शाक्य

परिसिष्ट १

दक्षिण क्षेत्रया सतलय् कियात:गु सिलापौ

१. ॐ नम: श्री मंजू श्री (द्यो) साय ॥ गगधन वाच शुड खड्ग पुस्तक पा -
२. णा सूरु विरमति शान्त प्रवीचीर कुमार पृथूतर धन मोक्षंपदा प्रताप
३. जोक्षं कूमतिदं हरद क्षमाज्जोद्यासू नमानि ॥ ॥ अद्यत्याडि ॥ दानपति
४. इन्द्रवत्र महीविहारे स्थित बूद्धाचार्य श्री योगात्मा जोगमूनि ॥ तस्य भा -
५. र्य्या ज्ञानिथकू ॥ कनिष्ठ भ्राता धर्म्मात्मा श्री अमृतमूनि ॥ तस्य भार्य्या लत्न थ -
६. कू ॥ जोगमूनि कस्य प्रथम पुत्र धर्म्मात्मा श्री आशामूनि ॥ तस्य प्रथ-
७. म भार्य्या हेलथकू ॥ द्वितीय भार्य्या हर्खथकू ॥ त्रितीय पुत्र धर्म्मा -
८. त्मा श्री विकूंनर ॥ तस्य भार्य्या पुत्रि थकूं ॥ अष्टमूनि कस्य पुत्र (
९. मान श्री मञ्जुमूनि ॥ तस्य भार्य्या तूयूख्वा थकुं ॥ आशामूनि कस्य पूत्रि
१०. लत्नक्षिमि ॥ जोगमूनि कस्य पूत्री हर्षकुमारी ॥ आशामूनि कस्य प्रथम
११. पूत्री राजेमाया ॥ द्वितीय पुत्री धर्ममाया, तृतीय पूत्री प्राणमाया ॥
१२. थ्वते परिवारस्य धर्म चित्त उत्परार सतगूरु कस्य स्थान्ये धर्म्मशाला स -
१३. स्कारितेन परिस्ठा दानयामि ॥ थुगु पूण्य धर्म्म थ्वगुलि योनि उत्पति
१४. जूयाव थ्वपिं समष्ट षूगुली गतीसं वनाव चोनपि समष्ट लोकं हित
१५. जुयमाल ॥ सम्वत १००२ म्ति दयेका ॥ स्वस्ति सम्वत १००३ मिति बैशाष
१६. शुक्रया द्वादशी शुक्रवारया दिन घटि १७ पाला ३६ बिचका घटि १९
१७. हा पूर्वमूख देगल सतल धर्म्मसाला प्रतिस्था याङरा दिन जूलो शुभ ॥

लिपि : प्रचालित
ल्ह्यम्ह : सुरेशज्योति शाक्य
श्रोत : हर्षरत्न बुद्धाचाय

द्यथाय् उत्तर आंगले तिकात:गु

विकूरत्नया धर्म्मचित्त उत्पती जुया आजुपिंस दयका तवंगु देग्वल जिर्न जूया चोंगु दयेका जुल शुभ
सम्वत १०६४ म्ति फार्गु कृष्णमाया १५ ------

लिपि : प्रचालित
ल्ह्यम्ह : सुरेशज्योति शाक्य
श्रोत : हर्षरत्न बुद्धाचार्य

मञ्जुश्री द्यो नापसं च्वंगु शिलापौ

ॐ
श्री महामंजू श्री

१. नम श्री महामंजूश्री य नम: ॐ अदे स्वेतत्यादि: सूभ कृति नाम
२. न:सरे श्री सूर्ज दछिनायने: सर्दरितौ: कार्तिक मासे सूक्ल पक्षे (पू)
३. र्नी माया तीथौ: आसूनि नक्षेत्रे सिवयौग्य सनिवारसरे तुला रासि गते

४. भास्कर मेषरासि चन्द्रमसिः यते दिने दानप्रति भगतापुर नगर
५. गोल्मधि तोल श्री ईन्द्रवर्त विहारया बुधाचार्ज्य अमोधवज्रः त्रि हेल
६. मायाः ज्यस्त पूत्र वज्रराजः त्रि सरनमाया दूतिय पूत्र चैतेरा -
७. जः त्रि सानुमायाः त्रितिय पूत्रः विकूरत्न त्रि ज्ञांस्वभाः पौत्रः आन -
८. न्द राजः पूनेरत्न हर्षरत्नः संषराज, सपूतरत्न, तिर्थरत्न थ -
९. ति जल भोछिसयाः धर्मचित्त जुयाव वानेहाया देगोल, जिर्न उ-
१०. धार यानाः चैते जिर्न उधार यानाः जवपति सतल दयुकाः हिति
११. यकाः र्धथतयाः षवपति सतल दयेका पलखानं उयका
१२. थो सकतांः विचाल यायताः आयस्ता जि अमोकवज्रया नामेः
१३. भ.पु. इनाचो तोल ४७९ नं. स पोता दर्ता जुया चोनगु थव सूना वे
१४. र्ता २३ नं. म उज्य किता नंवर १२६५ ता थौं बू लोव १।---।२। मोई
१५. ताथलिः चोनम्ह उभ्राजूनः पूलेहयिगु, सरवा जाकिः फं १६।४
१६. छो फं ३।४ पूलातगु, षलाब्व ऐजन ४२९ नवर भ.पु. इनाचो तो
१७. ऐ या नामे ( ) पोतादर्ता जुया चोनगु २३ न पौजे ताथली ईद्वल
१८. बूलो व १४२ ब्या दू अपू ज्यला तोलया भैरबाहादुर सिकराति ज्यापु
१९. पुला तवगुः सरवा जाकि मूरि १ छो फं २ समेत जमा लोवं २३ प्रिति
२०. जल थो वुयावलसानः सतल २ हिति १ चिभाद्यो १ सेगू ल्होनेमाल
२१. जगेसः वर्षवदिः सरवा जाकि फं ११ पर सारे यानाः सेष बांकि
२२. दथरिज कार्तिक पूर्णमाया दिनस गुभाजु १ आवाल वोङ्ग जगे
२३. आदि दनं दाताया संतारनं आलो पालो चलेयाना दावथे भोजन
२४. यायेमालः वर्पवदि अछिदन यायमाला स्वदतं परदतं
२५. वाः जोहरति बसूधरा षस्ति वर्स सहभ्रानि विस्ता
२६. यां जायतेकि श्री ईति संवत २००६ कार्तिक सूदि १५ स-
२७. निचरबार २० गते शुभ ।

लिपि : देवनागरी
ल्ह्यम्ह : सुरेशज्योति शाक्य
श्रोत : हर्षरत्न बुद्धाचार्य

परिसिष्ट २

खुशी विहार परिसरे च्वंगु छपाः ल्वहँपौ

१. औंनमः श्री धर्म्मधातु वागीश्वराय नमः ओं नमो रत्न त्रयाय ॥ ओं नम श्री शाक्य सिंहाय ॥ तवदेगो (शा) -
२. क्य हि विदित जनहितः जाति जातौ चे जातौः रत्वा पूत्रा भय सोभौ धरणि पार्तम वि पुज्य वैहार --
३. जि(र्ण) स्तू ॥ ॥ दायने मङ्गल भव नागै (राशै) मासे गिते (शिरे) पक्ष संअजे ॥ पूर्नमाशि भरणी नक्षेत्रै परिधमेनेस्तु विस्ति --
४. करस्तौ ॥ ओम वारा वारा अक्षअत्व राशि सौः शीओ शांमृत देवालय स्थापितं भगतापुर नगरे गृहवासित श–
५. क्रंवत महाविहार स्थापित इलाचो टोल उत्रे गृहवासितं ॥
६. बुद्धचर्य्या जोगमूनि स्वनाम्नां पत्नि ज्ञानि थकूनि विपूल पृस्य सूंदरी सर्ब्बलोकाभि सन्तुतो दयावानम -
७. ति सूंदरी ॥ सर्ब्बलोक सूविस्थानां पूंण्यवान मेति सून्दरं प्रादौ चित्तू समाल्यत्तिः जीर्णोधार कृतं यदाः -
८. बुद्धाचार्य मृत्तु चित्तं श्री अमृत मुनिच म्रा ॥ तस्य पत्नि विगो राक्षि दूध चित्त मदायति लप्न चेता -

९. म्ना स्वामिभक्ति प्रतिव्रता ॥ जोगमूनिच नाम्ना प्रथम पूत्रो मृग लोचनं, वानिर्य्य वृति ब्यापारं, क्रिय वि-
१०. क्रय सुसोभितं, श्री आशामूनिच नाम्ना आशा सर्ब्बान प्रपूरितां ॥ तस्य पत्नि दायं यूक्ता, स्वामि भक्ति प्र -
११. ति व्रता, स्वामि वचन नलंधीर्ता, हेलथकूनीच हष थकूं ॥ दितियूय पूत्रो मृचितं स्वागात्मा पूण्य -
१२. संपूतं श्री ब्यषानर च नाम्ना बुद्धि ज्ञान समावृत ॥ तस्य भार्या हेलकूमारी, देवचित्र सूसयतं ॥ ॥ अ -
१३. मृत मूनि च नाम्ना प्रादौ पूत्रो श्री पंच मूनि पंच ज्ञानानं संयुक्तं, पंच बुद्धि शुशोभने, माता पिता -
१४. श्व स्यवाना देव ज्ञान स शोभन तस्यपःलि तुस्यथकूनि स्वामिभक्ति दिवानिगं, चन्द्र वत रुपवर्ण भाहूव जौ -
१५. वन संयूतं ॥ ॥ गृहंणू कत्वा पर शत्वा, धलानि रत्न लक्ष्मि ॥ ॥ कूलं हित्वा दोय पूत्री, चेत्त लक्ष्मि च हर्ष -
१६. लक्ष्मि । ॥ आसामूनिच नाम्नाच, दोयं पूत्रि समाकृताच राजमाया च धर्म माया च द्वयं पूत्रि सिसौभ वेतू
१७. ॥ ॥ ऐते पनि जना सर्ब्बे एकचित समावृंत ॥ तृवेणि हनुमान्न निर्थ अशोको चैत्य जीर्ण्ण कं, श्री रत्न -
१८. चैत्य संस्थाप्प धर्मधातु मण्डला कृतं ॥ एतत्पूठ वानभावेन सत्व धारनू काम्पया, संपू हपदमा -
१९. प्रीति ॥ रत्नो ज्ञान प्राप्त येतू ॥ ॥ सो दतं परदतं वा योईत सूरविप्रयो षष्ठि वर्ष सहश्रा -
२०. णि विस्ताया जायेत क्रिमि ॥ सम्वत ९९८ मिति मंर्शि शुद्धि १५ प्रतिष्ठा याङादिन जुल ॥ शुभं
२१. जोगमूनि - ज्ञांथकूं - अमृतमूनि - लतंथकू - आशामूनि - हेलथकू - हर्षथकूं
२२. ब्यखानर - हेलकूमारी - मजूमूनि - तूयख्वाथकूं - धंलानि - लतंच्छीमि ------ शुभम्

लिपि: प्रचलित

ल्ह्यपिं : पुष्परत्न शाक्य व सुरेशज्योति शाक्य

परिसिष्ट ३

आयुर्बेदिक थ्यासफूस च्वया तगु छगु टिप्पणी

थ्व साफू विद्या धर शाक्य नं च्वया व माहा काल वर्जाचार्य साकूलां विहार याता प्रदान याङा जुल ८८९
प्रति पदा शुभ ॥
विहार याथौरी श्री चक्र महाविहार

लपि : देवनागरी

ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

श्रोत : सप्त चन्द्र बज्राचार्य

परिसिष्ट ४

जुजु जय त्रिभुवन मल्लदेव सम्बत ६९० तोबहाल उल्लेख जुयाच्वंगु छगु हस्त लिखित पौ

१. श्री श्री जय त्रिभुवन मल्ल देवस्य विजय
२. राज्य श्री भक्तापूर महानगरे तौलाछे तोल
३. निवासी तो वहालया वुधाचार्य धर्म मूनी
४. सकल परिवार धर्म चित्त उत्पती जुयास
५. ध्वते समूर्चयण चोयक दकाय जूलो ॥
६. वज्राचार्य श्री धनराज लिखिति ॥ शुभस -
७. म्वत ६९० फागुण शुद्धि ८ ॥शुभ॥

साभार-ख्वप देया विहार वहीया जात:

परिसिष्ट ५

श्री आदिपद्म माहाविहारे क्वापाद्योयात तिसा छाग् अभिलेख

स्वस्ति ॥ ॐ अद्य युग्मतो विघारनार्थे कार्त्तिक मासे „ शुक्लपक्षे द्वादस्यां तिथौ उत्रभद्र नक्षेत्रे व्याघात योगे यथाकर्ण्ण मुहुर्त्ते „ शुक्लवासरे तुलराशिगते सवितारि मीन राशिगते चन्द्रमशि ॥ तद्दिवशे श्री श्री श्री शाक्यमूनि तथागते भक्तपूजा „सूवर्ण्ण„ शत्मुकलसा रोहन परत्र स्वर्गकामनार्थ राङपूजातला नक्षंचाभोन्ह शस्कन „ चामल एते श्री शाक्यमूनि प्रीत्यर्थ कलशारोहनं भक्तिजन „ तवलाछ्र टोल प्रजापति जगतसिंह भारो नाम्नेन „ स्वहस्तेन कृतं „ यज म्यनस्यं इहत्र आयूरारोग्य परत्र मूक्ति प्राप्तिरस्तु ॥ ॥ जोगसिंह „ विश्व„ त्यातल„ विश्वराम „ पाहान„ श्री रामचद्र वंदे , ध्व षूम्हं स्यंन दूं ता„ शुता„ गुणशी „ हृदयफोल, ध्व स्वंता दुंता लोभ मोह याकाले पंच महापातक लाक निदानया कम्हंयातं उत्तोत्तर राक जुरों सम्वत ७३४ कार्त्तिक शुद्वि १२ शुभ मस्तु सर्व्वदा भुभ ॥ ॥

ल्ह्यम्ह- पुष्प रत्न शाक्य

परिसिष्ट ६

व्रतावदान मालाया पुष्पिका वाक्य

॥ ॥ इति व्रतावदान माला सम्पूर्ण ॥ ॥ ये धर्म्मा हेतु प्रभा वाहे तुस्ते षां तथा गत .... श्रमण ॥ ॥
श्री श्री जयजितामित्र मल्लदेव विजयराज्य श्री भक्तापुर महानगरे श्री बादिमास्थाने तौलाछे त्वाः श्री तुंवहालया बौद्धाचार्य जोग
नरसिंह लिखिति सम्पूर्ण श्रेषोस्तु सम्बत ७९७ श्रावण वदि ६ शुभ ॥

साभार-ख्वप देया विहार वहीया जातः

परिसिष्ट ७

तों वहा (आदि पद्म महाविहार) पिने तुंथि लिक्कस च्वंगु ल्वहंपौ

१. श्री ३ धम्म धातु : अक्षभ्य, सचकल ( ) स्म
२. ( ) ( ) ( ) सम्बत ८८३ फागुण कृष्णया अष्ट
३. म्यां तिथौं जेष्ठ प्रहाल नक्षत्र सोमबार ध्व
४. कुन्हुस तुथ पतिस्था दिन, त्ववाहालया
५. संपुर्णराज, तवधीक, जयलण्ण ( ) ( ) ( ) स्व
६. म्हां फुकिज समुच्चयन, ध्व तुथ दयका जु
७. रो, चमाजु ( ) कुस पूर्णराजया स्त्री सि ( )
८. खयी, पुत्र, धन पुर्णराज, जयलण्ण या
९. स्त्री ग्यानवती, पुत्र लत्न पुर्ण राज त ( )
१०. राजया पुत्र लक्ष्मि, पुर्णराज, धनया
११. स्त्री पुर्णलक्ष्मी, धुलि समुच्चयं, धर्म्म
१२. कुये, दयका जुरो, ध्वतिया
१३. विचाल यायमाल जुरो ॥ शुभमस्तु ।

साभार : 'सुंथां' अभिलेख ४६

परिशिष्ट ८

तो बाहाल उल्लेख जयाच्वंगु छगु तम्सुकपत्र

१. शुभ ॥ हाकु बुद्धाचार्यम काय ज्ञानजोति, रत्नराज नेम्हं फुकिं ज याता छे अर्द्द भाग वोथ याव वियासें
२. स्वम्हं वा काय थथे मानोन्तिन चोस्येंतया भाखा ववु हाकु बुद्धाचार्य माम पुर्णस्वरि नेम्हं म्वातोले -
३. छे कवसी तले कोथाके सीसहित नेम्हंया भागस तयमा ज्ञानज्योतिया भागस दें देश पू -
४. जाकूथि न्हेकन यावेकमाल, रत्नराजया भागस, चोतास जाथूयता निग पियमाल नेम्हं स
५. याला मेजु यदव, खोहोदोचू दको, धाम्हाङा वू दकों पनाति वुँ दकों थ्वते व वुन कायवतुेया -
६. लसे प्रति पूनिमि कुन्हू म्हाति मोहल टंका १ नेम्हंसेनं वियमाल कदाचित मचालसा ताङा -
७. दू वियमाल, पुनभाखा पुस्तिमया पुरस चोनेमालया थ्व पुत्रस चोको मामयाता वियाव तयमाल -
८. थ्वतेया दृष्ट साक्षि तवलाछे तोल तो वाहालया धर्म्ममुनि बुधाचार्य लिखिति दैवज्ञ शुकूल ॥
९. सम्वत् ८६३ माघ शुदि १२ शुभ ॥

श्रोत : इन्द्रराज शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ९

आदि पद्म विहारया क्वा:पा: द्यया लुखाय् च्वंगु तोरण अभिलेख

"ॐ नम श्री शाक्यमुनी परमो नमस्ते श्री ३ महाराजा धिराज सुरेन्द्र विक्रम शाहदेव ॥ अद्य माघ मासे शुक्रपक्ष थहं पंचम्यां तिथौं भाद्र प्रतिपदा नक्षत्र सिर पक्ष दुतिया योग जथाकर्ण मूर्हत सवितरि मिनरासि चन्द्रमसि शाक्य मूनि पृत्ति मुनिरत्न, राजलक्ष्मी, कुलमां, रत्नसिं, जोगमाया, जुजुमूनी, पुण चन्द्र, ज्योतिवज्र, धर्मचित्त उत्पति जुया सम्बत ९८६ माघ सुद्धि ५ शुभ

साभार : ख्वप देया विहार बहीया जात

परिशिष्ट १०

लोहँतं स्युगु सिजपौं

१. ने.सं. ११०१ थिल्लागा दशमिया दिनसं थुगु श्री आदि पद्म माहाविहारे लोहतं सिया जिर्णोद्धार
२. यानागु पुण्यं सकल प्राणिपिं उद्धार जुइमा धैगु थुगु विहारया सकल दाजु किजापिनिगु
३. पाखें चण्डा व श्रमदान पाखें जिर्णउद्धार याना जुल जुगु खर्च जम्मा ६५००।- खें थुलिखं ज्यापूर्ण जुल वि.सं. ०३७९।१७।४ या दिनसं शुभम्

ल्हयम्ह- पुष्प रत्न शाक्य

ॐ

नमो बुद्ध धर्म संघया शरणाय्

१. न्हापां स्वनिगः कालिदहः जुया च्वंगु इलय् महाचिनं श्री महामञ्जुश्री विज्याना
२. नाः दक्व चत्यका छोसेलिं वस्तिदयाः वया थः थः दे वांलाकेगुलि दकले
३. न्हापां ख्वपदेशय् दयकुगु श्री आदि पद्म महाविहारया मु आगं व श्री शाक्यमुनि बुद्ध च्वना विज्यागु छे जिर्ण उद्धारया ज्याय ग्वाहाली ब्युपिं
४. क्वय धलखय् च्वयाथे जुल । इति ने.सं. १११४ गुल्लाथ्व गुन्हिपुन्ही आइतवार

ग्वहालिवगु दां ल्या

ना	दां	खर्च
श्री श्रद्धयभन्ते विभूरत्न आदिपद्म गुम्वा	२३६।-	
श्री भ.न.पा. मार्फत १ वडाध्यक्ष विष्णुगोपाल कुशी	१७२०३।-	
श्री पुरातत्व स्मारक संरक्षण स.का.म.न.पा.	११९६९।-	
श्री बुद्धरत्न बुद्धाचार्य	१०००।-	
श्री विकुवाहादुर	१०००।-	
श्री धनरत्न	३१००।-	
श्री चैत्यरत्न	१०००।-	
श्री बुद्ध रत्न	७५०।-	
श्री रत्नकाजि	७५०।-	
श्री पुर्ण काजि	५००।-	
श्री रत्न माया	१००।-	
श्री थि थि अपा भतापाखें अपा ग्वहालि	५१०।-	
श्री हरिभक्त कुसि भ.न.पा. १ तौलाछे अपा	१०००।-	
श्री हर्षरत्न बुद्धाचार्य भ.न.पा. १७	५३०।-	
श्री दानकाजि भ.न.पा. ६	८००।-	
श्री रत्नबहादुर प्रजापति भ.न.पा. १	३५०।-	
श्री चन्द्रशोभा बुद्धाचार्जे भ.न.पा. १७	१००।-	
श्री सानु गुसाई भन.पा. १	१००।-	
श्री श्रद्धावानपिनिपाखें	५०।-	
	४५७९९।-	

खर्च जुगु दांल्या

अगराठसिं

	१५०६६।-	बुद्ध मूर्ति	५००।-
सिमेन्ट	२३५३।-	दां कमि ज्यला	१११६७।-
अपा	३६५०।-	श्रमदान वापत	९४५०।-
सिकमि	१४४०।-	विविध खर्च	३२४७।-
चा हयागु	१०००।-	चन्दा वाक्स	५००।-
चा वानागु	११४०।-	अपा हयागु	४००।-
फि हयागु	१५००।-		५१४१३।-

थुगु पुन्यं जगत संसार सत्व प्रानिपिनि दुःख मदयमा दुर्भिक्ष मज्वीमा सकलयात मंगल जुया निरोगी ज्वीमा

ल्हयम्ह- पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ११

मूल दीपंकर महाविहार (देवननी) या भण्डारे च्वंगु श्री पशुपति विहार उल्लेख जुयाच्वंगु सम्बत ६९४ या छगु ब्वनापौं

१. ॐ ॥ स्वस्ति ॥ सम्बत ६९४ जेष्ठमासे कृष्ण पक्ष ॥ चत्रुथ्यां मध्यनक्षेत्र ॥ आयुध्यानयात्म ॥ सनेश्वर वासरे : जथाकर्ण मूहून्त्रे ॥ मकर रासिगते सवि तरि सिह रासिगते चन्द्रमसिध्ये
२. अस्यिन्दिवसे ॥ राजगत लोक धर्म सस्कारित ॥ श्री पद्मकाष्ट गिरिसं गुं विहार : सयेव कीर्तिपुरिक्षण ॥ क्वठगस्तब्य ॥ दानपति धर्मात्मन जय कीर्तिराज क्वाठनायक भारोस ॥ सब्यौ हेराससं ॥
३. पौत्रेण हना ् निमन्त्रणा पत्र सक्षि ॥ तेया दिशादिसंग्रहस्तब्य शर्दणार्थ ॥ श्री भुवणाकर धर्म संस्कारित श्री धर्म कीति महाविहार ् श्री पशुपति विहार वर्नित ॥ श्रीमत श्री श्री क्वाठपा -
४. ल भट्टारकाय ॥ श्रीमत श्री श्री दिपंकर भट्टारकाय से लोपुव र श्री धर्मठ ××××× सन ॥ ठद्धि ××××× सर्व संघस्य ॥ तथागत ॥ सर्वलकारा ॥ विचित्र धरत त्रद्यजपश ××××× बास जस्त्रोति
५. संषधष्ठा वागुहानोद्यह ॥ वाकलद्य जना दिशार्दतना ॥ पुजाछेना .... संतुत ॥ चर्त्रुथा दिन ॥ श्री कीर्तिपुरि
• देश पद्मकास्ट गिरि विहार ××××× संघसह भोग्य प्रतिस्था ×××××ॐ शुभ ।

लिपि - भुजिंमोल
ल्ह्यम्ह सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट १२

यंवि विहार उल्लेख जुया च्वंगु छगु तमसुक पत्र

१. श्रेयोस्तु ॥ सम्बत ५३४ भार्द्द पद शुक्ल द्वादश्यां, श्री खुपोंभ्रुमायां श्री शिवगल स्थानै टुपलछ टोल काद्धिवासिन, पदमभरी नामना संकासात अत्रेव श्री वांदिम स्थानै क्वाठनदुं यंवि वहार कै वास्तब्य मेगराम मूलमाकस्य नामनां स्वकीयं स्वभुज्य मानिक; थानस्य उत्रदिश प्रदेशे ॥ सोल्प मार्गस्य
२. पश्चिम श्री श्री राजकुल क्षेत्रे उत्रत पूर्व्वतश्च् लुंतराम भारो कस्य क्षेत्रे दखिनत एतत्मधे गोन्देबु नाम संधेय तस्य क्षेत्राङ्ग अवुठ रोपनिकं रोव ३ ॥ तत क्षेत्रे जथादेश काल प्रवर्त्त मानस्य तथा संचारर्धेण स्ववर्ण्ण मादाय क्रय विक्रय स्वाधीनेन क्रयेन विक्रीयत: भवति । जदिस्यां देविकराजि
३. कव्याघात, परेण तथा धार्ण्णकेन परिसोधनिय: ॥ अत्रार्थे दृष्ट श्रुत ज्ञातार साखि क्वाठनदुं ् अमतराम नायक, उदय भारो ् लिखित कास्त सक्तिराम एते तृय प्रमान शुभ ॥

साभार : पूर्णिमा ९९ संशोधन - मण्डल - संख्या १७

परिशिष्ट १३

पूर्वाभिमुख ल्वहँपौं

१) स्वस्ति ॥ श्री ३ धर्म्मधातु वागीश्वराय नमो ॥ अद्य वाराहात्यादि
२) अर्ध वैशाष मासे शुक्रपक्षे, तृतीयां तिथौ कृर्तिकाप्र, रो
३) हिणी नक्षत्रे, सौभाग्य जोग्य जथाकर्ण मुहुर्तके, वृहस्प
४) तिवाररे, मेषरासि गते सवितरे, वृषरासिगते चं
५) द्रमसि ॥ ॥ महाराजाधिराज राज राजेन्द्र चक्रचुडा

६) मनि श्री २ रणबहादुर सादेव राजे ॥ ॥ दानपति
७) श्री भक्तापूरि महानगरे वस्ठित यंवाहालया श्री व
८) ज्राचाजे तओधिक तस्यपत्नि स्यामालक्ष्मि पुत्र श्री
९) इनपति धं पुत्र श्री इन्द्रमूनि, पौत्र श्री रत्नपति धं
१०) पूत्री जयमती जेष्ठ पुत्रस्य, पत्नि चूकूधिमति, क
११) निष्ठ पूत्रस्य पत्नि जय लछिमी, पौत्री मयजु म
१२) ती, थूति समरो हर्षन, वहिल दयका जुलो
१३) संवत ९०४ बैशाख शुदि ३ संक्षिप्त पति
१४) स्ठा याङ दिन जूलो ॥ ॥ शुभ सर्वदा ॥

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १४

पुर्वाभिमुख ल्वहँपौ

१) ( ) ( ) ( ) ॥ श्री ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) श्री ( ) ( ) श्री वज्राचा
२) ज्य तओधिक ( ) ( ) स्त्रि श्यामा लक्ष्मी पूत्र इन्द्र
३) पूत्री धइ ( ) ( ) ( ) ध ( ) पछल पर्तिधं छ्य
४) चा जयंत वज्राचाज्य ( ) ( ) धंजू थुति समुर्च
५) य नं ध्व किरासया ( ) ( ) ( ) ( ) फूकू व दानेय
६) ता फू ( ) मि दूता ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) क लाडी
७) म्हा मता पंचमा (हा) पा (त) क (ला) इ ॥ सम्बत
८) ९११ श्राओन सूदी १ ॥

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १५

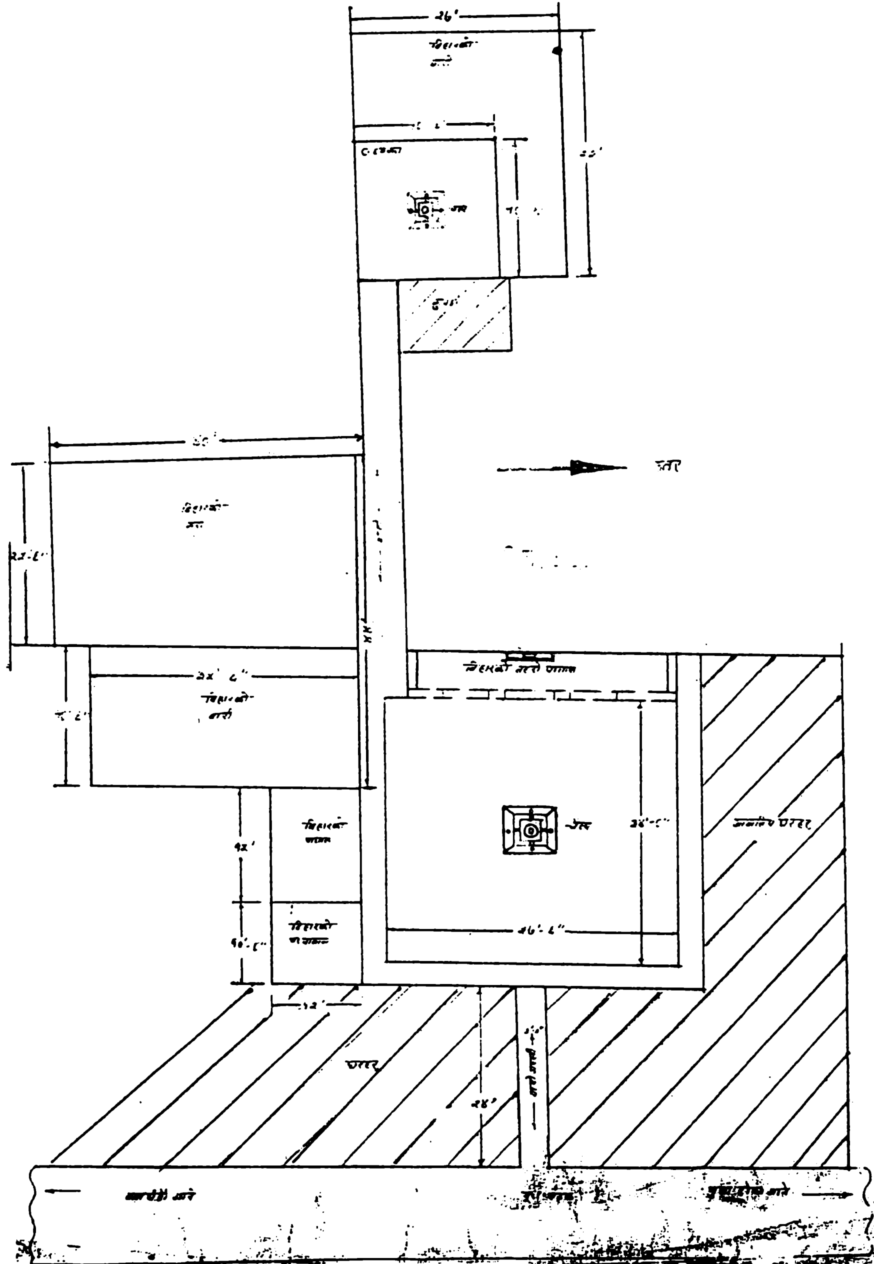
पुर्वाभिमुख ल्वहँपौ

१) श्री ३ संमेक संवुध ॥ श्री रत्नयाग्रेहे ॥ धर्मया वही
२) जिर्न जुयाव ॥ चोनगु ॥ भगतापुर ॥ प्रसंम्सिल
३) महा विहारस ॥ श्री विस्वक्रमाछेँयाम्ह काजिमा
४) न् बुधाचार्ज्यया श्री हरिमाया वुधाचार्ज्यनी ॥ पुत्र
५) सवतमान् ॥ प्रस्नमान ॥ हर्षरत्न ॥ ज्ञानकाजि
६) रत्नकाजि ॥ गन्येसमान ॥ संघरत्न ॥ पौत्र नातिवा
७) वु स्मेत ज्मा ॥ जाहान २३ समुचये जुयाचोन
८) गु वेलस सकलया धर्मचित उर्पति जुयाव
९) यां वाहालया धर्मवही जिंन उधार यानाजुल
१०) थुगु धर्म सत्वोप्रानी उधार जुय मार ॥ ॥ ॥
११) श्री संम्वत १९८८ साल कार्तिक वदी तिती
१२) या सुक्रवाल ॥ गते १४ रोज ६ सुम्भ ॥

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १६

धर्मकिर्ति महाविहारया नक्सा

स्रोत विक्रम शाक्य, क्वाठण्ड

परिशिष्ट १७

पूर्वाभिमुख ल्वहँथांपौ

१. ॐ नमो बुधाय: श्री भगवानयात नमस्कार
२. ॐ नमो धर्माय: श्री गूहेश्वरीयात नमस्र्का
३. ॐ नमा संघाय : श्री लोकेश्वर यात नमस्कार
४. सत् सम्बत ९९१ म्ति चैतकृस्वनया ८ स
५. श्री ३ आर्यावलो कितेश्वरया मूर्ति था
६. पना याना श्री ३ धर्म्म धातु चैते चूक
७. स थापना यानाओ पच्छीम पतिस
८. श्री गनेस ॥ श्री हनुमान या मूर्ति
९. श्री माहाकाल ॥ थापना याना जुल
१०. श्री नेपाल स श्री ३ सूरिन्द्र विक्रम
११. साहादेओ ॥ श्री जंग वाहादुर ॥
१२. अधिपतिया पालास ॥ श्री भर्त्यपुर
१३. महानगरस ॥ क्वाथंदु तोलस ॥
१४. श्री कूल रतन माहा ब्याहार
१५. दानपति खोपदेस कोथंदु तोर
१६. या श्री खासा तिर्थस ॥ ब्यापार
१७. याना चोना वेलास धर्मचित उ
१८. रपति जुयाओ ॥ श्री जुजु धन ॥
१९. स्त्रि मूनि थकूं ॥ पूत्र श्री कूल रतन
२०. माता भागु लक्ष्मी थो प्यम्हस्यां
२१. धर्मचित उतपति जुयाओ
२२.

ल्हयम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १८

दक्षिनाभिमुख ल्वहँथांपौ

१. थो हे श्री आय्र्यावलोकितेश्व
२. र पुजा यायत ( ) श्री धर्म धातु
३. चैते पुजायायत ॥ मेष सग्राति
४. षुन्हु वुसाधन यायत आस (ञा)
५. यके वाहा वुलो ओ २ थो हे वुया
६. ओ -ल) सान कयाओ वर्ष प्रति
७. चयायमाल जुल थुगु ध
८. र्मं जगत संसाल उधार जू
९. यमाल जुल शुभ ॥

ल्हयम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १९

पश्चिमाभिमुख ल्वहँथांपौ अभिलेख

१. श्री शाखेमुनिया कापिं स्वम्ह
२. ज्येथाम्ह काय चक्रसिं ॥
३. महिलाम्ह काय छत्रसिं ॥
४. साहिलाम्ह काय पूर्नसिं ॥
५. माहिलापतिया कायपिं ॥
६. प्रतावसिंया काय
७. भास्कसिंया काय
८. प्रत्यकसिंया काय
९. मूनि आजु धां भाजुधया काय
१०. श्री जुजु धन ॥ त्रि मूनि थकू काय
११. कूल रतन ॥

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट २०

श्री पशुपति महाविहार उल्लेख जयाच्वंगु धर्म मल्ल जुजुया शासन इलय् च्वया त:गु छगु तम्सुक पत्र

१. श्री श्री जय धर्म मल्ल पभू थाकूरसन प्रसादारया दीनं श्री खप कूथो विहार निवासिन जिताकर वंदे सनामना सकासात् सखं -------------
२. नामै: ग्राहक सोभू उत्रत: मार्ग्रे स्य पुरत्: मनिक भारोस भूमे दक्षनत ए त त मधे धूरि व थोख कनक पत्र नाम धेयतस्य खेत्रा क्रो व ४ -------
३. काल प्रवत मान तथा संचानार्घे मुल मादाय क्रिय विक्रि वभादीनने क्रयन विक्रीस भवति, जदस्या देवक राजिक ब्यापाक प्रतदी ॥ ॥ ------
४. धनिय: दीष्ट शाखी श्री भूवन धर्म्म स्सकारित श्री पशुपति महाविहारया वज्राचार्य अभयजू : क्वथनायक इन्द्रभारो: छधू वंदे लिषि -----
५. शुभ सम्वत् ५२७ चैत्र वदी ४॥ शुभ॥

लिपि : भूजिमोल
ल्ह्यम्ह : सुरेशज्योति शाक्य

परिशिष्ट २१

क्वाथौडौ टोल नागपुखुया दक्षिण प्रांगणय च्वंगु तग्वगु चैत्यया ल्वहँपौ

१. श्री श्री श्री धर्म्मधातु, वागीश्वरी भर्त्तारकस्य ॥ वै
२. शाष मासे शुक्लपक्ष त्रितीयां तिथौं मृगसिर (नक्षत्र)
३. गन्ध जोग्य सोमवासरे मेश राशिगते शरितलि वृषराखि
४. गते चन्द्रमशि वज्रारामे श्री प्रम्पनि विहार धिवासित
५. गुरु भारन धर्म्मधातु प्रतिस्थायाडा जजमानया लवू

६. छे भिंजुय, क्वाथनदूटोसन मष्ठा जिवन ( ) ( ) ( ) (   ) भार्याव
७. नेम्ह तिरिपूलष कभ्फितः दानते जजमानस्य ( ) ( ) ( ) ( ) संग
८. चारस्य, शान्ति वास्तः आयि ओरोज्ञे जनधन, काम संतानं
९. वृद्रिरस्तु शुभः मंगल ॥ पूनभाषा धर्म्मधातु देवया (द्वा)
१०. र शुणानं ध्वसन यातं पंच महा पातक लां जूरो ॥ श्रेय्
११. स्तु : सम्बत ६९६ वैशाष शुद्धि ३ सोमबासरे धर्म्म (धा)
१२. तु देवता प्रधिस्था संपूर्ण दिन ॥ ॥ शुभ
१३. पुन भाषा कतिं पुन्ही .... यायेमार

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट २२

मूल दीपंकर तथागतनापं पशुपति महाविहारया छपा ल्वहँपौ ।

१. स्वस्ति ॥ ॐ नमो बुद्धाय ॥ नमो बौद्धस्वरुपया सृष्टि संहार कारकर रुववास -
२. विनासाय शंकरात्मनमोस्तुते ॥ अद्य चैत्र कृष्ण द्वादश्यां तिथौ पूर्व भद्र न -
३. क्षेत्र ब्रम्योगे यथाकरण मूहूर्त्ते आदित्य वासरे मेषराशिगत सवितरि
४. कूंभ राशिगते चन्द्रमसि ॥ श्री श्री बीरनारायण अवतारित श्री जय त्रैलोक्य म -
५. ल्ल देवस्य विजय राज्य श्री भक्त पतने क्वाठनदूं टोल श्री ३ दीपंकर तथागत
६. स्य गृहद्वार पानकया षान सिंहद्वार कृतं यजमान वज्राचार्य महापाल
७. जुदों, हाकूवंदे, बंधवकीत वंदे, जीरसिंह वंदे, पालवंदे, भीमसिहवंदे, पूरणसिंह
८. वंदे, थ्वतेस्य दयका जुरो अनेने पूण्यन यजमानस्य यहत्रापुरा लोग्य
९. मरम मोक्ष प्राप्तिरस्तु ॥ श्रयोस्तु सम्बत ७२४ चैत्र बदि १२ शुभ मस्तु सर्ब्बदा
१०. प्रसिंहदूवारस पीत्रायाङ संनस पंचमाहा पातक लाक । निदान यातसाओ
११. म्हं यातं श्री ३ दीपंकर तथागतंस सूदृस्टि फलं प्राप्तिरस्तु । शुभ॥
११. पशुपति बाहारया त्वरण दयका दीपंकरया शिङभार दयेका जिव
१३. न राजन ज्याङा जूरो ॥

लिपि - प्रचलित
साभार : ख्वपदेया विहार वहीया जात्रा

परिशिष्ट २३

"अगकृत ग्रन्थ"पुष्पिका वाक्य

.... इति कूशो पदे शेनिस्ति माल, अगकृत श्लोकाष्टकं समाप्त ॥शुभ ॥
लिखितं श्री भक्तापूरी महानगरे, क्वाथंदू तोरके: श्री पशुप्रति महाविहारा वस्थित; श्री ३ चैत्य रत्नत्रय दिपंकल लोकनाथ र जदेब्या श्चर सेवित : महापात्र कुल ् वज्राचार्य अमृत चन्द्रेन लिखितं ॥ शुभ मंगलं भवन्तु । सर्ब्बदा शुभ ॥

श्रोत - वज्राचार्य किर्ति ज्योति
लिपि- प्रचलित
ल्ह्यपिं : पुष्प रत्न शाक्य, सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट २४

श्री माहा सम्वरोदय तन्त्रराज ग्रन्थया पुष्पिका वाक्य

श्री माहा सम्वरोदय तन्त्र राज, सर्ब्ब योगिणी रहस्य, पठित सिद्धि त्रयोतिशंति मोध्याय: पुटल: समाप्तं ॥ ३३ ॥ येधर्मा .... श्रवणं सम्बत ८६५ वैशाष शुदि द्वितीय, सोमबार, ध्व कून्हू चोय धुनका जुलो ॥ श्री भक्तापुरी महानगराधिस्थित, महाराजा श्री जय रणजित मल्ल देव प्रभुथाकूरस्य विजय -
रज्या ॥ ॥ दानपति श्री प्रशुपति विहारास्थित वज्राचार्य श्री जयमूनि न, मनोहर्षन संपूर्ण मिति ॥ ॥ या दृष्टं पूष्टकं दृष्टा ता दृष्टं रिखितं मया पदि शुद्धम शुद्धम्वा, मेम दोषान दीयते ॥
॥ लिखित श्री वज्राचार्य जय मूनिन थवता स्वाध्याय यायता निर्मित्तिन दयका जूलो ॥शुभ॥

श्रोत- वज्राचार्य सूज्ये ज्योति
लिपि प्रचलित
ल्ह्यपिं : पुष्प रत्न शाक्य, सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट २५

दीपंकर विहार (देवननी) प्रागणय् च्वंगु चैत्यया ल्वहँपौ

१. ॐ नम श्री वज्रसत्वाय: ॐ नम: श्री दीपंक्रय ॥ ॐ नम: श्री रत्न
२. त्रयाय: ॐ नम: श्री पञ्चबुद्धाय: श्री धर्म वज्र धातु मनिसं करुणाव -
३. तारं संसारस्य नाथ जगत हिताय् शुभाव इह भूमि आ:राद्य
४. नाथ: शुमेर मधु भक्तापुरे लक्ष्मी वास स्थाने प्रसन्नसिर विहारे
५. श्री दिपंकर समिपे ॥ श्री धर्म्म, वज्र धातू चैत्य ॥ श्री दिव्य चैत्य ॥ श्री साम्य
६. चैत्य ॥ वज्र पद्म आ:सने: आवेस स्थापनाय् पञ्च पचारं प्रधा पुजन
७. य: सर्ब्ब प्रकारं जन्म जन्मश्कृत: दसां कूसल पापमोचन सर्ब्बच काय:शु -
८. फलं चर्न्ने सरनाय ॥ इति श्री चैत्य वन्दना भाव श्री वज्राचार्य थपाजुरा
९. जध्ये मानसिं कृतं समाप्त ॥ शुद्धम शुद्ध न्वाम २ दोष मश्वर ॥ य्ये धर्मा
१०. त्यादि ॥ अद्यादि महा ( ) ( ) त्यादि: ॥ दानपति नेपाल मण्डले भगतापु -
११. र महानगरे प्रसन्नसिर महाविहारय् श्री मत्पारंगत गोत्र श्री
१२. वज्राचार्य राजमान्सी कस्य भाय्र्या लानिकुतुक्रस्य प्रथम पूत्री मय्
१३. जु लानि, दितिय पुत्र जोगमानसिं तस्य भार्या कूमारी, त्रितीय प-
१४. त्री तुख्वा थकू, चतुर्थ पूत्र पञ्चरत्न तस्य भार्या चिकिधिम -
१५. टि पञ्चम पूत्र, प्रयाग वज्र तस्य भाय्र्या मान्यरक्ष्मि, खस्तम पूत्री
१६. प्रानमाया, सप्तम पूत्र निरंजन तस्य भाय्र्या स्वभ्याथकू
१७. अष्तम पूत्री मानसरोवर, प्रथम पौत्री जोक्ति लक्ष्मी, द्विति
१८. य पौत्री तेजलक्ष्मी, त्रिथिय पौत्री दशलक्ष्मी, चतुर्थपौ
१९. त्र जोतिरत्न, पंचम पैत्र कूलचन्द्र, षस्तम पौत्रि दिगु ल
२०. क्ष्मी, सप्तम पौत्र चैत्यरत्न, अष्तम पौत्री कूल रछमी, न
२१. वम पौत्र धनमानसिं, दशम पौत्र रत्नमानसिं, एकादशम पौ
२२. त्रि दिव्यलक्ष्मी, द्वादश पौत्र प्रिथिचन्द्र त्रयोदस पौत्र विश्वरत्न,
२३. ॥ एते सकल जन परिवारानां, आयूरारोग्र कामनार्थ -
२४. चत्रूयानी, षज्ञति संसारे सत्वप्रति उधारनार्थ चतु

२५. ल फल, सप्त वृद्धि खतपारमिता पूर्न्नरस्तू, जन्मश्कृत दशांकूश
२६. ल पाप दृस्व मोचानार्थ, पित्र, प्रिति सुखावति प्राप्ती, सर्ब्बदा सुफल
२७. शुभ सम्बत् ९९२ माघ वदि सप्तमि आवुराधन कृत्रे, हरर्बन जेष्ठ
२८. शनिचर वारे, कूभ राशि भासकरे विछ्रासी चन्द्रमसी थुगु
२९. दिनय्, थापना जूल, दानपत्र, थपादश जन याके वुसाधन याये
३०. माल शुभ ॥

साभार - ख्वपदेया विहार वहीया जात

परिशिष्ट २६

दुर्गती परिसोधन ग्रन्थया पुष्पिका वाक्य

हेधर्मा .... श्रमणं ॥ ॥ स्वस्ति ॥ श्री मत पशुपति चरप भ्यादि रघु कूरोभ्यर्ण महाराजा धिराज रविवंशोभवः श्री ३ जयरत्नजिर्त मल्लदेव देनां: सदासमर विजयिनां प्रभू थाकूरस्य विजय राज्य ॥ ॥ दानप्रति श्री भक्तापुर म -
हा नगरे स्थाने: श्री प्रसनशिल महाविहारे स्थिर : श्री ३ देवता लोकेश्वल चरने: वम माता: श्री वज्राचार्यनि: भानिथकूं ॥ श्री वज्राचार्य भानिहर्ष ॥ श्री वज्राचार्य भाजूहर्ष ॥ एते समूचयन ॥ स्व ३ म्हामचाया नामन ॥ ध्व सर्ब्ब दुर्गति परिसोधन पुस्तक दयेका जूल ॥ ॥ सम्बत ९९७ मिति माघ शुदि ५ लोज ३ स चोयसिध पुस्तक दयेका दिन जूल ॥ लिखितं श्री वज्राचार्य भाजू हर्षनं थओतानामनं सर्व दूर्गती परिसोधन पुस्तक दयका लिखित दान जूल ।

श्रोत- वज्राचार्य सूज्ये ज्योति
लिपि प्रचलित
ल्ह्यपिं : पुष्प रत्न शाक्य, सुरेश ज्योति- शाक्य

परिशिष्ट २७

दीपंकर (देवननि) मूल प्रवेश द्वारलिक्कच्वंगु फलचाया ल्वहँपौ

ॐ नम श्री दिपकर बद्धाय ॥ ॥ दिपंकर सुगतनाथ
महनमामी ॥ पादाग बुद्धेच मक्रते ( ) खनो जुल ॥ तयो
द्विमत्य महिषि जथने सुदी पाजाता प्रभुत भवनो ततलदी
पसर्ज्ञ ॥ ॥ अध ॥ त्यादि ॥ दानपति जजमानस्य : नेपारमं
दरे : भगतापुर महा नगरे प्रसनशीर : महाविहारे व
ष्ठित बुद्धाचार्य भाजु नर : तस्य भार्जा थकुमती । तस्य प्र
थमपुत्र : जितमान बुद्धाचार्य : तस्य द्वितिय पुत्र मोह
मां बुद्धाचार्य : तस्य तृतीय पुत्र काजिमां बुद्धाचार्य : थू
ति जन भोछ्सिया : धर्मचित्त उर्पति जुयाव ॥ ॥ थो
स फरेचा दयका जुरो ॥ ॥ भाद्र व शुक्रया पुन्ही खु
न्हु थकु मतिया नामनं फरेचास : सम्हेदान याये
मार : थुरिया नेनन इहत्र पशु खस पति ॥ ॥
परत्र मोक्ष गति लाय मार जुलो ॥ संवत १००६ ॥
म्ती भाद्र १ शुक्रया पूर्णया जुलो शुभ ॥ ॥ ॥

लिपि : प्रचलित, ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट २८

शिखरकूट चैत्यया अभिलेख थालाछैं

१ श्री ३ धर्म्म धातु सहाय नम ॥
१ स्वस्ति : संवत १०२२ मिति चैत मास्य शुक्रपछे
त्रयो दस्यां तेथौ उत्तर फागुनि नक्षेत्रे व्याघातजो
गे यथा कर्ण्ण मूहुत के आतिदेवारसरे मेखरा
सिगति सवितले कन्या रासि चन्द्र मसि दानपति ज
ज मानस्य भगतापूर महानगले प्रसंनसिर महा
विहाले वस्थित साके भिक्षु बूद्धाचार्य्य माता थकूल
नि पूत्र नरसिं भार्य्या हेना पुत्र नरमां भार्य्या पूत्र पंचरत्न भार्य्या
सरन माया कूररत्न भार्य्या सानू माया हर्ष रत्न
भार्य्या चिनि माया न्हुछे मां ज्ञानजोति प्रभिति
सकल जाहानया : धर्म्म चित्त जुया व ॥१॥ मेता जि
र्ण उधार न याङा दिन जूल ॥ शुभ ॥ शुभ स्तु सर्व्वदा ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट २९

मूल दीपंकर विहारे सुरक्षित जयाच्वंगु छगू ब्वनापौ

१. स्वस्ति ॥ सम्बत ६६८ पौष मासे कृष्णपक्ष ॥ तृतियां तिथौ ॥ मघ नक्षेत्रे आयु ध्यानयासे ॥ जथा कर्ण मुर्हूते वृहस्पति वारे ॥ ....
२. सवितरि सिह रासि गते चन्द्रमसि ॥ इदंमेव दिवसे ॥ श्री भाष्कर देव संस्कारित श्री हिरण्यवर्ण महाविहार श्री को वहार थो विहार ....
३. दानपति धर्मात्मा कसलाज भारोस ॥ तस्योत्मज सेहना ‸ तस्यें दिशादि संघ महाभोज्ये निमन्त्रणा भिदं ॥ श्री भुवनाकर सस्कारित पशुपति महाविहार ....
४. ह दान वासित ॥ श्री मत श्री श्री क्वाचपाल भट्टारकस्य ॥ पुर्नग्वे श्रीमत श्री श्री दिपंकर भट्टारक कस्य ....
५. वंसजं यंट्टास्य ॥ तस्य दिशादि संघ महाभोज्ये निमन्त्र यासि ॥ चत्रुर्थ दिने ॥ सुतथागतना; स ....
६. द्य श ठा वाद्य दिनोछ्य दृब्यं ज ॥ बाजनादि सहितेन प्रविसं भुते ॥ श्री शङ्करदेव संस्कारित मयुरवर्ण महाविहार ....

लिपि - भुजिंमोल
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ३०

मूल दीपंकर महाविहार (देवननी) या भण्डारे च्वंगु श्री पशुपति विहार उल्लेख जुयाच्वंगु सम्बत ६९४ या छगु ल्वनापौ पत्र

१. ॐ ॥ स्वस्ति ॥ सम्बत ६९४ जेष्ठमासे कृष्ण पक्ष ॥ चत्रुथ्यां मघानक्षेत्र ॥ आयुध्यानयात्म ॥ सनेश्वर वासरे : जथाकर्ण मूहून्त्रे ॥ मकर रासिगते सवितरि सिह रासिगते चन्द्रमसिघ्ये

२. अस्यिन्दिवसे ॥ राजगत लोक धर्म सस्कारित ॥ श्री पद्मकाष्ट गिरिसं गुं विहार : सयेव कीर्तिपुरिक्षण ॥ क्वठगस्तब्य ॥ दानपति धर्मात्मन जय कीर्तिराज क्वाठनायक भारोस ॥ सब्यौ हेरासर्स ॥

३. पौत्रेण हना् निमन्त्रणा पत्र सक्षि ॥ तेया दिशादिसंघहस्तब्य शर्दणार्थ ॥ श्री भुवणाकर धर्म सांस्कारित श्री धर्म कीति महाविहार् श्री पशुपति विहार वर्नित ॥ श्रीमत श्री श्री क्वाठपा -

४. ल भट्टारकाय ॥ श्रीमत श्री श्री दिपंकर भट्टारकाय से लोपुव र श्री धर्मठ ××× सन ॥ ठद्धि ××× ॥ सर्व संघस्य ॥ तथागत ॥ सर्वलकारा ॥ विचित्र × धरत त्रद्मजपश ××××× बास जस्त्रोति ×

५. संषघष्ठा वागुहानोछ्रह ॥ वाकलद्य जना दिशार्दतना ॥ पुजाछेना .... संतुत ॥ चत्रुथा दिन ॥ श्री कीर्तिपुरि देश पद्मकास्ट गिरि विहार ××××× संघसह भोग्य प्रतिस्था ××××× शुभ ।

लिपि - भुजिंमोल
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ३१

मूलदीपंकर भंडारे च्वंगु सिजपौ १

सम्बत ७७३ पौष शुद्धि ५ श्री श्री श्री अजाजुदेव सक, बसु जात, वेजोरन दूता, शंकर सिंया काय्, गोपाल सिंनं अधिका नेम्हा स्त्री पुरुष न दूता

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ३२

मूल दीपंकरया भण्डारे लयावगु लिपौं व सजिपौ

१. सम्बत ८१७ श्रावण वदि ५ मानधल म -
मन राम, जमूना सह गामिनि वाङा
स श्री २ दिपंकर के काय गोपाल दा -
सन दुटा टा १५ साहासन ताया ॥शुभ॥

२. स्वस्ति ॥ श्री ३ पसुपति व (हाल) -
भ्यालस ब्याभार दूता व
रिहलन तया जुरो, स ....

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ३३

दिपंकरया भंलि कोथाया सिपाताया लुखाया अभिलेख

स्वस्ति श्री दपिंकर प्रितिन गोल्मछ्रि तोलया बुधलक्ष्मीया काय खर्ग नारां, सिद्धि नारां राज वीर भिंख्वाधन रंजितकार नं धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाओ सूवर्णलेपित .... अक्षोभ्य तथागत लीलपाताया द्वाल दयकाओ दुता जुल सम्बत ९५९ ....रोज ....

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य .

परिशिष्ट ३४

पशुपति महाविहारया धर्मधातुच्वंगु ल्वहँपौ

स्वस्ति श्री अद्य श्री मत श्री ३ साक्यसिंह तथागतस्यबुद्ध
छेत्रे भार्त खंदे सति द्वपंरांते कलि जोग्य वो दिव्य वासूकि क्षेत्र
(?) (?) जा वर्त पूने भूमे नेपाल देश्य वागमत्यायां
पूर्व कोन्य थासा वभ्यायां दक्षिण कोन्य संष न धा पां वायवे को न्य ने गे
देवल पस्थान्या श्री ३ स्वयंवू धर्म्मधातु वागिस्वरि सनिधाने ॥ ॥ सूभ् संम्बत
१०२२ म्ति माघ मासे क्रिष्ण पछे एकाद
सि या तिथौ उत्र फार्गुन नक्षेत्रे प्ररिषन जोग्य जथाकर्न मुहुतरे बृस्पति वारसरे
कुंभ रासि गति सवितरे मक्र रा
सि चंद्र मसि दानपति जजमान न्यपाल मंडले भगता
पूरि माहानगरे शूगत श्री पसन शिल महाव्यहार वसठि
त श्री वज्राचाजे सजिव पून चन्द्र हेरारत्न पून
थकु जोति मां धन कुमारि नानि माया सकलया जहानकस तइ न दिने श्री वर्जाचार्जे
पून चंद्र श्री वज्राचार्जे
हेलारत्न थुति म्ह (२?) (?) पथ वना (?) ना ना वनिर्जे
व्यपाल याना जुया थ ओ ? स्वर्ग्र देस चोना
ब्यलसषल स तो प्रानि दको उधार जुयमाल केवल मोस
थुगु धर्मया पून्यया प्रभावन जगत संसाल जय जुया
सकल जाहान यान वारंवार सुदिस्ति बोधि ग्यान
मारगस लायमाल सदा सर्व काल श्री (?) यागू सर्ण
कृपा लाय माल जुलो शुभं ॥ ॥ राभं ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ३५

पशुपति महाबिहारया स्तभचैत्ययच्वंगु ल्वहँपौ

१ श्री धर्म्मधातु सहाय नमः
? सस्ति श्री संवत १०२१ मिति फा गू
न वदि चौउथि तेथौ स्वाति नक्षत्रे
(क्र) पजे राज थाकुन मूहुतरे शनिचरवा
सरे कुंभ रासिगति सवितर तुरा रासि
चंद्र मसि दानपति भगतापुर महानगर
प्रसनसिर महाविहारे वसथित वज्रा
चाज्ये नि (वा) नि थकूं पूत्र भानिह
र्ष भाजु हर्ष थूरिजन जुया व ॥१॥ स्ठा पना
याङा दिन जूलो इ तत्र पसुषसंपति
प रत्रे प मो (?) क्ष गति प्रापति रस्तु शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ३६

दीपंकर भण्डारे सुरक्षित पशुपति विहार उल्लेख जुगु ताडपत्र

१) ॐ अद्य वाराह कल्पे वैबसत मन्वतरे । कलिजुगे भत्तखन्दे हीमंवत पादे जांवु दिपे नेपाल देशे वाशुकि क्षेत्रे पशुपति सुनिधाने
वागमत्यां पूर्वकोने श्री भक्तग्रामे आर्यावर्टदे

२) शे पुण्यभुमी ॥ अद्य जुगमतो धार्णात श्रावणमासे कृष्णपक्षे त्रयोदस्यातथो वनिक कर्णा आदि मूर्हूते, श्री दिने गुरुहारोया मश्रे षनक्षत्रे परिद्य योगे शाश्चिवासरे

३) शिहराशिगते सवितरि ककठ राशिगते चन्द्रमशि ॥ दत वास्तचल सम्ह १ के फं २० दमशिवक शेक १ एततं वाश्त विवाजेन वर्षोप्रति भगवान शाक्यमुनि मेक्षन्हुढा

४) दुसंप्रदातव्यं अनेन दानेन भगवान तथागतसं प्रीत्यार्थ आयुसकानार्थ जजमान विशिनि दाश वन्देनस्य पुत्रा दीना क्षहुवादिनी आयु आरोग्य इस्वर्य जनधन लक्ष्मी

५) संतिति सन्तान वृद्धिरस्तु भवतार्थ अवेने दानेन जथा सास्त्रोगत फलसं प्राप्त मस्तु भवता ॥ जेन सुक्षतं वाचाहारितं जेनतेन गोहत्या व्रम्ह इशया, स्त्री हथ्या, वाल हथ्या ततथ्या

६) नृपते सम्वत ५१२ श्रावण वदि १३ फयके फं३० ॥ भुयके फं ३१ भुयजाके फं १८ शुभ ॥

लिपि : भुजिमोल
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ३७

पशुपति महाविहारया पूर्वाभिमुख आगमछेँ दलाने तिकातगु ल्वहँपौ

१. श्रेस्तु श्री ३ आगमजुंके अष्टमी सेवा
२. सम्पूर्ण करुणार्थे टोलन संकलपित:
३. हाकुदेव, जिवनराज, महापाल वंधावकेत्र जिनसिं
४. ह जकसिंह, भिमशिंह, मंजुपार, जितपार राम -
५. सिह, हरसिह, चन्द्रसिह, जितराम, जितपार
६. धर्म सिह, मुनिज्ञान ॥ थ्वते प्रमुख जुस्यं तोलन
७. छ्यायादिन सम्बत ७३४ मार्गसिर मासे शुक्ल प्र
८. क्ष: ॥ दशम्यां तिथौं शुभस्तु

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ३८

दीपंकरया मूल प्रवेश द्वारया क्वय् च्वंगु अभिलेख

जवेयच्वंगु सिंह्या आख
स्वस्ती ॥ श्री ३ दिपंकल अजाजु देव प्रीतिन ॥ वज्राचार्य श्री सुर्ज जोति थरपार, स्त्री सितरामात्रारन स्त्रीं रोचनी मात्रान थ्व स्वम्ह स्त्री पुरस्यन थ्व सिँघ भाल दयका प्रतिस्था याङा दिन जुलो ॥ संवत ८३७ आश्विन सुदि ४ दुता शुभ ॥

खवेया सिंघया आख
स्वस्ती ॥ श्री ३ दिपंकल आजाजुदेव प्रीतिन बज्राचार्य श्री सूर्जजोतिघ थरपार काय श्री सुर्ज मनी न श्री जय मुनी। सिद्धिमुनिन थ्व प्यम्ह(वा) कास्यन थ्वसिंघ भाल दयका व दुता जुलो संवत ८३७ आश्विन सुद्धि ४ शुभमस्तु

साभार-सुथां पृ.३०

परिशिष्ट ३९

ज्ञानमाला भजन फलेचाया ल्वहँपौ

श्री ३ दीपंकर बुद्धाय नम: ॥

१. ॐ अद्य वलाह कल्पे वैवश्वत मन्तरे सत्य त्रेता द्वापरान्त कलि जूगे भरत ख
२. ण्दे जाम्बूद्वीपे हेमत्पादे वासूकि क्षत्रे हेमालया दक्षिण पार्श्वे ॥ श्री संख प
३. र्वते श्री सम्बरा काल मण्डले उपछन्दोहो क्षत्रे ॥ सत्य पद्म गिरी त्रेतायां वज्र कू
४. टक द्वापरे गोश्रृंग कलौ गोपूछ पर्वते ॥ चतुयूगे ॥ श्री स्वयंभु चैत्य स्ठाने
५. अष्ट वैतराग संनिधाने नेपाल देशे वागमत्यां पूर्वकूले ॥ श्री विरुपाक्ष देवता नि
६. वासिते खगानना श्री गुह्येश्वरी रक्षकरे पशुपति संनिधाने ॥ आर्या वर्त्त देश

७. इहिव पूण्य भूमि निवासित ॥ ॥ अद्य कार्त्तिक मासे शुक्र पक्षे नओम्यी तिथौ श्रवण नक्षेत्रे शुरपगण्ड जोगे ॥ वृहस्पतिवासरे कन्या रासि गते

८. भास्करे मकरासि गते चंद्र मसि ॥ ॥ एतत दिने .... देवता

९. प्रति कामनान ॥ दानपति जजमानस्य पशुपति महाविहार वस्ठि

१०. त पूण्यात्मा धर्म्मशील वृद्धाचार्य्या ॥ भाजूलाय कस्य भार्य्या पमलछि

११. मि माता सपरिवाराना ॥ रायू रारोग्य ॥ अर्थ धम्म काम मोक्ष

१२. कामनान ॥ इहत्रे सुख भोग परत्रे मोक्ष कामनान ..... देवता प्रीतिक काष्ट पाखा इष्टिका मप ॥ धर्म्म सालान विन फले

१३. दयका जुलो प्रीति जूल ॥ जल धारा जिर्ण उद्धार याङाओ ॥ महा

१४. कस्तनं सेलो ल्होङाओ .... देवता प्रिति याङ जुलो ॥ थुगु ध

१५. र्म साला कल्पस्थिर जूय माल ॥ सम्वत ९७० म्ति कार्त्तिक शुक्र

१६. या जूगादि नवमिया वृहस्पतिवारया दिनस प्रतिष्ठा याङ जू

१७. लो ॥ ॥ शुभ ॥ ॥

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४०

कुमारी विषयक वितिंपौ

श्री १

श्री ३ जयेजीत मल्लदेव श्री ३ जये प्रानमल्ल देव

श्री ३ तलेज्यू श्री ४ कुमारी

श्री गुरुपुरोहित अमरराज पण्डीतज्यू

२

वितिंपौ

उप्रान्त गरीपरवर करुणानीधान प्रभु नेपाली सम्वत ६५३ सालमा नेपाले राजा .....१..... बाट मेरो मावली पट्टीका पुर्षा जर्यसिंह वाडाका स्वाश्नी वडा दसैलाई कुम्हल नकीन वक्सेका तारपत्र तामापत्र सनदमा ईनका डर सन्तान आयासम्म अरुलाई दिनु हुँदैन भने हुंदा र छोरा पट्टीका संतान टुटी जादा हजुर्का बुवाज्यू .....२...... बात छोरी पट्टीका छोरा मेरा बाबु उजीर वाडा नाइके मेरा स्वास्नी नकीन गरी वक्साको ६० साल सम्म चलाई आयाको र मेराबाबु परलोक भयापछी नाई के मा मेरो गोयदां राषी नाइके मलाई दी आयाको हाल ६१ साललाई नकीन भयाका मेरा स्वास्नी मऱ्योत पनी नकीं गुर्न हुने अर्को मैले बीहागरी ल्यायाको नाईकेमा म षडा छंदाछदै कुम्हमा षाली भो ईनै नाईके भर्ना गरीपाउ भनी येस अघी कनै नलागेकाहरु कुम्हकै मुल नकीन गराउने हीसावसंग हजुरलाई भुक्तावीन्ती पारी नाईके जोसी कृस्न बाहादुर हरुले पुर्जी गराई लगी जस्तो चलने नचलने चलि आया नतआयाको समेत वीचारै केही नगरी बेवीचारैले नाईके उपाध्या ईन्द्रराजा नाईके अचार हर्षमानहरुस्मेत भै कुम्हा नकींमा पन्चालबज वाडाका स्वास्नीको गोयदां लीयेका हाल सुनी भयाका वेहोरा हजुरमा जोहर गर्न आयाको छु ....२.......... का स्थानको काम हो येस अघी तीनीहरुका पुर्षा कुन्है नभीकेका भीकी नआयाकालाई हाल कुंम्हनकीं तुल्या गम आगाम सवै देषाई तीनलाई कुम्हनी छोडी दीनु पर्ने होईन सनद थीती बमोजीम हाल मैले वीहागरी ल्यायाकै लाई कुम्हनकिं राषी अघी देषी चली आयाका रीतीथीती बमोजिम .... को कामकाज मैले चलाई षानपाउन्याहु प्रभु जो मर्जी ....

ईतसदा सेवक भीछुक भादगाउँ क्वाथं

दौ पशुपति बाहाल बस्ने तुइसीं बुढाचार्जेको
कोटीकोटी कुर्णेश ३
ईती सम्वत १९६१ साल भाद्र ...... गतेवार श्रुम्म

श्रोत : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४१

मूल दीपंकर विहार (देवननी) प्रागणय् च्वंगु चैत्य ल्वहँपौ

१. ॐ नमो बुधाय ॥ श्री ३ दीपंकर ( ) ( )
२. अगेस श्री धर्मधातु थापना याङा
३. श्री २ जय जगज्योति मल्ल प्रभु थाकूर
४. विजे राज्येस चैत्य थापना याङा
५. वज्राचार्यस जुजुटों महाबुध जुया
६. सिलिवार जूरो: ग्यानसिं वंदे जिं
७. नपाल ( ) ( ) ( ) रनवंदे, जिराम वंदे
८. हाकूवंदे, देववंदे, धर्मसिं वंदे
९. शिवराम भारो ॥ सम्बत ७५०
१०. भाद्र पदमास्य, शुक्ल पक्ष, प्रतिप
११. थायां तिथौं उत्र फार्गुण नक्षत्रे
१२. शुभ योगे शनिचवासरे ॥
१३. दानपतिं जुजुभा नाना धर्म्म अ -
१४. र्थ काम मोक्ष फलंस्य स्त्रो कूम्भ
१५. ल कामनार्थ रक्ष चैत्य व्रत सं -
१६. पूर्ण्ण काल नार्थेन धर्म्म धा -
१७. तु चैत्य स्थापयेता ॥ सर्ब्बदा
१८. कर्या नमस्तु ॥ वन्दितो सहितन शुभ ॥

साभार- ख्वप देया विहार बहीया जात :

परिशिष्ट ४२

मूल दीपंकर विहार(देवननी) या प्रागणय् स्थापीत तुंया ल्वहँपौ

१. शुभ श्री ३ अजाजुदेव यात सयका-
२. टोल गंगाराम भारो नं तुथि दय-
३. काय् प्रतिस्था याङा दिन ॥ सम्व-
४. त ७६५ चैत्र कृष्ण नवमी वृह-
५. स्पति वार ॥ शुभ॥

साभार - ख्वपेदया विहार वहीया जात

परिशिष्ट ४३

मूलदीपंकर विहार (देवननी)या पश्चिम पाखेया गंया अभिलेख

स्वस्ती श्री ३ दिपक्र अजाजुदे प्रितिन श्री वज्राचार्य जयमुनी
पद्मजोती : रणदेव सिद्धिमुनी उपचन्द्र : जय धनराज :
चक्रजोती : जयमुनी : चैतराज : पदवलाज : थ्वते जिम्हा समुचयन :
नुमार सत शव थ्व घंथ दुता जुरो : सम्वत ८५० पौष सुदी :
द्वादशी कुन्हु : दोहरपा जुरो : शुभ गुभार चक्रमुनी : शुभ सर्वदा
सवत ९९७ मिति फागुन सुदि १५ स : न्हपातया तयागु
घंथ भंगन जुया : जिनउधार याङा गुठी जन: नायक : श्री
वज्राचार्य धिज: श्री वज्राचार्य गुणसागर : श्री वज्राचार्य
मनि : थीमि देशया श्री वज्राचार्य भवानी शरण : थ्वते
गुथीजन पंच: नख ( ) या भरसा ( ) ( ) गु प्रथ्या वहारया
उजेन ( ) ( ) रादेशया इन्द्रमान ( ) ( ) दुताजुरो: शुभ:

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४४

अंगलतिकातगु छपा चैत्येया ल्वहँपौ

शुभ सम्बत ९४४ म्ति चैत्र वदि १ न्हस स्वपि
ता तेजलाज स्व माता मै थकू निम्ह सयाना
म न तेज नरसिं नं थ्व फले सालिक दयका सुभं

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४५

दीपकरया चाकछिं तयातगु चिचिग्वगु मान्यय् कियातगु आख

संवत १०६४ साल मार्ग सुदी श्री ३ दिपंकर भगवानयात भग्तपुर विश्वक्रमा छेया दीवंगत काजीमान या त्री हरिमाया पुत्र सतजिव पर्समान हर्षरत्न रत्नकाजी गणेशमां पेम्ह फूकीया धर्मचितं लिया मान्य ग्वल ३९ दसमी स्वमबार षुन्हु दोहलपा जुल सुभं ॥

लिपि : देवनागरी
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४६

जग्यकुण्डलया अभिलेख

श्री ३ दिपंकर प्रीती भ ३ क्वा २ वी ३ का ३ वु ३ ने.सं. १०६०।७९।५
।२ सं शुभ्म
भ ३ = भक्तपुर
क्वा २ = क्वाथंदू
वी ३ = वीश्वकर्मा (वीक्माछें)
का ३ = काजिमां
वु ३ = वुद्धाचार्य्ये

ल्हयपीं : पुष्प रत्न शाक्य व सुज्य ज्योति बज्राचार्य

परिशिष्ट ४७

मारगनं सहित बुद्धदुगु कियातगु आख

स्वस्ती : श्री ३ दिपंकर सके यंछे तोल, हलिहल जिंकन, विरिनी पति द्वि तोरण सहित भ्यार तया थ्व भ्यार तवयासखन तोरन तयकाव हेरे मदु ॥ संवत ७७८ ॥ दुतिया कुन्हु दुता ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ४८

तगोगु मानेया लिपौ

श्री दिपंकराय नम:
महा विद्या षडक्षरि मंत्र गर्भस दुगु जुया
महोत्वपूर्णगु धर्मचक्र मान्य चाह्यूगु
याके सकल सत्व प्राणिपिं उद्धार
ज्वीगु निम्तिं थुगु मान्य सुरेक्षा यायगु
उत्तम धर्म ख:
मरमत यायेगु भन हे उत्तम धर्म
ज्वी जुल ॥ २०३७६।८।४

लिपि : देवनागरी
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ४९

दिपंकर देगया (विहार) छेलि तल्लाया उत्तरपत्ति जव लुखाच्वयतयातगु तोरणया कियातगु आख

१ सवत ९९३ मिति साउनवदी १२ रोज ३ ॥ श्री ३ दिपंकर यात थ्व तोरण प्रिति पशुपती विहारया ॥ श्री भाजु नर वुधाचार्य ( ) ( ) थकुमति पुत्र जितमान ॥ ( ) मेरमान ॥ काजिमान थ्व ज्ञम्हया नामन दुता शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ५०

नरमानं सुवर्ण झ्याः तःगुया अभिलेख

नरमांतस्य भार्य्या पूति थकूं ॥ कूवेर मां नकस्य प्रथमपूत जूजूमां तस्य भार्य्या तुयिथकुं द्वितिय पूत्र बूद्धिमां ॥ तस्य भार्य्या कांछि ॥ तृतिय पत्र पूर्ण्णमा ॥ तस्य भार्य्या हेरामाया ॥ थ्वते प्रमूखं = जल भोछि २ सया= धर्म्मग्वत्र पंचसमूचयमां धर्म्मचित्त उत्पति जूयाव ॥श्री ३ ॥ तथागत यात = सूवर्णया झ्याल सहित = टोरण समेतं दयकाव प्रतिष्ठा याङाव = थापनायाङा दिनजुल ॥ शुभ ॥ थुगु पुन्ये धर्म्म ययगुलिन योनि उत्पत्ति जुयावलपिं समस्तं = षुगुली गतीसं = वङाचोङपिं = समस्त लोक हित जूयमाल ॥ ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५१

दिपंकर (देवननीया) या भण्डारे च्वंगु सिजपौ

स्वस्ति ॥ श्री ३ दिपंकर अजाजू देव प्रीतिन शुवर्ण्ण झ्याल दयका वज्राचार्य्य श्री सूर्ज्ज जोति थरपा जुया वेलस ॥ वजाचार्य्य श्री जयमूनि प्रमुख नँ श्री रत्न जोति श्री सिद्धिमूनि श्री धनसिंह, श्री जयप्रनराज श्री चक्र जोति, श्री सिद्धिराज , श्री कितिराज, श्री चैत्य राज, श्री चक्रराज, थ्वते जिम्मा समूच्चयन, द्वादशि सेवा दयकाओ दूता ॥ गुरुभार वज्राचार्य्य श्री चक्रमूनि जूलो ॥ सम्वत् ८३५ पौष शुदि द्वादसि बूधवार कुन्हु दूता जुलो ॥ शुभमस्तु जजमानस्य इह रोके शुष संपक्ति पररोक शुषओति परिवालिका भवन्तु ॥ शुभसर्वदा ॥

लिपि - प्रचलित

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५२

दीपंकर देगया लँपोलय कियातगु आख (यौंकंन्हे जुयाच्वंगु)

दक्षिणाभिमुख

ॐ नमः श्री दिपंकर बुद्धाय दिपंकर महाबुद्ध दिन दुखय श्री शान्तकं दिव्य रप( ) श्रीमान आदिवुद्ध नमाम्यहं अद्यत्यादि ( ) प्तयो श्री श्री श्री पा ( ) व गजूरस चैत्य दयका जुरो

पूर्वाभिमुख

वशित दानपति भक्तापुर महाविहारया श्री वुद्धाचार्य गरे क्वाथंन्दू टोल प्रशंनशील । जुरन तस्यपुत्र श्री मेहेरेमा । प्रमुषं जलभोछिसया धर्माचि । याङा व रत्न चुडामणि सहितं ।

उत्तराभिमुख

सुवर्णया पता दयेका । विर विक्रम शाहदेव महारा । याङा दिन जुरो शुभ ॥ ४ स थूगु - प्रतिष्ठा सम्वत १००७ ति व श्रावण शुदि १२ रोज

पश्चिमाभिमुख

ज वम्पनूतस्य ॥ विजय राज्यनि । बुद्धयागू पूचा सूवर्ण्ण ल्हेपण । भ उत्पति जुयाव । श्री दिपंकर । प्रौत्र दानमां प्रौत्र मूतिमां ध्वते । पौत्र दानहर्ष पौत दान जोति । पुत्र श्री काजिमां पौत्र श्री वजमां

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

लँ पोलंया अभिलेख जुइमागु थये खः

ॐ नमः श्री दिपंकर बुद्धाय दिपंकर महाबुद्ध आदिवुद्ध नमाम्यहं ।
अद्यत्यादि दिन दुखय श्री शान्तकं दिव्यरुप श्रीमान .... प्तयो श्री श्री श्री (सुरेन्द्र)
विर विक्रम साहदेव महारजा वम्पनुतस्य विजय राज्य ने
पाल देशे भक्तपुर नगरे क्वाथंन्दू तोल प्रशन्न शिल
महाविहारया (नि) वासित दानपति श्री बुद्धाचार्य भाजुनर तस्य
पुत्र श्री मेहेरमां, पुत्र काजिमां, पौत्र मूतिमां ध्वते प्रमुषं जलभोछि
सया धर्मचित्त उत्पति जुयाव श्री दिपंकर बुद्धायागु पूचा सुवर्ण
लेपन याङव रत्न चुडामणि सहितं सुवर्णया पता दयका
व गजूरस चैत्य दयका जुरो । सम्वत १००७ म्ति व श्रावण
शुदि १२ रोज ४ स थुगु ( ) प्रतिष्ठा याना (संपुर्ण याङा दिन जुरो
शुभ ॥

परिशिष्ट ५३

लँलिक्क च्वंगु ल्वहँपौ

श्री ३ धर्म्मधातु वागिश्वसल य (?) च
ल नस चूकस (तो) ह दान चि (?) : ता स ॥ सि
घ चा ना सं ॥ ह इ मा देया हनं .... क सो ह वा
न ( ) ङा (?) त ॥ थो वेल .... धर्म्म चित्त उतपती
जुयाव ॥ पसुपतिमहबीहारया श्री व ता
...... रो श्री च गुवात ॥ ता सी मुनालट ..... नी (?)
पुत्र वा का वील ॥ पुत्र जुजु पवल ॥ (सोया) पकावाज
समुचयं नं । प्रि ति याङा जुल संवत ९८ (?) २
म्ति चैत्र व दि ५ न्या (?) प सतु त सुभं

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५४

प्रेमज्योति बज्राचार्यया चुके च्वंगु चैत्येया सिजपौ

ॐ नम श्री वज्रसत्वाय नम गुरु वज्र ध
रमय नम ॥ अधादि माहा वाक्यत्यादि ॥
अद्य वैसाख मास्य गुर योगयथाकर्ण मूहु
त (?) सनि च र वा र सरे म्येष रासि गतिस
वि तरे कर्कत रासि गते चन्द्र मसिए तत्र दिन्य
दानपति नेपाल मंदल भगतापूर महान
गरे प्रसन सिल महाविहारे वस्थित कस्त भा
ज्या थ कूल (?) ॥ पुत्र जोतिमा ॥ पूत्र प्रा
ण मां ॥ पूत्र दे व मां ॥ पूत्र मंजू कुमार
॥ थ्व ते जुल भोछि समूच्चम्न न ॥
श्री ३ वज्रसत्व ॥ वज्रधर ॥ थापना यना
व प्रतिसठा याना दिन जुल ॥ श्री ३ वज्रसत्व
वज्रधर प्रिति नं थव अंस भागगु पूरा व (रु)
जजमान भालां जुक्व दुता जूल । तुधागुर्त्यय
उतर पति चोंगु जगा थूति दूता जुल ॥ ज
ज मान चले याङागु आमदानी काया व ..... व
षए पति साज थासाथा ये ॥ पूस्प न्यास पूजा
याय माल जुल ॥ सम्वत ९९३ म्ति वैसाष
शुदि ७ नौ ७ स ॥ संपूर्ण सिधयका प्रति
स्ठा याङा जुल : कल्प कल्प नं र डीन .... जू
य माल शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५५

दीपंकरया ख:तय् च्वंगु अभिलेख ।

थुगु विमानया पाताखय् च्वयातगु जुल दीपंकर येदे, यलदे थंके मालिवलय्, चिधिम्ह दिपंकर थुगुहे विमानेतया न्हापा न्ह्यपा यंकिगु चलन जुयाच्वना
"श्री ३ आदि बुद्ध दिपंकर तथागत जगत संसार सत्व प्राणि उद्धारणार्थ संघ भोजन विज्याकेयात विमान दयका वेलस थलपाजू श्री वज्राचार्य रामचन्द्र, श्री वज्राचार्य रक्षमण, श्री वज्राचार्य सतुविर श्री वज्राचार्य लक्ष्मण श्री शाक्य भिक्षू पू ---------------------

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ५६

दीपंकरयात नित्य पुजा यायेगुया सिजपौ

१) सम्वत ७१६ माघ शुद्धि ११ श्री श्री श्री दीपंकर भत्तारकस्य श्री ब
२) जाचार्य, उल्हाशिंह, थरपारुया दिन, थ्व तथागत पूजा न्हि, न्हि
३) छिया, न्हितकम्ह याङा पून्यण, पौत्र पौत्रि सगण परिवारस्य जन
४) धन कामनार्थ, सन्तान द्वि द्विरस्तू, थ्व विदांष, परिषूस्यं यसा पंच महा
५) पातक जूरो शुभ ॥

लिपि: प्रचलित
श्रोत कूल चन्द्र वज्राचार्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ५७

दशनायक गुठीस पञ्चवहाल पुजा यायेगु या सिजपौ

? ॐ अदे श्वेत वालाहाकल्पे वैवस्वरमंकरे, कलियुगे, भरत्तखण्डे जाम्बूदीपे पूख दक्षिण पाले नेपालदेशे पशुपति शनिधान्य वासूकी क्षत्रे, वाग्मत्या पूर्व कूले श्री भक्तपत्तने, आर्य्यावत्त देशे, इहेपून्य भूमौ ॥ श्री ३ दिपंकर तथागत प्रीत्यर्थं दत्तकरणार्थ, जजमान जूगिराम नाम दानेन भूम्यादि द्विरोपसंप्रदं ॥ पूनरापि नेपालभाषा गोदमंघेटोलया जूगिराम भारो न ्दिपंकर अजाजू देवप्रीतिन चपाल दयकास देव .... चंगुशिला थ्वकदूलिशिकुन्हु पंचवाहाल पूजायायमाल ्दशजन थलपा मनिदेव प्रमुखन ्जिम्हं नायक मूङाव ्वर्षप्रति थलण जू १ म्ह न पुजायाय पालफयकं ठतनि नेम्हंसेन फय ्पुनर्भाषा थ्वचपाल दयका वछि हनिवासया ्थव दत्त थ्व वुं सूनान कचंगल थाङाव मोच यातसा पंचमहापातक देवयानिगूह ्भिनकलसा उत्तम ॥ थ्व दत्त दयकाम्हं वयकूंठ प्राप्ति रस्तु ॥ थ्वतेया दृष्ठ साक्षी ्गोष्ठी भाला लिदे पद्मसिं इति सं ८०६ चैत्र शुदि १२ शुभमस्तु त्र ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५८

लायपुं छागुया अभिलेख

? स्वस्ति ॥ श्री श्री श्री दिपंकल तथागतस् गृ हजिवउधालन याङा यंछे टोलया हाक्कूभारो, किर्ण्णसिं भारो, गोपिराम भारो, गोपिरा थ्वते पेम्ह समूचयन , इलिरोदो, थाम निराल थ्वते हिराजूरो ॥ सम्व-

त ७६९ ज्येष्ठ माश शुक्ल पक्ष चर्तुदशीयां तिथौ अनुराढ नक्षत्र शिवयोगे, यथाकर्म्महोत्रे अगालवाश वृषराशिगते, सवितरि विक्षराशिगते चन्दमशि ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥ पोरहिट श्री वजाचाज्ये महावृद्ध थलपा श्री मंजूपाल जू वेरस ज्येष्ठयाङा दूयभारो ॥ शुभ ॥ ? यंथूताया धलिङ हेरा देवनकछिजूरो ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ५९

गुणसिंह देवया यले जुगु बन्दा पौ (ताडपत्र)

श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७१४ पौष शुद्धि ११ श्री यितिल्हडे पिता श्री कमराज जू सवो ज्येष्ठ पूत्र श्री गुनसिंह जू मधे पूत्र श्री मनिकराजजु मात्री वेद्रिक कनेष्ठ पूत्र जिनिपार भारो ध्व स ध्वते छें बाडे थरङाया भाष ध्वते जूरो भाषा सयव यितिल्हछे, याकूलिकोन मूलया दू ध्वलं जव छि १ लिफू अङश छू या वेन नयेछे केछिं जूरो, लिविता जूकोया निषातन पेम्हंन दूका जुरो ध्व वाडिया लं, ववूवो किजया व ध्व डिराक छे दिलन भिंग्व मभिंग्व आदिपं दिन शाद बहरया गुनसिंहजू पनिल जोय दू जुरो ध्वतेया थन कोन जूरो ध्वते वाडे सयव (गुनसिं)ह जूवो मनिकराज जू वो दुभय स सोधो वाडे जुरो, दूधन, पिधन, तम्वकं सणपूतासं पुत स्यने वाले स्याहार ब्याहार आदिपं ध्व सब्य छु न ज्याया काय कास्यं विय विस्यं सघ विधान याचकेगु जूरो वादि घर त वग्व, मवग्व धास्यें थे थे स्यंलि थू व मदू ज्याय नामन शुया वाडेस विवाड थे थे जास्यें सोधके माल्व, सहन यामह थव थथे यते मेलेहेने जूरो, ध्वतेया साक्षि ॥ भ्रात श्री ओल्हाश सिंह जू स दृष्ट ॥ उर्ति भारशने भीयोतादू जूरो शुभ ॥ ध्व छें प्रक विलङव भिंग्व जूकोस थन अहादि ध्व लंन जोय धाय मरु ॥

लिपि-भुजिंमोल
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ६०

गुणसिंह बंदेनं पशुपति विहार नापं जग्गा(छें) न्याःगु ताडपत्र

१. स्वस्ति ॥ श्री श्री जय जय त्रैलोक्य मल्लदेव प्रभुठाकूरसन, प्रसादारपा, गृहमण्डलेस्मिन, जिषनसिंह कास्य, गृहेण, पश्चिमतः मार्ग्गेण, उत्तरतः जिवनसिंह कस्य भूमेण पूर्व्वतः गोष्ठि कस्य गृहेन, दक्षिणतश्य, एतन्मध्ये, क्वाठन्दूटोल, पशुपति बाहाया लिविछे, जिमङाकूत्या १५× लिफू भ्व फूनर्थनको, ध्व क्यंको लिविनं सहित, तवकोत क्यंवा, बाको तन सहित येता जूयदव, तत गृह मागग्गृ धारा पूर्ब्वसो सिमा परिभोगं, तत यथादेश काल प्रवर्त्त मानस्तथा सं चारार्घेण, सूवर्ण मालार्घ प्रटौकीत मादाय, क्रय विक्रय स्वाधिनेन, क्रयेन विक्रीनं भवति । श्री खप्वं भूम्यां, श्री वान्दिमस्ठाने, गडछे टोल, काधिवासिन गुनसिंह बुधाचार्य नाम्ने प्रसादि कृतं, अत्रपत्रार्थे दृष्ट श्रत साक्षी द्रब्यसिंह भारो आप्र जयराम कस्तया, सम्वत् ७३१ चैत्र शुदि ७ शुभं ॥

लिपि : प्रचलित, श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

गुणसिंह बंदेनं पशुपति विहार नापं म्येगु जग्गा(छें) न्याःगु ताडपत्र

१. श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७३१ नस्ताषट कृष्ण, पंचम्यामां तिथौ श्री स्वप्वं भूम्यां, श्री वान्दिमष्ठाने, क्वाथनदू टोल काधिवासिन, ग्राहक गुणसिं वादे, कस्य नाम्ना सकासात, धार्णूक श्री ३ वसून्धरास नाम्नेण सोकीयं सं भुज्य मानिकं गृह मण्डले स्मिन, धलपाल कस्य गृहेण, पश्चिमतः राछमेण, उत्तरतः महापार कस्य गृहेण पूर्व्वतः दक्षिणतश्च एत्मध्ये, क्वाथून्दू टोल पशुपति वाहाल ननिया लिपछे, वावो येवोन जिमपिकू १४, यंवं योगोन षूकू ६ तत गृहमार्ग्ग धारा पूर्व्व स्वसिमा परिभोगं, तत यथा देश काल प्रवर्त्तमान स्तथा संचारार्धण सूवर्ण मूल्य मादाय, क्रय विक्रय स्वाधिनेनं, क्रय विक्रियतं भवति ॥ यद्यस्यां देवीक राजिक व्याघाट परेण तदा धार्णकेण सोयं परिस्वधिनियं, अत्रपत्रार्थे दृष्ट श्रत साखि, केशवकर्मि हास, शिवराम कस्त, विजयसि लिखति प्रशुराम कस्त शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ६१

रिशिष्ट ६१ विश्वकर्माया (मंजुश्री) थासेच्वंगु या सिजपौ

१) शुभ श्री ३ मंजुश्री प्रितिन रु, तोरन दोहोर
२) पा श्री धर्मसेन वंदे, चक्रेश्वरी जू व वेरस पूत्र
३) श्री जयराज वंदे, दूंता जुरो। थ्वया पूण्यनं स्वर्ग्ग
४) सं प्राप्ती भवन्तु सम्वत ७६९ आषाड

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

१) श्री ३ मंजुश्रीसके तोरण दुता धर्मस्यन
२) वंदे, कुतुवंदे, सुखुर वंदे सम्वत ७६३ आ
३) श्वीनी वद्दी ९ शुभ।

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

विश्वकर्मा थाये च्वंगु गं(घण्टा) अभिलेख

स्वास्ति ॥ श्री ३ विश्वकम्रा पित्तिन शाक्य भिछु श्री पूर्णसिहं नं घन्टा दुता ८६९ वैशाख शुदि १२ शुभ।

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ६२

पशुपति विहारया दिपंहर न्ह्योने च्याकिगु देवा अभिलेख

सं ९९२ फा शुदि ९ तधीक बुधाचार्यन अबू भगवान ज (जो) तिया नामन सालि दयका व षिमिचो वुसहकं नाम संगूथीस दूता
थ्व सारि पुन्हि कुन्हु च्याय (पुलीक्वे घाजी स च्ययातगु)
नितेया गुरि (ल्यूने पाखे च्वयातगु)
फेतुना च्वंम्ह (श्रद्धासने) मिजंम्ह करिब ६ इन्चया सालिक (देवा) या अभिलेख

परिशिष्ट ६३

हेरुकद्वय तन्त्रया पुष्पिका वाक्य

(१४३) पेज) ज्ये धर्म्मा .... श्रवण ॥ अद्यत्यादि ॥ अद्य माघ मास्ये शुक्ल पक्ष पंच - म्यां पूंन्ये त्यथौ ॥ पूर्व भद्र नक्षत्रे: परिग योग्य: यथाकर्ण मूर्हूत्मेरे रविवार सरे ॥ मक्रासिगति सवितरे : मीनराशिगते, चन्द्र मसि ॥ दानपति नेपाल मण्डले भक्तपूर महानगरे ॥ मन्जु वज्र महाविहारे वष्ठित: श्री मत्पारंग उत्पन्नभ वज्राचार्य्य भाजूमन तस्य भार्या मय थकूं कस्य: पूत्र पौत्रादि सकल जन प-

(१४४ पेज) रिवारा नां सान्ति स्वष्ट्रि आयू आरोग्य कर्म्म कामनार्थं ॥ कूफल सर्वत्र हरनार्थं ॥ सूफल प्राप्ति कामानार्थ ॥ गृहे सूभिक्ष: काय वाक चित्त थिर: अर्थ, धर्म्म, काम, मोछ्य चतुर्वगसंप्राप्ति चतूद्वरि, सभाजित मंञ्जूराभ : भिमराभ: भूमिराभ: सूवर्ण राभ: चिन्तामनि रत्न राभ: भद्रघत कामध्यनू ऐश्वर्य: वाक सिधि पद पाप्ति कामनार्थं

(ल्यूने पति-) ॥ श्री ३ हेरुको द्वयतन्त्र लिष्यापित मिदं ॥ ॥ श्री मान्सुरेन्द्र वर विक्रम साहदेव राजा जूया समयसं दयका थ्व पुस्तकं सम्बत ९८६ मिति माघ शुदि श्री पंचमिस: हेरुक तंन्त्र चोय धूं: अभिषेक दक्वं पूर्ण श्री भक्तापुर वेखारछे मञ्जूवज्र विहारया: श्री मत्पारंग उत्पन्न वज्राचार्य भाजूमनया सू वाक्यं चोया थ्व पुस्तक ॥ लिषितं

लिपि - प्रचलित
श्रोत -वज्राचार्य सुज्ये ज्योति
ल्ह्यपीं - सुरेश ज्योति शाक्य व पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ६४

चर्या सफूया पुष्पिका वाक्य

.... श्री ३ शाके सम्बत १८०७ श्री ३ विक्रमादि सम्बत १९४ २ श्री ३ नेपाल सम्बत १००५ साल 8॥ अद्यत्यादि ॥ अद्ये चालुमाने न 8 श्री सुर्य्य दक्षिणायने 8 वर्षारितुसरे 8 आषाध मास्य 8 सूक्लपक्षे 8 पञ्चम्यां पून्य त्यथौ : पूर्ब्ब फार्गुनि नक्षेत्रे वरिया नपोरष्य 8 यथाकर्ण्ण मुहुत्तते : वृहस्पतिवारसरे : कर्क्कत रासि भास्करे : सिंघरासिगति चन्द्रमसि : एतत् दिने सपुर्ण्ण लिखितं म्ति ॥ दानपति नेपाल मण्डले : भग्तापुर महानगरे : क्वाथंदौ ब्येषाल छे निवासित : श्री महावैराचन स्यओक : सूगत श्री मञ्जु वज्र विहारीय : श्री मत्पारंग उत्पन्न वज्राचार्य्य माहावीरं चोयाओ ॥ श्री ३ स्वष्टदेवता 8 कूलदेवता : इष्टदेवता प्रीतियाङ दूताजुल ॥ ॥ पूत्र पौत्र हिताय शुभं ॥

लिपि : प्रचलित नेपाल
श्रोत : ध्यान बुद्धाचार्य
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ६५

इन्द्रवर्ण महाविहार स्थापनाया लागी जग्गा न्याग् ताडपत्र

स्वस्ति श्री श्री जय जग ज्योति मल्लदेव देव प्रभु ठाकुरसन प्रसादारया गृहवाटिका हरिस्य भुमेन पछिमत श्री श्री राजभुमेन उतरत: पुर्व्वत: मगुथ्यांया दछिनत स्वयतन मधे युलं तोल वाषादोकेवा वँवोयंवोन पियनेकु ४२ यंवोयवोन सुयीयषुकु ३६ लँषलं छे दनजे मर्जाताथे दव तत गृहमार्ग धारां पुर्व्व स्व सिमा परिभोगं तत तथा देसकाल पुवर्तमान स्तथा, संचारार्धन सुवर्ण्ण पुष्पमाला प्रघौकित मादायं क्रयू स्वाधिनेन क्रयंन विक्रियंतं भवंति ॥ श्री षप्वभुम्यां श्री वादिम स्ठाने यलंतोलकाधिवासिन बुधाचाय्र्य देवसिह वद, कस्ये नामनेन प्रसादि कृत अत्रार्थे दृष्ट श्रुति स्साछि दर्व्वसिंह भालो लेलिसिह भारो लिषिति कायष्ठ मेरु सम्वत् ७४१ कार्तिक वदि ९ शुभ्म ॥

श्रोत : इन्द्रराज शाक्य

परिशिष्ट ६६

गुरु सफू ल्हयग् पुष्पीका वाक्य

संर्व्वत ६५५ भाद्र पदं वदि ४ संपूर्ण दिन: शुभ ॥ थ्व सं वाछल
भाये देव अजाजूया गुर साफूरया: अति दूष सीसे दयेका
लि जिन निन्द्रान याकेमार ॥ ॥ संर्व्वत ८५३ वे
साख कृष्ण प्र १ अनुरानक्ष ॥ वृहपति व: लिखित्र संपून
दिन ॥ शुभ ॥ लित्र: श्री बज्राचार्य पंचमूनि ॥ भा देव अजाजू
या साफूरिश ल्हेया:लि जि:न ॥ काय: छ्यु: छ्य: अराधन या
के मतेव ॥ थ्व गुरदास इनाबहार ॥ खपोया कात ॥ द चाछे
गो कोध चार काव: दर दाङा वङ जूरो ॥ शुभ ॥

श्रोत : सुरेश ज्योति शाक्य
लिपि - प्रचलित

परिशिष्ट ६७

इन्द्रवर्ण महाविहारया स्वेष्ठदेवता (आगम देवता) स्थापना यागुया छग् तमसुक च्वयातग् ताडपत्र

१. स्वस्ति "श्री देव बुद्धाचार्य, श्री जय बुद्धाचार्य, पुत्र श्री मुनि बुद्धाचार्य, पुत्र श्री रथन बुद्धाचार्य, थ्व पेम्हं अवाकाय थथे मानान्तिन लि वन्तालया व -
२. भाखा थ्वते श्री देव बुद्धाचार्य बोति, याल टोलया जि निम्हसि छेया चुकन वापिध्य कूणखे छे चिन्ह परिमाण, थन क्वनं जुरो, थ्वछे श्री ३ स्वेष्ठ दे -
३. वता विज्याएकाव थकाय् सुनानं आसादे रोप, मदुस मस्तं देवसके पुजा निस्तरपे मार प्येम्ह किंज थ्व छेस छुयमार फूकिंजया मजतां थ्यंका परि
४. स्यं विय भारविस्यं, दुथनं, पिथनं छे, बू, केवा, न्यादु तसि पुन अस्त्र शस्त्र आदि परिपुज मदयकावे, समस्तं पाचु हस्तं साछी संडाछे विश्वभालो लिखि
५. ति दैवज्ञ कीर्तिराज ॥ सम्बत ७६३ श्रावण वदि १० ॥ शुभ ॥ -----कवरितानेया थन लंन छोनेमा ॥

साभार - ख्वपदेया विहार वहीया जात:

परिशिष्ट ६८

इन्द्रवर्त्त महाविहारया गं (घण्टा) अभिलेख-

श्री ३ कुलदेवता साहायनम ॥ अद्यत्यादि ॥ दानपति इन्द्रवर्त महाविहार ॥ श्री बुधाचार्य अमोघवज्र, ज्ञांवज्र, महावज्र, पंचराज थ्वते पेम्ह फूकि ज प्रमूख जलछि, भोछिंया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाओ ॥ दिवंगत जूओम्ह पिता आशामुनि नामन ॥ थ व इन्द्रवर्त विहारे श्री ३ शाकयमुनि भगवान यात ॥ थ्व घण्टा प्रियाङ जुल ॥ सम्वत १०२७ जेष्ठ कृष्ण २ रोज शुभ ॥

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ६९

श्री श्री ३ वज्रधातु चैत्यया अभिलेख

१ ओं नम श्री वज्रशतव ॥ ॥ नमस्यवामि तु पाप चैत्या प्रजिनधातवे वैलोचन मुखं अक्षोभ्या नमोनमः ॥ नम रत्नत्रयाय अमिताभाय

२ नमोनम आमोघसिधि नमस्तेतुं काति वृयायते नम अद्ये श्री मत्साक्यसिं हेत्यादि ॥ ॥ नेपाल ..... द्वप ग्रणख ...न्द पौष सूक्र ....

३ न ॥ नक्षम .... धुव योगे बुद्ध मकरच भानू चापेषूचन्द्र ॥ तस्मि दिने भक्त पत्तन नाम इनाचो प्रणो ...... इद्रवक्त नाम विहार ....क्तश पा ..... गहेवा

४ स्तब्यं ..... व ... वुधाचार्य्य दिवंगत स्व पिता अमृतमनि दिवंगत स्व माता लतं थकुं सजिव स्व. पूत्र म ...... मूनि नाम्नेन श्रुति स्मृति पूवानांक यथाशास्त्रोक्त खमं

५ तिमो चनसूखाच तीतुचनप्राप्त तुनिमितु स्व माता लतं थकुं नाम्नेन स्व विहारे शिलामयस्य प्रयित्वा प्रतिस्था कर्म्मसंपूर्ण कृतं प्रतिवर्ष ..... स प्रीति पूज

६ नं .... कार अद्वंचोपनिकंतपा ..... क्षेत्रेन उत्पन्न देश प्रष्टतन्द्वण समपिंतोहे ॥ अत पचं .... ग भाषा ॥ सम्वत १०३२ म्ति पौष .... तयो त स्मापू .... तिथौ मूल नक्षेत्रे ध्रव योग ववक .... मूहुर्ते बुद्धवारसरे ..... रासिगते भास्करे धनुरासिगते चन्द्रमासि ॥ एतदिने भक्तपुर महानगरे इना

७ चो॰ तोल इन्द्र वर्क्त महाविहारया शाक्यवंश बुद्धाचार्य्य दिवंगत स्व पिता अभृतमुनि स्वमाता लतं थकुं सज्जीव स्वपुत्र मंजु मुनि तस्यपत्नी हनी थकुं ज्ये

८ ष्ठ पुत्र रत्न वज्र ..... चिधिमती ॥ द्वितीयात्म ..... न वसिं ..... देवी माया ततीयात्मजसर्वार्थसिद्ध ..... चिनीमाया पौत्र रा .... च द्र .. पौत्र वज्रध

९ पौत्री रत्नमाया पूत्री हीरामाया ॥ थ्वते सकल जन परिवारया धम्मचित्त उत्पसं पुर्णयानागु दिन जुलो .... उ ... यात वर्ष प्रति वुसाधन प्रहयायेत थवगु सूना वि

१० त्ता तया वू दो ॥ पा कुन जकि पाथि ७० वलसानं थुलि षर्च यानावले यायेमाल जुलो थुगु धर्म्म नं चतुयोनि उत्पत्ति जुया षउति होला चोपिं सत्वप्रणि

११ पिं उद्धार जुयेमाल थ्व पत्रया दृष्ट साछि पाव चन्द्र क्वमेदिनी ॥ स्वदतं परदत्तं वा योहे द्वैवसुधारा षयोवष सहस्राणि वि

१२ ष्ठाया जयते कृमी ॥ श्रु भं भुयात्य वजगताम् ॥ ॥ शुभं

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७०

चैत्य स्थापनाया छपा लिलपौ

श्री

श्री ३ धातु चैत्य

१ औ नमः श्री वज्रधातु ॥ ॥ न मस्करो मितु पाय चैत्याय जिनधातवे वैलोचन ममुखं अक्षोभ्याय नमोनम ॥ नम रत्न अमितामाय

२ नमोनम अमोघसिधिये नमस्ते तुंक्कतिवृपाप ते जन्म अघे श्री मत्शाक्य सिंहे त्यादि ॥ ॥ नेपाल काव्य द्वप ग्रणखे न्टू पौष सुकल्येभा पौकरीन ।

३ नक्षमते धुवयोगे बुद्ध मकरच मानु चापेषू चन्द्र ॥ एतस्मि दिने भक्त पत्न-नाम इ ना चो प्रातोस्था इन्द्र वत्तं नाम विहारा रंपणपा स्थं गृहंवा

४ स्तव्य शाक्य वंश वुधाचार्य दिवंगत स्व पिता अमृत मनि दिवंगत स्व माता ते थंकु सज्जीवस्य पुत्रमंजु मूनि नाम्नेन कृति स्मृति पुचानाक्त यथाशास्त्रो क्व ख मं

५ ति मोचन सुखावती भुवन प्राप्त हेतु निमित्त स्व माता लतं थकुं नाम्नेन स्वविहारे शिलामय स्य प्रयित्वा प्रतिष्ठा कर्म्म संपूर्न कृत प्रति वर्षे सूप्रीति पूज

६ न निमित्त स्व कारे अद्वंचापनिकंत क्षेत्रेन उस्यन्र देश प्रष्ठ तंन्द्वल समर्पितो हैं ॥ अते पचंन्ह भाषा ॥ सम्वत १०३९ म्ति पौष कृष्ण त्रयोदस्या पूण्य

७ तिथौ मूल नक्षत्रे धुवयोगे ११ कर्ण मुहुर्ते बुधवारसरे मकर रासिगते भाइकरे धनु रासि गते चन्द्रमसि ॥ एते दिने भक्तपूर महानगरे इना

८ चो तोल इन्द्र वर्त्त महाविहारया शाक्य वंश बुद्धाचार्य दिवंगत स्व पिता अमृतमुनि स्वमाता लतं थकुं सज्जीव स्व पुत्र मंजु मुनि तस्य पत्नी हनी थकुं ज्ये

९ ष्ठ पुत्र रत्न वज्र चिधि मति ॥ द्वितीयात्मज ध्व जनरसिं-ष्ये देवी माया तृतीयात्मज सर्वार्थसिद्ध-ष्य चीनी माया पौत्र राम्ह चन्द्र पौत्र वजघ

१० पौत्री महामाया पुत्री हीरामाया ॥ ध्वते सकल जनपरिवारया धम्म चित्त जु क्ति जुया व स्व माता लतं थकुं या नामनं स्व विहारे ३ स्थापना

११ याना प्रतिष्ठा कम्म सम्पूर्ण यानागु दिन जुलो ३ याता वर्षप्रति वुसाधन हे पेत थवगु सुनावि

१२ ता तया वूदो ॥ या कूत जाकिपथि १० वलसानं थुलि खर्च याना चले याय माल जुलो थुगु धर्म्मनं चतुयोनि उत्पत्ति जुया खदगति होला चोंपि सत्व प्राणि

१३ पिं उद्धार जुयेमाल ध्वतेया दृष्ठ साछि पाव चन्द्राक्क मेदिनी ॥ स्वदत्तं परदत्तं वा यो हरे द्वैव सुधरा षटीव षस हस्रन णिवि

१४ ष्ठाया जयते कृमी ॥ शुभं भूयात्सर्व जगताम् ॥ शुभं

लिपि-प्रचलित

ल्ह्यम्ह-पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७१

श्री (ध्वजा अभिलेख)

श्री ३ कुलदेवता प्रीतिः भक्तपुर इन्द्रवर्त महाविहारया साकेभिक्षु ज्ञानवज्र नं धर्मचित्त उत्पछि जुयावः सिजया माने गोल १० भ्कीग लियाघो जा २ न्यपु भाकल तयेमलाक ज्ञानवज्र दिवंगत जुयाव सतजिन प्रती पुत लीमाया पुत्र सुगत राजा, भाज्या चैते लक्ष्मी तस्य पुत्रो. सुगध राजसम्सेर राजः मछिन्द्र राज थुलिसिन दुता बियाजुल ॥ नेपालि सम्वत १०७३ साल जेष्ठ मासे शुक्ल पक्षे ८ शुक्रवार ॥ शुभम ॥

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह- पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७२

इन्द्रवर्ण महाविहारया क्वापालखाय् च्वंगु अभिलेख

श्री त्रीरत्नाय नमः वंदे ॐ शाक्य सिह
सकल मुनिवरं ओ. .... रं
ड संसारे जगतथाथं सकल भय
हरं ... क लोके क न ...... स्य
स्तिथी नेपालि संवत १०२९ साल मि
ति चैत कृस्न ३ रोज १ स ...... साके
सिंह भगवान प्रिति नं थ्व ....
इन्द्र वर्त माहा विहार वस्थित वुधा
चार्जे -- हर्ख मान .....

•लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७३

क्वापाद्योया थाय द्वाहावनेगु तोरण अभिलेख

ओं नमो अक्षोभ्याय । दानपति नेपारे भक्तपुरे इंन्द्रवर्न विहारे वस्ठित वुधाचाज्ये अमोक वज्र, ग्यानवज्र, माहावज्र, परशवज्र प्रभितिया धमचित उत्पति जुया। द्वारेसूवर्ण रेपित तोरन दूता जुर।

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह- पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७४

इनाचो बजार लिक्क धर्म धातु महाविहारया ल्वहापौ

ॐ नमो रत्न त्रियाय नम ॥ ॐ नमो श्री धर्म्म धातु वागिश्वराय नम ॥ श्री शाक्य सिंहाय नमो ॥ पञ्च वर्ण समुचार्य पंच बुद्धान्या भवयते ॥ नमस्तुते पञ्चबुद्धात्मुने नम ॥ प्रिक्षकत्राता प्रार्ब्य श्री आशामुनि .... ततो वाहाहस्ता गुलि दिपदान : श्री वेखामुनि द्वयं भार्या ज्ञानि थुकं सनुखा पुतलि थकुं ततो श्री धर्म्मधातु जिर्णद्धार कृत वेखामुनि ॥ १ ॥ आर्यो श्री हर्षवज्र। गुणधन फुक्क क्क जोतिराज .... पंचत ज्ञान फुक्क बुद्धि फुक्कः बुद्धरत्न चः निल हर्ष चः चतुर्थक थ्व नेपाल भाषा श्रयोस्तु सम्वत १०१७ अद्य कार्तिक मास्य शुक्ल पक्ष एकादश्यां माहापुण्य तिथौ पूर्व भद्र नक्षत्रे हर्षनयोगे यथाकर्ण मुहुर्ते आदित्य वार सरे : विश्चीक रासि गते (सवितरे : मी नरासि गते चन्द्र मसि ॥ दान पति जज मान स्यः भग्तापुर महानगरे इलाचो टोल स्थाने इन्द्रवत महाविहार वस्थित ॥ श्री बुधाचार्य गोत्रोस्य जेष्ठ भ्राता श्री आशामुनिः श्री वेखा मूनि : माता ज्ञानि थकूं : स्वभार्या ॥ पुतलि थकुं पुत्रस्य हर्ष राजः पुत्र श्री जोति राजः पुत्र श्री बुद्धरत्न श्री सिह बाहापुत्र श्री निल हर्ष श्री सिंह बाहा दुर ॥ ख पुत्रि हेर माया : तेज माया : भौचा माया वेति : सान वेति ब्यति : थुति जर परिवारया धर्म्म चित्त उत्पति जुयाओ थ लि धर्म्म नं जगत्संसार उधार जुयमार धकं : इच्छ्या यानाओ थुलि श्री जिर्ण धर्म्म धातु महाबिहार दयका व प्राण प्रतिष्ठा याङा व जुल ॥ थुगु धर्म नं जज मानया मनोकृत वागसिद्ध जुय माल शुभ मस्तु सर्वदा : शुभ ॥ ॥

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ७५

इन्द्रवर्ण महाविहारया गँलाबाजं सम्बन्धी अभिलेख

ॐ नमो बुधाय ॥ ॐ अद्य स्वत वलाहकल्प वैवस्वत मनुतरे सत्य: त्रेता द्वापर कलिजुग्य भर्तखंदे जांबुद्धिये हिमवत सेदे श्री सम्वराकार मन्दले उपछन्द क्षत्रे गोपुच्छ पर्वते स्वयंभु चैत्यस्थाने अष्टवैतराग सनिधाने नेपाल देस्ये वासुकि क्षत्रे वागमत्यां पूर्वकुल्य कौसिकायां पश्चिम कुले खगानना गुह्यस्वरि पुशुपति सनिधाने भक्तापुरी महानगरे आर्ज्यावर्त देश्ये यत्दिव पुन्य भुमि अदे प्रगमण विधानाधं अदे वैशाख मास्ये सुक्रपक्ष अक्षत्रितियायां पुने तिथौ रोहिनि नक्षत्रे सोभन जोगा तैलवकर्णे रसरे मेख रासिगते भास्करे वृखरासिगते चंदमसि दानपति भग्तापुरिमाहा नगरे इद्रवर्त महाविहारे आदित्यवा वष्ठित बुधाचार्जे साकेभिक्षु जेष्ठनायक वेखामुनि प्रभिती सकल धर्मगोस्ति समुचयें धर्मचित्त जुयाव: इद्रवर्तविहारस वर्ष पति सावन मास लछि गुलावाजा चलेयायेता जि व निवि दोल वु रोपनि १ दुताजुल वुया वालिकायाबाजन चलेयायमाल म यातसा माहापातकलाइ : थ्व विदोल वुया पुर्जा स्व विहारया उज्येर मानया नामे जुयाचोगु जुल स्व दते परदते व ज्यान्दरं नि वसुधारा खस्ति वर्ख सहसानि विसायां क्रिमि सम्वत १०४५ म्ति वैशाख सुदि ३ रोज १ शुभं .

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ७६

इन्द्रवर्त्त महाविहारया दशमी पूजाया पात्र अभिलेख

स्वस्ति श्री ३ इन्द्रवत् महाविहारया श्री ३ आगमजू प्रीतिन, तेज, ज्ञानसिधि, रत्न, चूकूति, मूनिधं, मेते, भाजूनद्र, भासिं, धिज, ज्ञानद्र, भानसिं, थाकूविर, भाजूविर, हष, जोगनल, गुलानंद्र, रक्षिमं, जोगविल, तालामति, समयति, थ्वते पंच मिलेजुयाओ तो १३। ज्ञंङ सम्वत ९५१ वैशाष वदि १० ॥ सुनानं लोभ यातसा पंचमहापा लाक जुलो ॥ शुभ ॥

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य
श्रोत- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ७७

धर्म उत्तर महाविहार (मुनी विहार) या ल्वहं पौ

१. स्वस्ती ॥ शाक्यमुनी नम ॥ अद्य वराह कल्पे, वैवस्वतम नारस्ठा विंसति तमस्य
२. चत्रु युगंस्य कल प्रथम पाडे ॥ जम्बुदिपं भरत खण्डु भारत वर्षे हिमवद्द दक्षिण पादे
३. आर्या वर्ण देसय्, नेपाल मण्डले श्री ३ पशुपति सनिधारे, वासुकि क्षेत्रे वाग मत्यां पूर्वकु
४. ले कौशिका: पश्चिम कुले श्री भक्त पटन नगरे, श्री धर्म उत्तर महाविहार स्ठाने इहैवै
५. पुण्या भुमौ ॥ अद्य मार्ग शिरमासे शुक्लपक्ष सप्तमौ तिथौ। पूर्व भद्र नक्षेत्रे ब्यति पातय
६. त्रा यथाकर्ण मुर्हुत्के बुधवासरे धनुरासिगते सवितरि कुम्भ रासिगते चन्द्र म
७. सि ॥ एंवं विसेषन विषिष्ट तप्रायां पून्य तिथौ ॥ श्री ३ दिपंकर प्रीत्यार्थ श्री ३ शाक्य मु

८. नी भगवान प्रित्यार्थ, श्री धर्म धांतु वागिश्वर प्रित्यार्थ यजमान दानपति वुधाचार्य श्री मु
९. नि नाम्नेन दोकोराड छत्र चत्रुदश रोपनि १४ नासा कारब क्षत्र अष्ट रोपनि ८ न्याक त्व क्षेत्र
१०. भू रोपनि ३ महासिर जोले क्षेत्र चत्रुत रोपनी ४ मनथलि क्षेत्र एक रोपनी १ परिमिति
११. क्षेत्रसं प्रदर्तकृत मिति । अनेन दर्भेन ईहत्रा पुरा रोग्य पस्त्र वैकुंतु वासोस्तु
१२. सुखेन धर्म श्रवनागचं संसार पारं सुभसं प्रवचोति ॥ अल्पकारान्तरे मुनि मरना
१३. न्तरे पूत्री धवन भार्या मनोहरा नासमते नासह पुत्र उत्तर भूं जिखाछे तिसिरुमु
१४. विहार छित ज्ञारों भिछु पद्मध्वज सहपिता मरनान्तरे ईयं विहार प्रतिस्था याङा
१५. दिन वैशाष कृष्ण एकादशि तिथौ ॥ उत्तर भद्र नक्षेत्रे प्रितियोगे बुधवासर यं -
१६. तरपि देश भाखा ॥ थ्वते बुयावसानन नित्यं नित्यं श्री शाक्यमुनी भगवान श्री ३ धर्मधातु श्री ३ दिपंक
१७. र, श्री पंचरक्षा पुस्तक, श्री चक्र सम्बल, श्री महांकाल, गणपती, नित्य कर्म देवपुजा याता रो -
१८. व १४ जिमपेपीया वर्सानन न्हिथं देवपुजा स्वनके मालको संध्या मता विय चेकन मालक्व
१९. समको वोसाधन याकेता रोव च्या ८ बुदेव वोसाधन याता पेपिक ४ युगादि वंदे यात्राण खुपक ६
२०. जाकदे क्वन वंदे विय ॥ थ्वते सम्मत निस्तरपे मालको मुनिया संतती संतान दकोंसेंन निस्तर -
२१. पे चिन्ता पापं थ्वते हङानलेको मुनिया वंशया जुरो । थ्वतेया विद्यमान थवदा पित अवा
२२. श्री जयदेव वंदे, किजा श्री रथनदेव किजा श्री कुशल देव पुनभाषा थ्वते अक्षिदन
२३. याकेमाल थ्व कलाको हनंसा उत्तरतर स्वर्ग प्राप्ती जुयिव महंने मतेव ॥ मयातसा पं -
२४. च महापातक ॥ क्षरापत्ति मुरावर्स्ति नकेङ ॥ थ्वतेया साक्षि आदित्य चन्द्रावती लात
२५. लौ चयौं भूमिरापो कृदयं यमस्य अहखरत्री स्वउभेच संध्य धर्म जाना तिनरब्य बृष्तं ॥
२६. त्व दर्भ वापर दर्भ वोये चरंती वसुन्धरा कल्पकोति सहस्त्रानि बृष्ठायां जापतेकी
२७. पाप प्रर्वतवालो जन स्वन्य विलाकयत ॥ रात्रो धनाध करोयं पापो यंकार कर्मन
२८. ॥ कृतात्म रोभिमत्यच मुनयो दिव्य चछुक क्वकिचिने सुन्य वादिक्ष पुन्यत पोधने
२९. सम्बत ७७६ मार्ग सिर सुदी ७ सुभस्तु । भुयवाण करेङ जाहारसं दुता
३०. वहार लिको ॥ ॥ पुनभाखा थ्वते लिथं दाश पत्रिपति थ्व सासनस ल्हेसें तयाजुरो ॥
३१. बाहार देव प्रतिस्था याङादिन सम्बत ७८७ वैशाष वदि ११ बुधवासरे
३२. वाहारया देवया तिसादको तियहिरा वस्तु दको सुनानं लोभ मोह यातसा पंच
३३. महा पातक लाकजुरो ॥ वस्तु भाव विचार याकम्हाया स्वर्ग प्राप्ति जुयुव ॥शुभ॥

साभार : ख्वपदेया विहार वहीया जात ।

परिशिष्ट ७८

झौरवही जिर्णद्धारया बलय् सिया ल्वहंपौ -

.... जठाकर्ण ....
.... पुर्णिमा फागुन ....
.... सछे वहा स्याने श्री २ स्वयेस्थ देव ....
.... ज्यव वीहारे ॥ श्री २ जय विश्व ....
.... श्री वज्राचार्य जि ....
.... जजोमान रुप ते ....
.... हिरि स्थान पूर्ण पूजा ....
.... क्षेत्रस्य ( ) ( ) नामेन ....
.... विहार पूजा ....

.... भुर वहिलि भग्न व स्यं जुया ....
..... स्वत्रछि १. से.ओ.छे ( ) ( )

....

.... पंचतथागत जात्रा
.... या ( ) ( ) दाने ....
.... ६७६ फागुण ....
(थुगु ल्वहंपौ फलय् थाहा वनेगु त्वा:थ दयेका तगुलिं आख यक्वहे ज्यले धुंकल ।)

लिपि : प्रचलित
श्रोत : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ७९

भौरवही दीपंकर विराजमान याइगु सीया आसन अभिलेख

"सम्वत ७७० श्रवन शुदि १० गोलमाधे टोल हरीराम भारोन भुद्दर वहीर या । श्री ३ दिपंकर सवं सिंहासन दयकाव दुता ।"

लिपि - प्रचलित
ल्हयम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८०

सुकुध्वाका वही (लँवर्ण महाविहार) परिसरे च्वंगु ल्वहँ पौ

१. शुभ ॥ श्री २ गणेश थापना दिवस ॥ सम्ब
२. त ७०० आश्विनि शुक्ल नवमि ॥ तुपलाछ्स चे
३. त भारदयका दिन सम्बत ७०३ माघ शुक्ल श्री पंचमि ॥
४. लिवि दथुस चेटभाङ द्विगि वज्रजोगिनि दयका
५. दिन सम्बत ७०९ कार्तिक कृष्ण एकादशि ॥ यंथ
६. लिस चेतभाड दयका दिन सम्बत ७१२ माघ शुक्ल श्री
७. पंचमि ॥ श्री २ भिमसेन दूर्प्पती थापना दिन सम्व
८. त ७१२ आश्विनि शुक्ल पंचमि ॥ सद्धम दयका दिन
९. सम्बत ७२३ श्रावण शुक्ल द्वादशि ॥ ध्व त्य देवस्तं टुटं
१०. तया व्रो व १२ ब्वना ॥ रोव ३ गुध्वाट ॥ रोव ५ धुनिवा
११. ल दोन ॥ रो १ क १ गलदे ॥ ध्वते वुयावल सानन देव
१२. सके हाने तुपलाछ्स न्हिटकन कतिंनिपूनिसिन
१३. चाकल मंटं, ध्वजा पिलानयाये स्वाखल पाय स्व
१४. गन जू १ देखना दंम १ ॥ यंथलिसं स्वाखलपाय स
१५. ग्वन जू १ देखना दंम १ ॥ छेस चेटभाड मउथें ॥ वा -
१६. दे म्हं २ वगलि निम्हं २ भोपयकेमार ॥ दिशिया टं नि
१७. त्यकर्म बुसाधनन मांशाहुति जज्ञ चवदस सो ३ चव -
१८. दस संवोदय दिशिपुजा ॥ भिमसेके नित्यकर्म मिटं

१९. विय सकलस्तं माल ॥ सधम बोयथाम छ्राय बेमिटं
२०. विय् चेक्न फं १ पुनि कोन्हु माढेबोये से सादको निस -
२१. ला वदिन पतिं न्हसत जुधारे ॥ सद्धम पुंका पिका -
२२. कोन्हुयाट केटं ४ [illegible] ४ ॥ वजि मारको ॥
२३. होम याय माल ॥ श्री २ गंगादेवी श्री २ त्रैलोक्य मल्ल दे
२४. व श्री २ त्रिभुवन मल्लदेव त्रिभ थाकुलनसे १२३४५
२५. दयका ॥ श्री रुद्धार बाहाल(छे) सं श्री २ भिम १२३
२६. ज १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ नसें १२३४५
२७.

साभार : ख्वपदेया विहार वहीया जात

परिशिष्ट ८१

जुज जय, ज्योति मल्ल इलय् शुकुध्वाखा वही उल्लेख जुयाच्वंगु ला वर्ण महाविहारया पञ्चरक्षा पुस्तक (ताडपत्र)य् उल्लेख जुया च्वंगु

१. .... ॥ ॥ ये धर्म्मा हेतुं प्रभावाहेतु तेसा तथागतो ह्ये व दतेषाचाया यो निरोध एवं वादि महा श्रवन ॥ ॥ श्री श्री (ज) य जोति मल्ल देव प्रभू थाकूलस : विजय राज्य श्री भर्त्तापुरी तिवि ख्यांताः शुकुध्वाखा वहिलिया हलिभारो हेलनीथ त्रिलिपुल .... श्री पशुपति महा विहालया श्री वज्राचार्य जी ( ) (क) ल लिखित

साभार : ख्वपदेया विहार वहीया जात

परिशिष्ट ८२

चतुब्रम्ह महाविहारया खलपिनिगु द्यःगु द्यथाय च्वंगु ल्वहापौ

स्वस्ति श्री श्री श्री हेवज्र नैरात्मा गुहय स्वरी प्रीतिन
धम्म चित्त उत्पत्ति जुयाव सूगतश्री चतुब्रम्ह महावि
हार वस्ठित बज्राचार्य विरनन्द मूनि च - स्वरी
.... बज्राचार्य ज्ञानकं मूनि
....
.... ७९ ......

लिपी : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८३

(वज्राचार्य हेराचन्द्रया गुरु सफु, थुगु सफु हरिताल (म्हसुमो) भोंसं चोयातगु जुल । लिपी प्रचलित, पुलाँगु नेवा भाषं छ्येलातगु जुल, थुगु ग्रण्ठ १-निसें ३५ पत्र दु । ठुलिमध्य ३३ पत्रया वद्धि, पुजा विधी, तन्त्र विधी जुल ३३ पत्रया अन्तिम स्वंगुलाइन निसें थुगु घतना वली तिपोत यानातगु जुल । ३४ पत्रय् जुजुं रणजीत मल्लया शासन इल्या ८७६ तकया घतना टिपोत यानातगु जुल ।)

१. अदभूत कथा च्वसेंतया - पशुपति विहारया वन्देया सलाथगुठी, वितुवन्दे धर्मपा –
२. ल वन्दे जुया, प्वलल लचिय, त्वपलवना, पोलन कुतिवाव सिता, थथेनं मर्ज्याता थें सला–
३. थ, गुठीन, कुतालस थाङाव म्हा वुवम्हं धोस हनं ङाव, पुलुभ लहाथे, कुतायां होतेन -
१. कोतिन वाना, पानी पात नपि, थ्वतेन शान्ति विधान याय, धकाव , श्री वहाल छेंया अभे –
२. सिं बज्राचार्यनं, उपाध्या कल्याणजु याके समधाल याङाव श्री श्री त्रिभुवन मल्ल देवम –
३. हाराजायाके, इनाप याङाव महाराजानं, आज्ञा जुलं, बन्दे पनि शास्त्रस स्वव धकं –
४. आज्ञा प्रसन्न जुला, थनमाधुलाछिया वज्राचार्य भुनादेव वन्दे, बोङाव, कल्यांजु –
५. उपाध्या नेम्हं समधाल यास्यें, शास्त्रस सोयाव राजासके इनापयातं, थ्व जा महा उपद्र –
६. अतिनं मभिङ, सुकले तोल फियी, मिपुनली तोलफियी, सकी आडिं तोलफियी व –

लिपी : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८४

कुथुवही दिपंकरया तिसाखय् कियात:गु अभिलेख

कुथुवही दिपंकरया हृदयप्व
सम्वत ७५३ श्रावण वदि १३ श्री बज्राचार्य
वहार छेंया श्री जयदेव वन्दे नं दुता जु
रो शुभम् स्तु

लिपी : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८५

कारण्ड व्यूहया पुष्पिका वाक्य

स्वस्ति श्री महाराजाधिराज राजराजेन्द्र राजचक्राधिश्वर श्र श्री भूपतिन्द्र मल्ल देव परमभट्टारक देवानां सदा समगर विजयीनां प्रभु थाकुलस्य विज्ये राजे ॥ ॥ दानपति भद्रापुर (Sic) महानगरे चेतिग्रह स्थाने बाहार छेया वज्राचार्य श्रीरतिकर उत्तरापन्थ श्री ३ प्रक्षान्ति वजासन अक्षोभ्य: श्री ३ जगज्जननी छ्वास्कामिनी अग्रस्थानस नाना सुवर्ण रत्नादि ज्या याङान चोङा बेरस चित्त उत्पति जुस्यं वयाव थो भगवान श्री ३ कालण्ड व्यूह पुस्तक दयका जुलो ॥ ॥ थुतिया पुण्यन इहंलोक सुख सम्पति धन जन सुवर्ण रुप रत्नादि चतुषष्ठि ब्री .... दि लक्ष्मी ल .... लाभो भवन्तु । परत्रे श्री करुणामय शरणो परत्र श्री ,करुणामय सरणो परिवारकानां सुखावती बोधिपदं प्राप्नुयात् ॥ ॥ नेपार सम्बते

क्षिप्त (Sic) छाया गजे मासि बाहु रो पाण्ड पक्ष ॥ श्री तुय तिथौ सह कार्यदिव तोरोहनु चिष्मा सह ईशान यो ती पूजोपि रग्नस्य भास्करो मधुरञ्चस्य मृगांक युक्ते एतदिवसंपूर्ण करोति ॥ ॥ लिखितं काष्ठ मण्डप महानगरे मण्डु सिंको मंगुरि तलुमूल महाविहार ...... बाहार पश्चिम दिगे खण्ड चुक गृहाधिवास्तव्य श्री ३ आशिव वज वीलाशिनी .... का वज्राचार्य श्री जगदानन्देनति ॥ ॥

श्रोत : आशा सफूकुथी
रनिङ नं. ४२९
ल्ह्यपीं : पुष्प रत्न शाक्य व धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट ८६

पंचरक्षा सफूया पुष्पिका वाक्य

(१७७ पेज)

१) यधर्म्मा ----- निरोध ॥
२) श्री ३ इष्टदेवता गुह्येशवरी हे वस्त नैरात्मा वरतस्यवका, तछे वहालया
३) श्री सुरथवज्र वजाचार्य शन्तान ॥ ॥ श्री राय मल्ल, श्री राम मल्ल श्री रत्न मल्ल, श्री अलि मल्ल थोम्ह राजा पतिस्यन
४) त्रया तछे वहारया श्री वज्राचार्य जिवचन्द्र यात शरताव ख्वप ववगु सम्वत ६११ त्राश्विन वदि १५ शुभम ।
५) श्री भक्तपुर महानगरे श्री कूलदेवता, श्री स्वस्ट देवता चरणस्यक । श्री जयरत्न: जयमूनि जय धर्म, जयचन्द्र-
६) जुलो:थवनंलिपा ॥ ॥ श्री कूलदेवता: इष्टदेवता: स्वष्टदेवता चरणस्यक श्री वज्राचार्य पूर्णराजस्य पन्छि

१) रत्नधरि: तस्यपूत्त ३ श्री वज्राचार्य भिख्वाल: पत्नि भार्ज्या व जसराज तस्यपत्नि: तस्यपतिन: जोगीन्दल
२) क्ष्मी: पध्मलक्ष्मी: तस्यपूत्त वज्राचार्य भाजुराज: पत्नी माथे: अयतसिं पत्नि लक्ष्मी: भानसिं प
३) त्नि धिजमनि: भुवनसिं पत्नि थकू: विदरशिं पत्नि: मोहलक्ष्मी तस्य पूत्र १५ वज्राचार्य लानसिं
४) पत्नि थकू: वज्राचार्य धरानी: भाजुराज: भाजुमुनि: जोगराज: जोगविर: लषितसिं बुद्ध:मुनि:
५) देवराजव: चुकुधि: चक्रविर: वज्रविर: राजविर: खड्गराज ॥ ॥ श्री कुलदेवता: इष्ट
६) देवता: स्वष्टदेवता चरणस्यवक श्री वज्राचार्य लानसिं पत्नि थकु: वज्राचार्य लानसिं पत्नि थकु: वज्राचार्य तधिधन पत्नि धं

(१७८ पेज)

१) रानि ॥ लानसि:पत्नि थकतस्य पूत्र ४ राजविर: चतुर्विर:कनकविर: कनकराज ॥ ॥
२) श्री कूलदेवना: श्री इष्टदेवना: श्री स्वष्ट देवता चरन स्यवक श्री ३ वज्राचार्य तधिधन तस्य पत्नि धरानि तस्य
३) पूत्र पुत्रि ९ मयधं: पूत्र नरिन्द्रराज: चन्द्रविर: महाविर: सिंघविर: जुजुविर: मछिन्द्रविर: जुजुर
४) त्न: ॥ सम्वत ९९२ पौरव शुदि ३ मक्र शकान्ति खुन्हू चोय धुनका दिन ॥ ॥ देय धर्म्मोयं प्रवर महाया
५) न:यायित परमोपासक वज्राचार्य श्री मछिन्द्र विरस्य जदत पूण्यतभ्य वत्वारयौचा पाध्याय मात्रा पितृ पूर्व्वङ्ग
६) मंकृत्वा शक्ल सत्वरासे अनुत्तर ज्ञान फल प्राप्त मिति ॥ ॥ श्री राजा धिराजा राज राजेन्द्र सकल चक्रधिश्व
७) र श्री ३ महाराजा सुरेन्द्र विक्रम शाह देवाना तस्य पत्नि । श्री जङ्ग वहादुर महाराज सदासमल विजयी नां प्रभू

८) **थाकुरस्य वीजयराज्ये ॥ ॥ दानपति श्री भक्तापुर महानगरे, श्री वाहार छेया श्री कुलदेवता, श्री इष्टदेवता, श्री**
९) **स्वष्टदेवता चरनस्यवक श्री वज्राचार्य तधिधन पत्नि धंरानि दिवंगततस्य पुत्र, श्री वज्राचार्य मछिन्द्र विर त**
१०) स्य भारया, ज्ञानमति, पत्नी रत्नमाया एते महान मतेन इदे श्री श्री श्री पञ्चरक्षा पुस्तक चोयाजुलो ॥ ॥ ऐते पुराणतुभावे
११) न जजमानस्य आयुआरोग्य जनधन चतुषन्दि लक्ष्मी शन्तान वृद्धि रस्तु परत्रे शुखावती परिचारिका भवन्तु ॥ ॥
१२) या दृष्ट पुस्तक दृष्टा ताहस्त लिखितमया यदि शुद्धम शुद्धवासो धनीय महं बुद्धे ॥ लिखितं तधुक्षयया श्री वज्रा

(१७९ पेज)

१) चार्य मछिन्द्रविरनं चोया जुलो ॥ शुभ्भ ॥ उदकातर चौरस्य मुरिकारास्त थै वच । रक्षत व्यंपजनेन मयाकस्त
२) लिखेतन ॥ ह्रशो, दीर्घ, विसर्ग, वाऐकाक्षरन, यते । येशुद्वंवा अशुद्धवा लेखकोनास्ति दोषकः ॥ ॥
३) श्री शाके सम्बत १७८३ श्री विक्रम सम्वत १९२८ श्री नेपाल सम्वत ९९२ मिति पोष शुद्धि ३ नक्षत्र धतेष्ट्रा शु
४) भजोग: शनिचवार मक्र संकान्ति खुन्हू शिधयका पञ्चरक्षा पुस्तक जुलो ॥ शुभम शवंदाकार ॥ शुभ

लिपि-देवनागरी व प्रचलित लिपि
श्रोत-न्हूछेरत्न वज्राचार्य
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८७

बाहाल छेया स्वानेया अभिलेख

१) श्री ३ मातासके दु
२) ता आषाद सूक अ
३) स्तमि सम्वत ७४२
४) श्री नूगुसिंह नं ।

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह सुरेश ज्योति शाक्य

वहालछेया आगम कोथा लुँपौ तया नियम नं दयेकुगुया अभिलेख

१) स्वस्ति श्री श्री श्री इष्टदेवता सके ग्वष्टि समूच्चयेन भाषा याङा थ्वते आगमयिथास देवया कर्म मालको यायेे
२) थ्वते परशेषण भिछुय, जनक्व, विवाह, संगभोज्य थ्वते वाहिकन छुनं मतेव, वास यायेमते व, नयमते
३) व, सूनानं थ्वते परशेषण यातसा इष्टदेवताया निग्रह लाक जूरो, पंचमहापातक आदिनं पाप लाक
४) जूरो वज्राचार्य श्री नूगुसिहंन, देगुल भाल जूछि १ कूंटाल ताह १ धगोछि १ सिंघरभों पातछि १ मण्डल
५) पाता, थ्वते दूता, देगुलि पाललाक म्हं १ थ्व देगुलि भार आदिनं समस्तं निदान यायेमाल थ्व वस्तु जात ब्य
६) हेल पाव मौलसा पाल लाकन दयकाव लबूल्याय माल जूरो ॥ नेपाल वरसरे जाते, यूग्मवेदद्दयन्ति

७) तो जेष्ठमासे सितपक्षे दस्म्याच शुभे तिथौ रेवती नाम नक्षत्र सौभाग्यचगो दिन ॥ पून नेपाल भाषा
८) सम्वत ७४२ जेष्ठ कृष्ण दशम तिथौ रेवती नक्षेत्र सौभाग्य योग शुक्रवार थ्व कोन्हू वस्तु जात दूता जूरो: शुभ ।

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ८८

तवधिक बज्राचार्य नं विरंपति त:गु अभिलेख

विहारया उत्तर दिशाय् च्वंगु गुह्ये समाजया देवता पिनिगु तुनासिं मध्येले विश्वधृक मूर्तिया क्वय् "सम्बत ८७२ चैत्र वदि १ वज्राचार्य तवधिक थ्व विरंपति दयका" धका च्वया तगु दु ।

साभार : भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ८९

तवधिक वज्राचार्यपाखें गजु छागु वा विहारया नियम दयकुगुया ल्वहँपौ

स्वस्ति श्रीश्रीश्री स्वस्थदेवता श्रीश्रीश्री पद्मपाणी लोकेश्वर श्रीश्रश्रि नेरात्मा जन विदि विराजिते भक्तपुर महानगर राजधिराज श्रीश्री जय रणजित मल्ल प्रभू थाकुर श्रीश्री जय वीर नरसिंह मल्ल थाकुर न्याम्हा व कायया विजय राज्य देनस वाहार छे समुचयनं श्रीमानया प्रति दानप्रति श्री वज्राचार्य तवधिक प्रमुखनं भार्या चुकुति माता मनंधरीमाता पुत्र श्री आनन्द राज श्री ज्ञानिराज समुखा आनन्द लक्ष्मी ज्ञानरश्मी पौतरानी लानिकुतु, धनकुतु, ज्ञानिकुतु लानिमयी धनरानी थ्व ते समुचयनं वाहारछे सकर दय, परकाव मिथ सवनाव सल्हा ल्हाडाव गजुर छायाव का धका व सुधार विज्याकाव प्रतिस्था याडा व सिधयका जुल । नेपाल सम्बत ८७३ फाल्गुण मासे शुक्ल पक्षे द्वितिया तिथौ रेवति नक्षेत्र शुक्ल योगे यथाकर्ण महोतरे बुद्धवार सरे कुम्भराशी ..... गत सवित .... रि मिनराशी ग ...... चन्द्र मसि पुन भाष्कर नक्षत्रे ..... हा सथा जातय .... दुछि .....

साभार : भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९०

दिपंकर (संयक द्य) या कंयी अभिलेख

१) दानपति वज्राचार्य श्री जयमुनि, वज्राचार्य श्री जयचन्द्र, वज्राचार्य जयधर्म सकल समुचयनसं तयाष्यं, पिता वज्राचार्य श्री जयरत्न दिवंग
२) त जुयास श्री ३ दीपंकल संयक संम्बुद्धस्तथागत सूवर्ण प्रतिमा दयक शास्ताक विधिना दशकर्म्म यज्ञसं पूर्ण याडा दिन सम्वत ८०७ वैषाख वद्धि

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ९१

तुंया अभिलेख

"श्री ३ पद्मपानि लोकेश्वर प्रितिन सम्वत ७२६ वैशाख शुदि १५ शुभमस्तु"

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९२

स्तम्भ चैत्यय् कियातगु अभिलेख

ॐ नमो बुद्धय कलियुगे बौधाकावतारे ने.सं. १०८०
आषाढ शुक्ल द्वितिया वुधवारया शुभ दिनस
थ्व विपृष्य आशारत्नया पुण्य बुद्धिया निम्ति श्री चतुर्वर्ण
महाविहारस सुवर्णया चैत्य स्थापना याना जुल ॥ स्थापना
याम्ह तधिछेंया हेरावज्र वज्राचार्य जेष्ठ पत्नी सुर्यमाया
दुतिय पत्नी सानुमाया पुत्र मोहनवज्र भार्ज्या जोगलक्ष्मी
पुत्र गौतम वज्र सुगत श्री चतुवर्ण महाविहार
पुत्र बुद्धवज्र

लिपि: देवनागरी
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ९३

जहूँया अभिलेख

...... कत ज्वलनं जीर्ण जुयाक वज्राचार्य श्री जयधर्मा ..... धार याङाव जल दल .... कुसु था पर प्रतिस्थापना दिन सम्वत ८२७ फाल्गुण शुक्ल दशमि पुनर्वसु नक्षेत्रे सौभाग्य योग आदित्य वारे ....

परिशिष्ट ९४

गंया अभिलेख

स्वस्ति श्री ३ पद्मपानी लोकेश्वर प्रिति नं १ वाहारछेंया श्री वज्राचार्य श्री जयदेवस्य पुत्र ॥ श्री जयरत्न नं दुता जुल ॥ सम्वत ७७५ कार्तिक सुदां १६ सुच ॥ २ श्री भक्तपुर महाराजधिराज श्री श्री जगतप्रकाश मल्ल देव स्वर्ग सिद्धिरस्तु ॥

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

गंया अभिलेख

श्री ३ पद्मपाणी लोकेश्वर सके थ्व घण्ट ल्होनाव श्री जयमुनीनं दुता सम्वत ८१७ जेष्ठ सुदि २ सुभम् ॥

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९५

तोरण अभिलेख

सयोस्त श्री बाहारछेँया श्री पद्मपाणी लोकेश्वर चरण सेवक वज्राचार्य जयमुनि कास्य पुत्रम जयधर्ममुनि स्वपुत्र वज्राचार्य गुणाकर मुनि प्रमुख थव भार्या जुमितश्वरी भोछि समुचयनं श्री स्वस्त देवता प्रितिनं त्वरण दुता भक्तपुर महानगरे महाराजधिराज श्री २ जय रणजित मल्ल देव बिज्याक वेलस तोरण दुता सम्वत ८७२ श्रावण वदी ३ यत दिने सं दया जुरो ॥ शुभमसतु ॥ सर्ब्वदा

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९६

सिंह अभिलेख

स्वस्ति श्री ३ पद्मपाणी लोकेश्वर से स्वस्त देवता प्रितिनं वहारछेया श्री वज्राचार्य जय विद्यानन्द म्होचो केशावति ज्ञानवति म्ह्याच जय मति सुमति थ्वते समूचयनं सिंह निम्ह दूता सम्वत ८७२ चैत्र वदि ११

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९७

लुँया इलांया अभिलेख

दान पतेन महोग्नेत बुते भवेहै जगतोहिताय सवानिया यानि क्षेयंच कभ्य सुदावति ममितशुना मितस्य ॥ पुन महंमाता वेनि नामानां समंनित ॐ नम श्री नैरात्माय ॥ नेपाल सम्वतेशिमन ग्रहदिग मुनिराज्य चैत्र दशमि तारेमध्ये षुशुद्धोय ॥ सुरगुरु शुदिने गन्दयोगे षुशुद्धोय मेषराशी तगेषुरविशिध गतेशशि ॥ हिमारयच नेपारे पुन्यभूमि प्रकथेते गुहेश्वरी प्रनम्मादो वासयामि शुक्षेत्रेय । दानपति ममपित्रो वज्राचार्य पदाप्तय् जयदेवनं सकल्याकारीतं युवाकारयेत्र ॥ तस्य पुत्र महन्नाम जयरत्न जिनात्मय जेष्ठ पुत्र जयमुनि जयन्द्र ससम्मतां ॥ अल्य सकल्ययामि सेनि तकारयत ॥ खण्ण वितान कर्तव्य श्री नैरात्मिके प्रदायते ॥ तस्य पुन्य फजलंप्राप्ते सुषवति समुकितदा ॥ ईय वितान सिदेशु प्रटोकयामिसं शुभ ॥ ॥ सम्वत ७८९ चैत्रमासे शुक्लपक्ष दशमियांतिथौ पर एकादश्यां तिथौं मध्य नक्षत्रे गण्यधयोगे विहस्पतिवार सरे मेषराषि गते सवितरी सिंघराशि तगे चन्द्रमशि ॥ ॥ ॥ श्रीजय जगतप्रकाश मल्लसे विजय राज्य श्री जयरत्न श्रीश्रीश्री नैरात्मस्य सके दुता जुल सुभमस्तु ॥ ॥

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९८

क्वपाद्योयात वह:या तिसा छाग् अभिलेख

ॐ नमो रत्नत्रयाय् सम्वत १०१६ मिति कार्तिक सुदि अष्टमीव्रत आरम्भ यानाजुल ॥ पुरोहित मनिहर्ष उपाध्याय मानहर्ष धर्मनी पत्नी जुजुहर्ष मोहनमाया मयलानी लानीधं हर्षकुमारी मोहनमाया राजकुमारी कान्छा मसैन मानज्योती जोगलानी महारत्न मोतिमाया पुसाथकुं रत्नमाया तुइखामुनी लानीमय्जु हर्षमनी कान्छी सानुकाजी जोगकुमारी मानविरसी चन्द्रमाया न्हुवमाया थुली धर्म पनीसया अष्टमी व्रत यानाव धर्मचित उत्पती जुयाव १०१८ मिति कार्तिक शुक्लया नवमीखुनु होमादी कर्मयाना व सम्पूर्ण प्रतिस्थायानाव वाहालछेंया श्री ३ पद्मपानी लोकेश्वरयाता पातछी ओहयागु न्हेने गुजिलं दुता जुल शुभ ॥ यल देशया कालिगढ नाइके सिद्धिराज समुहनं

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट ९९

लँह्याया अभिलेख

श्री स्तु श्री नैरात्मा वज्रयोगिनि सके सुवर्ण वातायन जगनाक्षप श्री वज्राचार्य जय रत्न नं दुता ॥ समवत ७९७ कार्तिक शुक्ल ३ सुभम्मस्तु

ल्ह्यम्ह : सुरेस जोति शाक्य

परिशिष्ट १००

कुमारी विषयक नियमया सिजपौ

स्वस्ती श्रीश्रीश्री एकान्त कौमारी, गण कौमारी कायता मदयाव, श्रीश्री जय रणजित मल्ल देव प्रभुया कुसलकें कुम्हलमानं ओयिता याये मफया धकं इनाप याङास, अर्थि वन्ध याचासें प्रसन्न जुया, ख्वपया थेमिया वन्दे मुनकं भाषा यातकं तया ॥ भाषा थ्वते कुम्हलमाया वचन मदयकं ऐहैयातसा वन्दे छुतसा न्हेहु खाङसा मोहर तका सतछि १०० श्री ३ देवस्त श्री राजस्तंदुन उपरान्त ग्वम्ह सेनं विखल व सामारी दाङाव वङसा कुम्हलमान हिसे महिसे गुदात जन्मस उपलं पान्य तयमदु थ्वतेया ङ्यष्ठ साछि श्री हरी शंकर राज प्रमुख जुया वारी सकले दृष्ठ प्रमान सकले लिखित दैवज्ञ लक्ष्मी दत ॥ सम्वत ८७८,मार्ग शुदी २ ॥ शुभस्तु ॥

साभार- भक्तपुर मासिक अंक १६२

परिशिष्ट १०१

वज्राचार्य हेराचन्द्रया संकलनय् दुगु घटना टिपोटया छगु विवरण

३३ पत्र

१. थ्व सोताया उतिफल, मभिङ खुलातो उथें सिकदयी, मि दन्य फव, देश शमभा उपद्र जु –
२. यीव, थ्वया शान्तियाय, सिक तोलफिव धास, गुफावनकं, कोम्हुयाव थ्व चा देशया वाहि –
३. लिश, नदिन जुयके, थ्वनंलि थव गालस चतुदिगया चानं ल्हा, थन शान्ति कर्म याय, –
४. जाकि फं ६ जाथुयाव, भेवस वलि ६ पात विय, थ्व कर्म्म चान्हस, सुनानं मखनके याय –
५. माल सोयमदू सुनानं मखनकं चान्हस, श्मशानस तयकलछोय ॥ सति कून्हू होम क –
६. र्म्म याय, कूम्हल पुजायाय माल, सलाथ गुछिं सकलें चिपं थियके माल थ्वते शान्ति क –

३४ पत्र

(१) र्म्म सलाथ गुथिन यायमाल, शान्ति जुयिओ ॥ सम्वत ७१२ वैशाष शुदि १० शुभ ॥
(२) ॥ ॥ हनं जगत्प्रकाश मल्ल राजाया (पा) वलेस, चन्द्रसेषल उपाध्या थ्वया वेलसं, थ्व थ्यें सि –
(३) कतोफिक दव ॥ थुगु प्रमानसं स्वयाओ शान्तियाक जुल ॥ शुभ॥)))
(४) हनं थ्वनंलि, श्री श्री रणजीत मल्ल महाराजाया पावलेस भवलाछें सिक थापेल, ति–
(५) पोकोछेस, सिक तोफेला, थ्वतेलस उपाध्या याके थुगु शास्त्र मलुयाव, श्री वज्राचार्य
(६) र्य धनराज वन्दे वोडावडे (न्यं) डाव, थ्वगु प्रमान स्वयाओ शान्ति याता ॥ सम्वत ८७६ मार्ग सिल वदि ११ थ्व कून्हु ॥शुभ॥

लिपी - प्रचलित

श्रोत – वज्राचार्य हेराचन्द्र

ल्हय्पीं- सुरेश ज्योति शाक्य, तिर्थराज बज्राचार्य व लक्ष्मीचन्द बज्राचार्य

परिशिष्ट १०२

अत्को (अंखडशिल) विहार उल्लेख जुयाच्वंगु मलाखु चुर्क दनेया चैत्य लिकसं च्वंगु ल्वहँपौ

१. ॐ नमः बुधाय ॥ हरिहन व्रम्ह वस्तो, जुगह विरा -
२. जितो ॥ ध्यान किसो वर्ण्ण रक्त पद्मसरो ॥ विहितो अ
३. स्तदल कमयसन, तिस्न विह देवतातो ॥ पुन भाखा
४. अत्को वहालया, देवजोति वज्राचार्य न स्वनसित पुत्रपौ -
५. त्रादि जेष्ठ पुत्र धम्म जोति ॥ सिद्धि जोति ॥ धन जोति
६. कल्याणि भरि ॥ मनकर्ण्णिका भलि ॥ पुत्री देवधरि मयि ॥
७. धर्म्म धरिमयि ॥ पौत्रा देव धनसि ॥ तोरोकसि ॥ थ्वह युत्कि
८. वाहारया देब ज्योतिन मगराछ्र छे खर्चदे भार दयकंसा
९. शन चोशि तयागु चोकाय पति सत सल्हा आदिपं यायमा
१०. ल जुरो ॥ स्वं ८३० माघ शुदि १३ ॥ शुभ मस्तु सर्ब्बदा ॥

साभार- : 'सुथां' अभिलेख २४

परिशिष्ट १०३

गुणसिंह देव वंडेनं जेत वर्ण महाविहार देयकेत जग्गा न्यागु प्यंगु ताडपत्र

१

श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७५१ कार्त्तिक शुक्ल चतुथ्यान्तिथौ श्री खप्वंभूस्यां श्री वान्दिमस्ठाने तवचपाल टोल काधिवासिन ग्राहक हाजिपुररिवाशि मानसंह खत्री कायर लाम्ना सकारात श्री चनीगलस्ठाने, टेखाचो टोल कै वास्तब्यं धार्णुक प्रयागराम भारो कष्य नाम्ने शुकियं स्व भुज्य मानिकं गृहमण्लेष्मिन वश्वलालत, धागुर्ण गृहेण पश्चिमत रथ्यां उत्तरतः धार्णुकस्य गृहेण पूर्ब्बतः रथ्यां दक्षिणतशय एतमध्ये टेखाचोटोल टेखा पूखुल यंताछे, खेखाङ नीयडाकू २५ फूभ्व फू थं न क्वथ्वछेन ब्यंछि लिवि नं सहित, लाछिन येताछे खेखाङ जिमपेक्कू १४ फू भ्व फू थन क्व छेनपि स्वकू ३ त्या × न सहित लिवि ॥ तत गृहमार्ग्ग धारा पूर्ब्ब सो सिमा परिभोगं तत यथादेश काल प्रवत्तमान स्तथा संचारर्धेण सूवर्ण मूल्ये मादाय ऋय विक्रिय स्वाधिनेन ऋयेन विक्रितं भवत ॥ यद्यस्यां देविक राजिक ब्याघाट परेण

तदा धार्णुकेन परिस्वधनियं, अत्तार्थे दृष्ट साक्षी घटखाटोल केशव कर्म्मिमहास श्रत हाकू दूवाल भारो, लक्षराम भनसार, मंगलाछे शिवराम भारो, वेखा भनसारि लिखित कायस्थ मेरु शुभं ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

२

श्रेयोस्तु ॥ सम्वत ७५२ मार्ग्गशिर शुल्क त्रयोदश्यां तिथौ श्री खप्वंभूस्यां श्री वान्दिवस्थाने क्वाठन्दूटो काधिवासिन ग्राहक बूधाचार्य गुणसिंह बाडे कस्य नाम्ना सकासात श्रत्रेवस्ठाने तवचपालटोल कै वास्तब्यं धार्णुक हाजिपूरि वाशि मानसिंह खत्री कस्य नाम्नेन स्वकियं स्व भुज्य मानिकं गृहमण्डलेस्मिन विश्वलावन, पिरागराम कस्य गृहेण पश्चिमतः रथ्या दक्षिणतश्च एतन्मध्ये टेखाचो टोल पुखुल यंतोछे खेसां नीयङाकू २५ फूद्‌फू थंन क्व यंताछे खेसां नीयपेकू २४ फूद्‌ फू थंन क्वछे नं थिकू स्व ३ त्या × सहित लिवि ॥ त त गृहमार्ग्ग धारा पूर्व्व स्व सिमा परिभोगं त त यथा देशकाल प्रवत्तमान स्तथा संचारार्धेण सुवर्णमूल्ये मादायक क्रय विक्रय स्वाधिनेन क्रयन विक्रीयतं भवति ॥ यद्यस्यां देविक राजिक ब्याघाट परेणतदा धागुर्णकेण, स्वयं परिस्व धनियं दृष्ट साक्षि शिवराम भंदिर, लक्षराम, केशवकर्मि, लिखित कल्याण सिंह शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

३

श्रेयोस्तु ॥ सम्वत् ७५४ मार्ग्गसिर शुक्ल प्रतिपद्यान्तिथौ श्री खप्वं भूम्यां श्री चनिगलस्ठाने तेखाचोटोल काधिवासिन ग्राहक बुद्धाचार्य गुणसिंह देव वाडे कस्य नाम्ना सकारासत सो टोलकै वास्तब्यं धार्णुक प्रयागराम भारो कस्य नाम्नेन शुकियं स्वव भुज्य मानिकं गृहमण्डलस्मिन श्री ३ वैष्णुवमथस गृहेण पश्चिमतः धार्णुकस्य गृहेण उत्तरतः ग्राहकस्य गृहेण पूर्व्वतः दक्षिणपश्चम एतन्मध्ये, टेखाचोटोल लाछन यंता फूछे खेखाङ जिमखूकू १६ त्या × पेला ४ थंनक्व थ्वछेया अधिकाल धारा नं सहित त त क्षेत्र यथादेश काल प्रवत्तमान स्तथना संचारार्धण सूवर्णमूल्य मादायक क्रय विक्रय स्वाधिनेनं क्रयन विक्रिनं भवति ॥ यद्यस्या देवीक राजिक ब्याघाट परेण तदा धार्णुकेन स्वयं परिस्वधनियं अत्रपत्रार्थे दृष्ट श्रत साक्षी घटखाटोल केशव कर्म्मिहास मंगलाछे टोल विजराज कर्म्मिहास लिखित कायष्ठ मेरु शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

४

श्रेयोस्तु ॥ सम्वत ७५२ ज्येष्ठ कृष्ण चतुर्द्दस्यान्तिथौ श्री खप्व भूम्यां श्री चनिगल स्थाने, टेखाचो टोल काधिवासिन ग्राहक बुद्धाचार्य, गुणसिंहवाडे कस्य नाम्ना सकासात धार्णुक हाजिपूरया मानसिंह खत्रि कस्य नाम्नेन शुकियं स्व भुज्य मानिकं गृह मण्डलस्मिन श्री ३ विष्णुमथ गृहेण पश्चिमतः प्रयागराम कस्य गृहेण उत्तरतः ग्राहकस्य गृहेण पूर्वतः दक्षिणतश्च एतन्मध्ये, टेखाचोटोल द्वलक्वछे लाछन यो तालि यछे च्याकू ८ थनं क्व मातानन सहित लिवि वंवो योनो न्हयकू ७ त्या × यंवो येवो नीयपेकू २४ छे न यंता वंवोयो यौ न्हसकू ७ यं चोये वो न्हसकू ७ त त गृह मार्ग्ग धारा पूर्व्व सो सिमा परिभोगं, तत यथादेश काल प्रवत्त मानस्तथा संचारार्धेण सूवर्ण मूल्य मादाय क्रय विक्रय स्वाधिनेनं क्रयेन विक्रीतं भवति ॥ यद्यस्यां देविक राजिक ब्याघाट परेणत धार्णुकेन स्वधनियं अत्रार्थे दृष्ट साक्षी घटखाटोल केशव कर्म्मिहास तवचपालटोल लक्षराम भारो लिखित कायष्ठ मेरु शुभं ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : संघरत्न शाक्य
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट १०४

जेतवर्ण महाविहारया क्वपाद्योया जवय् च्वंगु अभिलेख

नमोतस्य भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस
श्री चैत्यराज
श्री जेतवर्ण महाविहार सं. १९९५

साल श शण सकलयागु सहयोग याना चीकं अतं सीयागु ख व लीपा २०११ सा. कार्तिक चतुर्दशी खुनु श्री शाक्य मुनी भगवानया जीर्न उधारयानागु ख: थोहे दीने वहनि ८ बजे कायवुगु ख:
सतजीवपिं
रत्नमा भार्ज्या दान माया
काये अ कामान भउ शोलशोभा
वाये बुलुधयाम्ह काये राजेन्द्रमान
छये नरेन्द्रमान छये सुवर्णमान, छये अमृतशोभा छये सुजाता
दीवंगत जुया वीज्यापिं
वाज्या मानवीर सिं अजी देवलानी
अव मानकाजी मां सुर्ज्ये माया
२०२७ साल भाद्र १ गते गुंपुन्ही सोमवार खुनुया दिने थो तामापत्र थापना यानागु जुल
थो जीगु प्रार्थना स्व. प्रानीमात्रया कस्त छुं मजुयमा मेमेगु पेगु ..... जनम जुसांनं जी बुद्धया सर्ने जुल जी. धर्मया सर्ने जुल जी संघया सर्ने जुल त्रीरत्नया सर्ने रत्नमान नी

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

विहारे ल्वहँतं स्युगुया स्तम्भ पौ

पूर्वाभिमुख

नमोबुद्धाय, नमोधर्माय नमो, संघाय, थ्व विहारे लोहं बं स्युगुया
लुमन्तिपौ

श्रद्धालु पासापि, जतेवर्ण महाविहार भीगु चुडाकर्म याय् मागु विहार व विहारया सौन्दर्य हे भीगु गौरव धायमा । थ्वहे विचायाना भीगु विहारे लोहवं सिया वकिगु थासे लोहतं सियगु ज्या आरति गुठी परिवारयाके चन्दा कया ज्या याना जुल । रु.१०० स्वया अप्पो त:पिं आरति गुठीया परिवारयागु नां थुकि ....

उत्तरभिमुख

	नां	चन्दा रु.
१.	कुलचन्द्र शाक्य	१०१।-
२.	सानुमान शाकय	७०१।-
३.	हेराजोति शाक्य	१०१।-
४.	मसिनुकाजि शाक्य	१०१।-
५.	बुद्धरत्न शाक्य	१००१।-
६.	कुलानन्द शाक्य	३६५।-
७.	अष्टजोति	१०१।-
८.	दान शाक्य	१०१।-

९. सम्येक रत्न शाक्य १०१।-
१०. च्वापो काजी शाक्य १०१।-
११. ज्ञानसिद्धि शाक्य १२५।-
१२. विक्रमराज शाक्य १०१।-
१३. बोधिरत्न शाक्य १०१।-
१४. भन्ते महेन्द्र श्रामनेर १०१।-
१५. अमृत मान शाक्य ....

....

....

पश्चिमाभिमुख

नमोबुद्धाय, नमो धर्माय नमो संघाय् ....

लिपि : देवनागरी
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १०५

चैत्य लिक्क च्वंगु गांया अभिलेख

१. श्री ३ जेतवर्ण महाबिहार गोष्ठी सकलष्या गां २०१९ सालस जिर्णउद्धारया रत्नमासिं ..... जिर्ण उद्धार याना सम्बत १०१४ चैत्र २६

२. श्री ३ धर्मधातु प्रीतिनं महतमुनी नं तयातःगु तज्याङाव सीधिनर्सिं राजिदमुनि बिकुनसिं मनहर्ष थामाथ ।

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १०६

सिंह छाःगु अभिलेख

सम्बत १०१९ मिति फार्गुण श्रुदि ९ रोज ४ स अष्टमीब्रत पूर्ण याङा सहश्राहुती यज्ञयाङाओ तेषाचो तोल ज्येतवन बिहारस श्री ३ देवता लोकेश्वर याके स्वतोलाया प्रीयागु बुधाचार्ये स्त्री नानीमाया जेष्ठ भ्राता भार्या अपुलक्ष्मी भ्राता भार्या बिश्वमाया भ्राता भार्या दिपलक्ष्मी जेष्ठ भार्याता पुत्र विकुमान तस्यरत्री तिर्थमाया भ्राता पुत्री (मा) प्रभाया पुत्री दयालक्ष्मी थ्वते जलभोछिसया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाव धलवतया सिहँ नेम्ह प्रिति याङा दिल जुलो थ्वते ...... ।

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १०७

कुथुवही क्वाःपाःद्यःया जवय् च्वंगु ल्वहंपौ

१. अथ नेपाल भाखा ॥ श्री श्री जय रणजित मल्लदेव महारा

२. ज श्री श्री सकल जुजुधन जुजु प्रसतिका धाविज्यात जेष्ठ

३. व जण वंदेजु समूचयण कुथू वहिल न्हूल दाङा जयज्ञ याङा
४. क्वाछे टोलया तवलुछेया पूर्णराज वज्राचार्य प्रमुखन स्त्री
५. रत्नधरी धकया काय भिख्वाल थ्वया स्त्री तारावती दाति
६. म्ह काय भाजुदेव, थ्व दा स्त्री नेम्हं नन्दलक्ष्मी तवधेक मेम्हा
७. काय जसराज छय आनन्दमूनि सहितनं चोदाव कोथू
८. वहिलस लूगजुलया स्थान माल लूया छत्र सुधा छाया
९. जुलो ॥ ॥ पुन नेपाल भाखान पूर्णराजमा भोछिसेन सा -
१०. क्य सिंह स्तथागत याके नम्सकार गथिं थ्व मूनिधारया
११. योगस विज्याकं समस्त खङावं करुणा वकम्ह रोनखाक
१२. म्हं भाति भातिचा जूको मिखा काङाव विज्याकम्ह थथिंया
१३. यातं वारं वारं नमस्कार ॥ प्रनं नेपाल भासं वाछलया धाया
१४. च्यासर पुय च्यादा याङ वेलस फागुण मासया सप्तमि
१५. दिन कुन्हू रोहिनी नक्षेत्र लात सव विस्तस्त योग लाक बूृ -
१६. धवाल लाक कुंम्भ रासिस सूर्य्य विज्याक वृख रासिसं चन्द्रमा
१७. विज्याक दिन धदि १ विघटि वेङाव ( ) ङाग जूल
१८. छाय् जुरो ॥ पून नेपालभाषा ख्वप या वोदेजू दकों मू
१९. ङाव अनेक रत्न याङाय न्हूर याङा भिंधय स्त्रोमन्त्र जप
२०. याङाव कोथू वहिलि प्रतिस्था याङाव सम्पूर्ण याङा जुरो ।
२१. कोथू वहिलि सयंकम्ह ध्वंसयाम्ह सित पंच महापाप ला
२२. क गोम्हसेन थ्व वहिलिइ निदान यातसा अस्वमेध यज्ञया -
२३. ङा पूण्य लायूव थ्वते समस्तसिनं यायमाल ॥ सम्बत ८६८
२४. फाल्गुण सुदि ७ प्रतिस्था दिन ॥

साभार - ख्वपदेया विहार वहिया जात ।

परिशिष्ट १०८

कुथुवही क्वा:पा:द्यया खवय् च्वंगु ल्हंपौ

१. स्वस्ति ॥ शाक्य सिंह नमस्यामि योग धारणया
२. स्थितं ॥ करुणामय मेकाग्र मौनामिलित लोचन ॥
३. याते कूजर तर्क वारणमिते, नेपाल सम्वत्सरे, मासे
४. फाल्गुण, के सिते रवि तिथौ भिकस्त योगे बुधे बुद्धागार
५. मनध्य यन्न घटितं, निर्म्माय बौद्धस्ममे, भुव्ये पंकज -
६. त्मभे, रणजिति, क्षोणीश्वरे राजति ॥ चक्रे, यज्ञ, मतकद्वै
७. वतनिजैर्मन्त्रे सापर्य्या शुभां सौवर्ण कलशं तदूर्द्रम
८. मलंस स्थापना यत्नतथ बौद्ध श्रैष्ठक, पूर्णराज विहि
९. त ख्वात: स्व धर्म्मा चितो दत्वा दान मनेक दीन जनता सं -

१०. तोषनं चाकरोत ॥ ॥ ॐ अद्य वाराह कल्पे वैवस्वात मन्व
११. न्तरे कलियूगे भरतखड्र जम्बूद्विपे हेमंतपाल नेपाल
१२. देसय पशुपति शैन्यधाने, वाशुकि क्षेत्रे वागमत्यायां पूर्वकू
१३. ले, श्री भक्त पन्तने, आर्यावर्त्त देसय् इहैव पूण्य भूमे ॥ ॥
१४. ॐ अद्य फाल्गुण मासे शुक्ले पक्ष सप्तम्यांया तिथौ रो -
१५. हिनी नक्षेत्रे विस्वम्भ योगे यथाकर्ण मूर्हूत्तेके बुधवा
१६. लसरे कूम्भ रासिगते सवितरे वृख रासिगते चन्द्रमसि
१७. ॥ ॥ काश्यपणेत पूर्णराज वज्राचार्य पत्नी रत्नधरी
१८. भिख्वाल पूत्र तारावती पूत्र वधुन ध्यम पूत्र भाजुदेव त
१९. पत्नी नन्दलक्ष्मी तवधेक कनिष्ठ पूत्र यशराज आनन्द मू
२०. नि पौत्र सहित श्री ३ स्वेष्ठ देवता प्रीत्यूलुर शास्ते कूभ
२१. लि प्राप्ति कामः बौद्ध समंकृत विहारस्य स्वर्ण्ण कलशा -
२२. सत्वर्ण पुस्य मालाव दुपरि सुवर्ण छत्रा बराहन महंदरिप्ये
२३. ॥ ॥ सम्बत ८६८ फाल्गुण शुदि तरो विवु प्रतिस्था दिन ॥शुभ॥

साभार - ख्वपदेया विहार वहीया जात :

परिशिष्ट १०९

संघारामय् च्वंगु ल्वहँपौ

नमोतस्स सम्मा सम्बुद्धस्स

ख्वप संघाराम बुद्ध विहार दानया शिलापत्र

नेपाल देश ख्वपया प्राचिन कुथुवहिया उत्तरपाखें खालिभुमिसं नगर पंचायतय् २०३२ साल माघ ७ गते बुद्धवार सं नक्सा पासयाना ४० फीट हाक १३ फीट ब्या दुगु छतँ जाया बिहार दयका प्यंगू दिशां विज्याकपिं विज्याइपिं थेरवाद भिक्षु संघयात प्रदान यानागु जुल । थुगु विहारसं श्रद्धावानपिसं भिक्षु संघ याके वचन कया उन्नति अभिबृद्धि व मागु जिर्णोद्धार यायेज्युगु जुल । बिहारया दायक जुया ज्याना बिज्यापिं व दीपिं भिक्षु विवेकानन्द महास्थविर यँया उपासकपिं पंचबहादुर, रत्नबहादुर, वेखारत्न, भक्तलाल, आशारत्न व श्रद्धालु सकल धर्म पासापिं व ख्वपया संघरत्न अ.वजीर भाणी अ संघशीला प्रमुख सकल उपासक उपासिकापिं जुल ।

बुद्ध मूर्तिया लागि दान यँया साहु हर्षरत्न स्थापित जुल । बु.सं. २५२४ साल आषाढ २० गते । वि.स २०३७, ने.सं. ११०० भवतु सब्ब मंगल । बुद्ध धर्म सेवा संघ यँ ।

लिपि : देवनागरी

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ११०

आ:गंया लँ ध्वाकास चोंगु लँपौ

स्वस्ति ॥ अद्यस्वेत वराह कल्पे त्यादि ॥ दान पति जनमानस्य जेटवर्ण महाविहार वस्थित काश्यप गोत्र धर्म गोष्ठी ज्ञानसंगति सकल प्रमुखानां प्रमूदित धर्मचित्त महाउत्साह मनो वांछ्य पूर्व संकल्प शुल्क पक्ष दशमि कुन्हू सिंधुर पूजा पंचवाहा र पुजायाङाव अस्मिन दिने लौकिक लोकोतर गुत्ये मांशाहुति सिधुर पूजा महायान कर्म पूजा

कामनार्थ श्री आ:गद्यो कस्य चरणे तस्मिन दिने संपूर्ण समाप्त दिने ताल: धातुसुवर्णलेपित सहीत द्वार तोरणा नाना विचित्र कुल देवता प्रीति रस्तु सर्वदा ! अथ नेपालभाषा ॥ कोथुबहीलस आ:गंद्योस्के मार्गशिल शुल्क पक्षया दशमी शेवादये कावले धातु लिलस सूवर्ण चूर्ण लुं सिया नायेकसाके भिक्षु ज्ञान संगति आन्नदेव ज्ञानिराज विभामुनि दशराज दयानन्द त्रिभूवणपत्ति ज्ञाननन्दम कविन सिं तेजनरसिं गजिवरसिं भाजुपति अमोघ सिद्धि धनमयजु मात्रा हेरमतिमात्रा दयालक्ष्मी मात्रा थ्वते समूचयेनं ऐतत् पून्येन, जजमानस्य ईहत्रसुखसंपति परत्र मोक्ष शुभ शान्ति रस्तु ॥ सम्बत ९३४ आषाढ वदि १० संपूर्णा ॥ शुभमस्तु ॥ सदा नं कल्यानजुयका व ॥

॥ शुभम् ॥

साभार :इतिहास दुनेया कुथुवही (संक्षिप्त विवरण)

परिशिष्ट १११

कुथुवही चैत्य लिकसं च्वंगु चैत्य जीर्णोद्धार या:गु ल्वहंपौ

१. स्वस्ति श्री श्री श्री जेतवर्ण महाविहारय् कुल देवता प्रज्ञापाय ॥ स्वष्ठ देव
२. ता ॥ जोगावर ॥ स्वष्ठ देवता शाक्यसिंह भगवान ॥ स्वष्ठ देवता ॥ दिपङ्क
३. र ॥ देवता स्थाने ॥ धर्म्म चित्त उत्पत्ति जुया वैसाख मास पूर्ण मास सेओ
४. दयकाओ ॥ श्री ३ धर्म धातु देवता जीर्ण उद्धार कर्म कामनार्थ इहत्रै
५. सुख भोग ॥ परत्रे अर्थ धर्म कामना मोक्ष कामनाया ॥ ॥ चतुवम्ह वि
६. हार वर्ष्ठीत वज्राचार्य वीरनन्द मूनि ॥ वज्राचार्य ॥ जुजुमूनि ॥ बुद्धाचा
७. र्य ॥ तेज ॥ जयमूनि ध ॥ मूनिसिधी ॥ भाजु सिद्ध ॥ रत्न सिद्धि ॥ वीद्या -
८. पति ॥ ज्ञान सिद्धि ॥ कुवेरसिं ॥ भाजुनर ॥ भाजुविर ॥ मुनि ॥ महिन्द्र
९. सिं ॥ थ्वते समुचय यान जीर्ण उधार याङा जुलो ॥ सम्बत ९६५
१०. मिति ॥ पौरव शुक्लया एकादशि ॥ आदित्यवार ॥ रोहिनी नक्ष
११. त्र ब्रम्ह जोगे ॥ मक्र राशी गते ॥ भास्केर ॥ वृश्व राशी गते ॥ चन्द्र
१२. मसि ॥ एत दिनय् सम्पूर्ण पूर्ण हुति योग दिन जुल ॥ एत दिनय्मा
१३. हा दिप ॥ संकल्प ॥ वस्तुपता यङा ज्याओ परमेश्वरया क्षमा
१४. फोङा दिन जुलो ॥ शुभ ॥

साभार - ख्वपदेया विहार वहीया जात:

परिशिष्ट ११२

क्वाठण्डौं त्वाया गुणसिंह निवा बंडेयात कुथ बहिया अधिकार ब्युगु ताडपत्र

१. स्वस्ति ॥ श्री श्री जय जगथ्योर्ति मल्ल देव प्रभुठाकूरसन, क्वथूखेल वहिरया दक्वया बछिया अधिककाल दको छेनों, बूनों देवस अधिकाल दको आयिस्ता जायिस्त, क्वाठन्दूटोल बुद्धाचार्य गुणसिंह नेवा बाडे यातं चोस्यं प्रसन्न जूया भाषा थ्वते

२. थ्वेतया दृष्ट श्रत साक्षी दर्ब्बसिंह भारो, ललितसिंह भारो, यताछें टोल, संजय कस्त, विजलक्वछें, भायाराम, उभानथंछे बलिराम लिखित कायस्थ मेरु ॥ सम्वत् ७४३ जेष्ठ कृष्ण तृयोदश्यायान्तिथौ शुभ मस्तु ॥

लिपि : प्रचलित

श्रोत : संघरत्न शाक्य

ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ११३

थथु वही गन्धुरि देवताया जवय च्वंगु ल्वहंपौ

१. ॐ नमः श्री शाक्य सिहाय । युगर्ग्रह मुनिश्चैव कृष्ण पौषे
२. तु पंचमि ॥ हस्ते योगे शुकर्म्म भृगुवारे समायुते ।
३. भुवनमति सुरम्य नाम्ने भक्तापुरे च अगनित गुणर्ग
४. हाधस्त मोहानकारा । अपगत भय दोष टेष रागा -
५. दि पापा प्रमुदित नरसंघै पून्ये मानास्च पौरा ॥ ने
६. पाल भूपाल मराधिराजे धर्म स्वरुपो नृपराज सिंह
७. जय जितामित्र कृपाला नेश जय उग्र मल्ल दया तिसि
८. धु ॥ अकरोत जयरत्नेन विहारा अति शोभिता ॥ शा
९. स्त्रा कृतिधिणा ( ) ग्यात मती मस्तु रक्षणा ॥ शोभिता
१०. तस्तदा राशि शोभितो भिर्णि वातुथा ॥ वातायणा समस्ता
११. नि. शोभिता धरम समा ॥ दूमार्ग वाक्षत भादित सोतक
१२. शुभशोचिता भ्यासार्दा रक्षणा यूकापता केन तु भूषण
१३. सुवर्ण धर्म्म रुपचे धुजापरोहणा तथा छत्र काचेभ
१४. ( ) भर्त पूज्य माल वि ( ) सिता ॥ चर पताक संयुके धर्म्म
१५. ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ममन्ता महित ( ) ( ) ( ) माता पूण्यत रक्ष्मि
१६. ते ॥ इ ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) विहार सर्गता श्रयो ॥ जय कीर्ति क्ष
१७. त्रा ( ) म जयरत्नेन एकाचिता अनेक पूण्येस महो ( ) ते न
१८.
१९. .... ॥ नेपाल भूपाल श्री श्री सु
२०. मति जय जितामित्र मल्लदेव विजय राज्ये
२१. .... वज्राचार्य जयरत्न पुत्र जयमुनि
२२. .... सम्बत ७९४ शुभ

लिपि -प्रचलित
ल्ह्यम्ह - सुरेश ज्योति शाक्य

थथुवही गन्धुरि देवताया खवय् च्वंगु ल्वहंपौ -

१. ॐ नमः श्री शाक्य सिंहाय ॥ युग ग्रहमुनी श्चैव कृष्ण
२. पौषेतु पचमि हस्ते योगे शुकर्म्मचे भृगुवारे समायु -
३. त नेपाल भुपाल मराधिराजे धर्म्मश्वरुपो नृपराज सिं
४. हे । जय जितामित्र कृपात्मने श्री जय उग्र मल्ल दपाति सिन्धू
५. ॥ अगनित गुण वर्ष भूत पूर्ब्ब समाक्ष । विहार मिति तुकत्छे
६. कत्छेता मूच्च घोषै ॥ विग मितस्ण दिनयत्तु जीर्ण भव समन्ता हध
७. मति समहान्ये सम्तत कारयन्ते ॥ शास्त्रोकृ विधि मानेन जि
८. र्ण उद्धारण कारिते शल्यो दिंकं कुर्य्यात भूमि शोधन
९. साधयेत ॥ यादम्य पन द्वाराङि धरनिका दि विधानत ।
१०. गवाक्ष तस्भ संस्थाब्ये शिरोदार समस्तत ॥ कनक करस
११. शुद्धं धर्म्म धातु सुकरम्ये । कनक, वितत ब्योग्मि छत्र पूष्पावरि

१२. तु ॥ अतिमन सुख जात्रा यज्ञ संपूर्ण पूक्षति ॥ ॥ थ्वनलि ने -
१३. पाल भाखा श्री श्री सुमति जयजिता मित्र मल्ल प्रभु थाकुरस्य
१४. विजय राज्येस दानपति श्री वज्राचार्य जयरत्न भार्या जमू
१५. ना द्वितीय लक्ष्मी, तृतीय लक्षा मन्ती पूत्र श्री वज्राचार्य जय
१६. मूनि श्री वज्राचार्य जयचन्द्र कनिष्ट जय धर्म ( ) लि जयधरी
१७. पद्मधरी, मन्धरी केहे मन्धरी अ .... शु ( ) ( ) जयमति
१८. याडा दयका तयास्य संपूर्ण याडा सुवर्ण ध्वजारोहन या -
१९. क ( ) य लक्ष्मी थ्वते प्रमस्यन जयकीर्ति विहार जीर्णाद्धार
२०. याडा दयका तयास्य संपूर्ण याडा सुवर्ण ध्वजारोहन या -
२१. डा जुरो । सम्बत ७९४ पौष मासे कृष्ण पक्षे पंचम्यान्ती -
२२. क्र वासरे मकर राशिगते सवितारे कन्या राशिगते (ककैट)
२३. थौ हष्ट नक्षेत्र शुकम्मै योगे यथाकरण मुहुतेके शु -
२४. रासि ॥ थ्व विहार ( ) ( ) कक्षस्त याडा पनिस्त याडा याडा थ्व ( ) ( )
२५. या माल से ल्हों याय माल स्वर्ग्ग प्रीति ( ) ( ) ( )

लिपि -प्रचलित
ल्ह्यम्ह - सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ११४

चैत्य अभिलेख

स्वस्ती सम्बत ८१९ माघ
कृष्ण पञ्चमी ॥ शुभं ॥

स्वती सम्वत ८२०
माघ कृष्ण पञ्चमी
कून्हू श्री २ धर्मधातु
वागीश्वर प्रतिस्था याडा जुलो ॥शुभं॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ११५

लस्कद्यो स्थापना यागुया पृष्मीका वाक्य

ॐ नमौ लोकनाथाय अतित कलिवर्षे शुन्य .... नेपाल विजय श्री मान आर्यावलोकितेश्वर ॥ श्री आर्यावलोकितेश्वर करुणामय नेपाल मण्डलस बिज्याकगु कलिगत सम्बत ३७०० स जुल ॥ थुगु शुलोकर यें देश याम्ह गुरु बन्धुदत्त वज्राचार्य । मालक्व धन खर्च याकम्ह ख्वपदेश याम्ह नरेन्द्रदेव जुजु ॥ मालक्व कुबुस्य भरिया हकल यलदेसयाम्ह रथचक्र ललित किशान खजे ॥ थ्वते स्वल दुःख कस्त नस्यं कामरी यक्षलोक थ्यंक ज्यस्यं श्री करुणामय हकगु जुल ॥ नेपाल देसय् सुखी जुल धाडा वसपोलं संतोष सुखं चोन जुल ॥ थ्वसपोल करुणामय ख्वपदेसय् बिज्याक धक नरेन्द्रदेव जुजुया काय वलदेवजु नं दयका मेगु थुगु देसय्ल सथापना याय मखना से हारकनं मेशेगु मूरुति दयकाशे श्री पद्मनाथ लोकेश्वर धकं नाम तस्यं कलिगत सम्बत ३७०१ सथापना याडा व जेत वरण महाविहार धकं नाम प्रसिद्ध यास्यं प्रतिस्था याक जुल ॥ थ्व पूण्य नं जगत उदार जुयमाल ॥ शुभम ॥

लिपि : प्रचलित
श्रोत : दाफा भजन खलः (मानन्धर समूह)
ल्ह्यम्ह : सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ११६

लोकेश्वर देग:या जवपाखे च्वंगु ल्वहँपौ

श्री ३ अनपूर्णालोकेश्वर
नमो नम

१. लोकनाथ जगत सर्व सर्वात्मा परीपुरीत ॥ अन्नपुर्ण त्वया पादौ सर्वदार्प्रण
२. मा म्यहं ॥ भक्तपत् पतनेपुरे चतुव्रम्ह विहारिक ॥ सस्थिता जुजु रत्ना रव्य व
३. जाचार्य्ये नमेवही ॥ अत्र सुमणि रे भूमौ सिलामय नलेपिता ॥ मासेकार्तिक शु
४. क्ले तु नवम्या गुरुवाशरे ॥ श्रवन क्षयेग घ योगे संपुर्णा निर्मितं मया ॥ ॥
५. सम्बत १०५१ विक्रम १९८७ साल कार्तिक शुक्लनवमी वृहती वार श्रवन
६. नक्षेत्रे गांधयोगे थ्वते दिनस षपोदेश भार्वाचो टोल चतुव्रम्ह विहारया व
७. ज्राचार्य्यानी मोहनमाया पुत्र हेरात्न स्त्री अष्टमाया पुत्रजुजु रत्नया स्त्री आ
८. समाया पौत्र अष्टमान चैत्येमान संघरत्न पौत्री तीर्थ माया, थ्वते जलभोछी
९. सया धर्मचित्त नं अष्टमि व्रत संपुर्णायाङाव या मंदिर स लोह तनं
१०. सिया हनंकजी पुंभीती धर्मगोष्ठी सकलया धर्मचीत्त नं देग्वलयालुषाया
११. जवषव जाये लनं भुङादीन जुलो थ्वते धर्म नं चतुवर्गफल लाये माल जु
१२. लो शुभं ॥

लिपि: प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ११७

ख्वप पद्मपाणी लोकेश्वर गालागाया दुतिया खुन्हू जात्रा याइबलय् सियागु खते कियातगु (कियातगु) अभिलेख -

१. ॐ नमो: लोकनांथाय ॥ श्री ३ आर्यावलोकितेश्वर यता प्रितियाङा जूल माधि
२. लाक्षि तोलया, मानंधर धलचा खलक, सकसिनं दाफाखलक सकसिनं धर्म्म चि -
३. त उत्पति जुयाओ जात्ता यायतालिया पोलसं जक्वसिया खद्वका जूलो सम्बत ९९८ मि-
४. ति जेष्ठ वदि ५ रोज ५ शुभ्म ।

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह - सुरेश ज्योति शाक्य

परिशिष्ट ११८

लोकेश्वर परिसरे दुगु थीथी अभिलेख

उत्तरपाखेया फल्चाय च्वंगु ल्वहँपौ

१. श्री ३ अन्न पूर्णा लोकेश्वर प्रतिदिवंगत पीता हर्षमान सजीवमाता जगत
२. लक्ष्मि या नाम नं षपो देस इटाछें या धर्म्मराज बुधाचार्य्य समेत

३. जल भोछीया धर्म नं लुंसिया तोलं
४. लीलनं भूङा धोका उत्र
५. र पतीया फलेचा जीर्न उधा
६. रन सं १९९० भाद्र १६ रो
७. ५ स पौले चीङा थ्वते ध म
८. न दीवंगत मोक्षे प्राप्तीसू
९. खो व स्य चतु वर्ग प्राप्ती

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

सिजपौ

१. श्री ख्वपदेया श्री पद्मनाथ लोकेश्वरया खँ ॥ वसपोल करुणामय
२. ख्वप देशे विज्याके धका जुजु नरेन्द्र देवया पुत्र वरदेव जुजु नं द
३. येकातगु देवलस करुणामय स्थापना याये मखना हाकनं मे
४. म्ह मूर्ति दयका श्री पद्मनाथ लोकेश्वर धका नामकरण याना क
५. लिगत सम्बत ३६०१ सथापना याक जुल । थुगु विहारया नाम
६. जेतवर्ण हिवार धक प्रसिध जुल ॥

(थुगु ताम्रपत्र देशया सुरक्षार्थ नँयागु वारं घेरेयागु इलेयागु ख: थ्व वि.सं. २०५०।६।१५ गतेयागु ख: थुकि विभिन्न चन्दादाता पिंगु नां नं कियात:गु दु ।)

लिपि : देवनागरी
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

लिपौ (दथ्वीया स्वदुवा लुखा मध्ये दक्षिणपाखेया लुखाया च्वे दक्षिण स्वचातानांतगु)

श्री ३

१. सम्बत १९८९ साल चैत्र सूदि १२ रोज २ वैशाष ६ गते मा ध्वाका ३ लीपातां भू
२. ना जुल तोलं लुंसियागू जुल: श्री ३ अन्नपूर्णा लोकेश्वले : प्रिति षर्वदस
३. इताछें तोलया जूगालक्ष्मी बुधाचाजेनि पुत्र धर्मराजया स्त्री मूतिमाया
४. पुत्र हेराराजया स्त्री सानूमाया : पौत्र लोकनरसिंहग्वा स्त्रि हर्षमाया
५. पौत्र पूर्णरत्न पौत्री पंचमाया थ्वते जल भोछिसया धर्मचित्त नं प्रिति
६. याना दिन जूल सूभं

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

क्वापाद्यो/लोकेश्वर) क्वथाय द्वाहावनेगु लुखाया क्वे कियात:गु अभिलेख

श्री ३ रोकेश्वर प्रितिसंवत ९८२ ॥ ? नरवीर : मछीनर : चतुरुमुनि स्वम्हाफूकि जनं रियाकोखलू दूता ? श्री ३ कलूनामयप्रिति नं म्ति सारावन शुदी ८ शुभं ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

क्वापाद्योथाय द्वाहाँ वनेगु तोलमया अभिलेख

अधत्या महावाक्य ॥ ? ॐ नम लोक नाथाय, लोकेश्वरं जगत्नाथ सत्वानां मोक्ष कारक सर्वदा दुःख नासार्थ ( ) धल म्हि द दाम्यहं । माघमासे कृष्ण पक्षे त्रयोदसि तिथौ श्रवन नत्र परिधयोगे आदित्य वासरे कुंभरासि गर्ते भास्करे मक्र रासि गते चन्द्रमःसि दानपति जेतवर्ण महाविहार वास्ठि बुधाचार्य कुवेरसिं स्वआयर्या धंलानी स्वप्रथमपुत्र चिंतामनि स्व भार्य्या लानि मयजू द्वितियपुत्र कूलु मांसिं स्व भार्य्या मतिथकूं तृतियपुत्र शिद्धिमानसिं, तस्य भार्य्या हेलमाया स्व प्रथम पौत्र न्हुछेमूनि तस्य भार्य्या वेति द्वितिय पौत्र चैत्यमूनि त्रितिय पौत्र सिद्धिमूनि त्रेतेना स्वे न जगसंसार उधार रक्षाव्रत कामनाथं इहत्रसुख परतं मो(क्ष) गति प्राप्ति कामनार्थ, खमन वाछा लक्ष्मि लाभ चत्रषष्ठि

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

धातुया सिंहया अभिलेख

१. श्री ५ अमोघपास लोकेश्वराय नमोः ॥ सम्बत १०२७ अद्य कार्तिक मासे शुक्ल पक्ष नवमी धनेस्थाने क्षत्रे गंध योगे जथाकर्न मुहुर्तके शुक्रवारसरे तस्मीनदिने जेतवर्ण विहार

२. वस्थित साकेभिक्षु बुधाचार्य सुषुराज तसे पुत पंच द्वितियपुत्र प्रयाग पुत्र भार्य्या आयूलक्ष्मी पुत्र भार्य्या विषुमाया पुत्र भार्य्या हेरा रक्ष्मी पुत्र भार्य्या नानीमाया पुत्र विकूरत्न थ्वते समुचयनं अष्टमि व्रत धलं दङाव धून

३. का दिन स थ्वते धातुयासिंह छायाव प्रितियाङा दिन जुल शुभं

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

द्वाहाँवनेवं जवया धातु सिंहयागु अभिलेख

श्री ३ अमोघपास लोकेश्वराय नमो ॥ सम्बत १०२७ कार्तिक मासे शुक्र पक्ष नवमि स सुषु नीवा श्व भार्य्या राजकुमाली समूचनं प्रिति .... शुभ ॥

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

द्वाहाँवने जवया ल्वहँया सिंहया अभिलेख

थ्व सिंघ दुता सम्बत ९५० आषाद सूदि ८
लोज २ शुभं ॥

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

जवया गंया अभिलेख

श्री ३ अन्नपुर्ण्ण लोकेश्वर सूप्रितिनं पंचजन समोहनं दूता इतिसम्बत १०२० कार्तिक पूर्णिमा जुल शुभं दयक्रम्हा यल देस न्हवाहा या षछधंन दयका ॥8॥

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

द्वाहाँ वनेवं खवया ल्वहँया सिंहया अभिलेख

१. स्वस्ति श्री ३ आयर्या वलोकितेश्वर प्रीतिन
२. सिलामलके ज न र सिं र ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

खवया गंया अभिलेख

१. सम्बत १००० म्ति साओन सूदि लोज १ स श्री ३ अलन पुजा लोकेश्वल यात ग्वा १ गं दयका ओ प्रिति याना जुल लोभ यायमजुल शुभं ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट ११९

ने.सं. ६८५ याग ताड़पत्र

श्री श्री श्री जय त्रैलाक्य मल्लदेवया पर्ज्यास थेमि मध्येस्थान
क्रम्या क्वथ व टोल मण्डप बिज्याक श्री ३ लोकनाथ देव
परमेश्वर नाम सक शान्त वायु दिस प्रवेश धुनि यदा षुव
क्षेत्र नां या बुं पंच रोविक येता छेंया प्रधान कुडंल
सिंह बाबु लोक ताथ करुणामययात चरे यानागु जुल
ने.सं. ६८५ दं कार्तिक चौथि दिन जुल ।

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचाय

परिशिष्ट १२०

ने.सं. ७०७ याग ताड़पत्र

१) ॐ अदे वाराहाकर वेशुतमंगरे कलिजुगे भर्तषन्दे हेमन्पपादे जाम्वोदिपे नेपालदेस्य पासुपतिसनिधाने वासुकिक्षेत्रे: वागमत्याया: पूर्व्वकुरे श्री थेमिदेस्य अज्यवित्तेदेस्य पूर्णभुमे: अदे जुगमन्तो: विधालनाते अदे अश्वनमास्य: शुक्रपक्षे पूर्णवास्यां तिथी अशुनि: नक्षत्र: हर्षन जोगे जथाकर्ण
२) शुक्रवासरे तुरराक्षिस: संवितलि सयव लासिघते चन्द्रमसि आस्मतो जोजोमान दथुतोल दुंछे यंता ग्रहवास्तव्य रषरामभारोस थव निमित्या न शुवर्णचेतभार प्रभेश्वरी सम्प्रदत्त: दतस्यात चायुथलिक्षत्र नामसंधेयं तस्य क्षेत्राङ्ग रोपनि शेष २ थुतेया वलसान जुको नवयहं प्रमेश्वलि चेत्तभारदेव
३) म्ह १ क्वथुतोरया: मदोस: देवर: रोकेश्वरसके बिज्याचका जुरो, बिज्याचका थायस वयहने कतिनिपुनिसिकुन्हु पूजा जो १ सम्बन जो १ समयबजि फं २ जिव थ्व कुद ६ दाघलिनदाय: जब १ स्वान मेतं प्वाथ १ म्वात प्र १ मास प्र राप्र २ निसरा वजो १ हाथ देषना देम १ प्रभेश्वरसके स्वानछाय द्यात: कतिनिपुनिसिकुन्हु जुरो न्हे

४) कर्मयाक: गुरभारयात वर्षप्रति जाके कु द छ वियभार थुते निस्रपं यनि ज्ञानकिते वंदेजुतो जोजोमान थम .... केसव भा जय कितिमयि थुते गुथिभाद जु ..... निस्वपं यान व जुरो धाको मनिस्ज्ञपंसंकारे प्रमे .... धाको निस्त्रपंसंकारे सम्प्राय दरा .... साखि पंचभुत ति लिखितो हाकु कस्त ॥ सम्बत ७०७ अशुनशुद्धि १५ शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचाय

परिशिष्ट १२१

लोकेश्वर देगलय् १०८ लोकेश्वर तग् अभिलेख

ने.सं. १०९६ साल माघ लक्षीयंक ठिमी देशया
श्री लोकेश्वरया भजन खल खं यें देशया बद्रीरत्न
वज्राचार्ययात धर्म देशना बियाका व ठिडमी देशया भक्त
जन पिनी धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाव श्री लोकेश्वरया देगल
स १०८ सक्षि च्याम्ह लोकेश्वरया चित्र तयागु
दिन ने.सं. १०९६ साल श्रावण शुल्क गुं पुन्हि जुल।

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२२

गुणकिर्ति महाबिहारे दुगु ल्वहँपौ

१) नमः धर्म्म धातवेः ॥ पूर्व ऽ तितस्थि रम्य बिहारं विस्तर 8 गु
२) ण किक्ति पतिख्याता, मुनि चैत्यादि। शाभिता ॥ अथकारान्त रेजिण्णा य
३) दाभ ग्नाविशियर्यतां। त दाजिण्ताई नकायर्य, कारिते दण्डपाणिना ॥ ॥
४) नेपालाप्देवोधिमार्ग्तं बिन्दुनागसमन्विते। माघ शुक्रे श्रीपच्छम्गांति थौ
५) खेतितारके ॥ शुभ योगे भृगुबारे प्रविस्थाततत्रकारिता ॥ ॥ राजा
६) धिराज श्री श्री सुमतिजय जितामित्र मल्लदेव प्रभू थाकुल सविजयराज्य
७) श्री मध्यपुरे ऽ वस्थित गुणकिर्ति महाविहारे, श्री ३ शाक्यमुनी, श्री ३
८) धर्म्मधातु श्रीं ३ चक्रसम्बर वज्रवाराहि पीतिकामनार्थ वज्राचार्य्य श्री द
९) ण्डपानी न शास्तोकत विधिपुर्धेन जिर्णोद्धार नयाङा चैत्य स्वजावरोह
१०) नयाङा सुवर्ण छत्र स्वान माला छायाव थव स्वरुप भक्ति जनस्थापना
११) याङा ॥ इहजत्मे सदाभक्ति, चकनाथस्य दासक 8 जत्मेतम्मे तवप्रीति
१२) सरणं सारप्रीतिना ॥ ॥ दानपतिया भार्य्या रत्नमणि पुत्र वज्राचार्य श्री
१३) मनसोह नसिं तस्यमार्य्या धर्म्मावति सकले प्रमुख व प्रतिस्थायाङाया
१४) यज्ञचिन्तना वज्राचार्य श्री वीरदेव ॥ श्री यस्तु सम्बत ८०८ माघ शुद्धि
१५) श्री पच्छमि रेवतिक्षत्रो शुभ योग शुक्रवार थ्वकुन्हु प्रतिस्था याङा ॥
१६) थ्व बिहारस सुनानं सेनकेका थन यातसा थम्हा याता पच्छमहापातक

१७) ध्व सारिक भक्ति जनसं सेनक रसापच्छ महापातक ॥ ग्व न्हानं ध्व बिहा
१८) र समिनके काथन सेङ न्ह्योने कथन याता थ्वम्हामुन्तिसं प्रापति
१९) सुखापति गमन, शुभमस्तु सवंजगदा ॥ ॥ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२३

दिपंकरयात वगु निमन्त्रणा

थेमि मध्यपुरी स्थानमा श्रीगुणकीर्ति महाबिरस बिज्याना च्वंम्ह श्री दीपंकर तथागतया सम्पूर्ण अलंकार छाय्पा जीवर, छत्र, ध्वज, पताका ब्वयका घण्ठवाद्य सहित यासे थुगु बिहारया सर्वसंघ स्थवीर प्रमुखं महादेशा संघभोजन निम्ति बिज्याय्माल धका धका अनुरोध याना तःगु जुल ।

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२४

सिजपौ

शुभ ॥ श्री ३ दिपंकर अजाजुदेव सक्य यंछेटोल बिष्णू महान मानसिं महान नेम्हस्यनव्रत जात्रा दानकस्ययाङा दिन गुतभार श्री वज्राचाय्ये गुनकिती महाबिहारया जितपाल बन्दे ॥ सम्व्त ७६७ श्रावण कृष्णः ॥ त्रेयोदस्यायान्ति न्तिथौ ॥

लिपी - प्रचलित
श्रोत - ज्ञानरत्न वज्राचार्य
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिशिष्ट १२५

दिपंकर यागु ल्हातय् च्वया तगु अभिलेख

श्रीयौस्तु सम्बत ७३९ पौष मासे कृष्ण पक्ष नवम्या या तिथौ चित्तनक्षत्रषृति योत्ग अंग्रारबार ॥ श्री वज्राचार्य थनबीर वादुदेव व श्री वज्राचार्य धर्म्मस्यमज देव प्रमुख दीपंकर

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२६

न्ह बाहाले दुगु ल्वहँपौ

१) ॐ नमो रत्न त्रयाय । ॐ नम श्री शाक्यमुनि महाबुद्धय
२) ॐ नमो धर्म्म धातुस्य नमः श्रेस्तु सम्बत ९८३ स्ति आ
३) पक्ष पूर्ण मास्या तिथौ अष्टमि नक्षत्रे वज्रयोगि जथाकर्ण मुहुर्ते शा सोम
४) वासरे तुरासीगते मवित २ मेष रासि गते चन्द्रमासि यतता दिनि
५) न प्रतिया श्री मत श्री सुरिन्द्र विक्रम शाहदेवस्य प्रयास श्री ३ जङ्ग
६) बहादुर महाराजया प्रयास दानपति चपाचो दथुबाहाल हिरण्यवर्ण महावि
७) हारया श्री वज्राचार्य श्री चतुरवीरस्य हेल
८) क्षनीम्ह त्रिपुरुया धर्म्मचित्त उत्पति जुयाव श्री .... मय श्री
९) धर्म्मधातु बिहार भट्टारक प्रिति न दूता ॥ ....

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२७

जेतवर्ण महाबिहारे दुगु ल्वहँपौ

१) नमोरत्नं त्रयाय ॥ मुणि श्री भगवां शास्ता लोकानां करुणा लोक
२) जगस्त्रा नायक बुद्ध स्थपिता बिहारे ॥ जेतवन महा(वि) हारम्ये
३) शोभित परि मण्डिता ॥ कारिता कल्याण सिंहेन भावना सुद्धमान
४) स । नेपारे संवतइचव नेत्र भूवन बसुश्चैव ॥ माघ कृष्णा एकाद
५) श ॥ शास्त्रोत विधि शोधयेत ॥ तत्रे राजाधिराज श्री २ जय
६) भूपतिन्द्र मल्ल देवस्या विजय राज्य श्री मध्यपुल निवासित दा
७) नपति, श्री श्री श्री वारकुमारि चरन सेवीक, वज्राचाय्या श्री कल्या
८) णसिं, तस्या भाय्र्या दुग्गा, तस्य पुत्र श्री पद्ममसिंह, तस्या भाय्र्या पुण
९) सरि, कनिष्ठ पुत्र श्री पद्मराज, तस्या भाय्र्या भागिनी जेष्ठ शु
१०) शुषा शूमंगरा, तस्या पुत्र श्री दान, तस्या भाय्र्या धनमाखी, प
११) द्म सिंहस्य पुत्र श्री जय मुणी, द्वितीय पुत्र श्री सर्वानन्द ॥ थ्वते
१२) समतान बाहा दयकं देव थापना यास्यं, प्रतिष्ठा याङा दि
१३) न ॥ सम्वत ८३२ माघ वदि एकादसि कुन्हु ॥ थ्व बिहारस वि
१४) ज्याक श्री ३ शाक्यमुनि श्री ३ दीपंकर श्री ३ धर्म्म धातु श्री ३
१५) विश्वकर्मा श्री ३ आगमजु, थ्वते देव प्रीतिन रोव ५ यद
१६) र बुं रोव कर्ष २ जायिथ बु रोब ४ चपाचो बुं, रोव ३ हादो
१७) र बूं, थ्वते बुं दुंता जुलो ॥ ॥ थ्वब बुंया कलसानन हामने, बु साधनी
१८) नयस याय, चतुदसिं कुन्हु श्री महाकाल पूजा, श्री विश्वक
१९) र्म्मा पूजा याय, गुणिरान वहि(दे) व बोय, जगाथ कुन्हु वा दार ४
२०) दान बिय, कति पुनिसन चेकन कूर १ प्र २ मता छोयके, आ
२१) गमजुस्के दिसिन पूजा याय मार ॥ थ्वते अछिद्रन यायमा
२२) र जुलो ॥ थ्व ग्वम्हानं मयाय मतेव ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥

लिपि : प्रचलित, ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२८

पूर्वस्थित विहारे च्वंगु ल्वहँपौ

१) ॐ नम श्री रत्न त्रयायै ॥ पूर्वन स्थित बिहारे चयनोपरि प्रा
२) सादनां चतुर्त्त म्हो सिरो षिषे .... चैत्य पुष्पमाला छत्र चाव
३) परिशोमिता बिधि कर्म्म प्रतिष्ठा चरकारग्र वीर देवेन भाव
४) य भाव मानसा ॥ नेपाल सम्बतइचैव, वेद भुवन वस्तुस्तथा ज्ये
५) ष्ठ शुक्ल त्रयोदश्यां रविवारे सुसंस्थिता ॥ नेपार भूपार कृपात्म
६) नेस श्री सूर्यकुले समूर्त्तवेसां प्रजापुत्र वसति पारय पारया सदया
७) ति सिंधु महोदयस ॥ राजाधिराज ॥ श्री २ जय भूपतिन्द्र चरमस्या
८) विजय राजइ श्री मध्यपुले निवासित, श्री ३ वालकुमारी चरनस्य
९) विक दानपति वज्राचार्य श्री बीलदेव, तस्या भार्ष्य पूर्ण, तस्य पुत्र
१०) वज्राचार्य श्री रत्नराज, तस्य भार्या जय मूणीका, तस्य पुत्र वज्राचा
११) र्य श्री धनराज, तस्य भाय्र्या प्रभाबति, तस्य पुत्र आनन्दराज थ्वते
१२) समतनं ॥ ३ शाक्यमुणी प्रीतिनं, थन बाहारस दयकं, सुव
१३) र्ण चैत्य, स्वानमाला, छत्र छास्य प्रतिष्ठा याङा दिन ॥ सम्बत ८३४ ज्ये
१४) ष्ठ शुक्ल १३ ॥ ॥ तत्र भाषा ॥ श्री ३ दीपंकल, श्री ३ शाक्यमुनी, श्री ३
१५) प्रज्ञापारमिता, पञ्च विशति साहस्रका, श्री धर्म्मधातु, श्री ३
१६) आगमजु ॥ थ्वते देव प्रीतिन गोदरचा बुं रोव च्या ८ दुंता जुलो
१७) थ्वया वरसानन हाने गुने मार श्री पञ्च विशतिया दयका पुस्त
१८) क पाठ याचके, जुगाधन वा गाल ४ दान बिय ॥ आगमस पञ्चप
१९) चार पूजा यायमाल ॥ गुली बुसाधम्निन यज्ञ यामाल, कतिं
२०) पुनिस कुन्हु चैत्यस मछ्य छोयकें, चेकन कुल छि १ पर २ थ्वते
२१) न छोयके माल जुलो ॥ थ्वते निस्तरपे माल ॥ शुभमस्तु ॥

लिपि : प्रचलित, ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

परिशिष्ट १२९

पाटी बिहारया स्तम्भ ल्वहँपौलय् दुगु अभिलेख

शुभ सम्वत ॐ भा .... चै
...... कृष्ण पक्ष .... षु
त्र शुभ जोग्य शुक्ल ....
कुन्हु पाति बिहार स्य ङ
(फ) स दय्का ...... रो ......
(त्य) श्र रोहोषं वसचय
श्री महा .... हारा या ....
या ङ ओ .... व ज्य न
सिद्धि न र सिं
सिं ज ह रि सिं ....
बाहा दुर सिं थ्व ते प्र ....
ष न प्र नि स्था याङ दि
न जु रो शु भ

लिपि : प्रचलित, ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

परिसिष्ट विविध

१
पशुपति महाविहारया विविध अभिलेखत

सिजपौ

ॐ नमः बूधायः स्वस्ति श्री ३ दिपंकर आजाजू देव प्रीती
वज्राचाज्ये वाहारया : श्री रनसिंह प्रमूषन दा(हा) छीस्य
ध्व धोख्य द्ररामि राम भारो नं षरषमशि हाकू भागिराम
न्या(सिं) रामचंद्र मूजोभि देवराम पद्मशिं जयकृषूत्ादि
म जयदेव मूहूम् ....

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

लुँपौ

? श्री श्री श्री दिपंकल तथागत त्ताचाल दयका ॥ श्री वज्राचाज्ये मंजूपाल
या प्रमूखण दयका श्री वज्राचाज्ये धर्म्मसिं वंदे श्री वज्राचार्य पारुवंदे
वूधाचाज्ये जितपाल वंदे, श्री वज्राचाज्ये मूनि वंदे, श्री वज्राचाज्ये महावूध
वंदे, श्री वूधाचाज्ये देव वंदे, श्री वज्राचार्य जकपार वंदे ध्व दश जन
वेलस सर्व्व संगनं दूता जूलो श्री वूधाचाज्य गुरु वंदेण चिन्तायाक
श्री वूधाचाज्ये भिम नींवान दयकाव ॥ सम्वत ७६८ माघ शुक्र ९ शुभ मस्तु सर्ब्बदा ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

२
विलंपु अभिलेख
रक्षमान, शीव, लेछिमछिक
सं ७७७

सिजपौ

? स्वस्ति ॥ श्री ३ दिपंकरस्के, मतापुजादयका, प्रमुख श्री महाबुद्ध गुरुभार, मूनिवन्दे, हाकोवन्दे, देववन्दे, माषसिं भारो नं ( ) नसिं भारो, शिवभारो , विष्णूसिं भारो, देवभारो, वानालसि भारो, गंगाराम भारो, विश्वभारो, देवभारो थ्वते शमूच्चयन धरिङ हेरा, हृदयफोर, सहितन दूता जूरो सम्वत ७ ( ) ( ) शावण शुक्ल १५ थ्व दिनश जूरो ॥ थ्वते समूच्चयणं धर्म्म अर्थ काम मोक्ष, फरप्राप्तमस्तु ॥ शुभ सर्व्वदा करमस्तु ॥ ॥ गोनषून्हंन यातशा थ्वषरिङ मोचके मते वत्थं क्षरेमार ॥ ॥ शुभ ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

सिजपौ

१ शुभ ॥ श्री श्री श्री दीपंकर तथागतस़ द्वारस्थापनयाङा

क्वाठवदूं टोल उदयसिंह वंदेजू टोंभार यू व्योस्थेन
तथागत प्रीत्यर्थ काष्ठद्वार स्ठापन कृतंतछिवसे
चैतमासे शुक्रपक्ष नवम्यांतिथौ पुष्य नक्षत्रे षृति
योगे यथाकर्ण्ण मूहुत्ते वृहस्पति वासरे वृषराशिगते
सवितरि कर्क्कत राशिगते चन्द्रमशि थ्व कुन्हू थापनायाङ
जूरो जयमास्य इहत्र सूखोफल पते रत्रे मोक्षप्राप्ति
स्तु सम्वत ७२४ चैत्र शुदि ९ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

सिजपौ

१ शुभ ॥ श्री दिपंकर अजाजूदेव सक्य यंछेटोल विष्णुमाहान
मानसिं माहान नेम्हस्यनवधे जात्रा, दानकस्ययाङ दिन गुतभार
श्री वजाचाज्ये गुनकित्ति महाविहारया जिपाल वन्दे ॥ सम्वत्
७६७ शावण कृष्ण ॥ त्रेयोदस्यायान्तिथौ ॥

श्रोत -ज्ञान रत्न बज्राचार्य
लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

गुलांवाजं तइगु सतया ल्वहँपौ

? स्वस्ति श्री ३ सतगुरु : महामंजू श्री नाम संगति सहाय नमः ॥ ....॥ ॐ अद्य स्वत लाह कल्पे वैवस्वेत मन्वन्तरेः कलिजुगे भर्त्तखण्डे जांवूद्विपे हेमत्पादेः वासूषिक्षत्रे हिमालयाः दक्षिणपादे श्वेः श्री संखपर्व्वत सनिपे श्री सम्वराकाल मण्डले उपछन्द्रो भो क्षत्रे गोपुच्छ पर्व्वतेः श्री स्वयंभू चैत्य थानेः अष्ट वैराग संनिधानेः नेपाल देशेः वागमत्यां: पूर्व्वकूलेः कौशिकायां पक्षिमकुलेः श्री विरुपाक्ष देवताः णिवास्ठाने खर्गाननाः श्री गुय्ययोगेश्वरि : रक्षनकरे श्री पशुपति सनिधानेः श्री भक्तापूल स्ठाने इहिव स्ठान्य पूर्ण्ण भूमौ निवासितः ॥ ॐ अद्य श्रावण मासे कृष्णपक्षे द्वादस्यां पूण्य तिथौ पुनर्वसू नक्षत्रे वज्रयोगे यथाकर्ण्ण मूहूर्त्तके आदित्य वारसरे कर्कट रासिगते शवितरि मिथनु रासिगते चन्द्रमसिः ॥ .... ॥ एवं विशेषेन विशिष्टि राया पूण्यतिथौ भक्तापुर महानगरे प्रशंनसिर महाव्याहारे वस्ठित बुद्धाचार्य्य सिघनरसिं काय नरसिंह काय नरमान थवस्त्री थकुंलानि भलिचामोहनमाया नाम्ने इहत्र सूष परत्र मोक्ष कामनार्थं श्री ३ सतगुरु महा मंजूश्री नामसंगति प्रीत्यर्थं दत्तकृतं ॥ ॥ पून भाषा थककूलगु पूलांगु विकुमाछें थवगु भाग दको समायनया वालकायाव ..... दयकाव स्ठापना यायमाल थ्वया पूण्यन जगत संसार सत्व प्रानि उद्धार जूयमालः ॥ सम्वत ९९१ श्रावण वदि १२ रोज १ शुभ ॥

लिपि - प्रचलित
ल्ह्यम्ह : पुष्प रत्न शाक्य

<u>वहया दिपंकरया तिसा (पताः)</u>

१) वुद्धाचार्य जोगात्मा श्री अमृतमूनि, भार्या
२) रत्नथकु तस्य पूत्र मंजुमूनि तस्य भार्या हलिंथकू
३) अमृत मूनि धर्मचित्त उत्पत्ति जुया पताःछाया
४) सं १००९ श्रावण वदी ३ रोज ७

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

मुलदीपंकर थायदुगु छपा सिजपौ

१) स्वस्ति, श्री श्री श्री दिपंकर तथागर्त पीतिन स्थानया श्री सुर्ज ज्योति प्र
२) भृति विज्याचकी वः जयराम मानन्धर, देवजानि मानन्धरनि
३) न नः नेम्हा स्त्री पूरुखन, काय जिवदेव दीवंगत जुयाव दे
४) वस्त दूता, वस्तू भाव व ज्या याङव जीमङाभा १५ रजो सर्द्धा
५) दूता जरो सम्वत ८२५ आइवार वदी ७ शुभ । सब्दी ।

लिपि - प्रचलित

ल्ह्यम्ह- सुरेश ज्योति शाक्य

चतुव्रम्ह महाविहारया विवधि अभिलेख

४

प्रज्ञापारमिता (प्रथम खण्ड) या पुष्पिका वाक्य

१. यधेर्म्मा .... श्रमण
२. प्रज्ञा पालमिता सुभाषिता मयिम पिरतंक सम्पूर्ण ॥ ॥ राजा धिराज परम भक्तारकस्य श्री श्री जयभूपतीन्द्र मल्लदेवस विजयराज्ये सं -
३. भक्तापुर स्थाने ॥ वहारछेया श्री श्री श्री पद्मपाणि रोकेश्वर प्रवरसेवित, वज्राचार्य दिवंगत पिता श्री जयरत्न माता रक्ष्मीनि, वज्राचार्य श्री जयमूनि भार्या पद्मधरि, भार्या जयधरि, किजा श्री ज -
४. यचन्द्र, आर्या मनोधरि, भार्यारत्न धरि, किजा श्री जयधर्म्म, भार्या सूमंधरि रत्नश्वरी, पुत्र श्री जय धर्म्म मूनि, भार्या, रछमूनि माता जमूना, पूत्र श्री जय धर्म्म चन्द्र, पूत्र श्री ज्ञान चन्द्र पूत्र श्री द -

ग्रन्थया नां - प्रज्ञापारमिता प्रथम खण्ड पेज नं. ५०५ तक
जुजुया नां - श्री श्री भूपतिन्द्र मल्ल
मिति - अस्पस्त । विहारयागु नां श्री वहाल छे ।
पुस्तक रचया यागु - दिवंगत पिता वज्राचार्य श्री जयरत्नया नामे काय्पिं वज्राचार्य श्री जयमूनि, श्री जय चन्द्र, श्री जयधर्म्म सकल परिवार पिसं पुस्तक रचना यागु जुल ।

लिपि - प्रचलित
श्रोत - तिर्थराज शाक्य
ल्ह्यपीं - सुरेश ज्योति शाक्या, पुष्परत्न शाक्य व तिर्थराज वज्राचार्य

५

थथु बहिया दीपंकरया तिसाःय् दुगु अभिलेखत

लँ सियातगु सिजया हेलफ्व

सम्वत ७७२
श्रावण शुक्ल पूणमास्या तिथौ
धनुष्त नक्षेत्रे,, अति गन्ध योगे,, अंगार वासे यतदिने ,,
श्री श्री दिपंकर बुद्ध सके,, श्री सुज वन्दे प्रमुख नं श्री ज्ञान बन्दे
श्री धन सिं बन्दे सहित नं हे
दय्फ्वर सुवर्णया
दुता जुरो शुभ

अमिताभ बुद्धया हेलंफ्व

स्वस्ती श्री पंच
तथागत यातं यंक्षतोल गंगारा
म नं दुता सं ७९७
श्रावन वदि १३
शुभ

अक्षोभ्य बुद्ध दुग् वहया हेलफ्व

स्वस्ती श्री थथ्व
वहिलिया दिपंक
तथागतस के -अक्ष
भे तथागत गोदमं दु
तोलया नर सिंह
त्वाल नायक न दुंता ॥
संवत ७६० श्रावण
वदि १३ ॥

पलेस्वांया हुडयफ्व

सं ९०६ श्रा
ओन वदि १३
श्री ३ दिपंकरया स्तुन
षतविखेराजया
पारन दय्का
तया जुरो शु
भ ॥

पलेस्वांया हेलफ्व

श्री ३ दिपंक प्रीति
न थाथु वहिलया
श्याम मुन्द, बुध पति भाजु
नरसिं पान्दव थुति, सगत न ल्हा
सि ल्हागन वदे छुडाया थ्व हे दय
फोरदुता जुरो थ्व वस्तु ग्वम्हन
रो फानियाडा सेंकर पचम
हा पाप जुरो स ९१३ मा
घ शुदि १२ ॥
शुभ ॥

षटकोण अंकित वल्हया हेलफ्व

श्री ३
थाथु वहिया सा
के मुनि प्रीती पंच
समुचयनं ह्यदय फो दु
ता १०४२

वहया अक्षोभ्य बुद्धया हेलफ्व

सं ७९५
श्रावण वदि १३
श्री ३ दिपंक सकें था
थु वहिरीस दुता नवा
मिसिं राम किन्हने
म्हस्यनं दुता ॥
शुभ ॥

पलेस्वांया हेलँफव

श्री ३ दिपंकस्के था
थु वहीरया लक्षद पति
नं दुता जुरो ॥ स्व ९१२
श्रावण वदि १३ शुभ ॥

अभिताभ तथागत दुग् नामसंगिती हेलफ्व

श्री ३
थाथु वही
लया दीपकल प्री
ती इताछे तोलया बुधाचा
र्ज्ये जसलाज दशलाज तीजपती
सौम्ह फकोजनं प्रीतीया न यागु हेल
फोल तानावनासजुकायात म्हसेपाल ओ
ह तोला पैर्तोला पलिबिला थ्व काया इताछें या बु
धा चार्ज्या मातवलसिं नं थ्व हिदयफोल दय
का सम्वत ९५९ मिति श्रावण वदि
१३ ला नं छ स दौहलपा जुल ॥ शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यपीं : पुष्प रत्न शाक्य व सुरेश ज्योति बज्राचार्य

अमिताभ बुद्धया हेलंफ्व

स्वस्ती श्री पंच
तथागत यातं यंक्षतोल गंगारा
म नं दुता सं ७९७
श्रावन वदि १३
शुभ

अक्षोभ्य बुद्ध दग् वहया हेलफ्व

स्वस्ती श्री थथ्व
वहिलिया दिपंक
तथागतस के -अक्ष
भे तथागत गोदमं दु
तोलया नर सिंह
त्वाल नायक न दुंता ॥
संवत ७६० श्रावण
वदि १३ ॥

पलेस्वांया हुडयफ्व

सं ९०६ श्रा
ओन वदि १३
श्री ३ दिपंकरया स्तुन
षतविखेराजया
पारन दय्का
तया जुरो शु
भ ॥

पलेस्वांया हेलफ्व

श्री ३ दिपंक प्रीति
न थाथु वहिलया
श्याम मुन्द, बुध पति भाजु
नरसिं पान्दव थुति, सगत न ल्हा
सि ल्हागन वदे छुडाया थ्व हे दय
फोरदुता जुरो थ्व वस्तु ग्वम्हन
रो फानियाङ सेंकर पचम
हा पाप जुरो स ९१३ मा
घ शुदि १२ ॥
शुभ ॥

षटकोण अंकित वल्हया हेलफ्व

श्री ३
थाथु वहिया सा
के मुनि प्रीती पंच
समुचयनं ह्यदय फो दु
ता १०४२

वहया अक्षोभ्य बुद्धया हेलफ्व

सं ७९५
श्रावण वदि १३
श्री ३ दिपंक सकें था
थु वहिरीस दुता नवा
मिसिं राम किन्हने
म्हस्यनं दुता ॥
शुभ ॥

पलेस्वांया हेलँफव

श्री ३ दिपंकस्के था
थु वहीरया लक्षद पति
नं दुता जुरो ॥ स्व ९१२
श्रावण वदि १३ शुभ ॥

अभिताभ तथागत दग् नामसंगिती हेलफ्व

श्री ३
थाथु वही
लया दीपकल प्री
ती इताछे तोलया बुधाचा
र्ज्ये जसलाज दशलाज तीजपती
सौम्ह फुकीजनं प्रीतीया न यागु हेल
फोल तानावनासजुकायात म्हसेपाल ओ
ह तोला पैतौला पलिबिला थ्व काया इताछें या बु
धा चार्ज्या मातवलसिं नं थ्व हिदयफोल दय
का सम्वत ९५९ मिति श्रावण वदि
१३ ला नं छ स दौहलपा जुल ॥ शुभ ॥

लिपि : प्रचलित
ल्ह्यपीं : पुष्प रत्न शाक्य व सुरेश ज्योति बज्राचार्य

६
दयु त्वालय् च्वंगु चैत्य यागु ल्वहँपौ

१) श्री वज्रधातु चैत्याय नम ॥ ॥ अ घ श्री मञ्जुश्री स्वयंम्भू धर्म्मधातु वागीश्वर बिजयेत्यादि
२) स्वस्तिनी मत्यमहाराजाधिराज श्री ५ सुरेन्द्र विर विक्रम साहप्रभू थारस्य विजय राज्ये ॥ ॥ दान प
३) ति नेपाल मण्डले मध्यपुरी महानगरे हेमवर्ण महाबिहारोत्पन्नमदूतोल वंत्वाल न्हुछेया
४) श्री बज्राचार्य्य सिमनरासिं तस्य भ्रातृ श्री सिंहवीर तांतापत्नीअन्तलक्ष्मी स्व प्रथम भार्य्या लक्ष्मी थकू क
५) नेष्ट भार्य्या चिरानी स्व प्रथम भार्य्याया द्वितीया पुत्रसिंह बहादुर तृतिय पुत्र न्हुछे बहादु, चतुर्थ
६) पुत्र रत्न बहादु, प्रथम पुत्री वसथुकं स्व जेष्ठ भार्य्यायां कनेष्ठ पुत्र बुध वीरसिं प्रथम पुत्री श्री
७) माया द्धितीय पूत्री श्री थकूं स्वभ्राता प्रथम पूत्री पूनीद्धितीय पूत्रि केदा लक्ष्मी ध्व १५ ध्वते परिवार
८) समूच्चय जुस्ये चोना वेलस श्री सिद्धवीरया सुकर्मचित्त उत्पत्ति जुया व .... स्थापना यायत
९) सम्बत ९८८ स्ति मार्गशिर शुक्ल पा द्धितीया वृहस्पतीवार थुषुनु वास स्थापना याना षष्ठि सोमबार ध्व षु
१०) नु पाद स्थापना याना जुरो द्वादसी आइत्यवार ध्वषुनु रत्न न्यास चूडिका स्थापना याना जुलो माघ शुक्ल तृ
११) तिया गे तूतिषा नक्षत्र सोमवार ध्व षुनु दश कर्म प्रतिस्थामपूर्ण याना दिन जुलो ध्वत कर्म याकगु .... रु
१२) प्यव देशया वज्राचार्य्ये उपाध्या (त्रन्) देशे ओबाहल तोलया श्री बज्राचार्य्ये योगनरसिं ल नी शुभ
१३) त्रस्य न्यानूभा व नं यजमान स्य इहलोक सुख सम्पतिआयूरारोग्य फर ५ न सतानादि
१४) सप्त बृद्धि रस्तु परते मोक्ष गति अनुतराया सम्यकसं बोधि ज्ञानपद प्राप्ति र भ शुभम्

लिपि : प्रचलित

ल्ह्यम्ह : धर्म सुन्दर बज्राचार्य

७
पशुपति महाविहारया संघ परम्पराय् विहारया ज्याज्व न्हयाकेत व थनया पञ्चदान, नादान, सम्यक महादान आदि बले दीपंकर पिंहा विज्याकेत मागु जनशक्तिया आवश्यकतानुसार कार्य विभाजनयाना तःगु दु । व थथे खः ।दशस्थविर आजुपिं

१ **बौद्ध विहारया संघ परम्परा कथं विहारय् स्थविरपिं वसोवास कथं च्वनेमागु नियम अनुसार थन विहारय् मूल स्थविर आजु जुइधुंका थःगु गृह त्वता विहारय्हे च्वनेमागु खः । भ्रीम्हतक स्थविर आजुपिंगु संघ दुगु थन विहारेमूल स्थविर आजुया जक वस नेपाया बौद्ध धर्म परम्परा कथंया थःगु हे मौलिक चीवर दु । वसपोलं दीपकर प्याहां विंज्याय्मा । उकिं ख्वपय् सम्यक महादान व पञ्चदानया न्हिकुन्हु दान काविंज्याइबलय् वसपोलं चीवर पुना प्याहाँविज्याइ ।**

२ **कोजि गुभाजु- कोजि गुभाजुया अर्थ दशस्थविर आजु क्वय् च्वंम्ह गुभाजु खः । ध्वपसपोलं विहारया प्रमुख संस्कृतिकथं त्हयाना वयाच्वंगु दींपकरया प्रतिष्ठा ज्याय् व अन्य तःतःधंगु पुजाय् जयमा च्वनेमा । ध्वसपोल सकले साधारण दुजपिनि गुरुजु कथं म्हसियावया च्वंगु दु । वसपोल वज्राचार्य कूलयाम्ह जुइमा ।**

३ **चिनंजु-थुगुविहारया सम्पूर्ण संस्कृति आदि न्हयाकेत व विहारया थःगु साधिक सम्पतिया फूक्क हेरविचारया लागि चिनंजुया व्यवस्था जुयाच्वंगु दु ।**

थुगु महाविहारया संघ दुर्ज जन्म जुया छुं इ लिपा न्हापां दशस्थविर आजुपितपिं लगायत सकल संघ दुजपिंत ग्वयदां तयमा । थुगु ज्यायात हे ग्वयदां तयगु धाइ । थुखुनु दशस्थविर आजुपिंत थनया मूल दीपंकर ज्हयोने विजका गच्छेअनुसार पञ्चदानविया ग्वयदां लःल्हाना वाकि सकले मेपिं सदस्यपिंत ग्वय छग १ दां छगया ल्याखं भाग विइ । थुकथं थन ग्वयदां तय सिधयका वसपोलपिंत सम्हय भोजन याके मागु जुल । थुकथं ग्वयदां नहापालाक तगु अनुसार थनया संघय च्वेलावनि वर्ष थकालिकथं मखु । थुंकथ संघ्य सदश्य जूपिंगु धल तय्गु, दच्छिया विहारया ज्याभ्वयात मापिं आवश्यक भातिं पिं दुजः ज्येगटक्रम अनुसार पाक्वदिइगु आदि ज्या याना विज्याइगु खः । वसपोल

विहारया दीपंकरया दच्छतिक यायमागु विविध ज्याया पा स्वयगु लागि चिं छ्यायगु धका स्या विज्याइ । दश स्थविर आजु पिंगु राहेवरय् जुइगु थुगु चिं छ्यायज्या जुइवले दच्छिया लागि संद्ध सदस्यपिं पाखें क्वय च्वयागु कथं पदया विभाजन यानाविज्याइ ।

द्यो भरिया-द्यो भरिया धायवले पञ्चदान व सम्यक महादान कुन्हु दिपंकर यात कुविजपि (दुने च्वना कुवइपिं) थुपिं न्याकथं वइमखुसे द्यो कुविइपि क्षमतास्वया ख: । म्ह नियुक्ती याना तइपिं ख । थुमित आम्दानि कथं प्रत्येक सित पञ्चदान जाकि १५ फा वियात:गु दु ।

क) भालिपा- भालिपा धायवं दीपंकर पिहां विज्याकिबले द्यो हरे विचार याय्गु वसपोलयात छायहइगु तिसा । (दीपंकरयाता छायात:गु तिसाया दातापिंसं (व्यक्तिगत व गुठि पाखें छायाछगु) पञ्चदान निन्हु न्हयोनिसें छेंयंका सिला पञ्चदान कुन्हु दीपंकरयात दान छाइगु । स्वयगु, चडाकर्म ज्यान्हयाइबले दीपंकर विहारय् पिने विज्योकेगु आदि ज्या याइम्ह ख: । नापं गुथिया द्यपुजा, पञ्चदानवले लाङ्ग्राजा भ्वय् आदि जुइवले पस वनेगु, ज्वोयाथाय् ग्वाहली याय्गु फुक्क ज्या वालिपा लाम्हसिंन याय्मा थुकिया लागि प्रत्येक दँय् वालिया व्यवस्था यानात:गु जुल ।

ख) भालिपा- भालिपा धाय्वं दीपंकर थाय् जुइगु दच्छिकया ज्याभ्वस ग्वाहाली याय्या लागि नियुक्त जुइगु धैगु ख: । थन विहारया दीपंकर पिहा विज्याकि बले पिने द्यो कुकिइगु (फयगु) दीपंकर गुठीया द्य पुजा पञ्चदान बलेजुइगु लाङ्ग्रा जा भोजन आदि सम्पूर्ण ज्याय् पसवनेगु, भोजन ज्वरेयाय्गु, लहिका जुइगु आदि ज्या याय्मा । थुगु ज्यायालागि दच्छिया प्यम्ह भालिपा व्यवस्था याना त:गु दु ।

ग) तिसापिपुजा कायपा- ख्वपया पञ्चदानया निदय् ख्वप नगरयंक दीपंकार चाहिकेका (विज्याकेमा) । थुगु इलय् ख्वपया सकलें शाक्य, वज्राचार्य, प्रजापति, किसान वर्ग आदि सकसिन थुंगुनु दीपंकरयात श्रद्धाभाव तया पुजा छाइ । थजागु प्रजा व्यक्तिगत व गुथिया पुजा कथं तिथि कथनं छाय्हैगु खनेदु । अजागु छाय्हगु पुजा कायगु या लागि हे प्रत्येक वर्षय् पुजा कायपा कथं निम्ह व्यवस्था यानात:गु दु ।

घ) भरिया पियमा- पञ्चदान खुनु देश परिकमाय भ्वलय पुजा छायहइगु वा, जाकि, छो, कय्गु, कनि आदि फूकं कुवियया लागि भरिया (गथुत) निम्ह वइपिं दु । इमित द्यो ध्यनिगु थासं निस जागु अनतक्क कुविका विहारय्तय् हयया लागि पासा वयाविपिं निम्ह ब्यबस्था याना:तगु दु: ।

सन्दर्भ ग्रन्थ

नेपाली भाषा

१) आचार्य, वावु राम, **नेपालको साँस्कृतिक परम्परा**, काठमाडौं : श्रीकृष्ण आचार्य, वि.सं. २०५४
२) आचार्य, दिक्षित नरेन्द्रमणी (सं), **अंग्रेजी-नेपाली साझा संक्षिप्त शब्दकोश**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन, वि.सं. २०४४
३) जोशी, हरिराम (सं.) **नेपालको प्राचीन अभिलेख**, काठमाण्डौं : ने.रा.प्र.प्र. २०३०
४) थापा, शकंर (स.) **त्रिबोधि**, काठमाण्डौं : स्नातकोत्तर बौद्ध अध्ययन प्रथम समुह त्रि.वि.वि. २०५६/२०५७, इ.सं. २०००
५) नकर्मी, वसन्त (सं.), **डबली**, थिमि : डबली कार्यालय, वि.सं. २०५४
६) नेपाल, ज्ञानमणि, **नेपालको पूर्वमध्यकालको इतिहास**, किर्तिपुर : सिनास त्रि.वि.वि., वि.सं. २०५४
७) पौडयाल, नयनाथ, **भाषा वंशावली**, काठमाण्डौं : श्री ५ को सरकार पुरातत्व विभाग, वि.सं. २०२०
८) प्रधान, भुवनलाल, **नेपाल बौद्ध धर्म**, काठमाण्डौं : ने.रा.प्र.प्र. वि.सं. २०४५
९) प्रधान, भुवनलाल, **नेपालको इतिहास र संस्कृतिः केही पक्ष**, काठमाण्डौं : ने.रा.प्र.प्र., वि.सं. २०५५
१०) प्रधान, भुवनलाल, **नेपाल संवतको यथार्थता**, काठमाण्डौं : हीरा-चिनी पुँ ट्रष्ट, सेतो दरवार, जमल, वि.सं. २०५८
११) बज्राचार्य, यादि रत्न **नेपालको शिल्प सम्पदा**, काठमाण्डौं : नेपाल हस्तकला संघ, वि.सं. २०५५
१२) बज्राचार्य, धनवज्र, **लिच्छविकालको अभिलेख**, किर्तिपुर : सिनास, त्रि.वि., वि.सं.२०५३ (दोश्रो सं.)
१३) बज्राचार्य, डा. रञ्जना पञ्चदानः बौद्ध पर्व, शाक्य 'जः' वि.सं. २०५५
१४) वज्राचार्य, भद्ररत्न (सं), **धनवज्र वज्राचार्यको ऐतिहासिक लेखसंग्रह भाग १**, ललितपुर : ललित रिसर्च सेन्टर, वि.सं. २०५६
१५) भिक्षु सुदर्शन, **नेपाली बिहारका बिशेषताहरु**, परियत्ति श्रद्धालुहरु, वि.सं. २०४१
१६) भिक्षु सुदर्शन **बौद्ध संस्कृति**, काठमाण्डौं : नगरकिर्ति बिहार किर्तिपुर, वि.सं. ने.सं. १११८
१७) भण्डारी, ढुण्डी राज (सं.) **नेपालको इतिहासका पाच स्वर्णिम पृष्ठ**, काठमाण्डौं : ने.रा.प्र.प्र, वि.सं. २०३९
१८) मुनकर्मी, लिलाभक्त **नेपालको आधुनिक इतिहास**, काठमाण्डौं : लिीमक्त मुनकर्मी, वि.सं. २०४४
१९) मुनकर्मी, लिलाभक्त **नेपालको साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक दिग्दर्शन**, भक्तपुर : श्रीमती भवानी केशरी मुनंकर्मी, वि.सं. २०४१
२०) **मेचीदेखि महाकाली, भाग २**, काठमाडौं : श्री ५ को सरकार संचार मन्त्रालय, सूचना विभाग, वि.सं. २०३१
२१) राजवंशी, शंकरमान (सं.) **भूमिसम्बन्धी तमसूक-ताडपत्र भाग -४**, काठमाण्डौं : श्री ५ को सरकार राष्ट्रिय अभिलेखालय, वि.सं. २०४४
२२) रेग्मी, जगदिश चन्द्र, **लिच्छवि-संस्कृति**, काठमाण्डौं : रत्न पुस्तक भण्डार, वि.सं. २०२६
२३) रेग्मी, जगदिश चन्द्र, **लिच्छवि-इतिहास**, किर्तिपुर : सिनास त्रि.वि.वि., वि.सं. २०५३
२४) रेग्मी, जगदिश चन्द्र, **नेपालको धार्मिक इतिहास**, किर्तिपुर : पाठ्क्रम बिकास केन्द्र, त्रि.वि.वि., वि.सं. २०५८
२५) लम्साल, पं. देवीप्रसाद, **भाषा वंशावली द्वितीय भाग**, काठमाण्डौं : श्री ५ को सरकार, पुरातत्व विभाग, वि.सं. २०२३
२६) शर्मा, बालचन्द्र, **नेपालको ऐतिहासिक रुपरेखा**, वाराणसी : कृष्ण कुमारी देवी, वि.सं. २००८
२७) श्रेष्ठ, पुरुषोत्तम लोचन, **भक्तपुरमा तान्त्रिक शक्तिको युग**, (पि.एच.डि. थेसिस् अप्रकाशित), वि.सं. २०५०

नेपाल भाषाय्

१) कायष्ठ, छत्र बहादुर (सं) **नेपाल संस्कृति अंक ९०,९८,१०१,** यल : बखुंबाहा
२) गुभाजु, अष्टमुनि, **व्यक्ति कृति,** काठमाण्डौं : नेपाया बौद्ध धर्म संघ, ने.सं. १११८
३) जोशी, सत्य मोहन, **नेपाःया बौद्ध कला,** काठमाण्डौं : धर्मोदय सभा, बु.सं. २५००
४) बज्राचार्य, हेराकाजी, **यलया बौद्ध बिहार,** ललितपुर : बौद्ध बिहार संघ, वि.सं. २०५७
५) बज्रार्य, पं. रत्नकाजी, **यें देया चैत्य,** ललितपुर : लोटस् रिर्चस् सेन्टर, वि.सं. २०५५
६) बज्राचार्य, रत्न काजी व बिजय रत्न, **नेपाः देया बिहारया** ताःचाः, काठमाण्डौं : मन्त्रसिद्धी महाबिहार, सबलबाहा, ई.सं. १९८३
७) बज्राचार्य, सम्यक रत्न, **ख्वपः दे या वहा बहि,** ख्वप : धर्म पासापिं, ने.सं. १०९१
८) बज्राचार्य, सम्यक रत्न, **मल्लकालिन बौद्ध कलाकिर्ति,** ख्वप : बौद्ध दर्शन अध्ययन परिषद्, ने.सं. १०९९
९) बज्राचार्य, सम्यक रत्न , **मुनि बिहारया संक्षिप्त परिचय,** ख्वप : गणेश माया वज्राचार्य व मोहन देवी वैद्य, ने.सं. ११००
१०) वज्राचार्य, धर्मसुन्दर (सं), **ल्याय्म्ह थिमि म्हसिका,** थिमि : ल्याय्म्ह पुचः थिमि, ने.सं. ११२०
११) बज्राचार्य, बद्रीरत्न (सं), **श्री स्वयम्भू पुराण,** ललितपुर : जोगराज शाक्य, ने.सं. १११६
१२) भिक्षु सुदर्शन, **पद्मपाणी बोधिसत्व,** काठमाण्डौं : पासामुना असन, ने.सं. ११००
१३) भिक्षु सुदर्शन, **नेपालय् बौद्ध धर्म,** काठमाण्डौं : प्रेम बहादुर शाक्य, ने.सं. ११०३०
१४) बज्राचार्य, हेराचन्द्र, **इतिहासं दुनेया कुथुवही,** ख्वप : कुथुवही विकास समिति
१५) बज्राचार्य, मञ्जुबज्र, जिगु खँ, जिं स्यूगु खँ, थिमि : मञ्जुबज्र बज्राचार्य, वि.सं. २०
१६) सांकृत्यायन, राहुल (अनु. श्रा सुदर्शन), **भारतय् बुद्ध धर्म व पतन,** काठमाण्डौं : अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ, बु.सं. २५०१
१७) शाक्य, संघरत्न, **कुथुबहि एक दृष्टि,** ख्वप : दायक जः, वौद्धसमकृत बिहार, ने.सं. १११२
१८) शाक्य, सुरेश ज्योति, **ख्वपः देया बिहार वहिया जात,** ख्वप : कुत पिकाक, ई.सं. २०००
१९) शाक्य, हेमराज, **नेपाल बौद्ध बिहार ग्रन्थ सूचि,** काठमाण्डौं : धर्मोदय सभा, बु.सं. २५००
२०) शाक्य, हेमराज, **श्री बसुन्धरा सांस्कृतिकया पृष्ठभूमि,** ललितपुर : भीमराज शाक्य, वि.सं. २०५०
२१) शाक्य, हेमराज, **बुद्धमूर्ति छगू अध्ययन,** काठमाण्डौं : च्वसा पासा, वि.सं. १०९८
२२) शाक्य, हेमराज, **संक्षिप्त आर्यावलोकश्वर परिचय,** पाटन : हेमराज शाक्य, ने.सं. १०८०
२३) शाक्य, हेमराज, **सम्यक महादान गुथि,** काठमाण्डौं : जगतधर तुलाधर, ने.सं. ११००
२४) शाक्य, हेमराज, **स्वयम्भू महाचैत्य,** यें : स्वयभू विकास मण्डल, ने.सं. १०९८
२५) शाक्य, धर्म रत्न 'त्रिसुली' **हिरण्यवर्ण बिहारया संक्षिप्त परिचय,** पाटन : हिरण्यवर्ण बिहार समिति, वि.सं. २०४८

हिन्दी भाषा

१) आचार्य, नरेन्द्र देव, **बौद्ध धर्म दर्शन,** भारत : पटना बिहार परिषद्, ई.सं. १९५४
२) सांकृत्यायन, राहुल, **दर्शन दिग्दर्शन,** इलाहावाद : किताब महल, ई.सं. १९४४
३) सांकृल्यायन, राहुल **बौद्ध दर्शन,** इलाहावाद : किताब महल, ई.सं. १९४३

अंग्रेजी भाषा

1. Baidya, Karunakar, **Buddhist TRaditions And Culture of the Kathmandu Valley,** Kathmandu : Sajha Prakasan, 1986 A.D.
2. Bajracharya, Dhanavajra & Malla, Kamal Prakash, **The Gopalraj Vamsavali,** Kathmandu : Nepal Research Centre, 1985 A.D.

3. Bangdel, Lain S., **Inventory of stone sculpture of the Kathmandu Valley**, Kathmandu: Royal Nepal Academy, 1995 A.D.
4. Bangdel, Lain S., **Stolen Images of Nepal**, Kathmandu : Royal Nepal Academy, 1989 A.D.
5. Bapat, Prof. P.V. (Ed.), **2500 Years of Buddhism,** India : Ministry of Information and Broadcasty Government of India, 1997 A.D. (6th Ed.)
6. **Cambridge International Dictionary of English Reprinted 1999,** Cambridge University Press
7. Gellner, Davin N., **Monk, Householder, and Tantric Priest**, New Delhi : Foundation Books, 1996 A.D. (Reprinted)
8. **Introduoing Nepal,** Kathmandu, Nepal Academy, 1960 A.D.
9. Locke, John K, **Karunamaya,** Kathmandu : Sahayogi Prakashan, 1980 A.D.
10. Locke, Johan K, **Buddhist Manasterlies of Nepal,** Kathmandu : Sahayogi Press Pvt. Ltd., 1985 A.D.
11. Muller, Ulrike, **Thimi–Social and Economic Studies on a Newar Settlement in the Kathmandu Valley,** Selbstrerlay des Geographischen Instituts der Justus Liebig – Univesitats Giessen, 1981 A.D.
12. Narada, **Tha Buddha and his teaching,** Malaysia : Buddhist Missionary Society, 1988 (4th Ed.)
13. Nguyet, Tuyet (Ed.), **Art of Asia** Vol. 14, Hong Kong, 1984 A.D.
14. Petech, Luniano **Mediaeval History of Nepal** (1750-1480), ROMA : 1958 A.D.
15. Regmi, Dilli Raman, **Acient Nepal,** Calculta : Firma K.L. Mukhopadhyay, 1969 A.D.
16. Shakya, Min Bdr., **A Short History of Buddhism in Nepal,** Lalitpur : Lokakirti Mahavihar, 1986 A.D.
17. **The Tenching of Buddha,** Bukkyo Dendo Kyokai, Japan, 1966 A.D.
18. **The Seeker's Glossary : Buddhusm,** The corporate Body of the Buddha Education foundator, Taiwan, 1998 A.D.
19. Wriget, Daniel, **History of Nepal,** Delhi : Low price Publication, 1995 (Reprint)

अनुक्रमाणिका

ज

झ

ट

त

थ

द

ध

न

प

ख्वपया बाहा बही सफूया निम्ति आर्थिक ग्वाहालि
विया मैत्रेय यूवा संघया प्रकाशन कोष निस्वनेत तिबः विया विज्यापिनिगु नां धलः

सं.	दाताया नां	विहारया नां	ठेगाना	ग्वाहालि	लुमन्ति
१	देव कर्नर परिवार	पशुपति महाविहार	नक्साल	२०,०००/-	
२	तेजानन्द शाक्य	जेतवर्ण महाविहार	थायमरु यें	१०,०००/-	
३	संघरत्न शाक्य (रत्नायन परिवार)	जेतवर्ण महाविहार	खौमा	५,०००/-	
४	वसन्तराज शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	५,०००/-	स्व. पिता पूण्य राज शाक्य
५	पूर्णशोभा शाक्य	आदिपद्म महाविहार	असं यें	२१००/-	
६	प्रेमकाजि वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	बागबजार	२१००/-	
७	हिरण्यराज शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	२०२५/-	
८	विक्रमराज शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	२०२०/-	
९	ज्ञानकर वज्राचार्य	पूर्वस्थित महाविहार	साकोथा	२०११/-	
१०	दानरत्न शाक्य	पशुपति महाविहार	कमलविनायक	२००५/-	
११	चैत्यरत्न शाक्य भैषज्य वासः पस	आदिपद्म महाविहार	सुर्यमढी	२००५/-	स्व. पिता माता हर्ष वहादुर व रत्नमाया बुद्धाचार्य
१२	दिव्यरत्न वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	इताछें	२००५/-	स्व पिता लाल वज्र वज्राचार्य
१३	रत्नसुन्दर शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	वटु, यें	२१०१/-	
१४	अमृतराज शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	वटु, यें	२००१/-	स्व. दान काजि शाक्य
१५	देवसुन्दर शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौं	२०००/-	स्व. पिता हर्षसुन्दर शाक्य
१६	तिर्थराज शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	२०००/-	
१७	राजन शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	२०००/-	
१८	राजु शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	२०००/-	स्व. पिता इन्द्रराज शाक्य
१९	सन्तमाया शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	२०००/-	
२०	योगेन्द्र वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	कालिमाटी	२०००/-	
२१	प्रेमबज्र वज्राचार्य	गुणकिर्ति महाविहार	थिमि	२०००/-	
२२	चनकमाया वज्राचार्य	हेमवर्ण महाविहार	मरु, थिमि	२०००/-	
२३	इन्द्रमाया बज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	इताछैं	२०००/-	स्व. हर्षबज्र बज्राचार्य
२४	अष्टचन्द्र वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	ज्याथा	१०००/-	
२५	जोगलक्ष्मी वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	सा:कोठा	१०००/-	

२६	तेजरत्न वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	सा:कोठा	१०००/-	
२७	बौद्ध सम्पदा संघ ख्वप		इनाचो	५००/-	
२८	निलसुन्दर शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	५५०/-	
२९	मुनिकाजि बुद्धाचार्य	जेष्ठवर्ण महाविहार	इताछें	५२०/-	स्व. पिता काजिवहादुर बुद्धाचार्य
३०	बोधिरत्न शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	५०५/-	स्व. पिता त्रिरत्न शाक्य
३१	तिर्थराज शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	५०१/-	
३२	बाबुकाजी वज्राचार्य	लोकेश्वर महाविहार	तापालाछि	५०१/-	
३३	मणिरत्न वज्राचार्य	पशुपति महाविहार	जगाति	५००/-	
३४	मध्येरत्न शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाथण्डौ	५००/-	
३५	रविरत्न शाक्य	पशुपति महाविहार	[illegible]	५००/-	
३६	विजयसुन्दर शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	५००/-	
३७	चक्रराज शाक्य	इन्द्रवर्ण महाविहार	इनाचो	५००/-	
३८	सुन्दर वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	भार्वाचो	५००/-	
३९	पन्नाकाजी वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	बागबजार	५००/-	
४०	किशोर वज्राचार्य	चतुव्रम्ह महाविहार	सा:कोठा	५००/-	
४१	जगतवहादुर मानन्धर		लोकेश्वर	५००/-	
४२	अमरदीप शाक्य	पशुपति महाविहार	क्वाठण्डौ	५००/-	
४३	धर्मचन्द्र शाक्य	जेष्ठवर्ण	इताछें	५००/-	
४४	गणेशबज्र बज्राचार्य	चतुब्रम्ह महाविहार	सा:कोठा	२००/-	

ख्वपया न्याम्ह दीपंकर

ISBN 99933-878-4-3